

**Vlada Crne Gore
Ministarstvo evropskih poslova**

**Informacija o procesu pripreme Reformske agende Crne Gore 2024-2027 za Instrument EU
za reforme i rast, s Predlogom Reformske agende Crne Gore 2024-2027 za Instrument EU
za reforme i rast**

Septembar 2024. godine

I Uvodne informacije o Planu rasta EU za Zapadni Balkan i Instrumentu EU za reforme i rast 2024-2027

Reformska agenda Crne Gore 2024-2027 za Instrument EU za reforme i rast u okviru Plana rasta EU za Zapadni Balkan je ključni dokument koji ima za cilj ubrzanje ekonomske konvergencije Crne Gore prema prosjeku Evropske unije i sprovođenje neophodnih reformi kako bi se ubrzala integracija u EU. Evropska komisija (EK) je usvojila novi Plan rasta 8. novembra 2023. godine, sa projekcijom da će reforme i finansijska podrška EU imati pozitivan efekat na ekonomski rast država kandidata. Plan predviđa kombinaciju bespovratnih sredstava i povoljnih kredita u ukupnom iznosu od 6 milijardi eura za period 2024-2027, pri čemu je za Crnu Goru alocirano 383,5 miliona eura, od čega 110 miliona eura čine bespovratna sredstva, a 273,5 miliona eura povoljni krediti.

Od ukupnog iznosa podrške planirano je da 178,5 miliona eura bude dodijeljeno u vidu budžetske podrške, dok će preostalih 205 miliona eura biti dodijeljeno za finansiranje infrastrukturnih projekata i implementirana kroz mehanizam Zapadnobalkanskog investicionog okvira (ZIO). Shodno najavama Evropske komisije, planirano je da se od ukupnog iznosa 7% sredstava dodijeli na početku sprovođenja Plana rasta kao svojevrsno prefinansiranje, a ostatak u šest polugodišnjih tranši podrške, u zavisnosti od stepena realizacije planiranih reformi.

Sredstva koja će biti dostupna Crnoj Gori uslovljena su uspješnom implementacijom reformskih mjera definisanih u Reformskoj agendi, zbog čega je ovaj dokument važan za ekonomski i politički razvoj Crne Gore, kao i za ubrzanje evropske integracije.

II Proces pripreme Reformske agenda za Instrument EU za reforme i rast 2024-2027

Proces izrade Reformske agende započeo je ubrzo nakon što je Evropska komisija donijela novi Plan rasta EU za Zapadni Balkan. Vlada Crne Gore je, u bliskoj saradnji sa Evropskom komisijom, na samom početku identifikovala prioritetne oblasti politika u kojima će biti definisane reformske mjere.

Nakon inicijalnih konsultacija sa službama Evropske komisije, Vlada je na sjednicama održanim 5. i 7. decembra 2023. godine usvojila prvi, a zatim drugi nacrt osnove reformskih mjera za Reformsku agendu za Instrument EU za reformu i rast, koji su dostavljeni Evropskoj komisiji. U Prvom nacrtu data je lista reformi iz oblasti poslovnog okruženja i razvoja privatnog sektora, digitalne i energetske/zelene tranzicije i razvoja ljudskog kapitala, dok je Drugim nacrtom proširena lista reformi obuhvatajući i reforme u oblasti vladavine prava (demokratija, pravosuđe, borba protiv korupcije, temeljna prava i sloboda medija, borba protiv organizovanog kriminala, vizna politika).

Radni tim za pripremu dokumenta, formiran od strane Ministarstva evropskih poslova, tokom prvog kvartala 2024. godine intenzivno je radio na unapređenju dokumenta, što je praćeno intenzivnom saradnjom sa Evropskom komisijom.

U februaru 2024. godine, pored redovnih sastanaka radnog tijela, efikasno koordinisanih od strane Ministarstva evropskih poslova, održane su i ključne konsultacije sa predstavnicima Generalnog direktorata Evropske komisije za susjedstvo i pregovore o proširenju (DG NEAR), koje su omogućile mapiranje liste infrastrukturnih projekata za potencijalno finansiranje kroz Zapadnobalkanski investicioni okvir (ZIO). Ove konsultacije su doprinijele definisanju liste prioriteta projekata u oblastima energetike, saobraćaja, digitalne infrastrukture i razvoja ljudskog kapitala, koja je sastavni dio Reformske agende.

Tokom marta 2024. godine intezivirana je komunikacija sa Evropskom komisijom, pri čemu su analizirani i integrisani komentari Evropske komisije na prethodne verzije nacrtu. Dogovoreni su novi rokovi i usklađene su reformske mjere u skladu sa sugestijama EK. Ove mjere bile su usmjerene na postizanje konkretnih rezultata u svim ključnim sektorima, što je zahtijevalo dodatne konsultacije i koordinaciju sa svim nadležnim institucijama u Crnoj Gori. Tokom aprila, Evropski savjet i Evropski parlament postigli su dogovor o Planu rasta EU za Zapadni Balkan i nacrtu regulative EU, što je omogućilo dalju finalizaciju Reformske agende.

U skladu sa regulativom Evropske unije, koja propisuje da implementacija Instrumenta mora biti zasnovana na Reformskim agendama pripremljenim kroz sveobuhvatan konsultativni proces, 18. aprila 2024. godine organizovane su prve otvorene konsultacije u vezi s predlogom reformskih mjera i koraka u Podgorici. Ove konsultacije, održane u saradnji sa Delegacijom Evropske unije u Crnoj Gori, okupile su predstavnike nevladinih organizacija, akademske zajednice, poslovnog

sektora i drugih relevantnih institucija. Tokom konsultacija, učesnici su imali priliku da iznesu svoje komentare i sugestije, sa mogućnošću dostavljanja pisanih komentara u predviđenom roku. Prikupljeno je ukupno 15 komentara od pet različitih institucija, koji su se uglavnom odnosili na procjenu realnosti postavljenih rokova, predloge za osnaživanje žena kroz pozitivnu diskriminaciju, te sugestije za unapređenje mjera u oblasti vladavine prava i digitalne tranzicije. Svi komentari su pažljivo analizirani, a oni koji su bili u skladu sa dogovorenim strateškim smjernicama dobijenim od strane Evropske komisije, integrisani su u finalni nacrt Reformske agende.

U skladu sa postavljenim rokovima i definisanim obrascima od strane EK, Radni tim je u nekoliko koraka definisanih metodologijom EU dostavljao unaprijeđene radne verzije predloga osnovnih reformskih mjera i koraka za njihovo sprovođenje Evropskoj komisiji. Predlog osnovnih reformskih mjera i koraka za Reformsku agendu je na tehničkom nivou usaglašen 19. juna 2024. godine, nakon čega je razmotren i usvojen od strane Vlade 20. juna 2024. godine.

Finalni Predlog osnovnih reformskih mjera i koraka za Reformsku agendu za Instrument EU za reforme i rast sadrži 32 indikativne prioritetne reformske mjere u okviru četiri oblasti politika, 14 podoblasti politika (sektora) i korake definisane kao neophodne za ispunjavanje reformi. Definisani koraci ujedno sadrže i pokazatelje uspjeha (indikatore), koji će biti osnov za praćenje napretka u sprovođenju reformskih mjera i procjenu EU o ispunjenosti uslova za dodjelu sredstava.

Paralelno, tokom maja i juna 2024. godine rađeno je na pripremi cjelokupne Reformske agende Crne Gore 2024-2027 za Instrument EU za reforme i rast, koja pored opisa reformskih mjera i koraka za njihovu implementaciju, sadrži i opšte informacije o instrumentu, ciljevima, usklađenosti sa Programom ekonomskih reformi i IPA III, te pregled ispunjenosti opštih uslova za implementaciju.

Tokom jula 2024. godine, unaprijeđeni narativni dio Reformske agende dostavljen je Evropskoj komisiji na interne konsultacije. Paralelno, Radni tim sproveo je dodatne konsultacije kako bi se osigurala usklađenost crnogorske i engleske verzije dokumenta, te prilagođavanje sadržaja dokumenta u smislu nadležnosti i odgovornosti prema novouspostavljenoj strukturi 45. Vlade Crne Gore. Nakon dodatnih konsultacija tokom avgusta i septembra 2024, usaglašena je finalna verzija dokumenta, koja se dostavlja Vladi na razmatranje i usvajanje.

III Reformska Agenda Crne Gore 2024-2027 za Instrument EU za reforme i rast: ključne komponente i sadržaj

3.1 Ključne komponente Reformske agende

Reformska agenda Crne Gore predstavlja sveobuhvatan plan ekonomskog i društvenog razvoja, usmjeren na ubrzanje integracije Crne Gore u Evropsku uniju kroz sprovođenje ključnih reformi. Kako je prethodno navedeno, ova agenda je kreirana u saradnji sa Evropskom komisijom i dio je Plana rasta EU za Zapadni Balkan. Agenda uključuje reforme u četiri prioritetna sektora koje su od suštinske važnosti za postizanje stabilnog ekonomskog rasta, unapređenja poslovnog okruženja, vladavine prava i poboljšanja kvaliteta života građana. U nastavku su prikazani ključni sektori i prioriteti koji čine osnov ove Agende.

1. Poslovno okruženje i razvoj privatnog sektora

Jedan od glavnih ciljeva Reformske agende je poboljšanje poslovnog okruženja kako bi se stimulisao razvoj i konkurentnost privatnog sektora. Planirane reforme uključuju pojednostavljenje administrativnih procedura, smanjenje regulatornih prepreka za poslovanje, smanjenje neformalne ekonomije, te reforme u oblasti upravljanja državnim preduzećima, sistema javnih nabavki i povećanja efikasnosti inspeksijskih službi. Kroz ove mjere, cilj je povećanje konkurentnosti crnogorske privrede, podsticanje preduzetništva, otvaranje novih radnih mjesta, kao i podsticanje istraživanja i inovacija. Posebna pažnja posvećuje se smanjenju birokratskih barijera i unapređenju transparentnosti poslovnog okruženja.

Ova oblast politike podijeljena je na 2 sektora, unutar kojih je definisano 7 indikativnih reformi sa 33 pojedinačna koraka koja je potrebno realizovati da bi se reforme smatrale ispunjenim.

2. Digitalna i energetska/zelena tranzicija

Digitalna transformacija je ključna komponenta modernizacije crnogorskog društva i ekonomije. Reformska agenda predstavlja osnovu za razvoj digitalne infrastrukture, unapređenje digitalne sigurnosti i integraciju Crne Gore u globalne digitalne tokove. Prioritet su reformske mjere

koje će znatno unaprijediti digitalnu infrastrukturu i usluge. Ključne aktivnosti biće usmjerene na: implementaciju 5G mreža, unapređenje bezbjednosti širokopojasne mreže, digitalizaciju javnih usluga kroz punu primjenu elektronskog potpisa i digitalnog identitetskog novčanika, kao i uspostavljanje sveobuhvatnog okvira za sajber bezbjednost.

Takođe, energetska tranzicija je prioritet, sa posebnim fokusom na razvoj održivih izvora energije i smanjenje zavisnosti od fosilnih goriva. Prioritet je stavljen na reforme energetskog sektora kroz unapređenje energetske efikasnosti, paket integracije električne energije, smanjenje energetskog siromaštva, sprovođenje mehanizma za određivanje cijene za emisiju ugljenika, trgovinu emisionim jedinicama sa ciljem dekarbonizacije sektora, intenziviranje aktivnosti za smanjenje upotrebe fosilnih goriva u saobraćaju, promociju e-mobilnosti i razvoj obnovljivih izvora energije, kao i unapređenje infrastrukturnih kapaciteta radi povezivanja sa susjednim energetskim sistemima. Ove mjere usklađene su sa ciljevima EU o dostizanju klimatske neutralnosti do 2050. godine, opštim zelenim dogovorom i energetskom politikom EU.

Ova oblast politike je fokusirana na 4 sektora unutar kojih je definisano 12 indikativnih reformi sa 42 pojedinačna koraka koja je potrebno realizovati da bi se reforme smatrale ispunjenim.

3. Razvoj ljudskog kapitala

Razvoj ljudskog kapitala je od suštinske važnosti za dugoročni prosperitet Crne Gore. Kako bi postala dio jedinstvenog tržišta znanja i vještina EU, razvijen je niz ključnih reformskih mjera kao podsticaj razvoju ljudskog kapitala. Ova komponenta Reformske agende uključuje reforme u obrazovanju, profesionalnoj obuci i povećanju zaposlenosti. Preciznije, mjere sadržane u ovoj oblasti reflektuju se uglavnom kroz unapređenje mogućnosti za zapošljavanje, podršku za aktivaciju, reformu socijalnih i sistema dječije zaštite, ulaganje u sve nivoe obrazovanja i digitalno obrazovanje. Cilj je poboljšanje kvaliteta obrazovanja, unapređenje vještina radne snage i podizanje socijalne uključenosti. Kroz investiranje u ljudski kapital, Crna Gora će biti u stanju da poveća svoju konkurentnost na evropskom tržištu rada i smanji nezaposlenost.

Ova oblast politike je fokusirana na 2 sektora unutar kojih je definisano 5 indikativnih reformi sa 10 pojedinačnih koraka koje je potrebno realizovati da bi se reforme smatrale ispunjenim.

4. Vladavina prava i temeljna prava

Vladavina prava i zaštita temeljnih prava čine osnovu stabilnog i demokratskog društva kojem Crna Gora teži. Reformska agenda stavlja poseban akcenat na borbu protiv korupcije, jačanje nezavisnosti sudstva i unapređenje transparentnosti u javnim institucijama. Ove mjere su neophodne za postizanje političke stabilnosti i privlačenje investicija, kao i za ispunjavanje kriterijuma za članstvo u Evropskoj uniji. Takođe, posebna pažnja je posvećena zaštiti ljudskih prava, uključujući prava manjina, rodnu ravnopravnost i slobodu izražavanja.

Preciznije, ključni ciljevi u oblasti temeljnih prava odnose se na osiguranje vladavine prava i realizaciji/ostvarivanju završnih mjerila iz poglavlja 23 i 24, posebno u oblastima sudstva, borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, te slobode izražavanja i medija. Fokus je na unaprijeđenju pristupa pravosuđu, promociju nezavisnosti, autonomije nepristrasnosti i odgovornosti pravosuđa i tužilaštva vraćanje povjerenja u sudstvo kako bi se osigurala pravna sigurnost kao preduslov za ekonomsku aktivnost. U oblasti demokratije, ključne reforme imaju za cilj unapređenje vladavine prava kroz usvajanje novog, sveobuhvatnog i harmonizovanog pravnog okvira za sprovođenje izbora, dok u dijelu koji se odnosi na pravosuđe u fokusu su imenovanja na visokim pozicijama, unaprijeđenje rezultata istraga, potvrđenih optužnica i pravosnažnih presuda u slučajevima organizovanog kriminala. Pored toga, planirano je jačanje kapaciteta u borbi protiv organizovanog kriminala, smanjenje nasilja u porodici, sprovođenje preporuka Evropskog komiteta za prevenciju torture, efikasna primjena Zakona o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije i usklađivanje vizne politike sa standardima EU.

Ova oblast politike je fokusirana na 6 sektora unutar kojih je definisano 8 indikativnih reformi sa 29 pojedinačnih koraka koja je potrebno realizovati da bi se reforme smatrale ispunjenim.

3.2 Sadržaj Reformske agende: struktura i sadržaj dokumenta

Reformska agenda za Crnu Goru slijedi jasan i strukturiran okvir, koji je definisala Evropska komisija za sve zemlje korisnice Instrumenta. Dokument je organizovan u nekoliko ključnih segmenata, od kojih svaki ima specifičnu svrhu u prikazu reformi koje se planiraju sprovesti. U

nastavku je pregled glavnih dijelova dokumenta i opis njihove sadržine, baziran na šablonu Reformske agende.

Dokument se sastoji iz 3 krupne cjeline: (1) *Ciljevi i koherentnosti Reformske agende*, (2) *Opis oblasti politika i povezanih reformi* i (3) *Komplementarnost i implementacija Reformske agende*.

U prvom dijelu objašnjeni su osnovni ciljevi i usklađenost reformi sa širim okvirom politike Evropske unije i drugih međunarodnih tijela. U ovom dijelu se daje pregled glavnih socio-ekonomskih izazova sa kojima se Crna Gora suočava na putu ka integraciji u jedinstveno tržište Evropske unije. Fokus je na problemima koji usporavaju konvergenciju sa standardima EU. Zatim se definišu glavni ciljevi koji proističu iz identifikovanih izazova, te objašnjava kako su reforme predviđene Agendom usklađene sa već postojećim programima poput Programa ekonomskih reformi (PER), smjernicama zajedničke politike i okvirom politike proširenja.

U drugom dijelu prikazane su detaljne informacije o svakom sektoru politike i reformama koje će biti sprovedene. Svaka oblast politike opisuje konkretne reforme, potrebne korake i aktivnosti kako bi se ta reforma sprovela.

Treći dio dokumenta bavi se detaljima kako će se reformske mjere sprovoditi i koordinisati sa drugim programima i instrumentima podrške, poput IPA III (Instrumenta za pretprijetnu pomoć) i ZIO. Glavni segmenti ovog dijela uključuju: objašnjenje komplementarnosti sa IPA III, pregled projekata/investicija koje će biti predložene kroz ZIO uz objašnjenje kako one doprinose ekonomskom razvoju i konvergenciji sa EU. Dodatno, prikazuje se proces donošenja odluka i konsultacija sa relevantnim akterima i detaljno opisuje kako će napredak u realizaciji biti praćen i kako će se vršiti izvještavanje prema EU o postignutim rezultatima.

Takođe, u ovom dijelu se opisuje koji su opšti uslovi za isplatu sredstava od strane Evropske unije. To uključuje makroekonomsku stabilnost, upravljanje javnim finansijama, transparentnost budžeta i nadzor nad potrošnjom. Poseban segment je opredijeljen za kontrolu i reviziju u kojem se objašnjava kako će se uspostaviti sistem kontrole i revizije kojim bi se spriječile nepravilnosti, korupcija i sukob interesa u procesu implementacije reformi. Konačno, opisuje se i strategija komunikacije koja uključuje ciljne javnosti, aktivnosti i ključne kanale komunikacije.

U završnom dijelu dokumenta nalazi se tabela sa koracima i uslovima za plaćanje po svakoj oblasti politike, sa pregledom dinamike sprovođenja reformskih mjera i koraka, kao i vezanih isplata sredstava. Tabelom u nastavku prikazan je zbirni raspored dospjeća realizacije koraka za sprovođenje reformi i vezanih isplata:

Tabela 1: Pregled broja obaveza (koraka) iz Reformske agende 2024-2027 i pripadajuća finansijska podrška po polugodištima

Oblast politike	Decemb ar 2024	Jun 2025	Decemb ar 2025	Jun 2026	Decemb ar 2026	Jun 2027	Decembar 2027	Ukupno
1. Poslovno okruženje i razvoj privatnog sektora	4	3	8	3	8	5	3	34
2. Zelena energija i digitalizacija	7	5	10	2	9	1	8	42
3. Razvoj ljudskog resursa	0	1	5	1	5	3	9	24
4. Temeljna prava i vladavina prava	3	2	9	4	6	2	4	30
Broj koraka	14	11	32	10	28	11	24	130
Iznos EU finansijske podrške (EUR)	29.544.116	22.592.559	83.418.681	27.806.227	91.528.831	38.233.562	90.370.238	383.494.217

Dodatno, s obzirom na važnost koraka čije dospjeće realizacije je predviđeno do kraja tekuće godine, u nastavku je dat tabelarnih prikaz sadržine koraka i planiranih rezultata po oblastima politika:

Tabela 2: Pregled obaveza (koraka) iz Reformske agende 2024-2027 koje je potrebno sprovesti do kraja 2024. godine

Oblast politike	Podoblast	Naziv reforme	EU finansijska podrška (EUR)	Međukorak 1 (opciono)	Izvor verifikacije	Subjekt zadužen za praćenje i izvještavanje o realizaciji koraka
1. Poslovno okruženje i razvoj privatnog sektora	Podoblast 1: Poslovno okruženje	<i>1.1.1 Reforma upravljanja preduzećima u vlasništvu države (PVD). Poboljšanje upravljanja, efikasnosti i odgovornosti preduzeća u vlasništvu države (PVD) kako bi se poboljšao njihov doprinos privredi.</i>	1,158,592.80 €	Registar PVD. Napraviti javno dostupan registar PVD i preduzeća sa državnim učešćem, uključujući opštinska preduzeća. Registar će uključivati sve relevantne podatke o finasijskim performansama PVD-a, kao i podatke o rezultatima eksterne revizije	Registar PVD objavljen na sajtu Ministarstva finansija	Ministarstvo finansija
	Podoblast 1: Poslovno okruženje	<i>1.1.2 Revizija procesa javnih nabavki i politika državne pomoći. Unapređenje transparentnosti, efikasnosti i integriteta u procesima javnih nabavki i državne pomoći.</i>	2,317,185.60 €	Međuvladini sporazumi i ugovori sa trećim državama. Nivo transparentnosti svih ugovora (završenih, tekućih i budućih) zaključenih po međunarodnim sporazumima povećava se uvođenjem i obezbjeđivanjem javno dostupnim informacija specifičnih za projekte u sistemu e-nabavki. Sljedeći elementi treba da budu dostupni: • Naziv projekta • Vrijednost ugovora o nabavci • Osnovne informacije o ugovoru o nabavci • Naručilac • Glavni ugovarač • Sprovedena procedura nabavke • Trenutno stanje projekta u skladu sa utvrđenom metodologijom upravljanja projektom • Sprovedene studije i javne konsultacije uključujući uticaj na životnu sredinu i druga tehnička istraživanja, analiza koristi i troškova i studije izvodljivosti • Informacije o poštovanju EU standarda, uključujući princip transparentnosti i jednak tretman u javnim nabavkama	Polugodišnji izvještaj o implementaciji Reformske agende usvojen od strane Vlade	Ministarstvo finansija
	Podoblast 1: Poslovno okruženje	<i>1.1.4. Poboljšanje elektronskog katastra i prostornog planiranja</i>	2,317,185.60 €	Usvajanje Prostornog plana Crne Gore (od strane Skupštine)	Službeni list Crne Gore	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine / Skupština Crne Gore
	Podoblast 1: Poslovno okruženje	<i>1.1.5 Reforma inspeksijskih službi. Unapređenje integriteta, efikasnosti i performansi inspeksijskih službi i smanjenje</i>	2,317,185.60 €	Unapređenje integriteta u inspeksijskim službama. Uvedena obavezna godišnja prijava imovine i izjave o konfliktu interesa za inspektore koja je podložna provjerama Agencije za sprečavanje korupcije.	Javni registri kojima upravlja Agencija za sprečavanje korupcije (godišnji izvještaji o imovini i prihodima).	Poreka uprava / Agencija za sprečavanje korupcije

Oblast politike	Podoblast	Naziv reforme	EU finansijska podrška (EUR)	Međukorak 1 (opciono)	Izvor verifikacije	Subjekt zadužen za praćenje i izvještavanje o realizaciji koraka
		<i>neformalne ekonomije</i>				
2. Zelena energija i digitalizacija	Podoblast 1: Reforme energetskog sektora	<i>2.1.1 Potpuna implementacija paketa integracije električne energije</i>	2,317,185.60 €	Kompletna transpozicija paketa integracije električne energije u skladu sa zahtjevima Energetske zajednice i nastavak njegove implementacije	Službeni list Crne Gore	Ministarstvo energetike
	Podoblast 1: Reforme energetskog sektora	<i>2.1.2 Postepeno prilagođavanje tarifa nivoima povraćaja troškova praćeno mjerama energetskog siromaštva</i>	2,317,185.60 €	Postepeno ukidanje javne intervencije u postavljanju cijena za snadbijevanje električnom energijom u skladu s članom 5 Direktive 2019/944 o zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište električne energije	Službeni list Crne Gore	Ministarstvo energetike / Regulatorna agencija za energetiku
	Podoblast 3: Primjena obnovljivih izvora energije, energetske efikasnosti i smanjenja zagađenja	<i>2.3.2 Implementacija Direktive o obnovljivoj energiji (dozvole, garancije porijekla, prosumeri)</i>	2,317,185.60 €	Usvajanje zakonodavstva u skladu sa Direktivom o obnovljivoj energiji (RED II) uključujući regulatorni okvir za prozumere i pojednostavljenje procedura za izdavanje dozvola (npr. određivanje jedne kontakt tačke).	Usvajanje Zakona o obnovljivim izvorima energije od strane Skupštine Crne Gore	Ministarstvo energetike
	Podoblast 3: Primjena obnovljivih izvora energije, energetske efikasnosti i smanjenja zagađenja	<i>2.3.4 Sprovođenje zakonske regulative o energetskej efikasnosti i zagađenju vazduha</i>	2,317,185.60 €	Osigurati izdavanje sertifikata o energetskim performansama (u skladu sa Direktivom o energetskim performansama zgrada) i izmijeniti relevantno zakonodavstvo kako bi se omogućilo efikasno donošenje odluka o ulaganjima u energetsku efikasnost za vlasnike domaćinstava	Službeni list Crne Gore; Vladini izvještaji; Izvještaj EU napretku	Ministarstvo energetike
	Podoblast 1: Digitalizacija	<i>2.4.1 Pokretanje sigurne širokopojasne mreže, uključujući 5G mreže</i>	2,317,185.60 €	Usvajanje Nacionalnog plana za razvoj širokopojasne infrastrukture od strane Vlade	Nacionalni plan za razvoj širokopojasne infrastrukture	Ministarstvo ekonomskog razvoja
	Podoblast 1: Digitalizacija	<i>2.4.3 Isporuka digitalnih javnih usluga prilagođenih korisniku</i>	1,158,592.80 €	Planiranje pune implementacije transakcionalnih javnih elektronskih usluga na nacionalnom i lokalnom nivou 2025-2027 usvojenih od strane Vlade (dodatno uslugama uspostavljenih do 2024); funkcionalna platforma e-uprave i inter-operabilnosti registara	Report on the implementation of reform measures within the framework of the Reform Agenda, which the Government adopts periodically	Ministarstvo javne uprave

Oblast politike	Podoblast	Naziv reforme	EU finansijska podrška (EUR)	Međukorak 1 (opciono)	Izvor verifikacije	Subjekt zadužen za praćenje i izvještavanje o realizaciji koraka
	Podoblast 1: Digitalizacija	<i>2.4.4 Sajber-bezbjednost - Uspostavljanje sveobuhvatnog okvira za sajber otpornost (uvođenje zahtjeva NIS2 Direktive i jačanje relevantnih institucija)</i>	1,158,592.80 €	Usvajanje Zakona o Informacionoj bezbjednosti od strane Skupštine u potpunosti usklađenog sa NIS2 direktivom	Zakon o informacionoj bezbjednosti objavljen u Službenom listu	Ministarstvo javne uprave
4. Temeljna prava i vladavina prava	Podoblast 2: Pravosuđe	<i>4.2.1 Sudstvo i tužilaštvo su nezavisni/samostalni, nepristrasni, odgovorni i djeluju sa integritetom i profesionalnošću.</i>	579,296.40 €	Imenovanje predsjednika Vrhovnog suda	Zvanični izvještaji Sudskog savjeta i veb-sajt https://sudovi.me/vrh s	Sudski savjet
	Podoblast 4: Temeljna prava i sloboda medija	<i>4.4.1 Smanjenje nivoa porodičnog nasilja u Crnoj Gori</i>	2,317,185.60 €	Vrhovni državni tužilac je uspostavio i prati standardne operative procedure tužilaštva u pogledu postupanja u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa relevantnim članovima Istanbulske konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i prema Direktivi EU o zaštiti žrtava; uspostavljene su standardne operative procedure za izricanje kazne u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa novim Krivičnim zakonikom	Izveštaj vrhovnog državnog tužilaštva	Vrhovno državno tužilaštvo
	Podoblast 6: Vizna politika	<i>4.6.1 Usklađivanje vizne politike sa listom zemalja EU za koje je viza potrebna, posebno u odnosu na zemlje koje predstavljaju nezakonite migracije ili bezbjednosni rizik za EU</i>	4,634,371.20 €	Ukidanje sporazuma o slobodnom viznom režimu sa državama (najmanje jednom državom godišnje) za koje EU zahtijeva vizu.	Uredba o viznom režimu / Broj odluka o ukidanju viza tokom ljetnje sezone	Ministarstvo spoljnjih poslova / Ministarstvo unutrašnjih poslova
Ukupno			29,544,116.42 €			

Važno je napomenuti da je Regulativom (EU) 2024/1449 o uspostavljanju Instrumenta EU za reforme i rast za Zapadni Balkan predviđen tzv. mehanizam fleksibilnosti koji podrazumijeva da se, u izuzetnom slučaju neispunjenosti, koraci kojima je rok dospjeća za implementaciju kraj 2024. godine mogu implementirati tokom naredne dvije godine, a koraci planirani za svaki naredni polugodišnji period mogu implementirati sa dodatnih godinu dana produženog roka. Međutim, ovakva vrsta fleksibilnosti predviđa da se zahtjev za isplatu sredstava može podnijeti tek po ispunjenju koraka tokom ovog dodatnog perioda.

IV Naredni koraci za implementaciju Reformske Agende u Crnoj Gori

Reformska agenda za Crnu Goru dostavljena je Evropskoj komisiji na usvajanje nakon deset mjeseci intenzivne pripreme. Istovremeno, dokument je prosljeđen i Vladi Crne Gore na razmatranje i usvajanje. Kako bi se na vrijeme definisao pravni i institucionalni okvir za početak implementacije potrebno je sprovesti nekoliko narednih koraka:

1. Potpisivanje i ratifikacija Sporazuma o pristupanju Instrumentu i Sporazuma o kreditu

Kako bi se pravni okvir definisan Regulativom (EU) 2024/1449 o uspostavljanju Instrumenta EU za reforme i rast za Zapadni Balkan prenio u pravni sistem Crne Gore neophodno je da Vlada sklopi sa EU dva sporazuma - Sporazum o pristupanju Instrumentu i Sporazum o kreditu. Nakon što EK dostavi finalnu verziju oba sporazuma, isti će biti pripremljeni za dalje postupanje – potpisivanje i/ili potvrđivanje u skladu sa Zakonom o zaključivanju i izvršavanju međunarodnih ugovora (Službeni list Crne Gore, 77/2008).

2. Priprema pravnog okvira za uspostavljanje koordinacije i implementacije Reformske agende i uspostavljanje mehanizma nadgledanja i izvještavanja

Kao naredni korak, predviđeno je da Vlada donese podzakonske akte kojima će biti uređen sistem koordinacije i implementacije reformskih mjera. Aktom će biti definisani sljedeći elementi: glavni koordinator, podkoordinator(i), tehničke službe, odgovorne institucije, način i sistem izvještavanja, uključujući formate i učestalost izvještavanja, primaoce izvještaja i slično.

Imajući u vidu dinamiku rasporeda potencijalnih isplata i zahtjeve EU po pitanju nadgledanja i izvještavanja, u skladu sa donijetim pravnim okvirom, neophodno je uspostaviti sistem nadgledanja i izvještavanja, kako bi Vlada redovno usvajala izvještaje o implemetaciji. Planirano je da ovi izvještaji sadrže pregled realizovanih aktivnosti i ispunjenosti indikatora, kako bi se kompletirao osnov za podnošenje redovnih zahtjeva za isplatu sredstava za svaku polugodišnju tranšu sredstava.

S obzirom na zahtjeve EU iz pomenute regulative, kao i odredbe nacrtu sporazuma o pristupanju instrumentu i kreditu, neophodno je da Ministarstvo finansija, u saradnji sa Ministarstvom evropskih poslova informiše Vladu o načinu uspostavljanja pravnog osnova i strukture za koordinaciju sprovođenja Reformske agendu Crne Gore 2024-2027 za Instrument EU za reforme i rast.

3. Priprema akcionih planova za implementaciju svake od reformskih mjera po oblastima politika

Kako bi se na vrijeme planirale aktivnosti na operativnom nivou vezane za sprovođenje reformskih mjera i koraka, neophodno je da nadležna ministarstva pripreme akcione planove za implementaciju, koji će sadržati pregled aktivnosti, nadležne institucije i pojedince, rokove za implementaciju, indikatore, kao i neophodna budžetska sredstva za implementaciju.

U konačnom, reformska agenda Crne Gore predstavlja strateški dokument od suštinskog značaja za ubrzanje procesa evropskih integracija i ostvarivanje dugoročnih ekonomskih ciljeva zemlje. Njena implementacija omogućićće Crnoj Gori da iskoristi značajnu finansijsku podršku Evropske unije, čime će se stvoriti stabilna osnova za održivi ekonomski rast i razvoj zemlje.

Očekuje se da će Evropska komisija odobriti dokument do kraja septembra 2024. godine. Nakon toga, Vlada Crne Gore će sprovesti potrebne zakonske procedure, uključujući ratifikaciju Sporazuma o zajmu i Sporazuma o Instrumentu od strane Skupštine Crne Gore, kako bi se omogućila prva isplata sredstava iz Plana rasta do kraja godine. Ključni izazov u narednom periodu biće efikasna implementacija i praćenje napretka u skladu sa predviđenim rokovima, uz kontinuiranu saradnju sa Evropskom komisijom i ostalim relevantnim partnerima.

Vlada Crne Gore
Ministarstvo evropskih poslova

REFORMSKA AGENDA CRNE GORE

2024 - 2027.

za Instrument EU
za reforme i rast

Podgorica, septembar 2024.

SADRŽAJ

DIO I: CILJEVI I KOHERENTNOST REFORMSKE AGENDE	10
1 GLAVNI IZAZOVI	11
2 CILJEVI REFORMSKE AGENDE	17
3 USKLAĐENOST SA OPŠTIM OKVIROM POLITIKA	22
4 KLJUČNI PRIORITETI POLITIKA	27
Temeljna prava	28
Digitalna transformacija i bezbjednost	29
Obrazovanje, obuke, zapošljavanje i socijalni ciljevi	30
DNSH princip	31
Oblasti od horizontalnog značaja (Mainstreaming)	32
DIO II: OPIS OBLASTI POLITIKA I SRODNIH REFORMI	34
1 OBLAST POLITIKE 1: POSLOVNO OKRUŽENJE I RAZVOJ PRIVATNOG SEKTORA	36
SEKTOR 1.1: POSLOVNO OKRUŽENJE	37
Reforma 1.1.1. Reforma upravljanja preduzećima u vlasništvu države (PVD). Poboljšanje upravljanja, efikasnosti i odgovornosti preduzeća u vlasništvu države (PVD) kako bi se poboljšao njihov doprinos privredi.	38
Reforma 1.1.2 - Revizija procesa javnih nabavki i politika državne pomoći. Unapređenje transparentnosti, efikasnosti i integriteta u procesima javnih nabavki i državne pomoći.	46
Reforma 1.1.3. - Uklanjanje regulatornih barijera i olakšavanje poslovanja	52
Reforma 1.1.4. Poboljšanje elektronskog katastra i prostornog planiranja	60
Reforma 1.1.5. Reforma inspeksijskih službi. Unapređenje integriteta, efikasnosti i performansi inspeksijskih službi i smanjenje neformalne ekonomije	67
SEKTOR 1.2: KONKURENTNOST PRIVATNOG SEKTORA	74
Reforma 1.2.1 Primjena elektronskog transporta i inteligentnih transportnih sistema (ITS)	75
Reforma 1.2.2. Dalji razvoj ekosistema istraživanja i inovacija za ekonomiju zasnovanu na znanju (u skladu sa Strategijom pametne specijalizacije)	79
2 OBLAST POLITIKE 2: DIGITALNA I ENERGETSKA/ZELENA TRANZICIJA	86
SEKTOR 2.1: REFORME ENERGETSKOG TRŽIŠTA	88
Reforma 2.1.1: Potpuna implementacija paketa integracije električne energije	88
Reforma 2.1.2. - Postepeno prilagođavanje tarifa nivoima povraćaja troškova praćeno mjerama energetske siromaštva	91
SEKTOR 2.2: POLITIKA DEKARBONIZACIJE I PRIPREMA ZA MEHANIZAM ZA ODREĐIVANJE CIJENE EMISIJE UGLJENIKA	94
Reforma 2.2.1 Implementacija prioritarnih politika i mjera iz Nacionalnog energetskeg i klimatskog plana	94
Reforma 2.2.2: Unapređenje Nacionalnog sistema za trgovinu emisijama (STE) u skladu sa EU ETS sistemom	100
SEKTOR 2.3: PRIMJENA OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE, ENERGETSKA EFIKASNOST I SMANJENJE ZAGAĐENJA VAZDUHA	101

Reforma 2.3.1 - Razvijanje transparentnih i konkurentnih procedura za primjenu obnovljive energije i predviđanje ulaska novih	102
Reforma 2.3.2 - Implementacija Direktive o obnovljivoj energiji (dozvole, garancije porijekla, prozjumeri)	103
Reforma 2.3.3 - Povećanje kapaciteta proizvodnje električne energije kroz veće korišćenje OIE i efikasnije korišćenje postojećih elektrana	106
Reforma 2.3.4: Sprovođenje zakonske regulative o energetskej efikasnosti i zagađenju vazduha	107
SEKTOR 2.4: DIGITALIZACIJA	114
Reforma: 2.4.1. Pokretanje sigurne širokopojasne mreže, uključujući 5G mreže	114
Reforma 2.4.2. Elektronski potpis i uvođenje novčanika digitalnog identiteta	118
Reforma 2.4.3 Isporuka digitalnih javnih usluga prilagođenih korisniku	121
Reforma 2.4.4. Sajber bezbednost - Postavljanje sveobuhvatnog okvira za sajber otpornost (uvođenje zahtjeva NIS2 direktive i jačanje relevantnih institucija).	125
3 OBLAST POLITIKE 3: RAZVOJ LJUDSKOG KAPITALA	129
SEKTOR 3.1 ZAPOŠLJIVOST, PODRŠKA ZA AKTIVACIJU, SOCIJALNE USLUGE	131
Reforma 3.1.1. Rješavanje neusklađenosti na tržištu rada kroz cjeloživotno učenje i povećavanje zapošljivosti diplomaca kroz praktičan rad, uključujući poslove u zelenoj i digitalnoj ekonomiji	133
Reforma 3.1.2. Povećanje učešća ženske radne snage	145
Reforma 3.1.3 - Reformisanje sistema socijalne i dječije zaštite radi efikasnije, efektivnije i transparentnije upotrebe javnih sredstava	151
SEKTOR 3.2. OBRAZOVANJE I RAZVOJ VJEŠTINA	161
Reforma 3.2.1 Ulaganje u sve nivoe obrazovanja	161
Reforma 3.2.2 Digitalno obrazovanje: nadogradnja koncepta i nastavnih planova i programa Digitalne akademije izvan javne uprave i sprovođenje u ukupnom društvu na organizovan i društveno inkluzivan način; sprovođenje Strategije digitalizacije obrazovnog sistema (2022-2027) i povezanih akcionih planova	173
4 OBLAST POLITIKE 4: TEMELJNA PRAVA /VLADAVINA PRAVA	181
SEKTOR 4.1: DEMOKRATIJA	182
Reforma 4.1.1: Usvajanje novog, sveobuhvatnog i harmonizovanog pravnog okvira za sprovođenje izbora usvojen od strane Skupštine, u skladu sa evropskim standardima i postojećim preporukama Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS)/ Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), kao i Savjeta Evrope	183
SEKTOR 4.2: PRAVOSUĐE	184
Reforma 4.2.1: Sudstvo i tužilaštvo su nezavisni/samostalni, nepristrasni, odgovorni i djeluju sa integritetom i profesionalnošću	184
SEKTOR 4.3: BORBA PROTIV KORUPCIJE	186
Reforma 4.3.1 Efikasno sprovođenje zakonodavstva za borbu protiv korupcije, uključujući korupciju na visokom nivou, uključujući finansijske istrage i zaplijenu i oduzimanje imovine, u skladu sa pravnom tekovinom EU, evropskim i međunarodnim standardima, uključujući preporuke misije za reviziju 2022, kao i preporuke GRECO i OSCE	187
SEKTOR 4.4: TEMELJNA PRAVA I SLOBODA MEDIJA	190
Reforma 4.4.1. Smanjenje nivoa porodičnog nasilja u Crnoj Gori	190

Reforma 4.4.2 Djelotvorna primjena Zakona o zaštiti ravnopravnosti i zabrani diskriminacije	193
Reforma 4.4.3. Djelotvorno sprovođenje preporuka Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja (CPT)	194
SEKTOR 4.5: BORBA PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA	198
Reforma 4.5.1 Unapređenje rezultata istraga, potvrđenih optužnica i pravosnažnih presuda u slučajevima organizovanog kriminala (uključujući pranje novca, sajber kriminal, krijumčarenje cigareta, oružja i droge, trgovina ljudima, uključujući slučajeve seksualne i radne eksploatacije).	199
SEKTOR 4.6: VIZNA POLITIKA	202
Reforma 4.6.1. Usklađivanje vizne politike sa listom zemalja EU za koje je viza potrebna, posebno u odnosu na zemlje koje predstavljaju nezakonite migracije ili bezbjednosni rizik za EU	202
5 OPŠTI USLOVI ZA PLAĆANJE (ZA SVE OBLASTI POLITIKA)	206
Makroekonomska stabilnost	206
Upravljanje javnim finansijama	208
Transparentnost i kontrola budžeta	211
DIO III: KOMPLEMENTARNOST I SPROVOĐENJE REFORMSKE AGENDE	212
1 KOMPLEMENTARNOST SA IPA III	213
INVESTICIJE U OKVIRU ZAPADNOBALKANSKOG INVESTICIONOG OKVIRA ZIO	215
Predlog prioriternih projekata predloženih za finansiranje posredstvom Zapadnobalkanskog investicionog okvira (ZIO) u okviru reformske agende za Instrument EU za reformu i rast	216
2 KONSULTACIJE	239
3 MONITORING, EVALUACIJA I IZVJEŠTAVANJE	242
1. ODBOR ZA NADGLEĐANJE	242
2. SEKRETARIJAT ODBORA ZA NADGLEĐANJE	243
3. KOORDINATOR	243
4. RESORNA MINISTARSTVA ODGOVORNA ZA POJEDINACNE REFORME	242
ODBOR ZA NADGLEĐANJE	243
SEKRETARIJAT ON-a	243
KOORDINATOR	243
RESORNA MINISTARSTVA	243
NADGLEĐANJE I IZVJEŠTAVANJE	243
Koraci	243
Baza podataka	244
IZVJEŠTAVANJE	245
IZVJEŠTAVANJE PREMA KOORDINATORU	245
Sistem	246
Izvještavanje prema Komisiji	246
Transparentnost	247
Evaluacija	247
4 KONTROLA I REVIZIJA	248
Unutrašnja kontrola	248
Unutrašnja finansijska kontrola u javnom sektoru (PIFC)	249

Eksterna revizija	250
Koordinacija borbe protiv prevara (AFCOS)	251
Unapređenje efikasnosti Revizorskog tijela	252
Operacionalizacija funkcije budžetske inspekcije	252
Antikorupcija i sukob interesa	253
Državna pomoć	255
Javne nabavke	255
5 KOMUNIKACIJA I VIDLJIVOST	258
6 PRILOZI	260
Prilog 1: Indikatori i uslovi za plaćanje po oblastima politika	260

LISTA TABELA

Tabela 1 - Pregled koraka za reformu 1.1.1.	44
Tabela 2 - Pregled koraka za reformu 1.1.2.	50
Tabela 5 - Pregled koraka za reformu 1.1.3.	52
Tabela 6 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 1.1.3.	55
Tabela 7 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformu 1.1.3.	56
Tabela 8 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 1.1.3.	57
Tabela 9 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformu 1.1.3.	58
Tabela 10 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformu 1.1.3.	59
Tabela 11 - Pregled koraka za reformu 1.1.4.	61
Tabela 12- Pregled aktivnosti u okviru implementacije Koraka 1 za reformu 1.1.4	62
Tabela 13- Pregled aktivnosti Ažuriranje katastra zemljišta u okviru implementacije Koraka 2 za reformu 1.1.4	63
Tabela 14 - Pregled aktivnosti Omogućavanje funkcionalnosti elektronskog katastra u okviru implementacije Koraka 3 za reformu 1.1.4	64
Tabela 15 - Pregled aktivnosti Katastar je tačan i ažuriran u okviru implementacije Koraka 4 za reformu 1.1.4	65
Tabela 16 - Pregled aktivnosti Rješavanje ilegalne gradnje u okviru implementacije Koraka 5 za reformu 1.1.4	67
Tabela 17 - Pregled Koraka 1 za Reformu 1.1.5.	72
Tabela 18 - Pregled koraka za reformu 1.2.1.	76
Tabela 19 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 1.2.1.	76
Tabela 20 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 1.2.1.	78
Tabela 21 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformu 1.2.1.	79
Tabela 22 - Pregled koraka 1 za reformu 1.2.2.	82
Tabela 23 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 1.2.2.45	83
Tabela 24 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformu 1.2.2.	84
Tabela 25 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 1.2.2.	85
Tabela 26 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformu 1.2.2.	85
Tabela 27 - Pregled koraka za reformu 2.1.1.	89

Tabela 28 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 2.1.1.	90
Tabela 29 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformu 2.1.1.	91
Tabela 30 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 2.1.1.	91
Tabela 31 - Pregled koraka za reformu 2.1.2.	92
Tabela 32 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.1.2	93
Tabela 33 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.1.2	93
Tabela 34 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.1.2	94
Tabela 35 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.2.1.	95
Tabela 36 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.2.1	96
Tabela 37 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.2.1	97
Tabela 38 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.2.1	97
Tabela 39 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 2.2.1	98
Tabela 40 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 2.2.1	98
Tabela 41 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 6 za reformsku mjeru 2.2.1	99
Tabela 42 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 7 za reformsku mjeru 2.2.1	99
Tabela 43 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 7 za reformsku mjeru 2.2.1	100
Tabela 44 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.2.2	100
Tabela 45 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.2.2	101
Tabela 46 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.3.1	102
Tabela 47 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.1	102
Tabela 48 - Pregled koraka u okviru reformske mjere 2.3.2	103
Tabela 49 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.2	105
Tabela 50 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.3.2	105
Tabela 51 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.3.2	105
Tabela 52 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.3.3	106
Tabela 53 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.3	106
Tabela 54 - Pregled koraka za reformu mjeru 2.3.4	109
Tabela 55 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.4	111
Tabela 56 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.3.4	111
Tabela 57 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.3.4	112
Tabela 58 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 2.3.4	113
Tabela 59 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 2.3.4	113
Tabela 60 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.1.	115
Tabela 61 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.2.	120
Tabela 62 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.3	123
Tabela 63 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.4.	126
Tabela 64 - Pregled koraka za reformsku mjeru 3.1.1	136
Tabela 65 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.1.1	138
Tabela 66 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.1.1	140
Tabela 67 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.1.1	142
Tabela 68 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.1.1	144
Tabela 69 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.1.1.	145
Tabela 70 - Pregled koraka za reformsku mjeru 3.1.2	147
Tabela 71 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.1.2.	148
Tabela 72 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.1.2.	149
Tabela 73 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.1.2.	151

Tabela 74 - Pregled koraka za refomsku mjeru 3.1.3	155
Tabela 75 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.1.3	156
Tabela 76 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.1.3	157
Tabela 77 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.1.3	158
Tabela 78 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.1.3	159
Tabela 79 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.1.3	159
Tabela 80 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 6 za reformsku mjeru 3.1.3	161
Tabela 81 - Pregled koraka za refomsku mjeru 3.2.1	166
Tabela 82 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.2.1	167
Tabela 83 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.2.1	167
Tabela 84 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.2.1	169
Tabela 85 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.2.1	170
Tabela 86 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.2.1	173
Tabela 87 - Pregled koraka za refomsku mjeru 3.2.2	174
Tabela 88 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.2.2.	175
Tabela 89 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.2.2.	176
Tabela 90 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.2.2.	177
Tabela 91 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.2.2.	179
Tabela 92 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.2.2.	180
Tabela 93 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.1.1	184
Tabela 94 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 4.1.1.	184
Tabela 95 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.2.1	186
Tabela 96 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.3.1	189
Tabela 98 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.4.1	192
Tabela 99 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.4.2	194
Tabela 100 - Pregled 1 i 2 koraka za reformsku mjeru 4.4.3	196
Tabela 101 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 4.4.3.	196
Tabela 105 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 4.5.1	201
Tabela 106 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.6.1.	203
Tabela 107 - Pregled aktivnosti sprovođenja koraka 3 za reformsku mjeru 4.6.1.	204
Tabela 108 - Pregled ugovorenih i isplaćenih sredstava u okviru odobrenih nacionalnih programa IPA-e III	215
Tabela: 109 - Prioritetni projekti	218
Tabela 110 - Prioritetni projekti	229
Tabela 111 - Prioritetni projekti	233
Tabela 110 - SEEIIST projekat - pregled aktivnosti	235
Tabela 111 - SEEIIST - Budžet	237
Tabela 114 - Primjer opisa indikatora	244
Tabela 112 - Pregled rada sistema kontrole finansija u javnom sektoru	250

DIO I

CILJEVI I KOHARENTNOST REFORMSKE AGENDE

1.

GLAVNI IZAZOVI

Crna Gora je mala i otvorena ekonomija sa dosta strukturnih ranjivosti. Da bi kao takva ispunila kopenhavske kriterijume za članstvo u EU i izdržala spoljne šokove, potrebno je da uspostavi punu stabilnost institucija i vladavinu prava, razvije nove sektore rasta i poveća stepen diversifikacije u najvećoj mogućoj mjeri.

Procijenjena
stopa rasta
ekonomije u
2024. godini

3,8%

Snažan ekonomski učinak posljednjih godina ubrzao je konvergenciju crnogorskog BDP per capita sa onim u EU. Procijenjena stopa rasta ekonomije u 2024. godini je 3,8%, a njenom ostvarenju su značajno doprinijele

mjere ekonomske politike iz 2021. i 2022. godine koje su uticale na rast raspoloživog dohotka. Rastu je dodatno doprinio i veliki priliv nerezidenata.

Kako je glavni strateški cilj ekonomske politike Crne Gore: „ostvarenje pametnog, održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta koji će doprinijeti unapređenju kvaliteta života svih

njenih građana”, mjere ekonomske politike u srednjem roku biće usmjerene na:

- diversifikaciju ekonomske aktivnosti i povećanje konkurentnosti privrede;
- jačanje otpornosti crnogorske ekonomije na eksterne šokove;
- obezbjeđivanje makroekonomske i fiskalne stabilnosti;
- unapređenje poslovnog ambijenta i pokretanje snažnog investicionog ciklusa.

Perspektive ekonomskog rasta u srednjem roku podržane su prioritetima ka ispunjavanju EU agende u procesu pristupanja Crne Gore. U tom smislu, od presudnog je značaja inicijativa Evropske unije Plan rasta za Zapadni Balkan u ubrzanju procesa proširenja i ekonomskog rasta.

Plan rasta za Zapadni Balkan koji je predložen od strane Evropske komisije sa ciljem ubrzanja procesa proširenja i ekonomske kovergencije država kandidata prema prosjeku bruto domaćeg proizvoda po glavi stanovnika EU, predstavlja važan instrument koji će obezbijediti sredstva za podršku potrebnim reformskim procesima. Tako će implementacija mjera predloženih kroz ovaj instrument doprinijeti ubrzanju regionalne ekonomske integracije i postupne integracije sa jedinstvenim tržištem EU, socioekonom-

skoj konvergenciji sa EU, usklađivanju sa vrijednostima, zakonima, pravilima, standardima, politikama i praksama EU, sa krajnjim ciljem članstva u EU.

U oblasti **poslovnog okruženja i razvoja privatnog sektora** crnogorska ekonomija ima više strukturnih izazova, pa su sve reformске mjere definisane tako da utiču na povećanje konkurentnosti ekonomije i njenu održivost, što je uglavnom povezano sa regulatornim okruženjem, neformalnošću, poteškoćama u dostupnosti sredstava za mikro, mala i srednja preduzeća (MMSP) i izazovima u oblastima monitoringa i upravljanja preduzećima u vlasništvu države (PUVD).

Razvoj **energetskog sektora** ima veliki značaj za ukupan društveno-ekonomski ambijent u Crnoj Gori. Zavisnost od fosilnih goriva posebno uglja u proizvodnji električne energije i nafte u sektoru saobraćaja dovodi do veoma zahtjevne energetske tranzicije. Ispunjavanje novih ciljeva do 2030. koji su na nivou Energetske zajednice usvojeni još 2022. godine zahtijeva reforme koje su pravilno planirane i za koje je osigurana dovoljna finansijska podrška.

Prelaz na čistu energiju predstavlja ključni izazov u oblasti energetike. Postupno ukidanje uglja za proizvodnju električne energije zahtijeva mobilizaciju značajnih ulaganja u nove izvore energije koji će zamijeniti termoelektrane, ali i stvara potrebu za sprovođenjem mjera podrške tržištu rada kroz ulaganja u osposobljavanje, usavršavanje i prekvalifikaciju zaposlenih, kao i razvoj poduzetništva u regijama rudnika uglja. Stoga se proces pravedne tranzicije u ovim regijama mora pažljivo planirati i mora se postići visok nivo saglasnosti svih zainteresovanih strana (vlada, lokalna samouprava, preduzeća, civilno društvo itd) oko akcionog plana.

Očekuje se da će dekarbonizacija energetskog sektora biti olakšana daljim razvojem sheme trgovanja emisijama (ETS) u srednjoročnom i dugoročnom razdoblju, što će značajno uticati na proizvodnju električne energije zavisne od uglja. Shema trgovanja emisijama (ETS) je ključni mehanizam za postizanje smanjenja emisija staklene bašte, a njegova implementacija ima poseban značaj za Crnu Goru. S obzirom na to da se Crna Gora suočava s izazovima koji se odnose na veliku zavisnost od fosilnih goriva, posebno u proizvodnji električne energije, ETS može odigrati ključnu ulogu u prelasku na održivije izvore energije. Razvoj ETS-a podstiče preduzeća da smanje svoje emisije, a istovremeno ih motiviše na ulaganja u čiste tehnologije i poboljšanje energetske efikasnosti. Za Crnu Goru to ne znači samo smanjenje zavisnosti od uglja već i stvaranje prilika za gospodarski rast kroz nova ulaganja u obnovljive izvore energije i zelene tehnologije.

Iako Crna Gora trenutno proizvodi više od 50% električne energije iz obnovljivih izvora, ona ima značajan dodatni potencijal za razvoj hidroenergije, kao i solarne energije i vjetroelektrane. Dalja mobilizacija ulaganja u nove obnovljive izvore energije ključna je za prelazak na čistu energiju. Stoga su reforme koje doprinose sprovođenju mjera koje proizlaze iz Trećeg energetskog paketa EU-a i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i plina, kao i stvaranju funkcionalnog tržišta energije spremnog za integraciju u unutrašnje tržište električne energije EU-a ključni za stvaranje povoljnog okruženja za ulaganja u OIE. Osim toga, razvoj OIE ne može napredovati bez poboljšanja mrežne povezanosti i digitalizacije, koji su takođe visoko među prioritetima na putu do nulte neto emisije i dostizanja ciljeva OIE.

Kada je u pitanju energetska efikasnost, Crna Gora je postigla visok stepen usklađenosti s pravnom tekovinom EU. Ipak, sprovođenje konkretnih programa/projekata energetske efikasno-

sti s mjerljivim učincima u prethodnom periodu nije bila na zadovoljavajućem nivou. Demonstracija načela „energetska efikasnost na prvom mjestu“ i postizanje novih ciljeva energetske efikasnosti moraju biti među prioritetima na dnevnom redu, a ključne reforme biće usmjerene na postavljanje održivih mehanizama za podršku sistemskoj, ali ubrzanom obnovi postojećih zgrada, kao i uvođenje inovativnih tehnologija i rješenja.

Stanje i izazovi u **oblasti digitalizacije** u Crnoj Gori obuhvataju širok spektar aktivnosti i inicijativa usmjerenih na brzu adaptaciju na sve kompleksnije digitalno okruženje i agilni razvoj digitalnog društva. Crna Gora je usvojila Strategiju digitalne transformacije za period 2022-2026. godine, sa akcionim planom za period 2022-2023, koja predstavlja razvojni okvir koji definiše preduslove i inicijative potrebne za brzu adaptaciju i proaktivni razvoj digitalne Crne Gore. Glavni ciljevi strategije uključuju poboljšanje kapaciteta i sposobnosti za digitalnu transformaciju, jačanje digitalne svijesti crnogorskog društva i digitalne konkurentnosti ICT sektora. Kao ključne aktivnosti ističu se jačanje digitalnih vještina i razvoj IT osoblja od strateškog značaja za Crnu Goru, pokretanje Digitalne akademije za obrazovanje javnih službenika, studenata i ranjivih grupa, kao i uspostavljanje Instituta u saradnji sa Univerzitetom Crne Gore i ICT poslovnom zajednicom, sa ciljem kreiranja brzih obrazovnih programa za dalje obučavanje inženjera u skladu sa potrebama tržišta i prekvalifikaciju nezaposlenih diplomaca za osnovne IT poslove.

Međutim, i dalje postoje značajni izazovi u oblasti digitalizacije koji su ključni za dalji ekonomski i socijalni razvoj.

Izgradnja širokopojasne infrastrukture, posebno u ruralnim područjima, nailazi na značajne finansijske i logističke izazove. Osiguranje sredstava za ovu infrastrukturu je ključno, kao i osiguranje kvalitete i pouzdanosti mreže u skladu s međunarodnim standardima. Proces dobijanja dozvola i suglasnosti često je spor i razlikuje se od lokalne samouprave, što dodatno odgađa sprovođenje. Potrebna je efikasnija primjena Zakona o zaštiti od nejonizujućih zračenja i Zakona o procjeni uticaja na životnu sredinu. Osiguravanje sigurnosti mreže prema smjernicama EU 5G Alata zahtijeva napredne tehničke i organizacione mjere. Osim toga, ključno je rješavanje nepovjerenja javnosti u sigurnost 5G mreža putem transparentne komunikacije i obrazovanja. To uključuje organizovanje okruglih stolova i prezentacija za informisanje javnosti o naučnim spoznajama i sigurnosnim mjerama.

Nadalje, uvođenje novčanika digitalnog identiteta zahtijeva razvijenu tehnološku infrastrukturu i interoperabilnost s postojećim sistemima. Zahtijeva tehničku podršku i razvoj robusne infrastrukture koja može podržati široku upotrebu digitalnih identiteta. Usklađivanje nacionalnog zakonodavstva s Uredbom EU o digitalnom identitetu i međunarodnim sporazumima može biti složeno i dugotrajno. Stoga je ključno pravovremeno donošenje i sprovođenje zakona koji omogućavaju provjeru valjanosti e-potpisa i digitalnog identiteta. Osim toga, izgradnja povjerenja javnosti u sigurnost i pouzdanost digitalnih identiteta, uz kontinuirano obrazovanje o njihovim prednostima i korištenju, predstavlja značajan izazov. Stoga su potrebne kampanje i osposobljavanje za informisanje i motivisanje građana i preduzeća da koriste digitalne usluge.

Jedan od ključnih izazova je razvoj interoperabilnih sistema koji omogućavaju besprekornu razmjenu podataka između različitih registara. Potrebna su tehnička rješenja za postizanje standardizacije podataka kako bi se osigurala kompatibilnost i efikasnost sistema. Stvaranje novih digitalnih usluga koje zadovoljavaju potrebe građana i poslovne zajednice te kontinuirano ažuriranje i održavanje platformi e-uprave kako

bi se osigurala njihova funkcionalnost i sigurnost. Sprovođenje Direktive o otvorenim podacima u cilju povećanja transparentnosti i dostupnosti podataka takođe zahtijeva značajna sredstva i koordinaciju. Zaštita otvorenih podataka od zloupotrebe i neovlaštenog pristupa ključna je za povjerenje javnosti.

Donošenje Zakona o informacionoj sigurnosti u skladu s NIS2 direktivom ključni je korak u sajber bezbjednosti, ali takođe zahtijeva temeljno usklađivanje svih relevantnih zakona i propisa. Osnivanje Agencije za sajber bezbjednost i njeno opremanje odgovarajućim resursima predstavlja značajan izazov. Ova agencija mora biti adekvatno opremljena i imati dovoljno stručnog kadra za efikasan rad. Potrebna je obuka osoblja i sprovođenje potrebnih tehnoloških i organizacijskih promjena. Osim toga, kontinuirano praćenje i poboljšanje sistema upravljanja sajber bezbjednošću, kao i saradnja s međunarodnim organizacijama i partnerima, ključni su za održavanje visokog nivoa sigurnosti. Konačno, izgradnja uzajamnog povjerenja između javnog i privatnog sektora neophodna je kako bi se omogućila efikasna razmjena informacija o sajber prijetnjama i ranjivostima.

Ovi izazovi zahtijevaju snažnu i besprekornu koordinaciju između vlade, privatnog sektora i međunarodnih partnera, uz održiva ulaganja u ljudske resurse i tehnologiju. Uspješno savladavanje ovih prepreka ključno je za digitalnu transformaciju i kontinuirani razvoj Crne Gore. Takvom transformacijom znatno će se povećati efikasnost javnih usluga, podići konkurentnost privrede i poboljšati kvaliteta života građana. Međutim, to se može postići samo direktnim rješavanjem ovih izazova.

Razvoj ljudskog kapitala je od presudnog značaja za razvoj ekonomije i društva u cjelini. Kvalitet rada, produktivnost i zapošljivost zavise od stepena vještina i kompetencija. Tržište rada se velikom brzinom transformiše, a uz sve prisutniju upotrebu novih tehnologija, zahtjevi za vještinama i kvalifikacijama su sve specifičniji i zahtijevaju velika ulaganja u unapređenje istih.

Kako bi postala dio jedinstvenog tržišta znanja i vještina Evropske unije, Crna Gora razvila je niz ključnih reformskih mjera kao podsticaj razvoju ljudskog kapitala, uglavnom kroz unapređenje mogućnosti za zapošljavanje, podršku za aktivaciju, reformu socijalnih usluga zajedno sa obrazovanjem i razvojem vještina i unapređenjem inovacionog okruženja.

Jedan od najvećih izazova tržišta rada je nedovoljna uključenost osjetljivih grupa, a posebno žena, mladih, korisnika prava materijalnih davanja iz oblasti socijalne i dječje zaštite, osoba sa invaliditetom i drugih ranjivih kategorija. Dodatno, nivo razvijenosti sistema usluga podrške za život u zajednici nije još uvijek na visokom nivou kako bi omogućio samostalan i produktivan život navedenih grupa. Nedovoljna aktivacija korisnika materijalnog obezbjeđenja za izlazak iz sistema socijalnih davanja takođe je jedan od izazova.

Povećanje učešća žena u radnoj snazi predstavlja izazov sam po sebi. Glavna prepreka u razvoju mjera i programa usmjerenih na žene je prepoznavanje socioekonomskih prepreka kroz analizu strukturnih karakteristika nezaposlenih žena. Razvoj metodologije koja cilja na rodnu ravnopravnost u skladu s pravilima ESF+ od ključne

je važnosti. Ova analiza i metodologija preduslovi su za kreiranje programa prilagođenih individualnim potrebama i potencijalima nezaposlenih, radno sposobnih žena. Ovi ključni dokumenti moraju biti pripremljeni najkasnije do trećeg kvartala 2025.

Izazov za aktivaciju korisnika materijalne pomoći na tržištu rada je donošenje Izmjena i dopuna Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti i pratećih podzakonskih akata. Jedan od ciljeva revizije ovog Zakona je potreba preispitivanja uslova za ostvarivanje prava na materijalnu podršku u smjeru boljeg usmjeravanja prema osobama u riziku od siromaštva. Praksa je pokazala da je potrebno unaprijediti odredbe Zakona koje se odnose na aktivaciju radno sposobnih korisnika materijalnog izdržavanja, kako bi se te osobe motivisale za aktivno učešće na tržištu rada. Dodatni izazov u tom smislu biće osiguravanje ravnopravnog učešća žena i muškaraca u budućim programima aktivne politike zapošljavanja.

Glavni faktor koji utiče na dinamiku uvođenja inkluzivnog dodatka je kašnjenje u procesu donošenja novog zakonskog okvira, uključujući i Zakon o jedinstvenoj ocjeni invalidnosti, a time i pomjeranje rokova za sve druge aktivnosti čije je sprovođenje direktno povezano s donošenjem zakona. Nakon donošenja Zakona kao i Uredbe o jedinstvenoj metodologiji vještačenja invaliditeta, u roku od godinu dana, svi bi resori trebalo bi s njima da usklade systemske i druge zakone i podzakonske akte, a uvođenju inkluzivnog dodatka prethodi izrada Analiza troškova života osoba s invaliditetom.

Glavni izazovi u obezbjeđivanju dostupnosti najmanje tri usluge koje podržavaju život u zajednici u skladu s

potrebama stanovništva su obezbjeđivanje odgovarajućih finansijskih sredstava i interes potencijalnih pružalaca usluga.

Izazov kod utvrđivanja i obračuna svih novčanih naknada na nacionalnom nivou koji se odnose na socijalnu i dječju zaštitu kroz unaprijeđeni Integrirani informacioni sistem socijalne zaštite (e-socijala) su česte izmjene zakonske regulative, koje zahtijevaju vrijeme za implementaciju u navedeni sistem.

Baza za tržište rada kreira se u obrazovnom sistemu, u kome svaki nivo obrazovanja nosi svoje specifičnosti i uslovljava kvalitet na narednom nivou. U oblasti obrazovanja jedan od ključnih prioriteta je uspostavljanje kvalitetnog i inkluzivnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnoškolskog, gimnazijskog, stručnog i visokog obrazovanja, obrazovanja odraslih i nauke, koje će podržati lično, društveno i profesionalno zadovoljstvo građana Crne Gore, uz promovisanje demokratskih vrijednosti, socijalne kohezije, aktivnog građanstva i njegovanja multikulturalnog razumijevanja, omogućiti održiv ekonomski razvoj, zelenu i digitalnu tranziciju i zapošljivost.

Značajan izazov u postizanju ovih ciljeva je neadekvatna obrazovna infrastruktura. Iako je Ministarstvo obrazovanja, nauke i inovacija Crne Gore aktivno uključeno u rekonstrukciju i izgradnju brojnih objekata kroz međunarodne projekte koje financiraju EIB, CEB i KFW, procesi mogu biti složeni i dugotrajni. Ova složenost proizlazi iz potrebe za sprovođenjem konkursa za nacрте i tenderskih procedura za izbor projekatana, izvođača i nadzora.

U dijelu koji se odnosi na naučnoistraživački i inovacioni ekosistem važno je kroz adekvatne reforme sprovesti korjenite reforme sistema naučnoistraživačke djelatnosti, približiti ga inovacijama, uz kontinuiranu posvećenost procesu pametne specijalizacije, koji će garantovati usmjerenost na konkretne snage sistema i njegove potencijale, kroz dugotrajan dijalog svih aktera u sistemu i objedinjavanje svih raspoloživih resursa.

Reforma javne uprave i vladavina prava ključni su stubovi u procesu proširenja Evropske unije, te se ovaj segment reformi nalazi visoko u prioritetima Vlade Crne. Iako, Crna Gora već duži niz godina ostvaruje ograničeni napredak u oblasti pravosuđa, bez dovoljnog napretka u implementaciji ključnih reformi u oblasti pravosuđa i ograničenim bilansom ostvarenih rezultata u pogledu pravosudne odgovornosti, u proteklih nekoliko mjeseci je došlo do određenih dugo očekivanih imenovanja na visokom nivou u pravosuđu. Dodatno, u narednom periodu potrebno je dodatno jačati djelotvornu nezavisnost, integritet, odgovornost i profesionalizam pravosuđa, između ostalog i kroz implementaciju relevantnog ustavnog i pravnog okvira i donošenje zakonodavnih izmjena u skladu sa evropskim standardima.

Korupcija i korupcija na visokom nivou su oblasti kojima će se Crna Gora ozbiljno baviti u narednom periodu, usmjeravajući potrebne napore kako bi se uspostavio kredibilan i efikasan odgovor krivičnog pravosuđa. Pravni i institucionalni okvir će biti predmet unapređenja u skladu sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima, između ostalog i radi djelotvorne upotrebe finansijskih istraga i zaplijene i oduzimanja i imovine u takvim slučajevima.

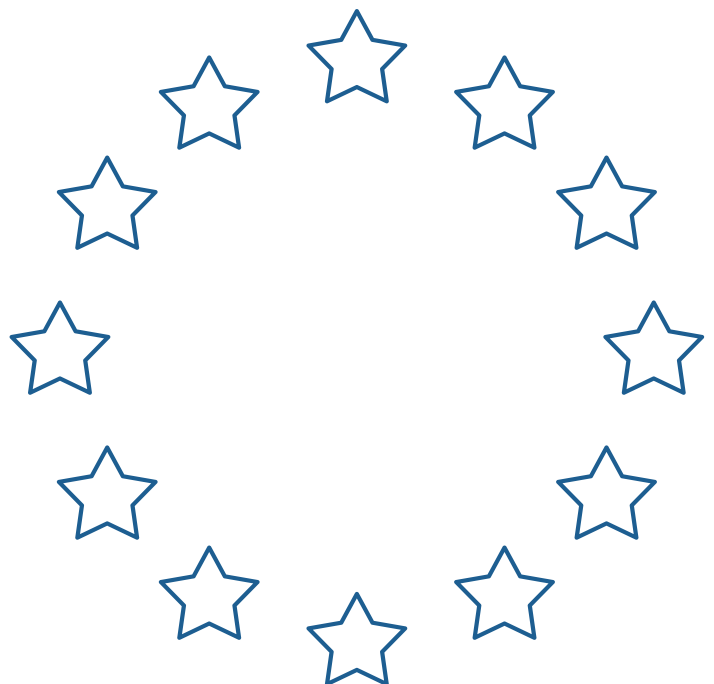
U pogledu ljudskih prava biće posvećena pažnja dodatnim naporima da se efikasnije zaštite temeljna prava, posebno za ugrožene grupe, uključujući poboljšanje međuinstitucionalne saradnje.

U oblasti borbe protiv organizovanog kriminala potrebno je raditi na unapređenju kapaciteta u dijelu sprovođenja istraga pranja novca, trgovine ljudima, krijumčarenja cigareta itd. Takođe, uspostavljanje interoperabilne baze poda-

taka na nivou državnih organa uključenih u oblast borbe protiv kriminala je ključna za dalji efikasan rad, pa će ovi izazovi biti adresirani kroz dio reformskih mjera u okviru Agende.

Takođe, u pogledu budućeg pristupanja Evropskoj uniji, Crna Gora je započela reforme usmjerene na usklađivanje svoje vizne politike sa politikom EU. Iako se potpuno usklađivanje očekuje nakon pristupanja, Vlada je proaktivno predložila djelimičnu harmonizaciju viznih propisa kao pripremni korak. Ovaj potez odražava širu posvećenost Crne Gore jačanju bezbjednosti granica, unapređenju međunarodne saradnje i obezbjeđivanju usklađenosti sa evropskim standardima. Postepenim usklađivanjem vizne politike šalje se jasna poruka kako njenim građanima, tako i međunarodnim partnerima, o odlučnosti Crne Gore da ispuni kriterijume EU, postavljajući čvrst temelj za lakšu integraciju u Uniju.

Pomenuti i ostali izazovi predmet su ozbiljnih razmatranja od strane donosioca odluka, pa se u odnosu na potrebu njihovog rješavanja definisane predložene reforme koje će biti predmet detaljnije analize u ovom poglavlju.

2.

CILJEVI REFORMSKE AGENDE

Imajući u vidu trenutnu situaciju i izazove u kontekstu ekonomskog razvoja, povezanih sa potrebom da se ubrzaju ključne reforme u procesu pristupanja Evropskoj uniji, opšti cilj Reformske agende Crne Gore je da se iskoriste podsticaji Evropske unije dostupni kroz Instrument za reformu i rast za Zapadni Balkan, radi sprovođenja ključnih reformskih mjera u oblastima od strateškog značaja za ubrzanje ekonomskog rasta i konvergencije sa zemljama Evropske unije. Kako bi ostvarila ovaj ambiciozni cilj u pogledu ekonomskog rasta, Vlada Crne Gore je prepoznala i odredila reformske mjere koje se odnose na 4 ključne oblasti politika i to: **poslovnog okruženja i razvoja privatnog sektora, digitalne i energetske/zeleno tranzicije, razvoja ljudskog kapitala i temeljnih prava/vladavine prava**. Uz to, snažna prioritizacija reformi neophodnih za ubrzanje procesa pristupanja Evropskoj uniji, reformi u temeljnim pravima, uključujući vladavinu prava i borbu protiv korupcije i organizovanog kriminala, predstavljaju međusektorske refor-

me i od ključne su važnosti za sprovođenje ove Reformske agende. Crna Gora je takođe predložila djelimično usklađivanje sa viznom politikom EU prije pristupanja.

Targetirajući ključne izazove sa kojima se crnogorska ekonomija suočava, sve mjere predložene Reformskom agendom su usklađene sa sljedećim potciljevima:

- ubrzanje tranzicije korisnika prema održivim i inkluzivnim ekonomijama koje su sposobne da izdrže konkurentske pritiske jedinstvenog tržišta Unije, te prema stabilnom investicionom ambijentu;
- podsticanje regionalnih ekonomskih integracija, posebno na osnovu napretka u uspostavljanju zajedničkog regionalnog tržišta;
- podsticanje ekonomskih integracija korisnika s jedinstvenim tržištem Unije;
- podrška regionalnoj ekonomskoj integraciji i većoj integraciji s jedinstvenim tržištem EU - a boljom povezanošću regije u skladu s transevropskim mrežama;
- ubrzanje zelene tranzicije u skladu sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan iz 2020. u svim privrednim sektorima, posebno sektoru energetike, uključujući tranziciju prema dekarbonizovanoj, klimatski neutralnoj i cirkularnoj ekonomiji

otpornoj na klimatske promjene;

- ubrzanje digitalne transformacije kao pokretača održivog razvoja i inkluzivnog rasta;
- podsticanje inovacija, posebno za MSP-ove, i podrška zelenoj i digitalnoj tranziciji;
- podsticanje kvalitetnog obrazovanja, osposobljavanja, prekvalifikacije i usavršavanja te politika zapošljavanja;
- dalje jačanje osnova na kojima počiva proces proširenja, uključujući vladavinu prava, demokratiju, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, među ostalim promovisanjem nezavisnosti pravosuđa, ojačane sigurnosti i borbe protiv prevara, korupcije, organizovanog kriminala, finansiranja terorizma, pranja novca, utaje poreza i poreskih prevara; usklađenost s međunarodnim pravom; jačanje slobode medija i akademske slobode te podsticajnog okruženja za civilno društvo; podsticanje socijalnog dijaloga; promocija rodne ravnopravnosti, nediskriminacije i tolerancije kako bi se zagarantovalo i ojačalo poštovanje prava pripadnika manjina;
- jačanje djelotvornosti javne uprave i podsticanje transparentnosti, strukturnih reformi i dobrog upravljanja na svim nivoima, između ostalog i u oblastima upravljanja javnim finansijama, javne nabavke i kontrole državne pomoći; podrška inicijativama i tijelima uključenima u podsticanje i osiguravanje poštovanja međunarodne pravde među korisnicima sa zapadnog Balkana;

Sve predložene mjere u ovoj reformskoj agendi usklađene su sa strukturnim reformama koje su dio posljednjeg PER-a, te zajedničkim smjernicama politike dogovorene u okviru ekonomskog i finansijskog dijaloga iz maja 2023, revidiranom metodologijom proširenja, najnovijim paketom za proširenje, Eko-

nomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan, kao i drugim relevantnim dokumentima.

Reforme u **oblasti poslovnog okruženja i razvoja privatnog sektora** biće posvećene unapređenju poslovnog okruženja (uključujući reforme vezane za upravljanje preduzećima u vlasništvu države), omogućavanju lakšeg pristupa finansijskim sredstvima za kompanije, kao i sprovođenju nekoliko mjera vezanih za unapređenje regulatornog okruženja i jačanje poslovne konkurentnosti. Razvoj privatnog sektora zahtijeva odgovarajući finansijski okvir koji ima za cilj da obezbijedi sektoru malih i srednjih preduzeća povoljan pristup finansijskim sredstvima, čineći pristupačnim dostupne modele finansiranja i stvarajući nove modele koji su osmišljeni tako da odgovaraju potrebama malih i srednjih preduzeća. Takođe, dalje unapređenje regulatornog poslovnog okruženja i smanjenje tereta administracije kod kompanija ostaje važan cilj vladine politike.

Opšti prioritet u **oblasti digitalne i energetske/zelene tranzicije** je u skladu sa Evropskim zelenim dogovorom i energetsom politikom Evropske unije, što utiče na dalji razvoj energetskog sektora kroz zelenu energetska tranziciju i dekarbonizaciju, povećano korišćenje energije dobijene iz obnovljivih izvora, unapređenje energetske efikasnosti i sprovođenje mehanizma za određivanje cijene za emisiju ugljenika, kao i unapređenje infrastrukturnih kapaciteta radi povezivanja sa susjednim energetska sistemima. Stoga, cilj reforme je da se nastavi sa sprovođenjem mjera iz Trećeg energetskog paketa Evropske unije i Paketa za čistu energiju u sektorima električne energije i gasa, kao i da se napravi 7 funkcionalnih energetska tržišta koja će moći da se integrišu u jedinstveno energetska tržište Evropske unije.

Kako bi postala dio jedinstvenog tržišta znanja i vještina Evropske unije, razvijen je niz ključnih reformskih mjera kao **podsticaj razvoju ljudskog kapitala**, uglavnom kroz unapređenje mogućno-

sti za zapošljavanje, podršku za aktivaciju, reformu socijalnih usluga zajedno sa obrazovanjem i razvojem vještina i unapređenjem inovacionog okruženja. Istraživanje i inovacija idu ruku pod ruku sa predloženim reformama i, pod okriljem ključne strateške orijentacije Pametne specijalizacije, Crna Gora ima za cilj da unaprijedi istraživanje i inovacije među svim relevantnim stranama na svim nivoima, uz poseban fokus na pružanje podrške dvjema paralelnim tranzicijama. Sprovedenjem Strategije za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022-2027, glavni akcenat je stavljen na uvođenju digitalnih tehnologija u nastavi, ali i digitalizaciju svih procesa u obrazovnom sistemu razvojem elektronskih usluga za učenike, nastavnike i roditelje i jačanjem digitalnih vještina i kompetencija.

Najzad, imajući u vidu da je potrebno ubrzati, ne samo ekonomsku kovergenciju već i proces pristupanja Evropskoj uniji, važno je obuhvatiti i ciljeve u oblasti **temeljnih prava**.

Kada je riječ o **vladavini prava**, Crna Gora sa usvajanjem završnih mjerila za poglavlja 23 i 24, Crna Gora je dobila podršku svih zemalja EU, ali i poruku da završna faza pregovora zahtijeva stalni fokus i isti nivo posvećenosti reformama, naročito u oblastima sudstva, borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, slobode izražavanja i medija. Jedan od ključnih strateških ciljeva u ovoj oblasti biće unapređenje pristupa pravosuđu, transparentnost i povjerenje u sudstvo, a time i omogućavanje pravne sigurnosti, reda i poretka kao horizontalnog predušlova za ekonomsku aktivnost i sprovođenje svih mjera definisanih ovom Reformskom agendom.

Imajuću u vidu crnogorski makroekonomski okvir neminovno je da Crna Gora

može spremno dočekati predstojeće reforme u prioritetnim sektorima. Naime crnogorska ekonomija je u 2022. pokazala visoki stepen otpornosti, uz snažan ostvareni ekonomski rast od 6,4%, čemu su doprinijeli ubrzani oporavak u turizmu, dinamična privatna potrošnja i visoki priliv stranih direktnih investicija. Sa druge strane, rekordna inflacija je uveliko ograničila potrošačku moć i dovela do stagnacije investicione aktivnosti.

U 2023. godini crnogorska ekonomija nastavila je sa snažnim rastom od 6,0%, što je najveća stopa rasta u regiji Zapadnog Balkana i jedna od najviših u Evropi. Glavne kategorije domaćeg BDP-a zabilježile su pozitivan rast: izvoz roba i usluga porastao je za 8,6%, privatna potrošnja za 5,4%, a bruto investicije u fiksni kapital za 4,8%. Privatna potrošnja i naplata budžetskih prihoda na rekordnom je nivou, podstaknuta domaćom politikom i mjerama povećanja plata, socijalnih transfera, penzija, ali i poreznim reformama, uvođenjem sistema elektronske fiskalizacije te prilivom stranih državljana koji su odlučili pokrenuti posao, zaposliti se i investirati u Crnoj Gori. U sektoru turizma u 2023. godini ostvareni su prihodi od 1,52 milijarde eura i bilježe rast od 43,7% u odnosu na prethodnu godinu, pri čemu su prihodi od turizma premašili period prije krize.

Crna Gora je u prvom kvartalu 2024. godine ostvarila stopu realnog rasta BDP-a od 4,4%, što je svrstava među vodeće zemlje po stopi rasta u Evropi. Najveći rast, uz kategoriju promjena zaliha, bilježe bruto investicije u osnovna sredstva (8,2%) i privatna potrošnja (5,7%). Rast prometa u trgovini na malo iznosio je 12,6 posto u prva četiri mjeseca 2024, dok je industrijska proizvodnja u istom razdoblju porasla 3,1 posto na godišnjem nivou. Građevinska aktivnost je u prvom kvartalu 2024. godine porasla, uz porast vrijednosti izvršenih građevinskih radova za 3,4% u odnosu na isto tromjesečje 2023. Promet putnika na aerodromima zabilježio je godišnji rast od 5,0% u prva tri mjeseca 2024. godine. Inflacija je značajno usporila krajem 2023, te je prosječna stopa

u 2023. iznosila 8,6%, dok je na kraju godine iznosila 4,3%. Potrošačke cijene u posljednje dvije godine bile su pod uticajem snažnih spoljnih faktora, zbog rasta inputa i cijena roba na međunarodnim tržištima zbog geopolitičkih nezvjesnosti, kao i zbog snažne domaće potražnje. Inflacija je u maju 2024. godine iznosila je 4,9%, uz rast cijena u kategorijama 'Restorani i hoteli' od 10,2% i 'Odjeća i obuća' od 10,0%.

U 2023. godini, zbog rasta ekonomske aktivnosti, smanjenja sive ekonomije i priliva nerezidenata, tržište rada bilježi snažna povoljna kretanja, pa je prosječan broj zaposlenih u Crnoj Gori u 2023. godini iznosio 244,5 hiljada i veći je za 9,3% u odnosu na 2022. Prosječna neto plata u 2023. iznosila je 792 eura i viša je za 11,2% u odnosu na 2022. Prema Anketi o radnoj snazi prosječna stopa nezaposlenosti u 2023. iznosila je 13,1%, dok je u trećem kvartalu bila najniža svih vremena od 11,8%. U 2024. godini nastavljen je rast zaposlenosti, pri čemu je prosječan broj zaposlenih u prva četiri mjeseca na godišnjem nivou porastao za 6,8%.

U 2023. bankarski sektor pokazao je visok stepen otpornosti, sa snažnom profitabilnošću, kapitalizacijom i likvidnošću sistema. Neto dobit crnogorskih banaka u decembru 2023. godine iznosila je 146 miliona eura, ukupni krediti iznosili su 4.095,2 miliona eura i ostvarili su godišnji rast od 11,9 posto. Krediti privredi porasli su 3,9 posto (na 1,3 milijarde eura), a stanovništvu 8,7 posto (na 1,7 milijardi eura), dok su ukupni depoziti porasli 4,8 posto na 5.473,2 miliona eura. Novoodobreni krediti iznosili su u 2023. godini 1,52 milijarde eura i ostvarili rast od 3,7% na godišnjem nivou. Ukupni krediti na kraju aprila 2024. iznosili su 4.368,6 miliona eura (godišnji rast od 11,8%). Nastavlja se trend pada

loših kredita, pa je u aprilu 2024. njihov udio u ukupnim kreditima iznosio 4,75%.

Deficit tekućeg računa u 2023. iznosio je 11,6 posto BDP-a, što predstavlja smanjenje u odnosu na 12,9 posto u 2022. Spoljnootrgovinski deficit u 2023. prema preliminarnim podacima iznosio je 3.133,3 miliona eura, uz godišnji rast od 10,6%. Izvoz u vrijednosti od 674,3 miliona eura smanjen je za 3,7% zbog smanjene potražnje iz EU, uz prosječan pad izvoznih cijena industrijskih proizvoda od oko 10%. Robni uvoz od 3.807,6 miliona eura porastao je za 7,7%, zahvaljujući rastu jakog kadra i umjerene investicione potrošnje, uz spoljne inflatorne pritiske. U prvom tromjesečju 2024. deficit tekućeg računa iznosio je 434,8 milijuna eura, što je povećanje od 64,3% u poređenju s istim tromjesečjem 2023, podstaknuto rastućim deficitom u robnoj razmjeni.

Poreska politika i politika upravljanja javnom potrošnjom uveliko određuju stabilnost i dugoročnu održivost javnih finansija. Povoljno makroekonomsko okruženje, podstaknuto mjerama domaće politike, povećanom potražnjom, snažnim trendovima u turizmu, kao i značajnim smanjenjem sive ekonomije, rezultiralo je značajnim povećanjem naplate budžetskih prihoda u 2023. godini.

Javni prihodi u 2023. godini iznosili su 2.941,3 miliona eura ili 43% preliminarnog BDP-a (6.847,1 miliona eura) i u odnosu na planirane veći su za 164,0 miliona eura ili 5,9%. U odnosu na 2022. godinu javni prihodi veći su za 619,0 miliona eura ili 26,7%. Javni rashodi u 2023. godini iznosili su 2.900,1 miliona eura ili 42,4% BDP-a i manji su za 63,5 miliona eura ili 2,1% u odnosu na planirane, dok su u odnosu na prethodnu godinu veći za 326,0 miliona eura ili 12,7%. Kao rezultat ostvarenih javnih prihoda i rashoda u 2023. godini ostvaren je suficit javnih finansija u iznosu od 41,2 miliona eura ili 0,6% BDP-a.

Ukupni dug centralne vlade (bez depozita) na dan 31. decembra 2023. iznosio je 4.059,91 miliona eura ili 59,23% BDP-a¹. Ukupni dug centralne vlade, uključujući depozite, na dan 31. decembra 2023. iznosio je 3.907,50 miliona eura ili 58,99 % BDP-a. Spoljni dug iznosio je 3.517,29 miliona eura ili 51,37

posto BDP-a, a unutrašnji 542,62 miliona eura ili 7,92 posto BDP-a. Na dan 31. decembra 2023. depoziti su iznosili 152,41 miliona eura uključujući 38.447 unci zlata (vrijednost zlata na dan 31. decembra 2023. iznosila je 72,37 miliona eura) ili 2,23% BDP-a.

Snažan ekonomski učinak odražava se i na najnovije podatke o ostvarenim budžetskim prihodima u prva četiri mjeseca 2024. Javni prihodi u razdoblju januar - mart 2024. iznosili su 671,8 miliona eura ili 9,6% procijenjenog BDP-a i u odnosu na planirane veći su za 60,0 miliona eura ili 9,8%. U odnosu na isto razdoblje 2023. godine javni prihodi veći su za 64,9 miliona eura ili 10,7%. Javna potrošnja u razdoblju januar - mart 2024. godine iznosila je 658,9 miliona eura ili 9,4% BDP-a i manja je za 79,4 miliona eura ili 10,8% u odnosu na planiranu, dok je u odnosu na prethodnu godinu veća za 114,3 miliona eura ili 21%. Kao rezultat ostvarenih javnih prihoda i rashoda, u razdoblju januar - mart 2024. godine ostvaren je suficit javnih finansija u iznosu od 12,9 miliona eura ili 0,2% BDP-a.

Neto dobit crnogorskih
banaka u decembru
2023.

146 mil.

ukupni krediti

**4.095,2
mil**

godišnji rast
kredita od

11,9%

3.

USKLAĐENOST SA OPŠTIM OKVIROM POLITIKA

Prilikom pripreme Reformske agende sa dužnom pažnjom je analizirana usklađenost reformskih mjera i ciljeva sa ključnim strateškim dokumentima, razvojnom politikom i preporukama koje proističu iz dijaloga sa EU u kontekstu procesa pristupanja Crne Gore EU.

Imajući u vidu budući uticaj na ekonomski rast, posebno je važna usklađenost sa ciljevima i mjerama iz Programa ekonomskih reformi. Program ekonomskih reformi 2024-2026 (PER) je usvojen na sjednici Vlade 11. januara 2024. godine i dostavljen Evropskoj komisiji. U skladu sa sprovedenom analizom, identifikovano je šest strukturnih reformi i devet reformskih mjera, kako slijedi:

STRUKTURNA REFORMA BR. 1: UNAPREĐENJE POSLOVNOG OKRUŽENJA I FORMALIZACIJA NEFORMALNE EKONOMIJE

Cilj strukturne reforme je doprinos boljem poslovnom okruženju, povećanju broja preduzeća, formalne zaposlenosti i prihoda države.

Reformska mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije

STRUKTURNA REFORMA BR. 2: REFORMA DRŽAVNIH PREDUZEĆA

Cilj strukturne reforme je definisanje jasnog strateškog pristupa u nadzoru nad radom državnih preduzeća.

Reformska mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima.

STRUKTURNA REFORMA BR. 3:
POVEĆANJE ENERGETSKE OTPORNOSTI
PRIMJENOM ZELENE AGENDE

Cilj strukturne reforme je jačanje energetske otpornosti kroz usklađivanje sa energetske i klimatske ciljevima do 2030.

Reformska mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju

Reformska mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju

STRUKTURNA REFORMA BR. 4:
DIGITALIZACIJA U FUNKCIJI ODRŽIVOSTI EKONOMIJE

Cilj strukturne reforme je snaženje upravljanja procesom digitalizacije, dalji razvoj digitalnih usluga, jačanje sajber bezbjednosti, kao i unapređenje infrastrukturne podrške za razvoj ove oblasti.

Reformska mjera 5. Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu

Reformska mjera br. 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori

STRUKTURNA REFORMA BR. 5:
UNAPREĐENJE OKVIRA ZA BOLJU ZAPOSŁLJIVOST
MLADIH I VEĆI KVALITET OBRAZOVANJA

Cilj strukturne reforme je poboljšanje položaja mladih za olakšano uključivanje na tržište rada uz unapređenje obrazovanja i profesionalnog usavršavanja.

Reformska mjera 7. Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori

Reformska mjera 8. Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja.

STRUKTURNA REFORMA BR. 6:
POVEĆANJE DJELOTVORNOSTI I UNAPREĐENJE
SISTEMA SOCIJALNE I DJEČJE ZAŠTITE

Cilj strukturne reforme je razvoj društveno i fiskalno održivih usluga socijalne zaštite.

Reformska mjera 9. Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta.

Imajući u vidu ciljeve, reformske mjere, ishode i rezultate definisane ovom Reformskom agendom, može se zaključiti da su reformske mjere u najvećoj mjeri usklađene sa strukturnim reformama i reformskim mjerama identifikovanim PER-om, što se posebno odnosi na reformske mjere 1, 2, 4, 5, 7, 8 i 9. Slijedom ove usklađenosti, jasno je da Reformska agenda, odnosno planirane

reformske mjere, pružaju doprinos ispunjavanju preporuka iz Zajedničkog dijaloga o politikama, tj. ispunjavanju 6 preporuka za Crnu Goru koje su definisane na ministarskom sastanku iz maja 2023. godine.

Pregled povezanosti reformskih mjera iz PER-a 2024-2026. i Reformske agende 2024-2027. prikazan je u sljedećoj tabeli.

PER 2024-2026	REFORMSKA AGENDA 2024-2027
Reformska mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije	Usklađena sa 1.1.3, 1.1.5
Reformska mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog Sistema nadzora nad državnim preduzećima	Usklađena sa 1.1.1
Reformska mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju	Usklađena sa 1.2.2, 2.3.1, 2.3.2, 2.3.3, 2.3.4
Reformska mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju	Usklađena sa 2.2.1, 2.2.2
Reformska mjera 5: Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastructure za širokopojasni pristup internetu	Usklađena sa 2.4.1, 2.4.2, 2.4.3, 2.4.4
Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori	/
Reformska mjera 7: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori	Usklađena sa 3.1.1, 3.1.2
Reformska mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja	Usklađena sa 3.2.1, 3.2.2
Reformska mjera 9: Reforma Sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta	Usklađena sa 3.1.3

Važna smjernica prilikom formulisanja mjera sadržanih u ovoj Reformskoj agendi bile su i ključne preporuke iz **Izvještaja Evropske komisije za Crnu Goru za 2023. godinu**, prije svega u dijelu koji se odnosi na ekonomske kriterijume i reformu javne uprave, kao ključne kategorije koje su uticale na formulaciju reformskih mjera, kako slijedi u nastavku.

Kada su u pitanju **ekonomski kriterijumi**, kroz ovogodišnji izvještaj je ocijenjeno da je Crna Gora umjereno spremna i da je ostvarila ograničeni napredak kada je u pitanju postojanje funkcionalne tržišne ekonomije. Pozitivno je ocijenjen nastavak ekonomske ekspanzije u 2022. godini, koja je prije svega podržana privatnom potrošnjom i snažnim rastom turizma, djelimično zbog velikog priliva ruskih i ukrajinskih državljana. Ekspanzivna fiskalna politika je podstakla domaću tražnju i doprinijela veoma visokom rastu neto zarada. Situacija na tržištu rada se poboljšala, ali i dalje postoje strukturni problemi, uključujući velike regionalne razlike i rodne razlike, kao i visoku stopu nezaposlenosti mladih i dugotrajne nezaposlenosti.

U dijelu koji se odnosi na sposobnost za suočavanje sa konkurentskim pritiskom i tržištem unutar Unije, ocijenjeno je da je crnogorska ekonomija umjereno spremna i da je ostvarila ograničeni napredak u pogledu sposobnosti za suočavanje s konkurentskim pritiskom unutar Unije. Notira se određeni napredak u privlačenju privatnih investitora, kao i nastavak napora za unapređenje zelene i digitalne tranzicije, a primijećen je i pomak u poboljšanju energetske infrastrukture. Istaknuto je i da je trgovina sa inostranstvom dostigla rekordan nivo u 2022. godini, te da EU ostaje glavni trgovinski partner Crne Gore sa 30,3%

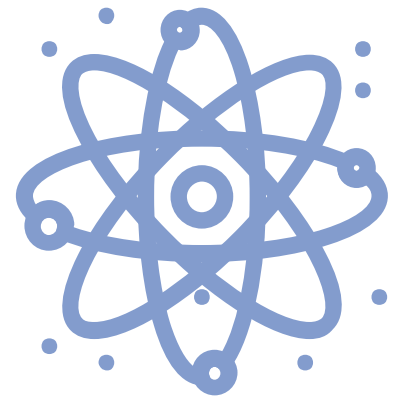
ukupnog izvoza i 44,3% ukupnog uvoza robe.

U Izvještaju se konstatuje da je Crna Gora umjereno spremna u oblasti reforme javne uprave i da je ostvaren ograničen napredak. Navodi se da je nastavljena implementacija Strategije reforme javne uprave i da je usvojen novi Program upravljanja javnim finansijama i započeta njegova implementacija, te da su oba strateška dokumenta povezana sa budžetskim okvirom. U Izvještaju je ukazano da su izmjene i dopune Zakona o državnim službenicima i namještenicima usvojene 2021. godine, a kojima se smanjuju kriterijumi za rukovodni kadar, ostale na snazi, što dovodi do zabrinutosti u odnosu na pitanje zapošljavanja na osnovu zasluga, kompetencija i nezavisnosti državnih službenika. Pored toga, u Izvještaju se ocjenjuje i da su stalne kadrovske promjene u javnoj upravi dovele do daljeg gubitka znanja o pitanjima evropske integracije i sveukupnog usporavanja reformi.

U dijelu koji se odnosi na vladavinu prava takođe su uzete u obzir ključne preporuke iz Izvještaja, pa reformske mjere i ciljevi u ovoj oblasti do 2027. godine u potpunosti reflektuju nalaze ovogodišnjeg Izvještaja.

Crna Gora još nije usvojila Nacionalni energetske i klimatski plan, ali se dio reformskih mjera u oblasti energetske/zelene tranzicije odnosi upravo na njegovo usvajanje i sprovođenje. S druge strane, Crna Gora aktivno sprovodi politiku klimatskih promjena, kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou, kao jedna od 197 država članica Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o promjeni klime, čija je članica od 2006. godine. Nacionalne emisije gasova s efektom staklene bašte obuhvataju samo 0,009% emisije globalnog nivoa, ali i dalje postoji snažna posvećenost upravljanju razvojnim potencijalima na odgovoran i održiv način i s minimalnim uticajem na životnu sredinu i klimatske promjene. Ratifikacijom Pariskog sporazuma, 11. oktobra 2017. godine, Crna Gora je potvrdila spremnost da aktivno učestvuje u svim međunarodnim procesima koji se odnose na smanjenje štetnih efekata klimatskih promjena. Usvajanje Nacionalne strategije

u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine i donošenje Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena potvrda su dalje posvećenosti u borbi protiv negativnog uticaja klimatskih promjena. Finalizovan je proces revizije Nacionalnog utvrđenog doprinosa (NDC), pri čemu je postavljen novi cilj smanjenja emisije gasova s efektom staklene bašte za 35% do 2030. godine u odnosu na 1990. godinu, s konačnim ciljem uspostavljanja niskokarbonske privrede do 2050. godine. Reformske mjere koje su identifikovane ovom Reformskom agendom u oblasti politike koja se odnosi na zelenu energetska tranziciju dodatno će doprinijeti ovim ambicioznim ciljevima.

smanjenje
emisije
gasova
za 35%
do 2030.

4.

KLJUČNI PRIORITETI POLITIKA

Reformska agenda Crne Gore za period 2024-2027 godina obuhvata strateške reforme koje su od ključnog značaja za jačanje temelja procesa proširenja Evropske unije. Ove reforme su osmišljene da dalje unaprijede vladavinu prava, temeljna prava, borbu protiv korupcije, kao i da adresiraju konkretne izazove u oblasti digitalne transformacije, obrazovanja, zapošljavanja, te socijalne inkluzije, uz poštovanje principa „do not significant harm”.

U skladu sa specifičnim i opšim ciljevima Instrumenta za reformu i rast Zapadnog Balkana, kako je definisano u članu 3 Regulative, te posebno u članu 13, Crna Gora je predložila konkretne mjere koje će dodatno ojačati osnove procesa proširenja, uključujući pravnu državu, temeljna prava i borbu protiv korupcije, sa naglaskom na važnost rješavanja postojećih nedostataka u prvim godinama implementacije Reformske agende.

Nadalje, Agenda takođe pokriva ključne aspekte digitalne transformacije i pitanja bezbjednosti veza-

nih za digitalnu infrastrukturu, uključujući implementaciju EU alata za sajber bezbjednost 5G mreže. Očekuje se da će reformske mjere značajno doprinijeti digitalnoj transformaciji u Crnoj Gori, adresirajući izazove koji proističu iz ovog procesa i istovremeno obezbjeđujući sigurnost, otpornost i integritet digitalne infrastrukture.

U oblasti obrazovanja, obuke, zapošljavanja i socijalnih ciljeva, Reformska agenda jasno definiše inicijative koje će doprinijeti poboljšanju obrazovnog sistema, povećanju zaposlenosti i promociji socijalne inkluzije. Ove mjere su usmjerene na stvaranje prilika za sve građane i podsticanje njihovog aktivnog učešća u društvenom i ekonomskom životu zemlje.

Na kraju, Crna Gora potvrđuje svoju posvećenost principu „do not significant harm”, kako je definisano u EU Taksonomskoj regulativi, čime se obezbjeđuje da ni jedna reforma niti investicija ne narušava definisane ekološke ciljeve. Ovaj pristup garantuje da naponi na implementaciji reformi i razvoju neće imati negativan uticaj na životnu sredinu, već će doprinijeti održivom razvoju zemlje.

U nastavku je dat bliži opis konkretnih fokusiranih mjera unutar pojedinačnih oblasti,

te objašnjenje na koji način su odabrane aktivnosti u skladu sa postizanjem opštih i specifičnih ciljeva predviđenih članom 3 i 13 Regulative za ovaj Instrument.

TEMELJNA PRAVA

U kontekstu nastavka integracionih procesa i težnji Crne Gore ka punopravnom članstvu u Evropskoj uniji, **temeljna prava** zauzimaju centralno mjesto u Reformskoj agendi Crne Gore za period 2024-2027. Agenda odražava opredjeljenje Crne Gore da unaprijedi standard vladavine prava, jača demokratske institucije, te efikasno štiti ljudska prava i osnovne slobode svojih građana. Usklađivanje s pravnim i regulatornim okvirom Evropske unije ne samo da je obaveza koja proističe iz procesa pristupanja, već predstavlja i ključni element u izgradnji transparentnijeg, pravednijeg i inkluzivnijeg društva.

Jasno je opredjeljenje Vlade Crne Gore iskazano i kroz njen Program rada kojim je kao prioritet definisana posvećenost vladavini prava i što skorijem pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji. U tom smislu, Vlada Crne Gore je, u prethodnom periodu, usmjerila sve napore ka ispunjenosti preostalih privremenih mjerila u poglavljima 23 - Pravosuđe i temeljna prava i 24 - Pravda, sloboda i bezbjednost, što je krajem juna potvrđeno dobijanjem pozitivnog Izvještaja o ispunjenosti privremenih mjerila IBAR),. Naime ispunjenjem privremenih mjerila omogućilo se intenziviranje pregovaračkog procesa kako u oblasti koja je, shodno Novoj metodologiji proširenja, obuhvaćena klasterom 1 - Temeljna poglavlja, tako i u svim preostalim pregovaračkim poglavljima.

Reformski napori Vlade Crne Gore koji se reflektuju kroz mjere sadržane u Agendi usmjereni su ka jačanju insti-

tucija i vrijednosti koje su temeljne za očuvanje vladavine prava, kao što su nezavisnost pravosuđa, borba protiv korupcije i korupcije na visokom nivou, te efikasno upravljanje javnim resursima. Kroz reformске mjere, Crna Gora se obavezala na implementaciju konkretnih aktivnosti koje će osigurati da prava svakog pojedinca budu zaštićena u skladu sa najvišim evropskim i međunarodnim standardima. Ovi naponi nisu samo odgovor na formalne zahtjeve procesa pristupanja, već predstavljaju temeljnu potrebu za promocijom sveopšteg prosperiteta i stabilnosti u državi.

U oblasti jačanja temeljnih prava i vladavine prava, Crna Gora se nedvosmisleno obavezala na uspostavljanje sveobuhvatnog i usklađenog pravnog okvira za sprovođenje izbora, u skladu sa evropskim standardima i preporukama OSCE/ODIHR-a i Savjeta Evrope. Ovo uključuje reviziju zakonodavstva koje se odnosi na izbore, profesionalizaciju Državne izborne komisije i jačanje nezavisnosti izbornih komisija.

Kada je u pitanju borba protiv korupcije, reformskim mjerama je zacrtana implementacija efikasnih zakonodavnih mjera za borbu protiv korupcije, uključujući korupciju na visokom nivou. Ovo uključuje poboljšanje rezultata u oblasti istraga, krivičnog gonjenja, konačnih presuda, zaplijene i konfiskacije imovine. Fokus je na povećanju broja istraga, potvrđenih optužnica i presuda, kao i na povećanju ukupne vrijednosti zaplijenjene i konfiskovane imovine stečene kriminalom.

U oblasti pravosuđa slijede važne aktivnosti poput: imenovanje predsjednika Vrhovnog suda, amandmana na Ustav u skladu sa pravnim tekuvinama EU i evropskim standardima nezavisnosti, odgovornosti, integriteta, nepristrasnosti i profesionalizma pravosudnog sistema i tužilaštva. Ove reforme uključuju i efikasnu implementaciju sistema za imenovanje, evaluaciju performansi i napredovanje sudija i javnih tužilaca prema izmijenjenim zakonima o Sudskom savjetu i sudijama i Zakonu o Državnom tužilaštvu. Ove mjere će do-

prinijeti efikasnijem i pravednijem pravosudnom sistemu, jačajući povjerenje građana u pravnu državu, uključujući uvođenje ili jačanje mjera odgovornosti i zaštite podataka, kao i efikasnu strategiju za smanjenje zaostalih predmeta posebno u vezi sa Specijalnim državnim tužilaštvom.

Takođe, uspostavljanje efikasnih sistema za detekciju, sprječavanje i ispravljanje nepravilnosti, prevare i korupcije, ključno je za postizanje transparentnosti i odgovornosti u upravljanju državnim i javnim resursima. Ovo podrazumijeva strogu primjenu pravila državne pomoći, kao i osiguranje da su sve ekonomske aktivnosti u skladu s pravnim okvirom koji promoviše jednakost, pravičnost i otvorenu konkurenciju.

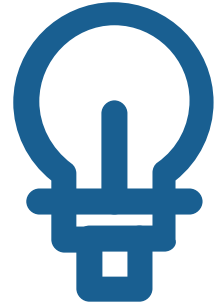
Sve mjere iz ove oblasti i njihova implementacija, nedvosmisleno doprinose ispunjenju specifičnih ciljeva definisanih članom 3 Regulative, preciznije: dalje jačanje osnova na kojima počiva proces proširenja, uključujući vladavinu prava, demokratiju, poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, među ostalim podsticanje nezavisnosti pravosuđa, pojačane bezbjednosti i borbe protiv prevara, korupcije, organizovanog kriminala, finansiranja terorizma, pranja novca, utaje poreza i poreskih prevara, usklađenost s međunarodnim pravom, jačanje slobode medija i akademske slobode te podsticajnog okruženja za civilno društvo itd.

DIGITALNA TRANSFORMACIJA I BEZBJEDNOST

Digitalna transformacija jedan je od najvažnih prioriteta Vlade u 44. mandatu. Vlada se Planom rada definisanim kroz ekspoziciju mandataru obavezala na implementaciju digitalne uprave po mjeri građana, zasnovanoj na bezbjednoj infrastrukturi i ključnim sistemima za bržu

i lakšu upotrebu elektronskih usluga.

Fokus je na projektima digitalne transformacije u cilju izgradnje otvorenije i efikasnije elektronske uprave kroz uspostavljanje novog jedinstvenog portala za sve usluge javne uprave, sa posebnim fokusom na unapređenje kapaciteta i sposobnosti za digitalnu transformaciju Crne Gore i podizanje svijesti crnogorskog društva o značaju i benefitima procesa digitalizacije.

Sve reformske mjere na koje se Crna Gora obavezuje ovom Agendom u konačnom će doprinijeti ubrzanju zelene tranzicije u skladu sa zelenim planom za zapadni Balkan iz 2020. u svim privrednim sektorima, posebno sektoru energetike, uključujući tranziciju prema dekarbonizaciji, klimatski neutralnoj i cirkularnoj ekonomiji otpornoj na klimatske promjene. Dodatno, mjere su odabrane tako da podstaknu digitalnu transformaciju koja predstavlja jedan od važnih pokretača održivog razvoja i inkluzivnog rasta.

Dakle, u narednom periodu, Crna Gora će se fokusirati na ključne aspekte digitalizacije kako bi unaprijedila svoju infrastrukturu i usluge, što je od suštinskog značaja za poboljšanje efikasnosti i dostupnosti javnih usluga, kao i za osiguranje konkurentnosti na digitalnom tržištu.

Među prioritetima neizostavan je i razvoj širokopoljasne infrastrukture, kao ključan za osiguranje ravnomjerne digitalne povezanosti između urbanih i ruralnih područja. Nacionalni plan za razvoj širokopoljasnog interneta ima za cilj da svim građanima omogući pristup brzom internetu. Ovo je posebno važno za ruralna područja, gdje pristup digitalnim resursima može značajno doprinijeti ekonomskom razvoju i smanjenju digitalnih razlika.

Sigurnost širokopoljasnog interneta i implementacija 5G mreža su takođe od izuzetnog značaja. Usklađivanje sa *Zakonom o gigabitnoj infrastrukturi*, te implementacija pravilnika u skladu sa EU alatom za sajber sigurnost 5G mreže omogućiće Crnoj Gori da izgradi sigurnu infrastrukturu koja je spremna za buduće tehnološke izazove i potrebe.

Dodatno, digitalni identitet i e-potpis su temelji za modernizaciju javnih usluga. Uvođenje digitalnog identitetskog novčanika i potpuna implementacija elektronskih identifikacionih dokumenata omogućit će građanima jednostavniji pristup različitim administrativnim, poslovnim, socijalnim i obrazovnim uslugama, čime se povećava efikasnost javne uprave i smanjuju birokratske prepreke. Korisnički orijentisana dostava digitalnih javnih usluga je planirana kroz potpunu implementaciju transakcionih javnih elektronskih usluga pod e-vladinom platformom. Ovo će omogućiti građanima da na jednostavan i brz način koriste javne usluge, što je ključno za povećanje transparentnosti i smanjenje mogućnosti za korupciju.

Sajber bezbjednost je još jedan važan aspekt, sa planom da se što prije usvoji Zakon o informacionoj bezbjednosti u skladu sa NIS2 direktivom. Uspostavljanje efikasnog okvira za sajber otpornost, uključujući mehanizme za upravljanje krizama i koordinirano otkrivanje ranjivosti, osigurat će da državne institucije i ključni ekonomski sektori mogu adekvatno reagovati na sajber prijetnje, čime se održava integritet i sigurnost nacionalne i privatne infrastrukture.

Kroz ove reforme, Crna Gora se ne samo usklađuje sa evropskim standardima, već i postavlja temelje za dinamičan ekonomski rast i razvoj u digitalnom dobu, što će imati dalekosežne pozitivne efekte na sve segmente društva, a što je jedan od ciljeva definisanih Regulativom Evropske Komisije.

OBRAZOVANJE, OBUKE, ZAPOŠLJAVANJE I SOCIJALNI CILJEVI

U kontekstu sveobuhvatnih društvenih promjena i razvojnih ciljeva, segment „Obrazovanje, obuka, zapošljavanje

i socijalni ciljevi” zauzima presudnu ulogu u Reformskoj agendi Crne Gore. Cilj je kreiranje čvrste osnove za dugoročni socijalni i ekonomski razvoj kroz poboljšanje obrazovnog sistema, povećanje mogućnosti za obuku i profesionalni razvoj, kao i unapređenje tržišta rada. Ove reforme su usmjerene na povećanje zapošljavanja, smanjenje nezaposlenosti, i promociju socijalne inkluzije, čime se doprinosi izgradnji inkluzivnijeg, pravednijeg i otpornijeg društva. Takođe, kroz različite inicijative i programe, teži se ka tome da se svim građanima omogući pristup kvalitetnom obrazovanju i stručnoj obuci, što je osnov za njihovo aktivno učešće u društvenom i ekonomskom životu zemlje.

Kroz niz strateških inicijativa, Crna Gora teži da adresira ključne izazove na tržištu rada, poboljša socijalnu inkluziju i osigura visokokvalitetno obrazovanje za sve građane.

Obrazovanje kao ključni temelj svakog društva prioritet je 44. Vlade Crne Gore. Cilj Vlade je da u narednom periodu izgradi moderan, efikasan i inkluzivan obrazovni sistem.

Smanjenje neusklađenosti između onih vještina koje nudi obrazovni sistem i onih koje zahtijeva tržište rada je jedan od ciljeva. Uvođenjem cjeloživotnog učenja i radnog osposobljavanja u obrazovni proces, posebno kroz stručno obrazovanje i obuke, Crna Gora planira da direktno unaprijedi zapošljivost svojih diplomaca. Ove mjere će omogućiti mladima da steknu praktična znanja i vještine potrebne za radna mesta u zelenoj i digitalnoj ekonomiji, čime se stvaraju pretpostavke za dinamičniji ekonomski razvoj.

Takođe, poseban naglasak stavlja se na povećanje učešća žena na tržištu rada kroz aktivne mjere tržišta rada koje su prilagođene njihovim specifičnim potrebama i potencijalima. Poboljšanjem pristupa kvalitetnoj dječjoj zaštiti i proširivanjem kapaciteta za ranu edukaciju, omogućava se ženama da lakše balansiraju između profesionalnih i porodičnih obaveza, što doprinosi ve-

ćoj ekonomskoj nezavisnosti i socijalnoj ravnopravnosti.

Reforma socijalnih usluga takođe igra bitnu ulogu u ovom procesu. Crna Gora teži efikasnijem i transparentnijem korišćenju javnih sredstava, aktivaciji korisnika materijalne podrške i integraciji ranjivih grupa u društvo. Uvođenjem inkluzivnih i jedinstvenih transfera za osobe sa invaliditetom, kao i proširenjem socijalnih usluga poput kućne njege za starije i dnevno boravka za djecu sa posebnim potrebama, značajno se doprinosi poboljšanju kvaliteta života svih građana.

U konačnom, investicije u obrazovanje i vještine su osnova za dugoročni društveni i ekonomski napredak. Modernizacija obrazovne infrastrukture, unapređenje kurikuluma i obuka nastavnika za digitalne kompetencije su među prioritetima koji će omogućiti mladima da efikasno učestvuju u digitalnoj ekonomiji. Ove inicijative ne samo da će poboljšati kvalitet obrazovanja, već će i osigurati da Crna Gora ostane konkurentna na globalnom tržištu, spremna za izazove pred njom.

Kroz planirane reforme, Crna Gora demonstrira svoju posvećenost izgradnji jake, inkluzivne i obrazovane nacije, spremne da se suoči sa dinamičnim promjenama u globalnom kontekstu. Implementacijom reformskih mjera na koje se Crna Gora obavezala ovom Agendom, nedvosmisleno se ostvaruju ciljevi definisani članom 3 Regulative - podsticanje kvalitetnog obrazovanja, osposobljavanja, prekvalifikacije i usavršavanja, te politika zapošljavanja.

DNSH PRINCIP

U vezi sa poštovanjem principa DNSH (do-no-significant-harm) „ne čini značajnu štetu“, reforme predložene Reformskom agendom biće procijenjene na osnovu šest kriterijuma DNSH datih u članu 17. Uredbe (EU) 2020/852. Tehnički aneks taksonomskog izvještaja Ažurirana metodologija i ažurirani tehnički kriterijumi provjere - 1 - mart 2020. koristiće se kao referentni dokument za detaljnu procjenu¹.

Svaka od reformi procjenjuje se za svaki od 6 kriterijuma u smislu predvidljivog uticaja prema tri scenarija:

- A)** Reforma ima nula ili zanemarljiv uticaj na cilj
- B)** Reforma podržava ili značajno doprinosi ekološkom cilju
- C)** Reforma zahtijeva sveobuhvatnu procjenu DNSH.

Tehnički listovi biće pripremljeni za procjenu svake reforme prema svakom kriterijumu i omogućiće određivanje specifičnog scenarija za svaki korak.

Nakon identifikovanja ovih scenarija, definisana su dva pristupa za DNSH procjene:

- 1) Pojednostavljeni pristup
Ovaj pristup treba usvojiti ako se, za pojedinačni cilj, radnja može klasifikovati u jedan od prvih dva scenarija. Odgovorne uprave daju kratko obrazloženje kako bi istakle razloge zašto je radnja povezana s ograničenim rizikom od štete za životnu sredinu, bez obzira na njen potencijalni doprinos zelenoj tranziciji.
- 2) Detaljna analiza i uslovi koji se moraju poštovati

Ovaj pristup treba usvojiti za ulaganja i reforme koje spadaju u komponente kao što su zelena i digitalna tranzicija i obrazovanje koje predstavljaju veći rizik od uticaja na jedan ili više ekoloških ciljeva zbog specifičnosti ili ulaganja. Ova analiza takođe je potrebna za radnje koje imaju za cilj da daju značajan doprinos ublažavanju klimatskih promjena.

1. [200309-sustainable-finance-teg-final-report-taxonomy-annexes_en.pdf](https://ec.europa.eu/economy_finance/2020/03/20200309-sustainable-finance-teg-final-report-taxonomy-annexes_en.pdf) (europa.eu)

To će vjerovatno biti slučaj s infrastrukturnim ulaganjima koja će se provoditi putem WBIF-a. Očekuje se da će WBIF osigurati poštovanje principa DNSH kroz vlastite procedure, nakon detaljne analize i utvrđivanja uslova koji se moraju poštovati. Ako se ovi uslovi odnose na operativne ili druge odgovornosti Korisnika, o njima će se raspravljati i dogovoriti. U svim ostalim slučajevima, Korisnik je odgovoran za detaljnu analizu, utvrđivanje i praćenje stanja. U ovim posljednjim slučajevima, Korisnik će biti odgovoran za ex-ante i ex-post provjere jesu li uslovi ispunjeni i pripremiće odgovarajuće kontrolne liste.

Tokom perioda implementacije, Korisnik će biti odgovoran za stalnu procjenu i praćenje uticaja reformi na 6 ekoloških ciljeva iz Uredbe EU o taksonomiji; u tom smislu, WBIF će Korisniku pružiti sve potrebne informacije o procjeni (u fazi pripreme) i kontinuiranom praćenju poštovanja principa DNSH za infrastrukturna ulaganja za koja je odgovoran.

OBLASTI OD HORIZONTALNOG ZNAČAJA (MAINSTREAMING)

Reformska agenda će se sprovoditi i sa ciljem promovisanja rodne ravnopravnosti kao horizontalnog principa, ka doprinosu osnaživanja žena i djevojčica i obezbjeđivanju zaštite i unapređenja njihovih prava u skladu sa Gender akcionim planom EU (GAP III) i ciljevima održivog razvoja UN. S obzirom na to da je Indeks rodne ravnopravnosti za Crnu Goru u 2023. godini 9,3 poena niži od prosjeka EU-27 (68,6 u 2022.), fokus će biti stavljen na rješavanje stalnih rodnih nejednakosti.

U tom smislu, rodna ravnopravnost će biti uključena u implementaciju Reformske agende. Kao prvi korak, tokom pri-

preme Reformske agende, predložene reforme su procijenjene u pogledu njihovog potencijalnog doprinosa rodnoj ravnopravnosti, osnaživanju žena i djevojčica, zaštite i unapređenja njihovih prava, što je omogućilo identifikaciju direktnih i indirektnih uticaja na rodnu ravnopravnost u pogledu posebnih reformi. Na primjer, direktni uticaji će proizaći iz reformi u okviru ljudskog kapitala usmjerenih posebno na povećanje zaposlenosti žena, uključujući žene maturante iz stručnih škola kao i mogućnosti koje proizilaze iz digitalnih i zelenih tranzicija.

Sprovođenje reformi u ovoj oblasti potkrijepljeno je i brojnim pravnim aktima kojima su obuhvaćeni najbitniji segmenti ove aktuelne tematike. Kada je u pitanju crnogorsko zakonodavstvo Ustav Crne Gore, usvojen 2007. godine, obuhvata pitanja rodne ravnopravnosti kroz dva člana. Član 8 zabranjuje direktnu ili indirektnu diskriminaciju po bilo kojoj osnovi i definiše da posebne mjere za stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti, kao i zaštite osoba u nejednakom položaju, neće biti smatrane diskriminacijom. Dok član 18 garantuje ravnopravnost žena i muškaraca i razvija politiku jednakih mogućnosti.

Takođe, Zakon o zabrani diskriminacije, usvojen 2010. godine i posljednji put izmijenjen 2017. godine, preciznije definiše direktnu i indirektnu diskriminaciju. Diskriminacija na osnovu rodnog identiteta i seksualne orijentacije eksplicitno je definisana članom 19. Na ovaj način sprovođenje predmetnih reformi može imati i jako zakonsko uporište.

Kako bi se konkretizovale aktivnosti Vladinim programom rada za 2024. godinu planirano je usvajanje nacrtu Zakona o jednakosti i zabrani diskriminacije u trećem kvartalu, sa ciljem postizanja potpune usklađenosti sa standardima EU. Takođe navedeni program uključuje i izvještaj o sprovođenju Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost (2021-2025) za 2023. godinu, sa ciljem poboljšanja primjene normativnog okvira, unapređenja obrazovanja i medija za smanjenje stereotipa i povećanja

učešća žena i osoba različitih rodnih identiteta.

U okviru Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine, koja je usvojena 2016. godine, integrišu se ciljevi održivog razvoja UN-a. Ovim strateškim dokumentom očekivani rezultati do 2030. godine uključuju eliminaciju političke, ekonomske i druge diskriminacije na osnovu pola, povećanje učešća žena u političkim tijelima, eliminaciju svih oblika nasilja nad ženama i djevojčicama, ravnopravno učešće u neplaćenom radu i smanjenje rodni razlika u zaposlenju.

Nacionalne strategije održivog razvoja

Još jedan značajan dokument za ovu oblast je i Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2021-2025. godinu koja je usklađena sa politikama EU u

ovoj oblasti, s ciljem zaustavljanja rodni stereotipa, eliminacije rodni razlika na tržištu rada, postizanja jednakog učešća muškaraca i žena u različitim ekonomskim sektorima, smanjenja rodni razlika u platama i penzijama, te eliminacije rodno zasnovanog nasilja. U ovom dijelu bitno je istaći da je izrada nove Strategije rodne ravnopravnosti za period 2025-2029. godine u toku.

Kada je u pitanju konkretni Zakon, tj. Zakon o rodnoj ravnopravnosti iz 2015. godine najnovije izmjene predmetnog zakona usklađene su sa međunarodnim ugovorima i direktivama EU koje se odnose na jednakost i jednako postupanje prema ženama i muškarcima. Ove direktive uključuju:

- Direktiva Savjeta 79/7/EEC o jednakom tretmanu u socijalnoj sigurnosti;

- Direktiva Savjeta 2000/78/EC o jednakom tretmanu u zapošljavanju i zanimanju;
- Direktiva Savjeta 2004/113/EC o jednakom tretmanu u pristupu robama i uslugama;
- Direktiva 2006/54/EC o jednakim mogućnostima u zapošljavanju i zanimanju;
- Direktiva 2010/41/EU o jednakom tretmanu samozaposlenih muškaraca i žena.

Takođe kada je u pitanju navedeni Zakon, potrebno je njegovo potpuno usklađivanje sa evropskim zakonodavstvom i standardima koji proizilaze iz Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i drugih međunarodnih konvencija, što će uslijediti nakon što Skupština Crne Gore usvoji Zakon o zaštiti jednakosti i zabrani diskriminacije.

U pogledu socijalnih usluga, planirano je obezbjeđivanje skloništa za žrtve trgovine ljudima i rodno zasnovano nasilje koji će podržati žrtve najekstremnijih manifestacija rodne neravnopravnosti u Crnoj Gori. Među indirektnim uticajima, ubrzanje digitalizacije javnih usluga može djelovati kao ključni faktor za osnaživanje žena i poboljšati njihov pristup javnim uslugama, kao i unaprijediti ravnotežu između posla i privatnog života, uz jačanje kvaliteta energetske efikasnosti u domaćinstvima i domaćinstva sa niskim primanjima imaće pozitivan uticaj na zdravlje žena.

Pristupačnost će biti obezbijeđena u skladu sa Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom. Posebna pažnja biće posvećena obezbjeđivanju digitalne dostupnosti. Osobe sa invaliditetom se suočavaju sa značajnim preprekama u pristupu javnim uslugama i potreba za Internet pristupom uslugama je posebno značajna među osobama sa invaliditetom. Princip digitalne dostupnosti će se poštovati korišćenjem WCAG standarda i usklađenosti sa Direktivom (EU) 2019/882 o zahtjevima pristupačnosti za proizvode i usluge, fokusirajući se na implementaciju pristupačne digitalne logike. Treba uzeti u obzir sveobuhvatan princip dizajna u odnosu na zgrade i infrastrukturu uključene u Reformsku agendu.

DIO II

OPIŠ OBLASTI POLITIKA I SRODNIH REFORMI

U skladu sa strategijama opšteg razvoja Crne Gore i strateškim pristupom koji će biti obezbijeđen kroz Instrument za reformu i rast za Zapadni Balkan, Vlada Crne Gore je odabrala četiri cilja tematskih politika kao ključnih prioriteta za razvoj specifičnih reformskih mjera: **poslovno okruženje i razvoj privatnog sektora, digitalna i energetska/zelena tranzicija, razvoj ljudskog kapitala i temeljna prava/vladavina prava.**

Ovaj dio Reformske agende uključuje sveobuhvatan prikaz mjera (kvalitativnih i kvantitativnih koraka) koje će Crna Gora sprovoditi tokom trajanja implementacije Instrumenta za reformu i rast u skladu sa detaljnim specifikacijama i vremenskim okvirom u Aneksu I Reformske agende.

Vremenski okvir planirane implementacije mjera utvrđen je u šestomjesečnim periodima počev od 31. decembra 2024. godine do 31. decembra 2027. godine. Prema Uredbi (EU) 2024/1449, krajnji datum primjene 31. decembra 2027. za ispunjenje

uslova plaćanja koji se odnose na konačni set mjera obuhvata vrijeme potrebno da Komisija procijeni uspješno ispunjenje dotičnih uslova plaćanja i naknadno usvajanje odluke o oslobađanju od strane Komisije. Shodno tome, a kako je propisano članom 13(1), tačka (i) Uredbe (EU) 2024/1449, Crna Gora mora da sprovede dogovorene kvalitativne i kvantitativne korake najkasnije do 31. avgusta 2027. godine i da podnese propisno opravdan zahtjev za oslobađanje sredstava po osnovu ispunjenih uslova plaćanja koji se odnose na ove kvantitativne i kvalitativne korake bez odlaganja.

U skladu sa članom 21(5) Uredbe (EU) 2024/1449, u slučaju da je Komisija negativno ocijenila ispunjenost uslova plaćanja, Crna Gora može preduzeti neophodne mjere da obezbijedi zadovoljavajuće ispunjenje odgovarajućih uslova u roku od 12 mjeseci od početne negativne ocjene iz člana 21(4) Uredbe (EU) 2024/1449. Tokom prve godine implementacije, primjenjuje se rok od 24 mjeseca, računajući od prve negativne ocjene. U svakom slučaju, kao što je utvrđeno članom 21(6) Uredbe (EU) 2024/1449, bilo koji iznos koji odgovara uslovima plaćanja koji nisu ispunjeni do 31. decembra 2028. godine neće pripasti Crnoj Gori.

1.

OBLAST POLITIKE 1: POSLOVNO OKRUŽENJE I RAZVOJ PRIVATNOG SEKTORA

Reforme u ovoj oblasti biće posvećene unapređenju poslovnog okruženja (uključujući reforme vezane za upravljanje preduzećima u vlasništvu države), kao i sprovođenju nekoliko mjera vezanih za unapređenje regulatornog okruženja i jačanje poslovne konkurentnosti. Razvoj privatnog sektora zahtijeva odgovarajući finansijski okvir koji ima za cilj da obezbijedi sektoru malih i srednjih preduzeća povoljan pristup finansijskim sredstvima, čineći pristupačnim dostupne modele finansiranja i stvarajući nove modele koji su osmišljeni tako da odgovaraju potrebama malih i srednjih preduzeća. Takođe, dalje unapređenje regulatornog poslovnog okruženja i smanjenje tereta administracije kod kompanija ostaje važan cilj vladine politike.

Imajući u vidu potrebu unapređenja uslova za poslovno okruženje i razvoj privatnog sektora, cilj Reform-

ske agende jeste da sprovede mjere koje će unaprijediti poslovno okruženje (uključujući reforme vezane za upravljanje preduzećima u vlasništvu države), te sprovedi mjere koje su vezane za unapređenje regulatornog okruženja i jačanje poslovne konkurentnosti. Kada je riječ o poslovnom okruženju, ključne reformske mjere biće posvećene reformama u upravljanju preduzećima u vlasništvu države, zapošljavanju i rukovođenju, uključujući razvoj strategije državnog vlasništva za preduzeća u vlasništvu države, obuhvatiti segmente dobre procjene fiskalnog rizika za preduzeća u vlasništvu države i klimatsku politiku prilikom izrade poslovnog plana za preduzeća u vlasništvu države. Takođe, važan segment unapređenja poslovnog okruženja biće sproveden insistiranjem na fer, konkurentnim, transparentnim i finansijski odgovornim procedurama javnih nabavki, ugovorima i međuvladinim sporazumima.

U planu je i razvijanje sistema za obezbjeđivanje sprovođenja ugovora, prikupljanje dužničkih potraživanja i rješavanje pitanja blokiranih računa. Takođe, cilj Vlade Crne

Gore je da kontinuirano pruža podršku kroz niz finansijskih i nefinansijskih mehanizama, kako bi se dodatno razvio privatni sektor i time unaprijedila konkurentnost ekonomije. Stvaranjem uslova za olakšano poslovanje mikro, malih i srednjih preduzeća i kreiranjem atraktivnog poslovnog okruženja utiče se na njihovu konkurentnost, što će dalje doprinijeti dugoročnom rastu i razvoju crnogorske ekonomije. Prelazak na standarde Evropske unije za razvojnu politiku je od ključne važnosti za stvaranje specifičnih okvirnih uslova s ciljem povećanja konkurentnosti i inovativnosti, odnosno rast sektora mikro, malih i srednjih preduzeća, kao važnog prioriteta Crne Gore. U okviru tog procesa, mikro, mala i srednja preduzeća se suočavaju sa izazovima od kojih se pristup finansijskim sredstvima izdvaja kao jedna od najvećih prepreka u poslovanju.

Kako bi unaprijedila ukupnu konkurentnost poslovnog sektora, Vlada Crne Gore je posvećena olakšavanju administrativnog i regulatornog tereta za preduzeća.

U skladu sa nalazima predstavljenim u Izvještaju o preprekama u poslovanju koji je objavio Sekretarijat Savjeta za konkurentnost u septembru 2023. godine, utvrđene su 62 poslovne barijere, a za prevazilaženje 28 od ukupnog broja, neophodne su zakonodavne promjene. Kako bi se uskladila percepcija poslovnih barijera među poslovnim udruženjima i relevantnim institucijama, neophodno je da se obezbijedi sistemski revizija identifikovanih barijera, uz preporuke za njihovo uklanjanje. Pored promjena i usvajanja zakonodavstva, proces uklanjanja poslovnih prepreka zahtijeva uključenost relevantnih institucija i poslovnih udruženja. Prepoznavanjem poslovnih prepreka i predlaganjem načina za njihovo uklanjanje smanjio bi se

administrativni teret za mikro, mala i srednja preduzeća, što bi doprinijelo povoljnijem poslovnom okruženju.

SEKTOR 1.1: POSLOVNO OKRUŽENJE

Jedan od prioriteta Vlade Crne Gore je unapređenje regulatornog okvira koji se odnosi na poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države, što će se realizovati na način kojim se jača primjena pravnih normi, kao i ovlaštenja i odgovornosti Vlade i resornih tijela/organa Vlade.

Uzimajući u obzir veliki značaj sektora državnih kompanija u razvoju sveukupne ekonomije, sprovođenje reforme u ovoj oblasti doprinijeće zaštiti nacionalnog i opšteg interesa i uspostavljanju kvalitetnog sistema dobrog korporativnog upravljanja i adekvatnog mehanizma preko kojih bi država mogla efikasnije da upravlja državnim kompanijama.

Uvažavajući specifičnosti crnogorske ekonomije (mali i otvoren sistem visoko osjetljiv na promjene geopolitičkog i ekonomskog okruženja) i značaj koji privredna društva u državnom vlasništvu imaju za crnogorsku ekonomiju i građane, neophodan je proaktivan pristup u praćenju fiskalnih rizika, posebno onih koji dolaze od sektora državnih preduzeća.

Korporativno upravljanje je ključno za efikasno upravljanje i ostvarivanje što boljih poslovnih rezultata državnih preduzeća. Korporativno upravljanje odnosi se na način na koji organizacije upravljaju i kontrolišu poslovanje kako bi se obezbijedili osnovni principi transparentnog, efikasnog i odgovornog poslovanja. U slučaju korporativnog upravljanja državnim kompanijama, poštovanje ovih osnovnih principa poslovanja

ima još veći značaj imajući u vidu činjenicu da se upravlja javnim sredstvima i imovinom, i da treba obezbijediti najveći stepen odgovornosti prema građanima. Stoga uvođenje standarda korporativnog upravljanja značajno doprinosi unapređenju upravljanja u javnom sektoru.

Sa ciljem profesionalizacije upravljačkih i nadzornih tijela u sektoru državnih preduzeća biće propisani kriterijumi za izbor članova odbora direktora u ovim preduzećima. Realizacijom planiranih aktivnosti stvaraju se preduslovi da upravo sektor državnih preduzeća bude značajniji pokretač ekonomskog razvoja u zemlji, uz veoma važno, jačanje izvozne komponente.

REFORMA 1.1.1. REFORMA UPRAVLJANJA PREDUZEĆIMA U VLASNIŠTVU DRŽAVE (PVD). UNAPREĐENJE UPRAVLJANJA, EFIKASNOSTI I ODGOVORNOSTI PREDUZEĆA U VLASNIŠTVU DRŽAVE (PVD) KAKO BI SE POBOLJŠAO NJIHOV DOPRINOS PRIVREDI.

U pravnom sistemu Crne Gore od 1991. godine bio je na snazi Zakon o javnim preduzećima i izričito je propisivao djelatnosti od javnog interesa, način osnivanja javnih preduzeća, upravljanje njima, raspodjelu dobiti i upravljanje kapitalom. Međutim, ovaj zakon prestaje da važi donošenjem Zakona o unapređenju poslovnog ambijenta 2010. godine, čime se gubi zakonska definicija djelatnosti od javnog interesa i druge bitne odredbe ovog zakona. Dakle, privredna društva čiji je većinski vlasnik i osnivač država, od 2010. godine posluju u skladu sa Zakonom o privrednim društvima (Zakon o privrednim društvima), posebnim zakonima i statutom, u skladu sa Zakonom o unapređenju po-

slovnog ambijenta. I pored zakonske obaveze reorganizacije javnih preduzeća u skladu sa Zakonom o privrednim društvima, u roku od tri godine od stupanja na snagu Zakona o unapređenju poslovnog ambijenta, tri od njih i dalje posluju kao javna preduzeća. Stoga, nepovoljan regulatorni okvir direktno je povezan i sa nasljeđima nezavršene tranzicije. Ovo se posebno odnosi na slabosti u korporativnom upravljanju u većinskom vlasništvu države preduzećima (u daljem tekstu: PVD ili državna preduzeća) kao strukturalni izazov. Međunarodni monetarni fond u izvještaju Crnoj Gori za 2022. godinu iz februara navodi da je „ukupni okvir za nadzor nad radom javnih preduzeća slab“ i da „jačanje nadzora može donijeti značajne fiskalne i ekonomske koristi“. Neefikasno i/ili loše upravljanje državnim preduzećima, nameće značajne ekonomske i fiskalne troškove državi. To se ogleda kroz aktiviranje garancija za kredite pojedinih državnih preduzeća, izdvajanje značajnih sredstava iz budžeta određenim privrednim društvima, kredite iz budžeta.

Crna Gora ima značajan broj državnih preduzeća koja pripadaju različitim sektorima privrede. Državna preduzeća su glavni akteri u oblastima kao što su energetika i rudarstvo, saobraćaj/transport (željeznica, vazdušni, drumski), ali su takođe prisutni u turizmu, radio komunikacijama i telekomunikacijama, drugim vrstama industrije, životne sredine i šumarstva, nauke i inovacija, itd. U periodu 2018-2023. vidljiv je trend rasta ukupnih godišnjih troškova poslovanja državnih preduzeća, sa izuzetkom 2020. godine, kada su troškovi zabilježili pad zbog negativnih posljedica pandemije COVID-a. Posmatrajući podatke na pojedinačnom nivou, većina kompanija bilježi rast rashoda i tokom 2020. godine, dok je trend pada dominantno određen bankrotom Montenegro Airline-sa. Ukupan neto rezultat ostvaren, na primjer, na kraju 2021. godine bio je negativan u iznosu od 4,9 miliona eura, dok je na kraju 2022. godine ostvaren pozitivan neto rezultat u iznosu od 17,7 miliona eura. U odnosu na 2021. godinu, kada je

polovina kompanija ostvarila pozitivan poslovni rezultat, u 2022. je došlo do poboljšanja, pa je blizu 60% kompanija ostvarilo pozitivan poslovni rezultat. Takođe, i izgubljeni prihodi države, koji su uslovljeni lošim upravljanjem i poslovanjem nekih od ovih kompanija. Država, kao većinski vlasnik, nema jasan model nadzora nad poslovanjem državnih preduzeća. Taj nadzor je godinama fragmentiran između više nadležnih institucija, bez jedinstvenog i standardizovanog načina planiranja i izvještavanja o poslovanju državnih preduzeća.

Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad sektorom državnih preduzeća je reformska mjera koja ima za cilj definisanje jasne vlasničke politike države i strateškog pristupa u upravljanju u ovim društvima uz definisanje optimalnog modela i mehanizama nadzora radi poboljšanja poslovnih performansi državnih preduzeća i smanjenja fiskalnih rizika njihovog poslovanja. Dakle, cilj mjere je unapređenje korporativnog upravljanja u sektoru državnih preduzeća, te uspostavljanje nadzorne funkcije koja će se, između ostalog, ogledati i u procjeni i monitoringu finansijskih i fiskalnih rizika njihovog poslovanja.

Povećanje privrednog i fiskalnog potencijala državnih preduzeća i smanjenje fiskalnih rizika njihovog poslovanja će se postići, između ostalog, i kroz definisanje strateških prioriteta i uspostavljanje funkcionalnog sistema upravljanja, prvenstveno kroz određivanje novih kriterijuma za izbor članova organa upravljanja.

Jačanjem prakse dobrog korporativnog upravljanja, očekuje se povećanje konkurentnosti državnih preduzeća i lojalnija konkurentna utakmica na tržištu. Uvođenje strateških prioriteta i boljeg

upravljanja će rezultirati efikasnijim poslovanjem državnih preduzeća, čime se povećava konkurentnost na tržištu i produktivnost. Fokusiranje na bolje upravljanje rizicima i strateške prioritete doprinosi njihovoj dugoročnoj održivosti.

Poboljšanim nadzorom i poboljšanim korporativnim upravljanjem državnim preduzećima, obezbijediće se njihovo profitabilnije poslovanje, efikasnija upotreba i veća transparentost u politici zapošljavanja. Takođe, realizacija ove mjere će doprinijeti društveno odgovornijem poslovanju ovih preduzeća i njihovom efikasnijem servisiranju građana. Boljim korporativnim upravljanjem, državna preduzeća će se usmjeriti ka tržištu s većim potencijalom rasta, što može rezultirati povećanjem obima poslovanja, a time i većim zapošljavanjem.

Efikasnije korporativno upravljanje u državnim preduzećima, podrazumijevaće odgovornije upravljanje sredstvima, kao i ulaganje u mitigaciju i adaptaciju efekata klimatskih promjena i dekarbonizaciju što bi naročito trebalo da ima efekta kod preduzeća u sektoru energetike i saobraćaja. Npr. Reforma korporativnog upravljanja u EPCG će doprinijeti i bržoj dekarbonizaciji u Crnoj Gori kroz prelazak na upotrebu „čistih“ tehnologija u proizvodnji električne energije, što će pozitivno uticati na životnu sredinu i klimatske promjene.

Korisnici su sva javna preduzeća i privredna društva u većinskom državnom vlasništvu, ali i ona čiji je osnivač ili većinski vlasnik jedinica lokalne samouprave. Zainteresovane strane su država, jedinice lokalne samouprave i u konačnom svi građani Crne Gore.

Dominantna nadležnost za implementaciju utvrđenih koraka pripada Ministarstvu finansija koje će reformske aktivnosti sprovoditi u koordinaciji sa svim ostalim resornim ministarstvima i drugim nadležnim institucijama.

Da bi se ova reformska mjera realizovala potrebno je do kraja 2026. godine preduzeti nekoliko ključnih koraka:

Korak 1 - Registar PVD. Uspostavi-ti javno dostupan registar privrednih društava u vlasništvu države, uključujući opštinska preduzeća. Registar će uključivati sve relevantne podatke o finansijskim performansama PVD-a, kao i podatke o rezultatima eksterne revizije.

Ministarstvo finansija je tokom 2023. godine preduzelo aktivnosti na prikupljanju podataka za potrebe izrade javnog registra javnih preduzeća i privrednih društava u većinskom državnom vlasništvu sa svim neophodnim i relevantnim informacijama, a sve u cilju stvaranja baze za efikasnije izvještavanje o fiskalnim rizicima koji bi poboljšali transparentnost kao i nadzornu i kontrolnu funkciju Vlade Crne Gore u ovoj oblasti. Cilj je uspostavljanje pouzdane baze podataka i efikasnog sistema procjene i praćenja fiskalnih rizika državnih preduzeća. U konačnom, krajem februara 2024. godine je po prvi put objavljen javni registar koji pored osnovnih informacija o privrednim društvima iz sektora državnih preduzeća obuhvata i ključne pokazatelje njihovog finansijskog poslovanja u prethodnom periodu kao i procjenu fiskalnih rizika. Registar će u narednom periodu biti dodatno unaprijeđen i blagovremeno ažuriran sa prikazom pokazatelja za svaku završenu finansijsku godinu. Do kraja 2024. godine, registar će biti ažuriran sa listom svih identifikovanih društvenih preduzeća na lokalnom nivou, uključujući osnovne informacije o svakom od tih društvenih preduzeća. Kasnije, tokom 2025. i 2026. godine, javni registar će biti ažuriran sa svim relevantnim podacima o finansijskom učinku (pokazateljima likvidnosti, profitabilnosti, solventnosti) opštinskih društvenih preduzeća sa procjenom fiskalnih rizika i informacijama o sprovedenim eksternim revizijama, gdje je to primjenjivo.

Registar će sadržavati podatke o upravnom odboru, izvršnoj upravi, revizorskim odborima, funkciji interne revizije itd.

Korak 2 - Korporativno upravljanje i odgovornost. Izmijeniti korporativni zakon ili usvojiti novi zakon/podzakonski akt kako bi se uvela nova pravila i kriterijumi za imenovanje i izbor članova upravnih/nadzornih odbora PVD. Nominacije će biti predmet otvorenog, nezavisnog procesa selekcije zasnovanog na zaslugama, uz istovremeno povećanje raznolikosti i broja nezavisnih članova odbora. Ojačati upravljanje, vlasničku funkciju i nadzor nad državnim preduzećima uspostavljanjem podsticaja zasnovanih na učinku za procjenu efikasnosti PVD na osnovu obaveznih godišnjih finansijskih izveštaja, koji bi trebalo da budu dostupni u registru PVD.

Korporativno upravljanje je ključno za efikasno upravljanje i postizanje što boljih poslovnih rezultata državnih preduzeća. Korporativno upravljanje se odnosi na način na koji organizacije upravljaju i kontrolišu poslovanje kako bi se osigurala osnovna načela transparentnog, efikasnog i odgovornog poslovanja. U slučaju korporativnog upravljanja državnim preduzećima, poštovanje ovih osnovnih principa poslovanja je još važnije, s obzirom na to da se upravlja javnim sredstvima i imovinom, te da treba osigurati najveći stepen odgovornosti prema građanima. Stoga, uvođenje standarda korporativnog upravljanja značajno doprinosi unapređenju upravljanja u javnom sektoru.

Glavne smjernice u međunarodnoj praksi su Smjernice OECD-a za korporativno upravljanje u državnim preduzećima, koje su nastale kao proizvod praktičnog iskustva zemalja članica OECD-a. Ove smjernice daju konkretne prijedloge koji se odnose na uspostavljanje centralizovanog vlasničkog tijela koje će djelovati u skladu sa javno objavljenom vlasničkom politikom, uz jasno razdvajanje vlasničkih i regulatornih funkcija dr-

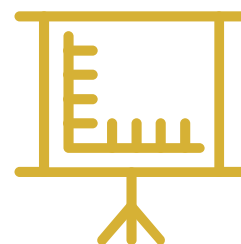
žave. Pored navedenog, ove smjernice preporučuju državnim preduzećima da uspostave visok standard transparentnosti, uz fer tretman svih akcionara/udjela u vlasništvu i unapređenje odnosa sa zainteresovanim stranama. Ove smjernice stavljaju poseban akcenat na odgovornost odbora direktora za rezultate kompanije, od kojih se očekuje da budu kompetentni, visokoodgovorni, kadrovi sa integritetom, motivisani da rade u najboljem interesu kompanije.

Imajući u vidu makroekonomski značaj sektora PVD za crnogorsku privredu, poseban akcenat Vlada Crne Gore stavlja na dalju reformu ovog sektora kroz unapređenje regulatornog okvira i unapređenje njihovog korporativnog upravljanja. Takođe, u cilju profesionalizacije organa upravljanja i nadzora u sektoru državnih preduzeća, biće propisani kriterijumi za izbor članova odbora direktora u ovim preduzećima. Realizacijom planiranih aktivnosti stvaraju se preduslovi da sektor PVD bude značajan pokretač ekonomskog razvoja u zemlji, uz veoma značajno jačanje izvozne komponente.

Kao rezultat implementacije reformske mjere, Crna Gora će imati jasno definisan strateški okvir za upravljanje preduzećima u većinskom državnom vlasništvu sa akcionim planom za dalju reformu u ovoj oblasti, kao i jasno definisanom državnom vlasničkom politikom države u ovim preduzećima. Planirano je da prijedlog Strategije bude pripremljen do kraja prvog kvartala 2025. godine i predstavljaće jedinstven akt koji daje stratešku viziju i smjernice u pogledu ciljeva vlasničke politike i korporativnog upravljanja privrednim subjektima, kao i principe korporativnog upravljanja i nadzora u skladu sa međunarodnim standardima i najboljom praksom. Unapređenje regulatornog okvira će se

dalje postići usvajanjem izmjena postojećih zakona ili donošenjem novog zakonskog rješenja kojim se reguliše poslovanje državnih preduzeća. Prijedlog novog zakona ili izmjena postojećih zakona biće pripremljen do kraja 2024. Osim toga, u cilju profesionalizacije organa upravljanja i nadzora u sektoru državnih preduzeća, bili bi utvrđeni kriterijumi za izbor odbora direktora državnih preduzeća. Imenovanja će biti predmet otvorenog, nezavisnog procesa selekcije zasnovanog na zaslugama, povećavajući raznolikost odbora i broj nezavisnih članova odbora. Dakle, poseban fokus djelovanja treba da bude na profesionalizaciji menadžmenta, gde će biti propisani jasni kriterijumi za izbor najboljih kadrova, što će podići nivo odgovornosti i nezavisnosti menadžmenta.

Korak 3 - Uspostaviti efektivan sistem procjene, praćenja i izvještavanja o finansijskom učinku i fiskalnom riziku vezanom za poslovanje preduzeća u vlasništvu države. Fiskalni rizici vezani za preduzeća koja potencijalno mogu imati uticaj na državni budžet biće sistematski procjenjivani i praćeni kroz, između ostalog, objavljivanje godišnjih agregatnih izvještaja o poslovanju PVD i izjava o fiskalnim rizicima po državni budžet koji dolaze od PVD

Uvažavajući specifičnosti crnogorske privrede (mali i otvoren sistem veoma osjetljiv na promjene geopolitičkog i ekonomskog okruženja), te udio i značaj koji državna preduzeća imaju za crnogorsku privredu i građane, neophodan je proaktivan pristup u praćenju fiskalnih rizika, posebno onih koji dolaze iz sektora državnih preduzeća.

Stoga je Ministarstvu finansija pružena tehnička pomoć od strane Međunarodnog monetarnog fonda i pokrenuta je inicijativa „Jačanje nadzora nad državnim preduzećima”. Održane su četiri misije koje su bile od neprocjenjivog značaja za dalji razvoj ekonomsko-analičkih kapaciteta Ministarstva finansija. Razvijen je alat za procjenu ekonomskog stanja državnih preduzeća (PVD

HCT) sa jasno definisanom metodologijom za sprovođenje procjene fiskalnog rizika. Međutim, ovu metodologiju je potrebno dodatno unaprijediti, odnosno prilagoditi kontekstu crnogorske privrede. Održana su tri seta onlajn sastanaka sa ukupno skoro 20 državnih preduzeća, a analizirani su finansijski izveštaji sa pregledom budućih reformskih i investicionih aktivnosti koje bi imale (pozitivne ili negativne) efekte na poslovanje kompanija, a samim tim i imale uticaj na centralni budžet.

Da bi se ublažili potencijalni fiskalni rizici koje predstavljaju državna preduzeća (PVD) i njihov uticaj na centralni budžet, uspostaviće se sveobuhvatan i sistematski okvir za procjenu i praćenje. Ova reforma ima za cilj da osigura efikasan nadzor finansijskog učinka i fiskalnih rizika povezanih sa državnim preduzećima. Fiskalni rizici državnih preduzeća, koji bi potencijalno mogli da utiču na centralni budžet, biće redovno i sistematski procjenjivani putem alata za provjeru stanja u PVD. Postaviće se snažan sistem praćenja za kontinuirano praćenje ovih rizika. Kako bi pružilo sveobuhvatan pregled finansijskog učinka i izloženosti rizicima svih državnih preduzeća, Ministarstvo finansija će sprovesti finansijske analize državnih preduzeća za svaku finansijsku godinu i, na osnovu rezultata tih analiza, pripremiti i objaviti godišnje zbirne izveštaje o portfelju državnih preduzeća sa procjenom fiskalnih rizika u jednu od 5 kategorija prema metodologiji MMF-a. Pored toga, godišnje će se pripremati Izjava o fiskalnim rizicima za centralni budžet koji proističu iz sektora državnih preduzeća, sa detaljima o potencijalnim uticajima i faktorima rizika. Čitav okvir i sistem nadzora trebalo bi da budu u potpunosti implementirani do decembra 2026. Pridržavajući se ovih akcija, reforma će poboljšati transparentnost,

odgovornost i upravljanje državnim preduzećima, čime će se centralni budžet zaštititi od potencijalnih fiskalnih rizika. Ova inicijativa je u skladu sa širim ciljevima finansijske stabilnosti i održivog ekonomskog razvoja.

Korak 4 - Upravljanje rizikom, interna revizija i revizorski odbori. Državna preduzeća će uspostaviti nezavisnu funkciju interne revizije i upravljanje rizicima u skladu sa međunarodno priznatim okvirima i standardima, kao i dobrom praksom EU o unutrašnjoj finansijskoj kontroli u javnom sektoru (PIFC). Štaviše, PVD će uspostaviti funkcionalne revizorske odbore u skladu sa relevantnim Zakonom

Ministarstvo finansija (MF) posvećeno radi na uspostavljanju nezavisne funkcije interne revizije i upravljanja rizicima na nivou javnog sektora u cjelini, u skladu sa međunarodno priznatim okvirima i standardima, kao i dobrom praksom EU u oblasti unutrašnje finansijske kontrole u javnom sektoru (PIFC). Funkciju interne revizije treba uspostaviti i obavljati u skladu sa Okvirom međunarodne profesionalne prakse koji je usvojio Odbor za standarde revizije Instituta internih revizora (IIA), odnosno Globalnim standardima interne revizije (IIA) koje je usvojio Institut internih revizora (IIA). Principi efektivnih unutrašnjih kontrola (uključujući upravljanje rizicima) definisani su u COSO Integrisanom okviru za interne kontrole. Okvir ima široku primjenu i Evropska unija ga prepoznaje kao najbolju praksu. Primjena okvira COSO pruža razumnu sigurnost da će poslovni ciljevi, ciljevi izvještavanja i usklađenosti biti postignuti.

S tim u vezi, MF svake godine organizuje i izrađuje specifičan program za sertifikaciju unutrašnjih revizora javnom sektoru kao program kontinuiranog stručnog usavršavanja kako unutrašnjih revizora tako i lica zaduženih za upravljanje rizicima i koordinaciju uspostavljanja interne kontrole u subjektima javnog sektora.

Takođe, akcenat Ministarstva finansija je na uspostavljanju efikasnih revizorskih odbora u javnim preduzećima i preduzećima u većinskom državnom vlasništvu. U tom kontekstu radiće se na izmjenama i dopunama zakonske regulative koja će ulogu i nadležnosti revizorskih odbora učiniti jasnijim i potpunijim, kao i kriterijume i proces odabira članova ovih odbora. Osim toga, radićemo na obezbjeđivanju edukacije i obuke za sve članove revizorskih odbora u sektoru državnih preduzeća.

Korak 5 - Imenovanja u upravljačkim tijelima i finansijsko izvještavanje. Svi novi članovi odbora (100%) se imenuju u skladu sa novouspostavljenim pravilima/kriterijumima. Većina (najmanje 51%) postojećih članova odbora podliježe ponovnoj procjeni u skladu sa novouspostavljenim pravilima i kriterijumima. 80% PVD je objavilo godišnje finansijske izvještaje.

U ovom segmentu radiće se na razvijanju jasnih zakonskih i transparentnih procedura za izbor članova odbora direktora, koje će zahtijevati da organi upravljanja i izvršno rukovodstvo budu kompetentni i nezavisni kako bi se na adekvatan način zaštitili interesi kompanija. Podizanje standarda korporativnog upravljanja doprinosi poštovanju principa odgovornosti, nezavisnosti, efikasnosti i transparentnosti u poslovanju državnih preduzeća. Novi članovi odbora će biti imenovani u skladu sa novouspostavljenim pravilima/kriterijumima, odnosno biće predmet otvorenog, nezavisnog procesa odabira zasnovanog na zaslugama, dok će većina postojećih članova odbora biti predmet ponovne evaluacije u skladu sa novouspostavljenim pravilima i kriterijumima.

Tabela 1 - Pregled koraka za reformu 1.1.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Registar PVD. Uspostavljanje javno dostupnog i ažuriranog registra privrednih društava u vlasništvu, uključujući opštinska preduzeća. Registar će se redovno ažurirati i uključiti sve relevantne podatke o finansijskom učinku državnih preduzeća (likvidnost, profitabilnost, solventnost), kao i podatke o rezultatima eksternih revizija. Registar će sadržavati podatke o upravnom odboru, izvršnoj upravi, revizorskim odborima, funkciji interne revizije itd.	Ministarstvo finansija	decembar 2024.
Korporativno upravljanje i odgovornost. Izmijeniti korporativni zakon ili usvojiti novi zakon/podzakonski akt kako bi se uvela nova pravila i kriterijumi za imenovanje i izbor članova upravnih/nadzornih odbora državnih preduzeća. Nominacije će biti predmet otvorenog, nezavisnog procesa selekcije zasnovanog na zaslugama, uz istovremeno povećanje raznolikosti i broja nezavisnih članova odbora. Ojačati upravljanje, vlasničku funkciju i nadzor nad državnim preduzećima uspostavljanjem podsticaja zasnovanih na učinku za procjenu efikasnosti državnih preduzeća na osnovu obaveznih godišnjih finansijskih izveštaja, koji bi trebalo da budu dostupni u registru PVD.	Ministarstvo finansija i sva ostala resorna ministarstva	jun 2025.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Uspostaviti efektivan sistem procjene, praćenja i izvještavanja o finansijskom učinku i fiskalnom riziku vezanom za poslovanje preduzeća u vlasništvu države. Fiskalni rizici vezani za preduzeća koja potencijalno mogu imati uticaj na državni budžet biće sistemski procjenjivani i praćeni kroz, između ostalog, objavljivanje godišnjih zbirnih izvještaja o poslovanju PVD i izjava o fiskalnom riziku po državni budžet koji dolaze od PVD	Ministarstvo finansija i sva ostala resorna ministarstva	decembar 2026.
Upravljanje rizicima, interna revizija i revizorski odbori. PVD će uspostaviti nezavisnu funkciju interne revizije i upravljanje rizicima u skladu sa međunarodno priznatim okvirima i standardima (Okvir međunarodne profesionalne prakse koji je usvojio Odbor za standarde revizije Instituta internih revizora (IIA), odnosno Globalni standardi interne revizije (IIA) koje je usvojio Institut internih revizora (IIA) i Integrisani okvir za interne kontrole COSO), kao i dobra praksa EU o unutrašnjoj finansijskoj kontroli u javnom sektoru (PIFC). Štaviše, PVD će uspostaviti funkcionalne revizorske odbore u skladu sa relevantnim zakonom.	Ministarstvo finansija i sva ostala resorna ministarstva	jun 2026

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Menadžment imenovanja i finansijsko izvještavanje. 100% novih članova odbora imenovuje se u skladu sa novoustanovljenim pravilima/kriterijumima, odnosno podliježu otvorenom, nezavisnom procesu selekcije zasnovanom na zaslugama. Većina (najmanje 51%) postojećih članova odbora podliježe ponovnoj procjeni u skladu sa novouspostavljenim pravilima i kriterijumima. 80% PVD je objavilo godišnje finansijske izveštaje.	Ministarstvo finansija i sva ostala resorna ministarstva	decembar 2026

REFORMA 1.1.2 - REVIZIJA PROCESA JAVNIH NABAVKI I POLITIKA DRŽAVNE POMOĆI. UNAPREĐENJE TRANSPARENTNOSTI, EFIKASNOSTI I INTEGRITETA U PROCESIMA JAVNIH NABAVKI I DRŽAVNE POMOĆI.

U okviru reforme 1.1.2, Revizija postupaka javnih nabavki i politike državne pomoći, postoje tri koraka usmjerena na povećanje transparentnosti, efikasnosti i integriteta u procesima javnih nabavki i državne pomoći.

Sistem javnih nabavki Crne Gore je u relevantnim izvještajima o napretku ocijenjen kao usklađen sa zakonodavstvom i praksom EU u ovoj oblasti. Međutim, još uvijek ima prostora za napredak i Ministarstvo finansija je posvećeno sprovođenju reformi u ovoj oblasti kako bi sistem javnih nabavki bio što usaglašeniji sa principima EU, uzimajući u ob-

zir specifično poslovno okruženje u zemlji i opšti javni interes.

Prvi korak, pod nazivom Međuvladini sporazumi i ugovori sa trećim zemljama, uključuje poboljšanje postojećeg softverskog rješenja integracijom nove funkcionalnosti. Ova funkcionalnost će omogućiti naručiocima da objavljuju ovakve vrste ugovora sa svim pratećim elementima. Ova funkcija se uvodi na osnovu preporuka Evropske komisije, koja zahtijeva transparentnost za sve ugovore o javnim nabavkama, uključujući i one koji su izuzeti od primjene nacionalnog zakonodavstva u ovoj oblasti. Implementacija ove funkcionalnosti podrazumijeva i informisanje svih naručilaca o novoj obavezi, što je druga aktivnost koju će Ministarstvo finansija preduzeti kako bi obezbijedilo efikasno poslovanje.

Drugi korak fokusira se na ograničavanje akon-skih odredbi ili procedura u međuvladinim sporazumima koje omogućavaju odstupanja od nacionalnog zakonodavstva o javnim nabavkama usklađenog sa EU. Ovaj korak je od ključne važnosti za sprječavanje potencijalnih zloupotreba

i osiguravanje jednakih uslova za sve učesnike u postupcima javnih nabavki. Osiguravanje poštovanja zakonskog okvira predstavlja važan korak ka povećanju pravne sigurnosti i poštenog tržišnog takmičenja.

I treći korak podrazumijeva reviziju zakonskih rješenja sa ciljem unaprijeđenja transparentnosti efikasnosti i integriteta, u konkretnom koraku fokus je na antikorupcijski okvir, integriteta i pravila o sukobu interesa u oblasti javnih nabavki, u skladu sa izmjenama Zakona o sprječavanju korupcije. Ove izmjene će dodatno ojačati institucionalne mehanizme za borbu protiv korupcije i povećati odgovornost svih učesnika u javnim nabavkama. Cilj je osigurati transparentne i etičke procese koji će minimizirati mogućnost zloupotreba.

Četvrti korak fokusira na smanjenje udjela direktnih nabavki, odnosno nabavki čija je vrijednost manja od 8.000,00 eura u odnosu na ukupnu vrijednost javnih nabavki. U tom cilju, u junu 2024. godine usvojene su izmjene i dopune Pravilnika o načinu sprovođenja jednostavne nabavke, kojima je godišnji iznos direktnih nabavki svih naručilaca ograničen na 100.000,00 eura. Predviđeno smanjenje ovog udjela je 3% godišnje od najmanje 3% u periodu 2024–2025.godine što će značajno unaprijediti konkurentnost i efikasnost sistema javnih nabavki.

Aktivnost koja podržava implementaciju navedenog koraka je uvođenje pojačane inspekcijske kontrole nad korištenjem direktnih nabavki, čime se doprinosi ispunjenju projekcija smanjenja njihovog učešća u ukupnoj vrijednosti javnih nabavki. Ministarstvo finansija će zadužiti Inspekciju za javne nabavke da prilikom redovnih i inicijativnih inspekcijskih nadzora posebnu pažnju posveti

nabavkama do 8.000,00 eura i njihovoj ukupnoj vrijednosti u odnosu na izvršeni budžet. Takođe, Ministarstvo finansija je uvelo kontrolni mehanizam nad jednostavnim nabavkama kroz monitoring ovih postupaka. Sprovedene su aktivnosti na pripremi akata i funkcija elektronskog sistema nabavki kako bi se realizovao navedeni mehanizam koji je počeo sa radom od 1. januara 2024. godine. Njime se omogućava ponuđačima koji učestvuju u postupcima jednostavnih nabavki da podnesu zahtjev za monitoring postupka, čime se sprječava kršenje osnovnih principa javnih nabavki i moguće nepravilnosti pri sprovođenju ove vrste postupaka. Konačno, peti korak predviđa usvajanje novog Zakona o zaštiti konkurencije i Zakona o kontroli državne pomoći, čime će se osigurati potpuna finansijska nezavisnost Agencije za zaštitu konkurencije i kontrolu državne pomoći. Ovi zakoni će dodatno unaprijediti regulatorni okvir za kontrolu državne pomoći, čime će se osigurati veća konkurentnost na tržištu i spriječiti nepoštene prednosti za određene subjekte.

Implementacija ovih mjera ključna je za dalje unapređenje sistema javnih nabavki i državne pomoći u Crnoj Gori, što će doprinijeti većoj transparentnosti, integritetu i efikasnosti u poslovanju javnog sektora.

Ministarstvo finansija, odnosno Direktorat za upravljanje javnim investicijama i politiku javnih nabavki, nadležno je za kreiranje političkog i pravnog okvira u ovoj oblasti prema standardima i praksi Evropske unije i praćenje sistema javnih nabavki. Inspekcija za javne nabavke djeluje u okviru Uprave za inspekcijske poslove i vrši inspekcijski nadzor i praćenje zakonitosti primjene propisa iz oblasti javnih nabavki. Naručioc (javni i sektorski) su dužni da primjenjuju zakonski okvir u oblasti javnih nabavki.

Da bi se ova mjera realizovala, potrebno je do kraja II kvartala 2027. godine preduzeti sljedeće korake:

Korak 1 - Međuvladini sporazumi i ugovori sa trećim zemljama. Povećava se nivo transparentnosti u vezi sa svim projektima (završe-

nim, tekućim i budućim ugovorima) ugovorenim na osnovu međuvladinih sporazuma uvođenjem i stavljanjem na raspolaganje javnosti informacija specifičnih za projekte u sistemu e-nabavke

Međunarodni ugovori koje finansiraju međunarodne organizacije i Gov2G sporazumi do sada su bili izuzeti od obaveze javnog objavljivanja na web stranici, odnosno elektronskog sistema javnih nabavki. Međutim, prema Zakonu o javnim nabavkama, naručilac je dužan da o zaključenim ugovorima ili sporazumima obavijesti Ministarstvo u roku od 30 dana od dana potpisivanja. U cilju poboljšanja transparentnosti sistema, Ministarstvo finansija će sve takve ugovore/sporazume sa pripadajućim elementima ovih ugovora staviti na raspolaganje, u skladu sa zahtjevima Evropske komisije, kroz softversko rješenje integrisano u sistem elektronskih nabavki koji će podržati ovaj korak. Ova funkcionalnost će omogućiti naručiocima da objave ove vrste ugovora sa svim pratećim elementima, koji uključuju sljedeće: Naziv projekta; Vrijednost ugovora o nabavci; Osnovne informacije o ugovoru o nabavci; Ugovorni organ; Glavni izvođač; Praćena procedura nabavke; Stanje projekta prema utvrđenoj metodologiji upravljanja projektom; Izrađene studije i javne konsultacije, uključujući uticaj na životnu sredinu i druga tehnička istraživanja, studije troškova i koristi i izvodljivosti; Informacije o tome kako su poštovani standardi EU, uključujući principe transparentnosti i jednakog tretmana u javnim nabavkama.

Ministarstvo finansija je već preduzelo aktivnosti na implementaciji ovog koraka, odnosno u junu 2024. godine uvedena je funkcionalnost sistema e-nabavki koja omogućava objavljivanje

međudržavnih sporazuma. Implementacija ove funkcionalnosti podrazumijeva i informisanje svih naručilaca o novoj obavezi, tj. druga aktivnost koju je Ministarstvo finansija preduzelo u okviru ovog koraka kako bi osiguralo svoje efikasno poslovanje. Ministarstvo će pratiti broj i strukturu objavljenih međudržavnih sporazuma i izvještavati o tome polugodišnje i godišnje.

Korak 2 - 100% međuvladinih sporazuma i ugovora sa trećim zemljama sklopljenih od decembra 2026. nadalje, je u potpunosti usklađeno sa pravilima EU u oblasti javnih nabavki (sa izuzećem u oblastima odbrane i bezbjednosti).

U okviru reforme usmjerene na poboljšanje sistema javnih nabavki i usklađivanje s evropskim standardima, posebna pažnja posvećena je eliminaciji bilo kakvih zakonskih odredbi ili procedura koje bi mogle narušiti ovaj okvir. Konkretno, zabranjeno je uvođenje zakonskih odredbi ili procedura u međuvladinim sporazumima koje omogućavaju odstupanja od propisa o javnim nabavkama koji su usklađeni s EU zakonodavstvom. Ova mjera ima za cilj osiguranje dosljednog poštovanja principa transparentnosti, jednakog tretmana i tržišne konkurencije u svim postupcima nabavki, bez obzira na vrstu ugovora ili sporazum. Uvođenjem ove zabrane sprječavaju se potencijalne zloupotrebe i preferencijalni tretman, osiguravajući da svi učesnici u postupcima javnih nabavki imaju jednake šanse i da se procesi odvijaju u skladu sa najvišim standardima EU.

Ova mjera predstavlja ključni korak u uspostavljanju jasnog pravnog okvira koji će osigurati da se međuvladini sporazumi ne koriste kao sredstvo za izbjegavanje primjene nacionalnog i evropskog zakonodavstva o javnim nabavkama. Takođe, ona dodatno osnažuje pravnu sigurnost i jača povjerenje domaćih i međunarodnih privrednih subjekata u pravičnost sistema javnih nabavki.

Korak 3 - Antikorupcijski okvir. Nakon usvajanja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o sprječavanju korupcije, revidirati antikorupcijski okvir, okvir integriteta i sukoba interesa za javne nabavke i primjeniti izmjene

Ovaj korak uključuje reviziju i jačanje antikorupcijskog okvira, integriteta i pravila o sukobu interesa u javnim nabavkama, u skladu sa nedavnim izmjenama Zakona o sprječavanju korupcije. To podrazumijeva temeljno preispitivanje postojećih propisa i politika kako bi se osiguralo da oni efikasno sprječavaju korupciju u postupcima nabavki. Ključne komponente okvira, kao što su transparentnost, odgovornost i etičko ponašanje, moraju biti ažurirane u skladu sa novim zakonskim odredbama. Ovo uključuje implementaciju strožih smjernica za upravljanje sukobima interesa i jačanje integriteta svih učesnika u procesu nabavki, poput javnih službenika, ponuđača i izvođača.

Revidirani okvir treba da uvede jasne mehanizme za otkrivanje i suzbijanje koruptivnih praksi, kao i strože zahtjeve za nadzor i izvještavanje. Nakon revizije okvira, promjene moraju biti sistematski primijenjene u svim relevantnim institucijama i postupcima nabavki, osiguravajući usklađenost kroz obuku, nadzor i, ako je potrebno, mjere primjene zakona kako bi se podržali principi pravičnosti i transparentnosti. Krajnji cilj je uspostavljanje čvrstog sistema koji smanjuje rizik od korupcije, povećava povjerenje u procese javnih nabavki i osigurava da se javni resursi koriste efikasno i etički.

Korak 4 - Konkurentnost i efikasnost tržišta nabavke. Vrijednost nabavki objavljenih bez objavljivanja obavještenja o ugovoru (direktna nabavka vrijednosti ispod 8.000,00 EUR) treba da se smanji na 2 procentna poena ukupne vrijednosti javnih nabavki do decembra 2026. Godišnje smanjenje za najmanje 3 procentna poena od ukupna vrijednost javnih nabavki trebala bi se održati i 2024. i 2025. godine.

Ovaj korak ima za cilj unapređenje konkurentnosti i efikasnosti tržišta javnih

nabavki značajnim smanjenjem upotrebe direktnih nabavki, koje se sprovode bez objavljivanja obavještenja o ugovoru, za ugovore čija je vrijednost manja od 8.000 eura. Cilj je da se vrijednost takvih direktnih nabavki smanji na samo 2% od ukupne vrijednosti javnih nabavki do decembra 2026. godine. Ovaj pristup je dizajniran da promoviše veću transparentnost, poveća konkurenciju i obezbijedi pošten pristup svim potencijalnim dobavljačima, posebno za ugovore koji bi inače mogli zaobići konkurentne postupke javnih nabavki.

U 2023. godini, putem direktne nabavke izvršeno je 176.107 ugovora ili faktura u iznosu od 64.609.651,01 eura. Jačanje kontrole sprovođenja postupaka javnih nabavki uvođenjem praćenja jednostavnih nabavki počelo je u januaru 2024. godine, što je dovelo do izmjena i dopuna Pravilnika o načinu sprovođenja jednostavnih nabavki. U cilju poboljšanja efikasnosti i konkurentnosti tržišta javnih nabavki, u junu 2024. godine usvojene su nove izmjene i dopune Pravilnika o načinu sprovođenja jednostavnih nabavki kojima se utvrđuje maksimalna godišnja vrijednost direktnih nabavki od 100.000,00 eura. Ovim se želi smanjiti udio ove vrste nabavki na 2% ukupne vrijednosti javnih nabavki do kraja 2026. godine.

Inspekcija za javne nabavke, u skladu sa Zakonom o javnim nabavkama, vrši inspekcijski nadzor nad radom naručilaca. Inspekcija će u narednom periodu, u cilju postizanja navedenog ciljanog procenta direktnih nabavki u odnosu na ukupnu vrijednost javnih nabavki, intenzivirati aktivnosti na praćenju sprovođenja direktnih nabavki, usmjeravajući naručioce ka transparentnijim postupcima javnih nabavki. Ovo će poboljšati tržišnu konkurentnost, kao što je gore navedeno. Kako bi se postigao ovaj korak, planirano je godišnje smanjenje od najmanje 3 procenta u ukupnoj vrijednosti direktnih nabavki za 2024. i 2025. godinu. Ova smanjenja će postepeno ograničiti upotrebu direktnih nabavki, podstičući korišćenje otvorenijih i konkurentnijih metoda nabavke. Očekuje se da će ovaj pomak unaprijediti efikasnost u javnoj potrošnji, jer veća konkurencija obično dovodi do boljih cijena i kvalitetnijih usluga ili robe. Pored toga, ova promjena će pomo-

ći u smanjenju rizika od favorizovanja i korupcije, jer će veći broj ugovora biti podložan javnoj kontroli kroz formalne postupke nadmetanja. Krajnji cilj je stvaranje konkurentnijeg, transparentnijeg i efikasnijeg okruženja za javne nabavke, koje maksimizira vrijednost javnih resursa i osigurava jednake mogućnosti za sve učesnike na tržištu.

Korak 5 - Usvajanje novog Zakona o zaštiti konkurencije i novog Zakona o kontroli državne pomoći od strane Skupštine, uz osiguranje potpune finansijske nezavisnosti Agencije za zaštitu konkurencije i kontrolu državne pomoći kako bi se osigurala primjena pravila o kontroli državne pomoći i konkurenciji.

Ovaj korak se fokusira na usvajanje dva nova ključna zakona: Zakon o zaštiti konkurencije i Zakon o kontroli državne pomoći, čime se jača regulatorni okvir za tržišnu konkurenciju i kontrolu državne pomoći. Novi Zakon o zaštiti konkurencije ima za cilj stvaranje transpa-

rentnijeg i konkurentnijeg poslovnog okruženja primjenom pravila koja sprečavaju monopolističke prakse, kartele i druge oblike antikonkurentskog ponašanja. Zakon o kontroli državne pomoći uspostaviće jasne smjernice za pružanje državne pomoći preduzećima, osiguravajući da takva pomoć ne narušava konkurenciju niti nepravedno favorizuje pojedine kompanije.

Ključni aspekt ovog koraka je osiguranje potpune finansijske nezavisnosti Agencije za zaštitu konkurencije i kontrolu državne pomoći. Ovo je od suštinskog značaja kako bi agencija mogla efikasno primjenjivati novousvojene zakone, bez neprikladnog uticaja eksternih subjekata ili državnih tijela. Finansijska autonomija omogućava agenciji da djeluje nepristrasno, osiguravajući da se pravila o kontroli državne pomoći i konkurenciji primjenjuju dosljedno i pravično u svim sektorima. Dodatno, ova nezavisnost će omogućiti agenciji da obezbijedi potrebne resurse za sprovođenje temeljnih istraga, praćenje usklađenosti i preduzimanje korektivnih mjera kada je to potrebno. Sveobuhvatan cilj je osiguranje ravnopravnih uslova na tržištu, podsticanje inovacija, fer konkurencije i efikasne raspodjele državnih resursa.

Tabela 2 - Pregled koraka za reformu 1.1.2.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Međuvladini sporazumi i ugovori sa trećim zemljama. Nivo transparentnosti u vezi sa svim projektima (završenim, tekućim i budućim ugovorima) ugovorenim po međuvladinim sporazumima povećava se uvođenjem i stavljanjem na raspolaganje javnosti informacija specifičnih za projekte u sistemu e-nabavke. Sljedeći elementi bi trebalo da budu dostupni: • Naziv projekta • Vrijednost ugovora o nabavci • Osnovne informacije o ugovoru o nabavci • Ugovorni organ	Ministarstvo finansija	decembar 2024.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
• Glavni izvođač • Praćena procedura nabavke • Stanje projekta prema utvrđenoj metodologiji upravljanja projektom. • Napravljene studije i javne konsultacije, uključujući uticaj na životnu sredinu i druga tehnička istraživanja, studije troškova i koristi i izvodljivosti. • Informacije o tome kako su poštovani standardi EU, uključujući principe transparentnosti i jednakog tretmana u javnim nabavkama	Ministarstvo finansija	decembar 2024.
100% međuvladinih sporazuma i ugovora sa trećim zemljama sklopljenih od decembra 2026. nadalje, je u potpunosti usklađeno sa pravilima EU u oblasti javnih nabavki (sa izuzećem u oblastima odbrane i bezbjednosti)	Ministarstvo finansija	jun 2027.
Antikorupcijski okvir. Nakon usvajanja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o sprječavanju korupcije, revidirati antikorupcijski okvir, okvir integriteta i sukoba interesa za javne nabavke i primijeniti izmjene.	Ministarstvo pravde Agencija za sprječavanje korupcije	jun 2025.
Konkurentnost i efikasnost tržišta nabavke. Vrijednost nabavki objavljenih bez objavljivanja obavještenja o ugovoru (direktna nabavka vrijednosti ispod 8.000,00 EUR) treba da se smanji na 2 procentna poena ukupne vrijednosti javnih nabavki do decembra 2026. Godišnje smanjenje za najmanje 3 procentna poena od ukupna vrijednost javnih nabavki trebala bi se održati i 2024. i 2025. godine.	Ministarstvo finansija	decembar 2026.
Skupština će usvojiti novi Zakon o zaštiti konkurencije i novi Zakon o kontroli državne pomoći, osiguravajući potpunu finansijsku nezavisnost Agencije za zaštitu konkurencije i kontrolu državne pomoći kako bi se unaprijedila kontrola državne pomoći i pravila nadmetanja	Agencija za zaštitu konkurencije	decembar 2025.

REFORMA 1.1.3. - UKLANJANJE REGULATORNIH BARIJERA I OLAKŠAVANJE POSLOVANJA

Implementacija reformske mjere ima za cilj pojednostavljenje administrativnih procedura i elektronske dostupnosti javnih usluga od značaja za privredu kao i unapređenje procesa pripreme pravne regulative koja utiče na privredna društva. Sprovedena reformska mjera treba da doprinese uspostavljanju pouzdanog, predvidljivog i podsticajnog ambijenta za obavljanje privredne djelatnosti, bez suvišnih administrativnih troškova i drugih prepreka kao i pravnu sigurnost, smanjenje negativnog uticaja koruptivnih faktora i dinamičan privredni rast.

Aktivnosti u okviru reformske mjere biće posvećene nastavku realizacije pune

elektronske registracije za sva preduzeća, što će dodatno doprinijeti uklanjanju biznis barijera, unapređenju poslovnog ambijenta i podsticanju domaćih i stranih investicija.

Učešće predstavnika malih i srednjih preduzeća u aktivnostima analize, planiranja i oblikovanja javnih politika doprinosi unapređenju javno-privatnog dijaloga, jačanju saradnje javnog i privatnog sektora i donošenju zajedničkih rješenja za osiguranje provođenja složenih reformskih procesa. Sistematsko angažovanje svih relevantnih aktera u planiranju i oblikovanju mera koje utiču na preduzeća ostaje centralna tačka rada Savjeta za konkurentnost. U tom kontekstu, Sekretarijat Savjeta za konkurentnost priprema Izveštaj o stanju poslovnih barijera sa kojima se suočava poslovna zajednica, te intenzivira proces eliminacije barijera.

Tabela 5 - Pregled koraka za reformu 1.1.3.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usklađivanjem sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, novi Zakon o registraciji privrednih subjekata će prepoznati i definisati status aktivnih i neaktivnih preduzeća. Registar preduzeća se redovno ažurira radi brisanja ugašenih preduzeća iz registara (u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata). Osigurana je konzistentnost između registra dužnika Centralne banke Crne Gore (CBCG) i registra preduzeća (trenutna neusklađenost 15% preduzeća sa blokiranim računima nisu prikazana kao dužnici u registrima preduzeća). Postignuta je 100% usklađenost između registra CBCG i registra preduzeća.	Ministarstvo ekonomskog razvoja, Poreska uprava Crne Gore/Centralni registar privrednih subjekata, Centralna banka Crne Gore	jun 2025.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Javne konsultacije i procjene uticaja propisa (primarni i sekundarni zakoni). 100% novih zakona je predmet javnih konsultacija sa preduzećima, organizacijama civilnog društva i lokalnim samoupravama. 100% novih zakona podliježe pripremi analize uticaja propisa (RIA) prije javnih konsultacija.	Ministarstvo javne uprave/Ministarstvo finansija/Ministarstvo ekonomskog razvoja i druga nadležna ministarstva	decembar 2025.
Elektronska registracija preduzeća i elektronska plaćanja. Elektronska registracija za sve vrste privrednih subjekata je u potpunosti dostupna. Uspostavljeni su opšti preduslovi za tehničku integraciju elektronskog registra sa Uredbom EU o sistemu međusobnog povezivanja poslovnih registra (BRIS). Elektronsko plaćanje državnih i lokalnih taksi, naknada, dažbina i poreza je u potpunosti dostupno.	Poreska uprava, Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo finansija	jun 2026.
Blokirani računi MSP. Rješavanje pitanja malih i srednjih dugova i deblokade računa MSP (npr. ukidanje malih dugova sa rokom dospjeća preko 24 mjeseca, smanjenje srednjih dugova). Sprovesti elektronsku proceduru za MSP za traženje smanjenja/ukidanja duga manjeg od 5000 eura. Cilj: 80% malih preduzeća sa dugom manjim od 5000 eura i rokom dospjeća od 24 mjeseca treba da bude predmet brzog i jednostavnog postupka restrukturiranja (uključujući otpis duga i ponovno otvaranje računa). Elektronski sistem razmjene informacija za efikasnu deblokadu računa MSP koji je uspostavila CBCG.	Ministarstvo finansija, Centralna banka Crne Gore, Ministarstvo javne uprave	decembar 2026.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Povratne informacije o administrativnim preprekama za poslovanje. Aktivnosti za otklanjanje prepreka u poslovanju administrativne prirode, registrovane od strane sekretarijata Savjeta za konkurentnost, uključujući nove prepreke, su pokrenute od strane javne uprave u roku od 6 mjeseci od njihovog upisa na listu. Predložene akcije za njihovo rješavanje, indikativni rokovi i ažurirane informacije o napretku se dostavljaju svakih pola godine Sekretarijatu Savjeta za konkurentnost i dostupni su svim članovima Savjeta.	Sekretarijat Savjeta za konkurentnost	decembar 2025.

Korak 1 - Usklađivanjem sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata, novi Zakon o registraciji privrednih subjekata će prepoznati i definisati status aktivnih i neaktivnih preduzeća. Registar preduzeća se redovno ažurira radi brisanja ugašenih preduzeća iz registra (u skladu sa Zakonom o registraciji privrednih subjekata). Osigurana je konzistentnost između registra dužnika Centralne banke Crne Gore (CBCG) i registra preduzeća (trenutna neusklađenost 15% preduzeća sa blokiranim računima nisu prikazana kao dužnici u registrima preduzeća). Postignuta je 100% usklađenost između registra CBCG i registra preduzeća.

Imajući u vidu da bez kvalitetnih registara odnosno vjerodostojnih i ažurnih podataka u njima sistemi ne mogu funkcionisati, od suštinske važnosti za kvalitetnu bazu podataka CRPS-a predstavlja uvođenje novih statusa akti-

van/neaktivan/neažuran, shodno novom Zakonu o registraciji privrednih i drugih subjekata. Naime, važeća regulativa u Crnoj Gori ne daje osnov za „čišćenje“ baze podataka, dok su zemlje iz regiona koje su imale sličan problem da u registru privrednih subjekata postoji veliki broj neaktivnih preduzeća, odrade proces velikog „čišćenja“ baze, za koju su osnov našli u zakonom definisanim procedurama. Iz ovog razloga, kao jedan od ključnih preduslova funkcionisanja CRPS-a jeste upravo obezbjeđenje baze podataka koja će biti tačna odnosno ažurna i potpuna.

Navedeno će biti omogućeno upravo kroz uvođenje novog statusa aktivan/neaktivan Zakonom o registraciji privrednih i drugih subjekata, kojim se daje dobar osnov za „čišćenje“ registra. Dakle, status neaktivan će se dodjeljivati po službenoj dužnosti, privrednom i drugom subjektu kada po isteku kalendarske godine u kojoj je bio dužan da dostavi godišnji finansijski izvještaj, u skladu sa posebnim zakonom isti ne dostavi nadležnom organu. Upravo će dodjeljivanje statusa neaktivan upućivati da predmetna društva nemaju aktivnosti, ne ispunjavaju zakonske obaveze i da

su u problemu. Kako je prema važećoj regulativi privrednom društvu moguće dodijeliti status „aktivan” i „obrisan”, usvajanje novog Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata će zahtijevati nadogradnju postojećeg softvera u CRPS. Ujedno, u cilju razmjene podataka sa kojima raspolažu pojedinačne institucije biće neophodno obezbijediti kontinuiranu saradnju, umrežavanje postojećih registara kao i jačanje administrativnih kapaciteta.

Tabela 6 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 1.1.3.

Odgovornost		Izvor verifikacije
Nadogradnja softvera	Poreska uprava Crne Gore/Centralni registar privrednih subjekata	Godišnji izvještaj o radu institucija
Umrežavanje registara	Poreska uprava Crne Gore/Centralni registar privrednih subjekata	Godišnji izvještaj o radu institucija
Jačanje administrativnih kapaciteta	Poreska uprava Crne Gore/Centralni registar privrednih subjekata	Godišnji izvještaj o radu institucija

Korak 2 - Javne konsultacije i procjene uticaja propisa (primarni i sekundarni zakoni). 100% novih zakona je predmet javnih konsultacija sa preduzećima i organizacijama civilnog društva i lokalnim samoupravama. 100% novih zakona podliježe RIA prije javnih konsultacija.

Član 15. Uredbe o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javnih rasprava u pripremi zakona i strategija („Sl. list CG“, br. 041/18 od 28.06.2018) definisala je obavezu da se RIA objavljuje i u slučajevima sprovođenja javnih rasprava sa nacrtom zakona.

Procjena uticaja propisa formalno je in-

tegrisana u crnogorski regulatorni okvir 1. januara 2012. godine. Ovaj zahtjev je propisan članovima 33. i 40. Poslovnika Vlade (Sl. list CG, br. 062/18). Član 33. nalaže predlagачu da prilikom pripreme zakona i drugih propisa izvrši Procjenu uticaja propisa (RIA), u skladu sa smjernicama Ministarstva finansija. Nadalje, članom 40 propisano je da predlagач uz nacrt zakona, drugog propisa ili opšteg akta mora dostaviti obrazac RIA-e, pripremljen u skladu sa smjernicama Ministarstva finansija. Takođe, predlagач mora priložiti mišljenje Ministarstva finansija o tome da li je potrebno izvršiti RIA ili je RIA koju sprovodi predlagач adekvatna. Ministarstvo finansija uspostavilo je RIA mrežu. RIA mreža predstavlja okvir koji ima za cilj da obezbijedi koordinaciju u procesu pripreme izvještaja o procjeni uticaja propisa (RIA) prema utvrđenim standardima kvaliteta. Ova mreža omogućava efikasnu razmjenu značajnih

informacija za kvalitetnije analize efekta propisa, kako unutar, tako i između institucija. Uspostavljanjem mreže, ovaj korak obuhvata rad na: poboljšanju RIA prije organizovanja javnih konsultacija; priprema RIA treba da počne prije samog procesa izrade propisa; prilikom izrade propisa, ključno je izvršiti detaljnu analizu i osigurati uključivanje svih članova Radne grupe u razmatranje aspekata obuhvaćenih RIA; u procesu analize uticaja propisa neophodno je usvojiti sveobuhvatniji pristup definisanju ciljeva korišćenjem SMART kriteriju-

ma; poboljšati vještine za evaluaciju alternativnih opcija (regulatornih/neregulatornih) za postizanje ciljeva politike; izvršiti detaljnu analizu zakona koji stvaraju uslove za nametanje novih obaveza i troškova; ojačati kapacitete za procjenu administrativnih troškova koje propisi mogu nametnuti privredi i građanima, kako bi se sveobuhvatnije razumjelo implikacije propisa (kroz korištenje standardnog modela troškova, višekriterijumske analize i analize troškova i koristi); poboljšati sposobnost procjene dugoročnih fiskalnih implikacija propisa, uključujući trogodišnje planiranje.

Tabela 7 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformu 1.1.3.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Unaprijediti primjenu analize uticaja propisa RIA za prijedloge zakona prije organizacije javne rasprave	Ministarstvo javne uprave/ Ministarstvo finansija / Ministarstvo ekonomskog razvoja i druga nadležna ministarstva	Izvještaj o sprovođenju Uredbe o načinu i postupku ostvarivanja saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija i Uredbe o postupku i načinu sprovođenja javnih rasprava u pripremi zakona i drugih oblika saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija. Izvještaj o kvalitetu primjene analize uticaja propisa (RIA) u Crnoj Gori
Ispuniti obavezu organizacije javnih rasprava sa učešćem predstavnika privrede, organizacija civilnog sektora i lokalnih samouprava	Ministarstva nadležna za pripremu zakonskog okvira za poslovanje preduzeća	Izvještaj o uključenosti privrede u proces pripreme zakona Izvještaji sa javnih rasprava

Korak 3 - Elektronska registracija preduzeća i elektronska plaćanja. Elektronska registracija za sve vrste privrednih subjekata je u potpunosti dostupna. Uspostavljeni su opšti predušlovi za tehničku integraciju elektronskog registra sa Uredbom EU o sistemu međusobnog povezivanja poslovnih registra (BRIS). Elektronsko plaćanje državnih i lokalnih taksi, naknada, dažbina i poreza je u potpunosti dostupno.

Bitan segment u procesu uspostavljanja eUprave predstavlja elektronska komunikacija države sa građanima i privrednim subjektima. Osavremenjavanje poslovnih procesa, bez fizičkog prisustva, vodi ka digitalizaciji poslovnih procesa, upravo upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija.

U tom pravcu, na svim nivoima uprave pokrenuti su brojni projekti kojima treba da se obezbijedi veća efikasnost poslovnih procesa i bolji kvalitet usluga. Ministarstvo javne uprave radi na stvaranju ambijenta za modernu digitalnu upravu po mjeri građana, zasnovanu na čvrstoj i bezbjednoj digitalnoj infrastrukturi i ključnim interoperabilnim sistemima za bržu i lakšu upotrebu elektronskih usluga.

Za potrebe olakšavanja procesa plaćanja državnih taksi i usluga iz domena državnih organa i lokalnih samouprava, Ministarstvo javne uprave je realizovalo projekat uspostavljanje Informacionog sistema za elektronsku naplatu i kontrolu naplata administrativnih taksi i naknada (NS-NAT). NS-NAT je platforma koja objedinjuje funkcionalnosti, plaćanja, prikupljanja, evidencije rasknjižavanja uplata u vezi sa svim administrativnim taksama, naknadama, propisanim zakonima Crne Gore.

U toku 2023. godine, u cilju realizacije ovog projekta, sistem je unaprijeđen kako bi građanima omogućili da na što jednostavniji način plate neku uslugu. Unapređenje sistema se ogleda u implementaciji novog kanala plaćanja državnih administrativnih taksi i ostalih plaćanja iz nadležnosti organa državne uprave. Pored jednostavnog procesa plaćanja i evidencije korisničkih transakcija, jedan od glavnih ciljeva je i izbjegavanje greške prilikom plaćanja. Sistem ima mogućnost plaćanja više transakcija kroz realizaciju jedne sintetičke transakcije.

Trenutno se Nacionalni elektronski sistem plaćanja koristi u 14 institucija, gdje građani putem portala ePlaćanje (<https://eplacanje.gov.me/>) mogu elektronski izvršavati uplate za 162 administrativne takse i 126 naknada. U narednom periodu, svi organi uprave će biti povezani na portal ePlaćanje u skladu sa Uredbom o organizaciji i načinu rada državne uprave, koja je objavljena u "Službenom listu Crne Gore", br. 88/2009, 3/2010, 38/2012, 10/2014, 57/2014 i 3/2016).

Tabela 8 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 1.1.3.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Implementacija Informacionog sistema za elektronsku naplatu i kontrolu naplata administrativnih taksi i naknada (NS-NAT) u svim ministarstvima, organima uprave kao i na nivou lokalnih samouprava	Ministarstvo javne uprave	Informacija o implementaciji Informacionog sistema za elektronsku naplatu i kontrolu naplata administrativnih taksi i naknada (NS-NAT), sa zaključkom Vlade

Korak 4 - Blokirani računi MSP. Rješavanje pitanja malih i srednjih dugova i deblokade računa MSP (npr. ukidanje malih dugova sa rokom dospelja preko 24 mjeseca, smanjenje srednjih dugova). Sprovesti elektronsku proceduru za MSP za traženje smanjenja/ukidanja duga manjeg od 5000 eura. Cilj: 80% malih preduzeća sa dugom manjim od 5000 eura i rokom dospelja od 24 mjeseca treba da bude predmet brzog i jednostavnog postupka restrukturiranja (uključujući otpis duga i ponovno otvaranje računa). Elektronski sistem razmjene informacija za efikasnu deblokadu računa MSP koji je uspostavila CBCG.

Ovaj korak se fokusira na rješavanje problema malih i srednjih preduzeća (MSP) čiji su računi blokirani zbog malih ili srednjih dugova. Cilj je da se ublaži finansijski pritisak na ove firme primjenom specifičnih mjera za smanjenje ili ukidanje dugova, posebno onih koji su zastareli duže od 24 mjeseca. Za male dugove ispod 5.000 EUR, biće uveden brz i pojednostavljen proces restrukturiranja dugova. Cilj je da 80% MSP-a sa dugovima manjim od 5.000 EUR i rokom dospelja od najmanje 24 mjeseca iskoristi ovu pojednostavljenu proceduru.

Ovaj korak podrazumijeva sprovođenje sveobuhvatne analize kako bi se pro-

cijenio broj blokiranih preduzeća, iznosi njihovih dugova i osnovni razlozi za blokiranje računa. Ministarstvo finansija i Centralna banka Crne Gore (CBCG) će voditi ovu analizu, koja će biti usvojena od strane Vlade putem formalnog zaključka. Nalazi ove analize će pružiti jasnu sliku o obimu i prirodi problema, čime će se postaviti osnova za ciljane intervencije u rješavanju problema blokiranih računa MSP-a.

Nakon analize, fokus će se prebaciti na osiguravanje efikasne integracije e-sistema za restrukturiranje dugova sa ključnim učesnicima, uključujući javne izvršitelje, Ministarstvo finansija i Poresku upravu. Ova integracija je ključna za pojednostavljenje procesa smanjenja ili ukidanja dugova, posebno za mala i srednja preduzeća sa dugovima manjim od 5.000 EUR i rokom dospelja preko 24 meseca. Povezivanjem e-sistema sa ovim institucijama, razmjena informacija će biti efikasnija, što će omogućiti bržu i tačniju obradu zahtjeva za olakšanje dugova.

Ministarstvo finansija, Poreska uprava, CBCG i Ministarstvo javne uprave biće odgovorni za osiguravanje da integracija bude glatka i funkcionalna. Napredak će se mjeriti kroz godišnje izveštaje o aktivnostima ovih institucija, koji će odražavati rezultate napora u restrukturiranju dugova i uticaj na finansijsko deblokiranje MSP-a. Krajnji cilj je omogućiti brz i jednostavan proces restrukturiranja za MSP, čime će oni moći da deblokiraju svoje račune i povrate finansijsku stabilnost, što će zauzvrat doprinijeti ukupnom ekonomskom zdravlju sektora MSP-a.

Tabela 9 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformu 1.1.3.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Pripremiti analizu koja utvrđuje broj blokiranih preduzeća, iznos i razlog blokade	Ministarstvo finansija, Centralna banka Crne Gore	Usvojena analiza (Zaključak Vlade) Godišnji izvještaj o radu institucija

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Omogućiti efikasno uvezivanje e-sistema sa javnim izvršiteljima, Ministarstvom finansija i Poreskom upravom	Ministarstvo finansija, Poreska uprava, Centralna banka Crne Gore, Ministarstvo javne uprave	Godišnji izvještaj o radu institucija

Korak 5 - Povratne informacije o administrativnim preprekama za poslovanje. Aktivnosti za otklanjanje prepreka u poslovanju administrativne prirode, registrovane od strane Sekretarijata Savjeta za konkurentnost, uključujući nove prepreke, su pokrenute od strane javne uprave u roku od 6 mjeseci od njihovog upisa na listu. Predložene akcije za njihovo rješavanje, indikativni rokovi i ažurirane informacije o napretku se dostavljaju svakih pola godine Sekretarijatu Savjeta za konkurentnost i dostupni su svim članovima Savjeta.

Sekretarijat Savjeta za konkurentnost (SCC) je na osnovu zaključka Savjeta za konkurentnost izradio Akcioni plan za eliminisanje biznis barijera sa kojima se susrijeće poslovna zajednica (Akcioni plan). Biznis barijere su identifikovane iz dostavljenih materijala članova Savjeta, prije svega predstavnika poslovnih udruženja. Cilj izrade dokumenta je jasno identifikovanje ključnih biznis barijera uz jasno prepoznavanje nosioca aktivnosti na polju ispunjenja

konkretnih zadataka, kako bi se identifikovane barijere, djelimično ili u cjelosti, eliminisale, ali i definisanje rokova. U tom smislu, identifikovano je 11 ključnih barijera, koje su prepoznate kao konkretni zadaci, koji će se kroz 37 pojedinačnih aktivnosti, nastojati ispuniti u zadatim kratkoročnim (kraj 2025. godine) ili srednjoročnim okvirima (kraj 2026. godine), a u cilju smanjenja ili potpunog eliminisanja barijera.

Akcioni plan je usvojen na sjednici Savjeta za konkurentnost održanoj 11. marta 2024. godine, nakon čega je dostavljen institucijama koje su prepoznate kao nosioci aktivnosti kako bi nominovale osobe nadležne za sprovođenje aktivnosti. Tokom juna je planirano prikupljanje informacija o preduzetim aktivnostima, i izvještavanje Savjeta za konkurentnost.

Nadležne institucije će kroz mehanizme izvještavanja, Sekretarijatu Savjeta za konkurentnost dostaviti inpute vezano za finansijska sredstva neophodna da bi se konkretni korak realizovao, a koja nijesu planirana usvojenim budžetom organizacione jedinice nadležne za implementaciju. Prvi izvještaj je planiran za kraj juna 2024. godine, kada će se održati 24. sjednica Savjeta za konkurentnost.

Tabela 10 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformu 1.1.3.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Implementirati aktivnosti definisane Akcionim planom za eliminisanje biznis barijera sa kojima se susrijeće poslovna zajednica	Savjet za konkurentnost / Sekretarijat Savjeta za konkurentnosti	Kvartalni izvještaji SCC-a Izvještaj o realizaciji AP

REFORMA 1.1.4. POBOLJŠANJE ELEKTRONSKOG KATASTRA I PROSTORNOG PLANIRANJA

Reforma ima za cilj modernizaciju i unapređenje katastarskih sistema i sistema prostornog planiranja u Crnoj Gori. Ova inicijativa se bavi značajnim izazovima koji su dugo ometali efikasno upravljanje zemljištem i razvoj.

Prema istraživanju, 90% katastarskih podataka u Crnoj Gori ispunjava potrebne standarde tačnosti za djelotvorno upravljanje zemljištem. Nedostatak interoperabilnosti između različitih vladinih agencija i zainteresovanih strana rezultirao je neefikasnostima i kašnjenjima, pri čemu samo 45% relevantnih agencija djelotvorno dijeli katastarske podatke, kako je istakla Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu (UNECE).

Nedovoljno učešće javnosti u procese prostornog planiranja što je ograničavalo transparentnost i inkluzivnost. Istraživanja pokazuju da je manje od 30% populacije upoznato ili uključeno u odluke o korišćenju zemljišta, što podriva povjerenje javnosti i legitimitet ovih procesa. Iz tih razloga, javnost reaguje kada počne izgradnja objekta, što rezultira pravnim postupcima sa investitorima. Postojeći prostorni planovi su zastarjeli i nisu prilagođeni brzim promjenama u razvoju zemlje.

Ova reforma uključuje implementaciju najsavremenijih elektronskih katastarskih sistema koji standardizuju formate podataka i osiguravaju visok kvalitet podataka. Razvijanje interoperabilnih sistema omogućiće nesmetanu razmjenu podataka među različitim zainteresovanim stranama, uključujući vladine agencije i javnost. Promovisanje učešća javnosti putem konsultacija i onlajn

platformi ima za cilj unapređenje transparentnosti i inkluzivnosti u prostornom planiranju. Ažuriranje pravnih okvira kako bi se prilagodili tehnološkim promjenama, pojasnila prava svojine i pojednostavili administrativni procesi je ključno za uspjeh reforme.

Sveobuhvatni programi obuke će opremiti zainteresovane strane potrebnim vještinama za efikasno korišćenje e-katastarskih i alata za prostorno planiranje. Uključivanje strategija upravljanja rizicima i otpornosti pomoći će u ublažavanju opasnosti kao što su prirodne katastrofe i sukobi u korišćenju zemljišta. Osiguravanje da sistemi elektronskog katastra i prostornog planiranja budu korisnički orijentisani i dostupni svim zainteresovanim stranama poboljšaće ukupnu upotrebljivost. Uspostavljanje snažnih mehanizama za praćenje napretka i evaluaciju djelotvornosti reformi pomoći će u održavanju kontinuiranog unapređenja. Ugradnja načela održivosti u procese planiranja osiguraće odgovorno i dugoročno upravljanje zemljištem.

Kroz ove sveobuhvatne napore, Crna Gora ima za cilj postizanje efikasnijeg, transparentnijeg i održivijeg katastarskog i sistema prostornog planiranja. Očekuje se da će reforma biti od koristi i sadašnjim i budućim generacijama kroz unapređenje praksi upravljanja zemljištem, jačanje povjerenja javnosti i osiguravanje da odluke o korišćenju zemljišta budu inkluzivne i dobro utemeljene. Ova višegodišnja inicijativa predstavlja značajan korak ka modernizaciji sistema upravljanja zemljištem i planiranja u Crnoj Gori, što će na kraju doprinijeti socio-ekonomskom razvoju zemlje.

U nastavku je prikazana pregled neophodnih koraka koje treba preduzeti, zajedno sa potencijalnim izazovima:¹

Tabela 11 - Pregled koraka za reformu 1.1.4.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Usvajanje Prostornog plana Crne Gore	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine / Skupština	decembar 2024.
Ažuriranje katastra zemljišta	Uprava za nekretnine Crne Gore	decembar 2025.
Omogućavanje funkcionalnosti elektronskog katastra	Uprava za nekretnine Crne Gore	decembar 2025.
Elektronski katastar je tačan i ažuriran za 100% stvarne nepokretne imovine u zemlji	Uprava za nekretnine Crne Gore	jun 2027.
Rješavanje ilegalne gradnje	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine / Sve opštine	decembar 2027.

Korak 1 - Usvajanje Prostornog plana Crne Gore

Usvajanje Prostornog plana Crne Gore od strane Skupštine je ključno iz nekoliko razloga, posebno s obzirom na istorijski nedostatak sveobuhvatnih planskih dokumenata u prošlosti. Dugi niz godina, Crna Gora se suočavala sa izazovima nastalim zbog odsustva koordinisanog planiranja korišćenja zemljišta, što je dovelo do nesistematskog razvoja i degradacije životne sredine. Ovaj nedostatak jedinstvenog prostornog okvira rezultirao je raznim problemima,

uključujući neregulisanu gradnju, neefikasan razvoj infrastrukture i nedovoljnu zaštitu prirodnih resursa.

Bez strateškog prostornog plana, naponi za ekonomski razvoj često su se sukobljavali sa potrebama očuvanja životne sredine. Nekontrolisana ekspanzija turizma, na primjer, ugrozila je osjetljive ekosisteme i biodiverzitet, dok su neplanirani infrastrukturni projekti doveli do neefikasnog korišćenja zemljišta i urbanog širenja. Odsustvo planskih dokumenata takođe je ometalo sposobnost privlačenja održivih investicija, jer potencijalni investitori traže jasnoću i predvidljivost u politikama korišćenja zemljišta.

Novi Prostorni plan ima za cilj da riješi ove probleme pružanjem sveobuhvatnog plana za uravnotežen razvoj. On će definisati jasne smjernice i propise za korišćenje zemljišta, osiguravajući da se ekonomski rast postigne u skladu sa očuvanjem životne sredine. Integrisanjem turističkih i infrastrukturnih projekata sa očuvanjem prirode, plan će promovisati prakse održivog razvoja koje štite jedinstveno prirodno naslijeđe Crne Gore.

Pored toga, plan naglašava važnost učešća javnosti, osiguravajući da se glasovi građana i zainteresovanih strana čuju u procesu donošenja odluka. Ova transparentnost i inkluzivnost su ključni za izgradnju povjerenja javnosti i podrške za implementaciju plana.

U zaključku, usvajanje Prostornog plana Crne Gore je od vitalnog značaja za stvaranje koherentnog okvira koji održava ravnotežu između ekonomskog razvoja i zaštite životne sredine. On rješava istorijski nedostatak planskih dokumenata, pružajući neophodnu strukturu za vođenje održivog rasta i očuvanje prirodnih resursa za buduće generacije.

Da bi se sprovela mjera usvajanja Prostornog plana Crne Gore od strane Skupštine, proces počinje sa inicijalnim planiranjem i istraživanjem. Zainteresovane strane, uključujući vladine agencije, organizacije za zaštitu životne sredine, preduzeća, lokalne zajednice i međunarodne organizacije, treba da budu uključene u proces. Potrebno je prikupiti osnovne podatke o trenutnom korišćenju zemljišta, uslovima životne sredine, ekonomskim aktivnostima i socijalnoj demografiji u Crnoj Gori. Treba sprovesti procjenu potreba kako bi se utvrdili prioriteti za ekonomski razvoj i zaštitu životne sredine.

Zatim, izrada Prostornog plana uključuje definisanje vizije i ciljeva za uspostavljanje ravnoteže između razvoja i očuvanja, formulisanje politika za korišćenje zemljišta, zoniranje, razvoj infrastrukture i očuvanje prirode, kao i kreiranje i analizu različitih scenarija razvoja kako bi se procijenili potencijalni uticaji.

Učešće javnosti i konsultacije su od suštinskog značaja za transparentnost i inkluzivnost. Razvija se strategija javnog angažovanja, praćena javnim konsultacijama, radionicama i saslušanjima kako bi se prikupile povratne informacije od građana, preduzeća i zainteresovanih strana. Ove povratne informacije se zatim inkorporiraju u nacrt prostornog plana, praveći neophodne izmjene kako bi se odgovorilo na probleme i sugestije. Učešće javnosti je završeno 29. aprila 2024. godine, a tim za planiranje priprema završne komentare.

Proces finalizacije i usvajanja prostornog plana uključuje doradu nacrt prostornog plana zasnovane na javnim konsultacijama, koordinaciju sa relevantnim vladinim agencijama kako bi se osigurala usklađenost sa nacionalnim politikama, i podnošenje konačnog nacrt Skupštini na razmatranje i raspravu. Obezbjedivanje zakonskog odobrenja je posljednji korak u ovoj fazi.

Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine uputiće Vladi Crne Gore konačni nacrt Prostornog plana u novembru 2024. Nakon razmatranja i usvajanja od strane Vlade, konačni korak biće usvajanje u Skupštini Crne Gore.

Tabela 12- Pregled aktivnosti u okviru implementacije Koraka 1 za reformu 1.1.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Izrada konačne verzije Prostornog plana	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine	Predlog prostornog plana Vladi
Usvajanje Prostornog plana od strane Vlade	Vlada Crne Gore	Odluka Vlade o usvojenom Prostornom planu
Usvajanje Prostornog plana od strane Skupštine	Skupština Crne Gore	Usvajanje Prostornog plana

Korak 2 - Ažuriranje katastra zemljišta

Za sprovođenje mjere ažuriranja katastra zemljišta, proces počinje ocjenom postojećih podataka. Ovo uključuje pregled postojećih podataka iz katastra zemljišta kako bi se identifikovale praznine, nedosljednosti i zastarjele informacije, kao i definisanje jasnih ciljeva za tačnost, potpunost i dostupnost podataka korisnicima. Angažovanje ključnih aktera, uključujući vladine agencije, lokalne organe, nosioce imovinskih prava i organizacije zajednice, od suštinskog je značaja u ovoj fazi.

Izazovi uključuju rješavanje problema kvaliteta podataka kao što su praznine i nedosljednosti, sprovođenje temeljnih procesa verifikacije i upravljanje tehničkim aspektima poput nadogradnje sistema i bezbjednosti podataka. Sa druge strane, prednosti obuhvataju poboljšanu tačnost i pouzdanost informacija o imovini, poboljšanu dostupnost i efikasnost u transakcijama, transparen-

tnost i dugoročnu održivost kroz bolje upravljanje i pravnu jasnoću.

Digitalizacija i unapređenje sistema su takođe ključni. Neophodna je nadogradnja postojećeg sistema elektronskog katastra za rukovanje novim podacima i poboljšanje korisničkog interfejsa i iskustva. Integriranje ažuriranih podataka u digitalni sistem obezbjeđuje nesmetan pristup korisnicima, dok poboljšanje bezbjednosti podataka štiti osjetljive informacije od neovlašćenog pristupa.

Sistem kontrole kvaliteta je neophodan za redovnu provjeru tačnosti i pouzdanosti podataka. Od ključnog značaja je osiguranje da su sva ažuriranja i ispravke u skladu sa relevantnim zakonima i propisima. Najvažniji zadatak je unos svih podataka iz katastarskih knjiga u sistem elektronskog katastra.

Migracija, sprovesti temeljno testiranje i verifikaciju da biste potvrdili integritet podataka i funkcionalnost sistema. Obezbijedite obuku i podršku korisnicima koji prelaze na novi sistem. Dokumentovati proces za referencu i usklađivanje, i uspostaviti upravljanje za tekuće održavanje i ažuriranja.

Tabela 13- Pregled aktivnosti Ažuriranje katastra zemljišta u okviru implementacije Koraka 2 za reformu 1.1.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Ažuriranje baze podataka	Uprava za nekretnine Crne Gore	Svi podaci se unose u elektronski katastar

Korak 3 - Omogućavanje funkcionalnosti elektronskog katastra

Funkcionalan e-katastarski sistem poboljšava efikasnost i tačnost u upravljanju zemljišnim evidencijama, smanjujući greške i povećavajući brzinu transakcija. Digitalne evidencije je lakše ažurirati, preuzimati i održavati, pružajući jasne i dostupne zemljišne evidencije koje povećavaju transparentnost i odgovornost. Ova transparentnost pomaže u smanjenju korupcije, osigurava odgovornost i podstiče povjerenje među zainteresovanim stranama. Tačne i dostupne katastarske evidencije sprječavaju imovinske sporove tako što pružaju jasne informacije o granicama imovine i vlasništvu, što dovodi do bržeg i pravednijeg rješavanja sukoba.

Cilj je razvoj i/ili nadogradnja postojećeg softvera u cilju pružanja novih funkcionalnosti svim građanima. Sistem će omogućiti elektronsko podnošenje zahtjeva i promjenu datuma po potrebi. Efikasnije će se unositi hipoteke što će omogućiti veći privredni rast, a porezi će biti efikasnije naplaćeni.

Sprovođenje mjere „Omogućavanje funkcionalnosti elektronskog katastra“ podrazumijeva nekoliko koraka za modernizaciju poslovnih procesa u okviru inicijativa e-Uprave.

Prvo, razviti regulatorni okvir kroz izradu i donošenje zakona i propisa koji definišu jasne procedure za interne i eksterne ko-

risnike sistema elektronskog katastra. Ovaj okvir treba da podržava tačnost podataka, bezbjednost i privatnost korisnika.

Zatim, kreirati strateške dokumente u kojima se navode kadrovski zahtjevi, uključujući neophodne vještine i programe obuke. Navesti potrebe za hardversko-komunikacionom infrastrukturom, razviti finansijski plan koji uključuje planiranje budžeta i za početno podešavanje i za tekuće održavanje, i detaljno opisati obim novih e-usluga i nadogradnje koje su potrebne za postojeće usluge u nadležnosti administracije.

Realizovati programe kontinuirane obuke kako za interne korisnike (državni službenici), tako i za eksterne korisnike (javna i privatna lica) elektronskog katastra. Zakažite redovne sesije obuke i po potrebi ažurirajte materijale za obuku.

Podizanje svijesti o značaju tačnih i ažuriranih katastarskih podataka je od suštinskog značaja. Pokrenuti kampanje podizanja svijesti da biste edukovali korisnike o ovom značaju, pružajući smjernice i najbolje prakse za unos i održavanje podataka.

Osiguravanje stabilnosti i sigurnosti sistema je još jedan ključni korak. Dizajnirati sistem elektronskog katastra sa snažnom arhitekturom kako bi se nosio sa tehničkim greškama i osigurati visoku dostupnost. Sprovesti mjere sajber bezbjednosti da biste zaštitili sistem od sajber napada i povrede podataka, sprovesti redovne bezbjednosne revizije i po potrebi ažurirati bezbjednosne protokole.

Prateći ove korake, elektronski katastar se može uspješno implementirati i održavati, pružajući moderne, efikasne e-usluge za katastarske evidencije.

Tabela 14- Pregled aktivnosti Omogućavanje funkcionalnosti elektronskog katastra u okviru implementacije Koraka 3 za reformu 1.1.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Izrada pravnog okvira	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine	Zakonske dokumente usvaja Vlada

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Razvoj novog softvera	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine / Uprava za nekretnine Crne Gore	Razvijen je novi softver
Sprovesti programe kontinuirane obuke	Uprava za nekretnine Crne Gore	Završene obuke
Podizanje nivoa svijesti	Uprava za nekretnine Crne Gore	Javne kampanje

Korak 4 - Elektronski katastar je tačan i ažuriran za 100% stvarne nepokretne imovine u zemlji

Problem nepostojanja 100% tačnog katastra u Crnoj Gori je višestruk i utiče na različite aspekte upravljanja i razvoja zemljišta. Jedan veliki problem je da se vlasništvom nad zemljištem i dalje upravlja katastarskim knjigama koje se vode u štampanim kopijama, posebno u ruralnim područjima, što može biti teško pratiti. Ovaj nedostatak e-katastarske evidencije dovodi do neefikasne naplate poreza dok je proces legalizacije osporen zbog netačnih podataka o zemljišnim parcelama.

Drugo značajno pitanje je održavanje katastarskih podataka. Ažuriranje elektronskog katastra zahtijeva kontinuirano prikupljanje podataka i procese verifikacije. Ovo može zahtijevati intenzivne resurse, a bez redovnih ažuriranja, informacije brzo postaju zastarjele. Netačni podaci mogu dovesti do neefikasnog korišćenja zemljišta, grešaka u

planiranju i poteškoća u sprovođenju imovinskih prava.

Implementacija tačnog i ažuriranog sistema elektronskog katastra nudi brojne prednosti. Za vlasnike zemljišta, transparentan i efikasan sistem upravljanja zemljištem pojednostavljuje procese kao što su prodaja imovine, nasljeđivanje i korišćenje imovine kao kolateralu. Pruža jasno pravno priznanje vlasništva, smanjujući sporove i povećavajući sigurnost posjeda.

Za građane, pristup tačnim informacijama o zemljištu kroz onlajn sistem elektronskog katastra promoviše transparentnost u korišćenju zemljišta i razvojnim projektima. Ovo može dovesti do većeg povjerenja javnosti u vladine procese i boljeg uključivanja zajednice u prostorno planiranje. Uglavnom u ruralnim područjima katastarske knjige i dalje postoje, dok je prelazak na elektronski katastar i dalje izazov jer većina vlasnika zemljišta u ruralnim područjima živi u inostranstvu ili su pokojni. Ovo je glavni zadatak koji će morati da se sprovede tokom ovog procesa. Zbog navedenih izazova, ovaj korak će trajati najduže prije nego što bude sproveden.

Tabela 15- Pregled aktivnosti Katastar je tačan i ažuriran u okviru implementacije Koraka 4 za reformu 1.1.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Elektronski katastar je tačan i ažuriran	Uprava za nekretnine Crne Gore	Svi podaci su unijeti i tačni

Korak 5 - Rješavanje ilegalne gradnje

Izazov predstavlja i bespravna gradnja. Rješavanje neovlašćenih objekata je složeno i zahtijeva jasne kriterijume za legalizaciju i jak sistem za usklađivanje sa bezbjednosnim i ekološkim standardima. Bez pouzdanog e-katastra, praćenje i upravljanje ovim strukturama je skoro nemoguće.

Rješavanje bespravne gradnje u Crnoj Gori donosi nekoliko složenih izazova. Ove strukture često ometaju napore urbanističkog planiranja, jer se obično grade bez poštovanja propisa o zoni-ranju ili građevinskih propisa. To može dovesti do nepravilnosti u uređenju gradova i razvoju infrastrukture, što otežava efikasno korišćenje zemljišta i resursa.

Zabrinutost za bezbjednost proizilazi iz nelegalne gradnje koja nije u skladu sa utvrđenim građevinskim propisima i bezbjednosnim standardima. Takve strukture predstavljaju rizik za stanare i susjedna imanja, potencijalno ugrožavajući bezbjednost zajednice. Osiguranje usklađenosti sa sigurnosnim propisima je ključno za ublažavanje ovih rizika i očuvanje opšteg blagostanja.

Zakonska usklađenost je od suštinskog značaja za vlasnike nelegalnih objekata. Legalizacija obezbjeđuje pravno priznanje i jasnoću imovinskih prava, omogućavajući vlasnicima pristup osnovnim uslugama kao što su komunalne usluge i formalni finansijski instrumenti. Takođe, rješava neizvjesnosti u vezi sa vlasništvom nad imovinom, olakšava transakcije imovine i poboljšava ekonomske mogućnosti.

Implementacija strukturiranog pristupa legalizaciji objekata uključuje razvoj jasnih kriterijuma za legalizaciju, uspo-

stavljanje posebne agencije za nadgledanje procesa, podizanje svijesti javnosti o prednostima i procedurama legalizacije i pojednostavljivanje procesa podnošenja zahtjeva. Ovi naponi imaju za cilj da integrišu nedozvoljene gradnje u formalne okvire urbanističkog planiranja, poboljšaju sigurnost i upravljanje životnom sredinom, razjasne imovinska prava i promovišu inkluzivni i održivi urbani razvoj u Crnoj Gori. Takođe, najvažnije pogodnosti su oporezivanje, priključak na vodu, struju, telekomunikacije i mreže za sakupljanje otpada. To znači više sredstava za lokalne budžete koja se mogu koristiti za razvoj nerazvijenih područja i rješavanje ekoloških problema.

Prvo, potrebno je definisati jasne i transparentne kriterijume za legalizaciju. Ovo uključuje saradnju između Ministarstva prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine, lokalnih samouprava, urbanista i stručnjaka za životnu sredinu. Kriterijume treba utvrditi i saopštiti. Javne rasprave su ključne za prikupljanje povratnih informacija i osiguravanje da su kriterijumi dobro shvaćeni i prihvaćeni. Nakon utvrđivanja kriterijuma izrađuje se novi zakon i usvaja ga Skupština.

Drugo, posebna Agencija za legalizaciju mora biti uspostavljena kroz zakonodavnu akciju Vlade. Ova agencija će nadgledati proces legalizacije, obezbjeđujući usklađenost sa utvrđenim kriterijumima. Trebalo bi da ima strukturiranu organizacionu postavku, uključujući odjeljenja za inspekcije, usklađenost i odnose sa javnošću. Osoblje treba da bude angažovano i obučeno vještina-ma u oblasti urbanog planiranja, građevinarstva, nauke o životnoj sredini i prava.

Treće, kampanje za podizanje svijesti javnosti su od suštinskog značaja za informisanje građana o procesu legalizacije, kriterijumima i pogodnostima. Ove kampanje treba da koriste različite medijske platforme i da uključuju sastanke zajednice u oblastima sa izrazitom neovlašćenom gradnjom. Trebalo bi razviti pojednostavljen i lak za korišćenje onlajn sistem prijavljivanja kako bi se olakšalo podnošenje zahtjeva za legalizaciju i praćenje njihovog napretka. Službe za pomoć ili centri za podršku mogu pomoći vlasnicima nekretnina kroz sam proces.

Proces legalizacije uključuje detaljan pregled prijave od strane Agencije za legalizaciju, uključujući početnu provjeru i inspekcije na licu mjesta kako bi se potvrdila usklađenost sa zdravstvenim, bezbjednosnim i ekološkim standardima. Odobrene prijave treba da dobiju zvaničnu dokumentaciju o legalizaciji, dok neusklađenim strukturama treba dati uputstva o neophodnim modifikacijama.

Kontinuirano praćenje i poboljšanje su od ključne važnosti. Trebalo bi sprovesti redovne inspekcije legalizovanih

objekata kako bi se osigurala stalna usklađenost sa standardima. Treba održavati sveobuhvatnu bazu podataka kako bi se pratile legalizovane strukture i njihov status usklađenosti. Periodične revizije kriterijuma i procesa legalizacije treba da se sprovede na osnovu povratnih informacija i rezultata, uz usklađivanja po potrebi kako bi se poboljšala efikasnost i pravičnost.

Implementacija ovih koraka će omogućiti Crnoj Gori da efikasno upravlja neovlašćenim strukturama, osiguravajući da one pozitivno doprinose urbanom razvoju, dok istovremeno ispunjavaju zakonske, sigurnosne i ekološke zahtjeve.

Tabela 16- Pregled aktivnosti Rješavanje ilegalne gradnje u okviru implementacije Koraka 5 za reformu 1.1.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Novi zakon je izrađen	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine	Usvajanje zakona
Vladina agencija za legalizaciju	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine	Agencija za legalizaciju je osnovana
Kampanje za podizanje javne svijesti	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine	Završene kampanje za podizanje javne svijesti
Legalizacija je završena u roku od 5 godina	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine	Proces legalizacije je završen

REFORMA 1.1.5. REFORMA INSPEKCIJSKIH SLUŽBI. UNAPREĐENJE INTEGRITETA, EFIKASNOSTI I PERFORMANSI INSPEKCIJSKIH SLUŽBI I SMANJENJE NEFORMALNE EKONOMIJE

Uprava carina je u kontinuitetu posvećena unaprjeđenju integriteta pa u tom smislu preduzima mjere i aktivnosti u

skladu sa carinskim zakonodavstvom i obavezama iz strateških dokumenata, posebno Strategije za borbu protiv korupcije i njenog Akcionog plana, kao i preporukama iz pregovaračkih poglavlja, posebno iz PP 29 Carinska unija.

Pored Uprave carina, Poreska uprava, kao ključni organ, u kontinuitetu prati regularnost poslovanja poreskih obveznika, kako kontrolama sveobuhvatnog knjigovodstva poreskih obveznika, tako i provjerama pojedinih segmenata njihovog

poslovanja. Za sve obveznike kod kojih se utvrdi neregularno poslovanje poreški inspektori primjenjuju oštre kaznene mjere, od izcrivanja prekršajnih naloga do privremene zabrane obavljanja djelatnosti i zatvaranja objekata, poštujući osnovne principe u radu Poreske uprave - neselektivnost i nultu stopu tolerancije za sivu ekonomiju.

Poreska uprava je upoznata sa činjenicom da neregistrovani privredni subjekti, odnosno subjekti koji rade bez odobrenja, posluju nelegalno, sakriveni od zakona i kontrole, izbjegavajući plaćanje svih poreza i drugih dažbina - što čini njihove proizvode jeftinijim, ali i manje kvalitetnim i bezbjednim. Obavljanje bilo kakve djelatnosti, koja podrazumijeva proizvodnju, trgovinu ili pružanje usluga bez prethodno izvršene registracije, predstavlja neformalno poslovanje. U ovu kategoriju često spadaju usluge koje pružaju moleri, vodoinstalateri, električari, parketari, frizeri, kozmetičari, maseri, lica koja se bave proizvodnjom i dostavom hrane (ketering), onlajn trgovci (prodaja preko Facebook-a i drugih društvenih mreža), kao i usluge koje pružaju turističke agencije, turistički vodiči, pratioci ili animatori, izdavaoci ležajeva i rent-a stanova čiji su vlasnici domaća i inostrana fizička lica, izdavaoci plažnog mobilijara, ski opreme, usluge raftinga, avanturističke usluge, usluge u nautičkom, seoskom, zdravstvenom i sportskom turizmu.

Procjenu ovog segmenta neprijavljenih prihoda je teško izvršiti, imajući u vidu da se ista odvija na privatnim posjedima lica. Važno je napomenuti da je jedan od prioriteta u radu Poreske uprave smanjenje broja obveznika koji posluju u svojoj zoni i proširivanje poreske osnove, te da ista kontrole regularnosti poslovanja obveznika vrši do krajnjih granica svojih nadležnosti. Samim tim, svako lice za koje se utvrdi da obavlja neprijavljenu djelatnost, predmet je primjene kaznenih odredbi. Međutim, u skladu sa do sada važećom regulati-

vom, postupci inspekcijskog nadzora iz nadležnosti Poreske uprave, nijesu se mogli sprovesti u privatnim prostorijama, odnosno na privatnom posjedu, lica koja su predmet nadzora, bez prethodno pribavljenog sudskog naloga. Imajući u vidu da ovakva situacija organičava efikasnost inspekcije u otkrivanju i sankcionisanju nelegalnog poslovanja, to su inicirane izmjene Zakona o inspekcijskom nadzoru, kojima bi se omogućilo da inspekcija može da izvrši pregled u stambenom prostoru, u slučaju kada postoji indicija da se u njemu obavlja radnja prekršaja.

Vlada je na Sjednici održanoj 21.12.2023.godine, donijela Program za suzbijanje neformalne ekonomije u Crnoj Gori 2024-2026. godine sa Akcionim planom. Program uključuje postojeće i nove mjere za suzbijanje neformalne ekonomije i pruža set kontrolnih i podsticajnih mjera, kako bi se sa jedne strane vršila efikasnija kontrola i spriječila neformalna ekonomija, a sa druge strane olakšalo poslovanje privredi.

Program za suzbijanje neformalne ekonomije obuhvata opšti cilj i operativne ciljeve. Opšti cilj Programa za suzbijanje neformalne ekonomije je smanjenje udjela sive ekonomije u ukupnoj ekonomskoj aktivnosti. Postizanje ovog cilja pratiće se putem istraživanja o udjelu sive ekonomije u poslovanju registrovanih preduzeća i preduzetnika, kao i istraživanja o udjelu neregistrovanih ekonomskih aktivnosti u ekonomiji.

Opšti cilj će se operacionalizovati kroz pet operativnih ciljeva, i to:

- OO1 - Unapređenje poslovnog ambijenta kroz pojednostavljivanje poreske administracije i smanjenje nameta;
- OO2 - Podrška fer preduzetništvu i tranziciji u formalnu ekonomiju;
- OO3 - Transformacija neprijavljenog rada u formalnu zaposlenost, sa većim fokusom na mlade, žene i zelena radna mjesta;
- OO4 - Unapređenje elektronskih usluga javne uprave, institucionalnog okvira i administrativnih kapaciteta u smanjenju neformalne ekonomije;
- OO5 - Smanjenje društvene prihvatljivosti neformalne ekonomije.

KORISNICI

Javni sektor (na centralnom i lokalnom nivou) ima veliki interes i uticaj za rješavanje pitanja suzbijanja sive ekonomije, prije svega kroz činjenicu da je javni sektor kako kreator politika u ovoj oblasti, tako i implementator aktivnosti. Takođe, za javne finansije je ovo veoma važan segment jer predstavlja dobar način za povećanja prihoda budžeta, a samim tim i veće mogućnosti za finansiranje rashoda kao što su infrastruktura, obrazovanje, kultura i drugo. Komisija za suzbijanje neformalne ekonomije², uz podršku Ministarstva finansija, zadužena je za koordinaciju, praćenje i izvještavanje o postignutim rezultatima implementacije aktivnosti iz Programa za suzbijanje neformalne ekonomije. Na osnovu izvještaja koje dostavljaju radni timovi, Ministarstvo finansija će, u saradnji sa svim relevantnim institucijama, pripremati izvještaje o implementaciji Programa za suzbijanje neformalne ekonomije i njegovog Akcionog plana.

Gradani imaju direktan i indirektan uticaj na suzbijanje neformalne ekonomije. Direktan uticaj je da mogu biti podrška javnom sektoru za implementaciju mjera na suzbijanju sive ekonomije, a indirektan uticaj je kroz korišćenje benefita od suzbijanja neformalne ekonomije, prije svega kroz veći budžet i mogućnosti za veća izdvajanja sredstava za infrastrukturu, obrazovanje, kulturu...

Privatni sektor ima veliki interes, iz razloga što će rješavanje pitanja sive ekonomije, doprinijeti smanjenju nelojalne konkurencije koju su vrlo često biznis udruženja isticali kao jedno od ključnih barijera za funkcionisanje privrede. Takođe, **sindikati** su snažno zainteresovani za realizaciju suzbijanja sive ekonomije prije svega zbog zaštite prava radnika i plaćanja obaveza prema zaposlenima u punom iznosu.

Korak 1 - Unapređenje integriteta u inspeksijskim službama. Obavezna godišnja prijava imovine i izjava o sukobu interesa za inspektore uvedena i podložna provjerama Agencije za sprječavanje korupcije

Shodno odredbama člana 6a Zakona o poreskoj administraciji, poreski inspektori u kontinuitetu podnose Agenciji za sprječavanje korupcije godišnje izvještaje o imovini i prihodima, do kraja marta tekuće godine za prethodnu godinu. Izvještaj se podnosi Agenciji elektronskim putem i u pisanom obliku Odredbama člana 6a Zakona o poreskoj administraciji, propisano je da su poreski inspektori i ovlašćena službena lica koja preduzimaju istražne radnje, dužna da podnesu izvještaj o imovini i prihodima, kao i imovini i prihodima bračnih i vanbračnih supružnika, životnih partnera lica istog pola i djece koja žive u zajedničkom domaćinstvu, u skladu sa posebnim zakonom. Agencija za sprječavanje korupcije, kao nezavisno i autonomno tijelo, osnovano od strane Skupštine Crne Gore, kontroliše i provjerava tačnost podataka u izvještajima o prihodima i imovini.

Takođe, u skladu sa članom 55 Zakona o carinskoj službi kojim se tretira evidencija i izvještaji o imovina i prihodima treba predvidjeti i obavezu koju imaju ovlašćeni carinske službenici iz člana 62 ovog zakona u pogledu podnošenja izvještaja o imovini i prihodima. Uz napomenu da kroz izmjene i dopune navedenog zakona treba predvidjeti navedenu obavezu za sva zvanja ovlašćenih službenika što trenutno nije slučaj. Pored navedenog neophodno je izvršiti implementacija rešenja iz Zakona o carinskoj službi (član 51) u dijelu zasnivanja radnog odnosa, posebno u dijelu kojim se tretira poseban uslov kojim se propisuje "da lice ispunjava bezbjednosne uslove za rad u carinskoj službi, te da se radni odnos može zasnovati nakon pribavljenih odgovarajućih podataka od strane nadležnih organa o postojanju bezbjednosnih prepreka".

Korak 2 - Poboljšanje zakonodavnog okvira i fokusiranje na neformalnu ekonomiju. Usvojiti i sprovesti izmjene Zakona o prekršajima, Zakona o inspeksijskom nadzoru, Zakona o

2. Odluka o obrazovanju Komisije za suzbijanje sive ekonomije donijeta je i objavljena u „Službenom listu Crne Gore“, broj 60/2024 od 24.06.2024.

sprječavanju nelegalnog poslovanja, kao i Krivičnog zakonika Crne Gore, radi pojačanja nadzora nad inspektorima (uključujući pravo ulaska u stambene prostorije gdje se sumnja da se obavljaju neregistrovane djelatnosti), uvesti postupke žalbe, ukinuti njihove teritorijalne nadležnosti, ukloniti mogućnost diskrecionih odluka i osigurati ispunjenje preduslova za sistematsku borbu protiv neformalne ekonomije

Pravo na ulazak u stan ili druge stambene prostorije zahtijeva sudsku odluku. Jedini izuzetak kada ovlašćeni policijski službenik može ući u tuđi stan i druge stambene prostorije, i po potrebi izvršiti pretres, propisan je u članu 83 stav 1 Krivičnog zakonika Crne Gore, i odnosi se na posebno definisane situacije, između ostalog, kada vlasnik stana to zatraži, i radi sprječavanja izvršenja krivičnog djela.

Izmjenom Zakona o prekršajima u dijelu koji se odnosi na mjere za obezbjeđenje prisustva okrivljenog i nesmetano vođenje prekršajnog postupka, potrebno je propisati nadležnost Suda za prekršaje tako da, ako postoji osnovana sumnja da je određena osoba počinila prekršaj, Sud može izdati nalog za ulazak u stambene prostorije gdje postoji sumnja da se obavljaju neregistrovane poslovne aktivnosti.

Gore navedena odredba omogućiće inspektorima da obavljaju svoje nadležnosti shodno članu 144 Zakona o prekršajima, tj. da izdaju prekršajne naloge na osnovu pregleda dokumentacije, prostorija i robe, i omogućiće im da prijave potencijalno krivično djelo shodno članu 266 Krivičnog zakonika (nedozvoljeno bavljenje privrednom, bankarskom, berzanskom i djelatnošću osiguranja) kao službena lica u obavljanju svojih službenih dužnosti, u skladu sa članom 254 Krivičnog zakonika Crne Gore.

Predstavnici poreskog organa će učestvovati u radu radnih timova/grupa formiranih u cilju pripreme izmjena zakonske regulative koja će doprinijeti smanjenju neformalne ekonomije. Rokovi za izmjenu zakonske regulative određeni su Akcionim planom koji je sastavni dio Programa za suzbijanje neformalne ekonomije u Crnoj Gori 2024-2026. godine.

Nakon što se Zakon o prekršajima izmijeni, na gore pomenuti način, započeće se sa izmjenama i dopunama Zakona o inspekcijском nadzoru kako bi se propisala ovlašćenja inspektora, da u slučajevima kada postoji sumnja da se osoba bavi nelegalnim poslovanjem, tj. gdje postoji sumnja da se obavljaju neregistrovane ekonomske djelatnosti, mogu ući u stan, tj. privatne prostorije, radi vršenja inspekcijскоg nadzora.

Korak 3 - Unapređenje efikasnosti inspekcija. Inspekcija rada i Poreska inspekcija povećavaju broj inspekcija za 50% u odnosu na prosječan broj kontrola u periodu 2020-2023. godina.

Izmjenama Zakona o inspekcijском nadzoru, u dijelu u kojem se omogućava poreskoj inspekciji da izvrši pregled u privatnim prostorijama, odnosno na privatnom posjedu, u slučaju kada postoji indicija da se u njemu obavlja radnja prekršaja, očekuje se povećanje broja kontrola u dijelu opšte poreske registracije, odnosno nelegalnog poslovanja 50% u odnosu na prosječan broj kontrola izvršenih po ovom osnovu u periodu 2020-2023. godina.

Polazeći od činjenice da je turizam privredna grana od prioritetnog značaja za razvoj cjelokupne ekonomije u Crnoj Gori, jasno je da se najznačajniji budžetski prihodi ostvaruju u mjesecima koji se uslovno nazivaju periodom turističke sezone, pa se u skladu sa navedenim, u periodu ljetnje turističke sezone vrši najveći broj kontrola u cilju suzbijanja sive ekonomije.

S tim u vezi, ističemo rezultate rada poreske inspekcije za vrijeme ljetnje turističke sezone 2023. i 2022.godine, kada su bile pojačane aktivnosti poreskog organa na suzbijanju sive ekonomije.

U periodu 01.05-27.08.2023. godine, u primorskim i sjevernim opštinama su intenzivirane kontrole u dijelu: opšte poreske registracije, podnošenja poreskih prijave, evidentiranja prometa, uplate pazara i prijavljivanja radnika. U okviru djelimičnih kontrola, vršene su ciljane kontrole poreskih obveznika, kod kojih su tokom prošle godine utvrđeni prekršaji ili za koje je poreski organ bio u saznanju da ne evidentiraju promet i ne izdaju račune korisnicima usluga. U navedenom periodu, poreski inspektori su izvršili 3.987 provjera regularnosti poslovanja poreskih obveznika i utvrdili nepravilnosti kod 339 poreskih obveznika. Po tom osnovu izdato je 440 prekršajnih naloga i 6 zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka, sa ukupno izrečenim novčanim kaznama u iznosu od 1.391.800,00eura. Zaduženje po osnovu novčanih kazni iznosi 1.036.267,59 eura, od čega je naplaćeno 842.900,98eura ili 81,34%.

Naplata po osnovu novčanih kazni, odnosi se na poreske obveznike koji su prihvatili prekršajnu odgovornost i platili izrečene kazne u roku od 8 dana (umanjene za 1/3 shodno Zakonu o prekršajima). U skladu sa ovlaštenjima iz čl. 87 i 88 Zakona o poreskoj administraciji, u izvještajnom periodu su kod 18 poreskih obveznika preduzete mjere privremene zabrane obavljanja djelatnosti.

U periodu 28.05-31.08.2022.godine, poreski inspektori su (u primorskim opštinama) izvršili 4.097 provjera regularnosti poslovanja poreskih obveznika i utvrdili nepravilnosti kod 429 poreska obveznika. Po tom osnovu izdata su 572 prekršajna naloga, sa ukupno izrečenim novčanim kaznama u iznosu od 1.795.150,00eura. Zaduženje po osnovu novčanih kazni iznosi 1.260.432,72eura, od čega je naplaćeno 1.071.124,75eura ili 84,98%. Naplata po osnovu novčanih kazni, odnosi se na poreske obveznike koji su prihvatili prekršajnu odgovornost i platili izrečene kazne u roku od 8 dana (umanjene

za 1/3 shodno Zakonu o prekršajima). U postupku inspeksijskog nadzora od kažnjenih poreskih obveznika naplaćen je poreski dug u iznosu od 128.800,68eura. Zabrana obavljanja djelatnosti izrečena je kod 65 poreskih obveznika, u skladu sa ovlaštenjima iz čl. 87 i 88 Zakona o poreskoj administraciji.

Shodno navedenom, kada su u pitanju kontrole u dijelu evidentiranja prometa, očekuje se smanjenje (a ne povećanje) broja kontrola i do 20%, iz razloga što su primjenom Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga, stečeni uslovi za efikasnu analizu rizika u Poreskoj upravi, koja omogućava ekonomičan i efikasan inspeksijski nadzor kroz mehanizam ciljanih kontrola rizicnih poreskih obveznika. Dakle, navedeni pokazatelj, iako pokazuje smanjenje broja kontrola, indikator je povećanja poreske discipline, odnosno efikasnosti rada poreske inspekcije.

Nakon usvajanja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o inspeksijskom nadzoru u dijelu u kojem se omogućava inspekciji da izvrši pregled u objektima koji su u privatnom posjedu, a u slučaju kada postoji indicija da se u njima obavlja radnja prekršaja, kao što je i navedeno očekuje se povećanje broja kontrola u dijelu opšte poreske registracije, odnosno nelegalnog poslovanja 50% u odnosu na prosječan broj kontrola izvršenih po ovom osnovu u periodu 2020-2023.godina.

Korak 4 - Ukupni iznos izrečenih kazni povećan za 100% u odnosu na period 2020-2023. godine.

Procjena povećanja u dijelu svih izrečenih novčanih kazni nije moguća iz razloga što varira visina novčane kazne u zavisnosti od vrste utvrđenog prekršaja. Npr. odredbama člana 26 Zakona o fiskalizaciji u prometu proizvoda i usluga, propisana je novčana kazna u iznosu od 8.000 eura do 40.000 eura za pravno lice ako ne izdaje fiskalne račune korišćenjem fiskalnog servisa, kao i za odgovorno lice u pravnom licu u iznosu od 1.300 eura do 4.000 eura. Istim članom je za navedeni prekršaj preduzetniku propisana novčana kazna u iznosu od 2.000 eura do 12.000 eura i fizičkom licu od 1.300 eura do 4.000 eura.

Odredbama člana 105 Zakona o poreskoj administraciji, propisana je novčana kazna u iznosu

od 1.000 eura do 15.000 eura za pravno lice ako ne podnese poreskom organu prijavu za registraciju u roku od pet radnih dana od dana upisa u odgovarajući registar i za odgovorno lice u pravnom licu u iznosu od 100 eura do 1.000 eura. Istim članom je za navedeni prekršaj preduzetniku propisana novčana kazna u iznosu od 500 eura do 6.000 eura i fizičkom licu od 100 eura do 1.000 eura.

Nakon izmjena Zakona o inspekcijском nadzoru u dijelu u kojem se omogućava inspekciji da izvrši pregled u objektima koji su u privatnom posjedu, u kojima se obavlja nelegalno poslovanje, očekuje se povećanje do 100% izrečenih novčanih kazni u odnosu na period 2020-2023. u dijelu utvrđenih prekršaja po osnovu opšte poreske registracije, odnosno nelegalnog poslovanja.

Korak 5 - Sprovođenje programa Vlade za suzbijanje neformalne ekonomije: Ostvareno je najmanje 75% ciljeva postavljenih u akcionom planu za period od 2024. do 2026. godine.

Aktivnosti za čiju realizaciju je zadužena Poreska uprava, biće u kontinuitetu realizovane, shodno rokovima određenim Akcionim planom, koji je sastavni dio Programa za suzbijanje neformalne ekonomije u Crnoj Gori 2024-2026. godine.

Korak 6 - Inspekcije se sprovode po principu sektorskog pristupa zasnovanog na riziku. Najmanje 75% inspekcija usmjereno je na ekonomske sektore osjetljive na sivu ekonomiju (npr. građevinarstvo, kockanje, turizam i poljoprivreda)

U skladu sa Programom za unapređenje poštovanja poreskih propisa, koji se godišnje donosi u Poreskoj upravi, prioritet će se dati kontrolama, kojima će biti obuhvaćene najrizičnije oblasti sa aspekta neregularnog poslovanja.

Program za unapređenje poštovanja poreskih propisa prepoznaje najvažnije rizike za poštovanje poreskih propisa koji su relevantni na nivou crnogorske ekonomije i poslovnog ambijenta uopšte, kao što su isplata zarada na ruke, gotovinske transakcije i građevinska industrija, uz čitav niz mjera za tretman svakog pojedinačnog rizika.

Implementacija Programa omogućava službenicima Poreske uprave da strukturiraju svoje napore na najproduktivniji način, usmjeravajući kapacitete inspekcije na obveznike s najvećim rizikom, s jedne strane, a uslužne, komunikacione i edukativne aktivnosti na obveznike sa manjim stepenom rizika, sve u funkciji maksimiziranja efikasnosti naplate uz smanjenje neophodnih resursa.

Tabela 17- Pregled Koraka 1 za Reformu 1.1.5.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Unapređenje integriteta u inspekcijским službama. Uvedena obavezna godišnja prijava imovine i izjave o konfliktu interesa za inspektore koja je podložna provjerama Agencije za sprečavanje korupcije.	Poreska uprava/ Uprava Carina	decembar 2024. Podnošenje izvještaja u zakonski propisanom roku (31.03. tekuće godine za prethodnu godinu)

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Poboljšanje zakonodavnog okvira i fokusiranje na neformalnu ekonomiju. Usvojiti i sprovesti izmjene Zakona o prekršajima, Zakona o inspekcijskom nadzoru, Zakona o sprječavanju nelegalnog poslovanja, kao i Krivičnog zakonika Crne Gore, radi pojačanja nadzora nad inspektorima (uključujući pravo ulaska u stambene prostorije gdje se sumnja da se obavljaju neregistrovane djelatnosti), uvesti postupke žalbe, ukinuti njihove teritorijalne nadležnosti, ukloniti mogućnost diskrecionih odluka i osigurati ispunjenje preduslova za sistematsku borbu protiv neformalne ekonomije.	Nadležna ministarstva kao predlagači izmjena zakona.	decembar 2025.
Unapređenje efikasnosti inspekcija. Povećan broj inspekcija rada i poreske inspekcije za 50% u odnosu na prosjek u periodu od 2020. do 2023. godine.	Poreska uprava	decembar 2026.
Ukupni iznos izrečenih kazni povećan za 100% u odnosu na period 2020-2023. godine.	Poreska uprava	decembar 2026.
Sprovođenje programa Vlade za suzbijanje neformalne ekonomije: ostvareno je najmanje 75% ciljeva postavljenih u akcionom planu za period od 2024. do 2026. godine.	Ministarstvo finansija, koje koordinira sprovođenje Programa suzbijanja sive ekonomije i Poreske uprave u dijelu realizacije poslova u nadležnosti poreskog organa	jun 2027.
Inspekcije se sprovode po principu sektorskog pristupa zasnovanog na riziku. Najmanje 75% inspekcija usmjereno je na ekonomske sektore osjetljive na sivu ekonomiju (npr. građevinarstvo, kockanje, turizam i poljoprivreda).	Poreska uprava	decembar 2027.

SEKTOR 1.2: KONKURENTNOST PRIVATNOG SEKTORA

Konkurentnost privatnog sektora je ključna komponenta ekonomskog razvoja i održivog rasta. Ona se odnosi na sposobnost kompanija da uspješno takmiče na tržištu, ostvaruju profit i rast, dok pružaju vrijednost svojim kupcima. Konkurentnost je rezultat kombinacije različitih faktora, uključujući inovacije, produktivnost, kvalitet proizvoda i usluga, efikasnost poslovnih procesa, i sposobnost prilagođavanja promjenama na tržištu.

Ulaganja u infrastrukturu i transportne mreže su od ključnog značaja za konkurentnost privrede iz više razloga. Efikasna i moderna infrastruktura omogućava brži, sigurniji i jeftiniji transport robe i ljudi, što direktno utiče na sposobnost kompanija da konkurišu na domaćem i međunarodnom tržištu.

Dodatno, primjena e-transporta i inteligentnih transportnih sistema (ITS) u privrednom sektoru može značajno poboljšati konkurentnost kompanija, povećavajući njihovu efikasnost, smanjujući troškove, poboljšavajući bezbjednost i održivost, i omogućavajući pružanje bolje usluge korisnicima. Ove tehnologije predstavljaju ključne alate za postizanje dugoročnog uspjeha u sve dinamičnijem i zahtjevnijem tržišnom okruženju.

S druge strane, uloga nauke i inovacija za pametni i konkurentni razvoj Crne Gore sve je primjetnija i pod okriljem ključne strateške orijentacije Pametne specijalizacije Crna Gora ima za cilj da unaprijedi istraživanje i inovacije među svim relevantnim akterima ekosistema, na svim nivoima, uz poseban fokus na pružanje podrške dvostrukoj tranziciji. Razvoj ljudskih resursa, odnosno

unapređenje znanja i vještina povezanih sa inovacijama, unapređenje razvoja infrastrukture, te obezbjeđivanje stalnog pristupa finansiranju inovacija, ključni su preduslovi potpune integracije u Evropski istraživački prostor i boljeg pozicioniranja Crne Gore kao kredibilnog partnera Evrope u implementaciji Nove agende inovacija.

Pozicioniranjem inovacija na agendi politika Crne Gore, sistemski još od od 2016. godine, ali posebno usvajanjem Strategije pametne specijalizacije 2019-2024, koja je napravila ključni preokret u strateškom pristupu i implementaciji inovacija i nauke u Crnoj Gori, bilježi se stalni trend rasta. Ovaj napredak ogleda se u kontinuiranom porastu ulaganja u nauku i inovacije iz nacionalnog budžeta, širenjem seta podrške razvoju ovih djelatnosti, uspostavljanju i operacionalizaciji snažnog sistema upravljanja inovacijama i efikasne podjele uloga u sistemu, ali i sistemu praćenja i evaluacije dostignuća.

Ipak, kako bi naučnoistraživački i inovacioni ekosistem funkcionisao u punom kapacitetu potrebno je uticati na rješavanje nekoliko preostalih izazova. Porast ulaganja u nauku i inovacije ne zahtijeva prosto povećanje sredstava, već i snaženje ljudskih resursa kako bi na pravi način apsorbivali dostupnu podršku i iskoristili je za snažene izvrsnosti i konkurentnosti na EU nivou. U tom smislu, adekvatna identifikacija izvrsnih znanja, koja će podstaći neke tržišne konkurentne niše i kroz povezivanje sa privredom internacionalizovati znanje i inovacije jedan je ključnih pravaca na kome treba raditi.

Prioritizacija koju donosi pametna specijalizacija zahtijeva objedinjavanje investicionih prioriteta, udruživanje svih aktera i dostupnih ulaganja, kako bi se što efikasnije podstakao razvoj konkurentskih prednosti, pa se tako krupnije i ključne inicijative u okviru prioriteta pametne specijalizacije moraju kontinuirano unapređivati u cilju objedinjavanja potencijala, ali i dostizanja većeg stepena centralizacije podrške.

Da bi ovo bilo moguće, potrebno je krenuti od reforme sistema naučnoistraživačke djelatnosti,

približiti ga inovacijama, uz kontinuiranu posvećenost procesu pametne specijalizacije, koji će garantovati usmjerenost na konkretne snage sistema i njegove potencijale, kroz dugotrajan dijalog svih aktera u sistemu i objedinjavanje svih raspoloživih resursa.

REFORMA 1.2.1 PRIMJENA ELEKTRONSKOG TRANSPORTA I INTELIGENTNIH TRANSPORTNIH SISTEMA (ITS)

- Usklađivanje sa Regulativom (EU) 2020/1056 o elektronskim informacijama o transportu robe (eFTI) (decembar 2025)
- Ratifikacija međunarodne konvencije o putevima (eCMR) potrebne za implementaciju eFTI (jun 2026)
- I ▸ mplementacija ITS okvira i standarda za puteve i željeznicu (decembar 2026)
- ITS na 62km putne mreže TEN-T je operativan (decembar 2027)

Zakon koji se odnosi na razvoj i uvođenje ITS-a na mreži državnih puteva u Crnoj Gori je Zakon o putevima. Ovim zakonom transponovane su Direktive EU koje uređuju predmetnu oblast.

Dokument koji se bavi predlozima za razvoj ITS-a u Crnoj Gori je Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore 2019-2035. godine. Takođe, Vlada Crne Gore je, na predlog Ministarstva saobraćaja, krajem 2021. godine donijela Program razvoja i uvođenja inteligentnih transportnih sistema u drumskom saobraćaju 2022-2026.

Trenutno, u Crnoj Gori postoji više sistema koji su u vezi sa ITS-om, i to:

- I.** Sistem za prikupljanje podataka o saobraćaju (brojači saobraćaja)
- II.** Putni meteorološki informacioni sistem/stanice

III. Radio sistemi

IV. Sistem za naplatu putarine trenutno je uspostavljen samo na tunelu Sozina i prvoj dionici autoputa Bar-Boljare. Korisnici elektronske naplate putarine mogu koristiti ENP usluge na putevima u Srbiji i koristiti povoljnosti koje pruža JP Putevi Srbije. U narednom periodu je u planu da se ovakva saradnja realizuje sa preduzećima koja upravljaju autoputevima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Sjevernoj Makedoniji.

V. Sistem za kontrolu i upravljanje saobraćaja je uspostavljen u tunelu Sozina i pristupnim saobraćajnicama, kao i na dionici autoputa Smokovac-Mateševo. Trenutno se radi na stvaranju uslova za uspostavljanje sistema za kontrolu saobraćaja i na magistralnim i regionalnim putevima (uspostavlja se zakonska regulativa, formirane su radne grupe, u toku je projekat koji finansira EBRD).

Institucije koje su odgovorne za realizaciju aktivnosti vezanih za razvoj ITS-a na državnim putevima su:

I. Ministarstvo saobraćaja: Ovo ministarstvo predlaže strategije i programe Vladi Crne Gore. pripremljene u saradnji sa Upravom za saobraćaj i „Monteput” d.o.o. Podgorica. Ove organizacije upravljaju državnim putevima i realizovaće planirane aktivnosti.

II. Ministarstvo unutrašnjih poslova: Ovo ministarstvo vrši poslove koji se odnose na analitičko praćenje stanja i strateško planiranje bezbjednosti saobraćaja na putevima.

III. Jedinice lokalne samouprave: U ovom kontekstu, one imaju nadležnost nad opštinskim putevima i parking prostorima.

Realizacija aktivnosti planiranih Programom razvoja i uvođenja inteligentnih transportnih sistema u drumskom saobraćaju 2022-2026 kroz sljedeće korake prikazane u tabeli 18.

Tabela 18- Pregled koraka za reformu 1.2.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usklađivanje sa Regulativom (EU) 2020/1056 o elektronskim informacijama o transportu robe (eFTI)	Ministarstvo saobraćaja	decembar 2025.
Ratifikacija međunarodne konvencije o putevima (eCMR) potrebne za implementaciju eFTI	Ministarstvo saobraćaja	jun 2026.
Implementacija ITS okvira i standarda za puteve i željeznicu	Uprava za saobraćaj	decembar 2026.
ITS na 62km putne mreže TEN-T je operativan	Uprava za saobraćaj	decembar 2027.

Tabela 19- Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 1.2.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Dopuna sistema brojača saobraćaja na državnim putevima	Uprava za saobraćaj	2026. godina
Nadogradnja meteorološko-informacionog sistema na državnim putevima	Uprava za saobraćaj	2027. godina
Nadogradnja sistema promjenljive signalizacije	Uprava za saobraćaj	2027. godina
Implementacija sistema bezbjednih i zaštićenih parkirališta za teretna motorna vozila i komercijalna vozila	Monteput doo Podgorica	2027. godina

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Uvođenje sistema kontrole i upravljanja saobraćaja auto-put Bar-Boljare, dionica Mateševo-Andrijevića	Ministarstvo saobraćaja Monteput doo Podgorica	2027. godina
Implementacija sistema elektronske naplate putarine, auto-put Bar-Boljare, dionica Mateševo-Andrijevića	Monteput doo Podgorica	2027. godina
Implementacija sistema upravljanja bezbjednošću saobraćaja	Ministarstvo unutrašnjih poslova	2027. godina
Implementacija sistema stacionarnih radarskih sistema na državnim putevima	Ministarstvo unutrašnjih poslova	2024. godina
Promjenljiva saobraćajna signalizacija (magistralni, regionalni i opštinski putevi)	Uprava za saobraćaj i jedinice lokalne samouprave	2027. godina
Nadogradnja sistema preventivnih stacionarnih radarskih mjerača sa pokazivačem brzine kretanja vozila na državnim putevima (magistralni i regionalni putevi)	Uprava za saobraćaj	2027. godina
Sistem upravljanja parkingom	Jedinica lokalne samouprave	2027. godina

U željeznici najvažniji ITS sistemi koji su priznati po propisima EU i strateškim dokumentima su Evropski sistem upravljanja željezničkim saobraćajem (ERTMS), Telematičke aplikacije za teretno-tehničke specifikacije za interoperabilnost (TAF-TSI) i Telematičke aplikacije za putnike - tehničke specifikacije za interoperabilnost (TAP-TSI). Ovo su sistemi čiju implementaciju treba razmotriti, analizirati relevantne koristi i troškove

i pažljivo napraviti planove za njihovu primjenu.

ERTMS je relativno nov koncept u željezničkim sistemima u EU i nivo njegove implementacije varira u različitim zemljama. ERTMS u WB6 je još uvijek u ranoj fazi implementacije. U cilju implementacije ERTMS/ICT sistema, prvi korak je priprema zakonodavstva u svakoj od RP, a osnova za ovo novo zakonodavstvo je implementacija direktiva o interoperabilnosti željeznica. Kada je u pitanju pristup željezničkim mrežama

EU, iako su napravljeni određeni važni koraci postoje institucionalne (tehničke, organizacione i operativne) barijere koje sprečavaju da se ova sloboda pristupa u potpunosti primijeni. Ovo je krajnji cilj Ugovora o uspostavljanju transportne zajednice koji su potpisale WB6 i EU11 i njihovih Akcionih planova.

Primarna svrha je da se poboljša način na koji željeznica može da pruža usluge preko granica država koje su članice EU. Više od bilo kojeg drugog vida saobraćaja, željeznički saobraćaj zavisi od tehničke kompatibilnosti između infrastrukture i vozila koja se njome kreću. Bezbjedan i efikasan rad željeznice zahtijeva visok nivo standardizacije infrastrukture, voznog parka, sistema signalizacije, slobodnih prostora, osovinske težine kolosjeka, komunikacionih sistema itd. Dakle, harmonizacija je neophodna da bi se omogućio međunarodni željeznički saobraćaj.

Važne promjene u vezi sa ERTMS sistemom uvedene su novim tehničkim stubom 4. željezničkog paketa. Ovo pojačava ulogu Agencije Evropske unije za željeznicu (ERA) kao organa ERTMS sistema koji održava, nadgleda i upravlja odgovarajućim zahtjevima podsistema, uključujući tehničke specifikacije za Evropski sistem kontrole vozova (ETCS) i Globalni sistem mobilnih komunikacija - Željeznica (GSM-R). Takođe, 4. želje-

zničkim paketom uveden je novi proces koji se tiče prethodnog odobrenja ERA implementacije pored pruge. Sve gore navedeno će dovesti do poboljšane interoperabilnosti i kompatibilnosti između podsistema na vozilu i podsistema pored pruge.

Crna Gora može da odluči koji nivo ERTMS sistema joj najviše odgovara. Mađutim, osnova za implemetaciju je jasna u pogledu zakonodavnog dijela. Tokom procesa odlučivanja, važno je biti svjestan ciljeva koji se mogu postići implementacijom ERTMS sistema.

Kada je u pitanju donošenje odluka, moraju se uzeti u obzir neke važne tačke kao što su situacija u susjednim zemljama u vezi sa povezivanjem, mogući izvori finansiranja (prioritetna sredstva EU za jezgro/sveobuhvatne TEN-T mreže), planovi razvoja, tekući projekti, povezivanje sa važnim čvorovima (morske i riječne luke) itd. Takođe je važno navesti, da bi se mogao uvesti preduslov Nivoa 2, GSM-R mreža mora biti pripremljena i spremna. tj. pojednostavljeno stablo odlučivanja za uvođenje ERTMS.

Nacionalna pravila treba da budu definisana samo pod određenim uslovima, kao što je definisano u Direktivi o interoperabilnosti (EU) 2016/797 i Direktivi o bezbjednosti (EU) 2016/798. Ministarstvo saobraćaja je preko dostupnih izvora zatražilo dugogodišnjeg savjetnika koji bi trebalo da pomogne administraciji i željezničkim kompanijama da isplaniraju korake, pronađu izvore i da korak po korak implementiraju ovaj sistem.

Tabela 20- Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 1.2.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Transpozicija Direktive o interoperabilnosti (EU) 2016/79714 i Direktive o bezbjednosti (EU) 2016/79815	Ministarstvo saobraćaja	kraj 2024.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
IM (ŽICG)	Planiranje i implementacija	
RUs (operatori)	Planiranje i implementacija	

Treći željeznički paket transponovan je u nacionalni zakon kao i određeni broj TSI. Nakon usvajanja novog Zakona o željeznici koji je planiran da bude završen u narednom periodu, neophodno je odmah usvojiti novi Zakon o bezbjednosti i interoperabilnosti kako bi se ispunili zahtjevi koji se odnose na Nacionalno tijelo za bezbjednost.

Tabela 21- Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformu 1.2.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Tehnička pomoć u uspostavljanju plana raspoređivanja	Ministarstvo saobraćaja IM RU	Ministarstvo saobraćaja

REFORMA 1.2.2. DALJI RAZVOJ EKOSISTEMA ISTRAŽIVANJA I INOVACIJA ZA EKONOMIJU ZASNOVANU NA ZNANJU (U SKLADU SA STRATEGIJOM PAMETNE SPECIJALIZACIJE)

Jedan od glavnih ciljeva ove refomske mjere je da obezbijedi jačanje mehanizama za podršku razvoju istraživanja i inovacija u Crnoj Gori, kako bi se osnažili svi akteri nacionalnog ekosistema - istraživači, inovatori, naučnoistraživačke ustanove, kompanije, klasteri i nevladine organizacije, da se uključe u ove aktivnosti i na taj način doprinesu ekonomskom napretku zemlje. U ovom

kontekstu je neophodno, ne samo obezbijediti kontinuiran pristup finansiranju kroz jasno diversifikovani programski osnov koji podržava različite faze razvoja inovacija i istraživanja, već i podržati internacionalno povezivanje aktera crnogorskog ekosistema, te stvarati uslove i jačati kapacitete za veću i bolju apsorpciju EU sredstava kroz ciljane programe, kao što je Okvirni program EU za istraživanje i inovacije „Horizont Evropa”.

Prateći ove ciljeve, poseban fokus odnosi se na sistemske mjere podrške malim i srednjim preduzećima, njihovom boljem pozicioniranju u ekosistemu, te snažnijoj ulozi, koja će imati za cilj jačanje njihovih inovacionih kapaciteta i izlazak na globalno tržište.

Takođe, mjera je usmjerena na jačanje lepeze usluga inovacionih infrastrukturna, kako bi na adekvatan način podržali inovacionu i istraživačku zajednicu. U ovom dijelu značajan naglasak stavlja se na pokretanje pune funkcionalnosti Naučno-tehnološkog parka Crne Gore, koji će se u planskom periodu pozicionirati kao centar infrastrukturne podrške razvoju inovacija i tehnologije u Crnoj Gori, te povezivanja naučnoistraživačke zajednice sa privredom (kroz uspostavljanje i rad Kancelarije za transfer tehnologija), ali i kao novouspostavljeni nukleus za razvoj kreativnih i inovativnih ideja, uz lepezu podrške koja će dovesti do komercijalizacije, ne samo na domaćem, već i na globalnom tržištu.

U ovoj postavci uloga, već potpuno operativan Inovaciono preduzetnički centar „Tehnopolis”, osnažiće svoju podršku inovacionoj zajednici kroz ponudu inoviranog seta specijalizovanih usluga. Definisane strateških ciljeva IPC Tehnopolis baziraće se na segmentima podrške razvoju preduzetništva i inovacija u kojima je IPC Tehnopolis već stekao ključno iskustvo i postigao zapažene rezultate u proteklim godinama svog funkcionisanja, a koje će biti dodatno osnaženo jačanjem infrastrukturnih kapaciteta i ponude ove inovacione infrastrukture.

Kao rezultat usklađenih i fokusiranih napora svih aktera koji, u skladu sa nacionalnom politikom inovacija, podržavaju razvoj i napredak ekosistema inovacija i istraživanja u cjelini, očekuje se da se efekti ovih reformskih napora odraze na stepen ulaganja u istraživanje, inovacije i razvoj, te bolje pozicioniranje Crne Gore u skladu sa različitim ekonomskim i inovacionim parametrima.

Preduslov za ostvarivanje ciljeva ove reformske mjere je usvajanje i imple-

mentacija Strategije naučnoistraživačke djelatnosti 2024-2028 i novog ciklusa Strategije pametne specijalizacije, te izmjene zakonodavnog okvira za oblast naučnoistraživačke i inovacione djelatnosti.

U Godišnjem izvještaju Evropske komisije o Crnoj Gori za 2023. godinu, Poglavlje 25 Nauka i istraživanje je visoko ocijenjeno, između ostalog zbog dobre saradnje Crne Gore sa Evropskim savjetom za inovacije, kao i programskih linija podrške koje sprovode resorno ministarstvo, Fond za inovacije Crne Gore i inovacione infrastrukture. Preporuka EK za 2024. godinu jeste nastavak jačanja saradnje između akademije i privrede i dalja podrška transferu znanja između njih, što je jedan od ključnih fokusa nacionalne naučnoistraživačke i inovacione politike.

Pored toga, preporuke se odnose upravo na nastavak primjene koncepta pametne specijalizacije uz definisanje strateških pravaca razvoja naučnoistraživačke djelatnosti za naredni petogodišnji period.

Zainteresovane strane su kako fizička lica koja obavljaju naučnoistraživačku i inovacionu djelatnost - naučnici, istraživači, pronalazači i inovatori, tako i pravna lica - licencirane naučnoistraživačke ustanove, privredna društva, startupovi, spinofovi, inovacione infrastrukture (Naučno-tehnološki park, inovaciono-preduzetnički centri, klasterne organizacije, centri za transfer tehnologija, poslovno-tehnološki inkubatori) i univerziteta.

Dominantna nadležnost za implementaciju utvrđenih koraka pripada resornom ministarstvu za nauku i inovacije (Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija), Fondu za inovacije Crne Gore kao implementacionom tijelu za inovacione programe i projekte, inovacionim infrastrukturnama koje je osnovala država, kao i resornim ministarstvima koja će sprovoditi ključne aktivnosti u prioritetnim domenima pametne specijalizacije.

Da bi se ova reformska mjera realizovala potrebno je do kraja 2027. godine preduzeti nekoliko ključnih koraka:

Korak 1 - Broj financiranih aktera u istraživanju i inovacijama (fizička lica - istraživači i inovatori i pravna lica - naučnoistraživačke ustanove, privredna društva, klasteri i NVO) u Nacionalnom sistemu istraživanja i inovacija povećan za 50% i uticaj finansiranja vidljiv kroz unaprijeđene pozicije u statističkom izvještavanju za nauku i inovacije.

Nacionalni sistem istraživanja i inovacija još od kraja 2021. godine funkcioniše po novom okviru za implementaciju politike inovacija i pametne specijalizacije, koji je jasno definisao uloge svih aktera i način njihove komunikacije i saradnje. Ovakva institucionalna postavka sistema rezultirala je uspostavljanjem posebnog implementacionog tijela za oblast inovacija - Fonda za inovacije Crne Gore, koji je preuzeo nacionalne linije podrške razvoju inovacija, dok je resorno ministarstvo za nauku i inovacije ostalo nadležno za implementaciju strateških inovativnih programa i projekata i podsticaja za oblast naučnoistraživačke djelatnosti, kao i za programe podrške učešću u EU i međunarodnim programima za nauku i inovacije.

Ako kao polaznu godinu uzmemo 2023, 294 aktera u nacionalnom sistemu istraživanja i inovacija (148 privatnih lica i 146 fizičkih lica) ove godine ostvarilo je podršku dostupnu u nacionalnom sistemu istraživanja i inovacija, te kako predstoji programsko jačanje sistema finansiranja naučnoistraživačke djelatnosti i unapređenje okvira za finansiranje inovacija, očekuje se projektovani porast od 50% do decembra 2025. godine.

Ovaj korak podrazumijeva i rad na unapređenju nacionalne statistike istraživanja i razvoja i održavanje kontinuiteta statistike inovativnih aktivnosti preduzeća.

Korak 2 - Broj kompanija koje imaju korist od usluga inovacionih/tehnoloških centara kao rezultat njihove pokrenute i javno dostupne liste usluga za kompanije povećan je za 50%.

U periodu od osnivanja (septembar 2016 - decembar 2023), prva inovaciona infrastruktura u Crnoj Gori Inovaciono-preduzetnički centar „Tehnopolis” Nikšić pružio je podršku za ukupno 196 kompanija kroz ponudu usluga koje uključuju: podršku stanarima kroz korišćenje prostora, programe podrške, inkubaciju, Data centar, TechLab, BioLab, Craftinno, JICA mentorstvo i Code Hub.

Kroz infrastrukturno jačanje „Tehnopolisa”, ali i otvaranje potpunog potencijala Naučno-tehnološkog parka Crne Gore, te Kancelarije za tehnološki transfer, očekuje se porast korisnika usluga inovacionih infrastruktura iz privrednog sektora za 50% do decembra 2026. godine.

Korak 3 - Izdatak privatnog sektora za istraživanje i inovacije povećan je na najmanje 15% EU prosjeka.

Trenutna pozicija Crne Gore po pitanju ovog indikatora u odnosu na EU prosjek je 9,7% (2023), a do juna 2027. godine planira se povećanje na 15%. Iako je ulaganje privatnog sektora u istraživanje i razvoj kategorija koja se velikim dijelom nalazi van kontrole države, podsticajne mjere za razvoj istraživanja i inovacija u različitim formama od strane države mogu doprinijeti motivisanju privatnog sektora da poveća ulaganja. Dugoročne konkurentnosti i održivosti u privatnom sektoru nema bez inovacionih procesa i sa njima povezanim aktivnostima istraživanja i razvoja. Stvaranje novih i unapređenje postojećih proizvoda i usluga mora uključivati niz naučnoistraživačkih, tehnoloških, organizacionih i finansijskih aktivnosti, koje će biti povezane sa komercijalizacijom kao krajnjim ciljem. U ambijentu koji se tehnološki svakodnevno mijenja velikom brzinom, privatni sektor u Crnoj Gori može samo uz inovacije obezbijediti svoj fleksibilan i efikasan odgovor, gdje je prava mjera porast ulaganja ovog sektora razvoj svojih proizvoda i usluga uz korišćenje podrške države.

Korak 4 - Izdatak javnog sektora za istraživanje i inovacije povećan je na najmanje 35% EU prosjeka.

Trenutna pozicija Crne Gore po pitanju ovog indikatora u odnosu na EU prosjek je 28,1% (2023), a do juna 2027. godine planira se povećanje na 35%. Reformisanjem sistema inovacija i aktivnim reformskim naporima u sistemu nauke, posljednjih godina bilježi se kontinuiran porast izdataka u istraživanje i razvoj od strane države. Ukoliko posmatramo Zakon o budžetu Crne Gore, samo preko resornog ministarstva, u 2023. godi-

ni zabilježen je porast od 55% više sredstava u odnosu na nekadašnji najveći budžet za nauku iz 2020. godine, dok 2024. godina bilježi porast od 16% u odnosu na prethodnu godinu. Ovakav pristup otvorio je brojne mogućnosti pristupa finansiranju, ali i omogućio diferencijaciju vidova podrške koji se odnose na različite faze razvoja inovacija i omogućavaju kontinuitet podrške, što će biti isplaćeno i novom programskom osnovom za finansiranje naučnoistraživačke djelatnosti. Porastom ulaganja u nauku inovacije država direktno utiče na dinamiku tehnološkog razvoja i proširivanje fonda znanja, a što je u krajnjem dobra poluga i osnov za povećanje ulaganja od strane privatnog sektora.

Tabela 22- Pregled koraka 1 za reformu 1.2.2.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Broj finansiranih aktera u istraživanju i inovacijama (fizička lica - istraživači i inovatori i pravna lica - naučnoistraživačke ustanove, privredna društva, klasteri i NVO) u Nacionalnom sistemu istraživanja i inovacija povećan za 50% i uticaj finansiranja vidljiv kroz unaprijeđene pozicije u statističkom izvještavanju za nauku i inovacije	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Fond za inovacije Crne Gore	decembar 2025. godine
Broj kompanija koje imaju korist od usluga inovacionih/tehnoloških centara kao rezultat njihove pokrenute i javno dostupne liste usluga za kompanije povećan je za 50%.	Inovaciono-preduzetnički centar „Tehnopolis” Nikšić, Naučno-tehnološki park Crne Gore, inovacione infrastrukture	decembar 2026. godine
Izdatak privatnog sektora za istraživanje i inovacije povećan je na najmanje 15% EU prosjeka.	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija uz resorna ministarstva nadležna za politiku MMSP i poresku politiku	jun 2027. godine

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Izdatak javnog sektora za istraživanje i inovacije povećan je na najmanje 35% EU prosjeka	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija i resorna ministarstva nadležna za prioritetne sektore pametne specijalizacije	jun 2027. godine

Korak 1 - Broj financiranih aktera u istraživanju i inovacijama (fizička lica - istraživači i inovatori i pravna lica - naučnoistraživačke ustanove, privredna društva, klasteri i NVO) u Nacionalnom sistemu istraživanja i inovacija povećan za 50% i uticaj finansiranja vidljiv kroz unaprijeđene pozicije u statističkom izvještavanju za nauku i inovacije.

Prvi korak koji će doprinijeti realizaciji ove reformske mjere odnosi se širenje opsega podržanih aktera u sistemu nauke i inovacija, kroz mehanizam jasno definisanih programa podrške, za koje treba obezbijediti kontinuitet finansiranja.

Osim što ovaj korak podrazumijeva kao osnovu nove strateške smjernice razvoja naučnoistraživačke djelatnosti u Crnoj Gori, te izradu nove Strategije pametne specijalizacije, uz jačanje aktivnosti monitoringa, prije svega, kroz unaprijeđenu statistiku istraživanja i razvoja, ključne aktivnosti biće usmjerene na unapređenje sistema prepoznavanja relevantnih aktera u sistemu nauke i inovacija kroz unaprijeđene mehanizme registrovanja naučnoistraživačke i inovacione djelatnosti, posebno targetirajući privatni sektor. Jasnije prepoznavanje aktera u sistemu dovodi do preciznije artikulacije potreba i interesa, posebno rastućeg privatnog sektora i njegove uloge u sistemu inovacija, na šta treba odgovoriti jasnom programskom osnovom podrške za istraživanje i razvoj.

Tabela 23 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 1.2.2.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Unapređenje programske osnove za finansiranje istraživanja i razvoja	Resorno ministarstvo za nauku i inovacije, Fond za inovacije Crne Gore	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende

Korak 2 - Broj kompanija koje imaju korist od usluga inovacionih/tehnoloških centara kao rezultat njihove pokrenute i javno dostupne liste usluga za kompanije povećan je za 50%.

Inovacione infrastrukture imaju ključnu ulogu u unapređenju performansi sistema inovacija. Osim infrastrukturne podrške koju pružaju, odnosno ponude prostornih kapaciteta gdje privredni subjekti mogu razvijati svoje inovativne proizvode i usluge i povezivati se sa različitim drugim akterima sistema inovacija, infrastrukture nude različite progra-

me inkubacije, akceleracije, mentorstva, podrške razvoju biznisa i marketinga, podrške pronalaznju investicija i unapređenju upravljanja intelektualnom svojinom.

Ovaj korak podrazumijeva unapređenje okvira podrške Inovaciono-preduzetničkog centra „Tehnopolis” u Nikšiću, te osnaživanje kapaciteta Naučno-tehnološkog parka Crne Gore i unapređenje inicijativa tehnološkog transfera, kao prvih adresa za osnaživanje inovacionih kapaciteta privrednog sektora i njegove pripreme za bolju apsorpciju dostupne finansijske i nefinansijske podrške, napredak u zrelije faze tehnološke spremnosti i izlazak na tržište.

Tabela 24 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformu 1.2.2.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Jačanje infrastrukturne i programске podrške uz set unaprijeđenih usluga Inovaciono-preduzetničkog centra „Tehnopolis” Nikšić	Resorno ministarstvo za nauku i inovacije	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende
Oснаživanje operativnih kapaciteta Naučno-tehnološkog parka Crne Gore kroz program unapređenja podrške stanarima i članovima NTP CG	NTP CG/Resorno ministarstvo za nauku i inovacije	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende
Podrška inicijativi transfera tehnologija	NTP CG/Resorno ministarstvo za nauku i inovacije/univerziteti	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende

Korak 3 - Izdatak privatnog sektora za istraživanje i inovacije povećan je na najmanje 15% EU prosjeka

Ovaj korak odnosi se na mehanizme kojim država pokušava da indirektno utiče na stimulisanje ulaganja privatnog sektora u istraživanja i inovacije. Ovi mehanizmi se dominantno odnose na podsticajne mjere za istraživanje i razvoj u vidu poreskih olakšica i spektra grant podrške koja predstavlja polugu za ulaganje privatnog sektora i koncentraciju ovih ulaganja u inovativne proizvode i usluge. Značajna poluga su i ciljani mehanizmi podrške saradnji nauke i privrede, pomoću kojih se aktivnostima istraživanja i razvoja koji dolaze iz naučnoistraživačkog sektora podstiče jačanje konkurentnosti i prenosa znanja u privatni sektor.

Tabela 25 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 1.2.2.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Unapređenje mehanizma podsticajnih mjera za razvoj istraživanja i inovacija	Resorna ministarstva za nauku, inovacije i poresku politiku	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende
Unapređenje instrumenata podrške i održavanje kontinuiteta finansiranja inovativnih MMSP	Resorno ministarstvo za nauku i inovacije/Fond za inovacije CG	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende
Jačanje saradnje nauke i privrede	Resorno ministarstvo za nauku i inovacije/Fond za inovacije CG	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende

Korak 4 - Izdatak javnog sektora za istraživanje i inovacije povećan je na najmanje 35% EU prosjeka

Crna Gora posljednjih godina bilježi konstantan rast ulaganja u nauku i inovacije iz nacionalnog budžeta. Uz prioritizaciju koju donosi pametna specijalizacija, odnosno koncentraciju nacionalnih resursa na uske prioritete koji su prepoznati kao konkurentne prednosti države, očekuje se optimizacija ulaganja u nauku i inovacije od strane države, koja je najveći dokaz posve-

ćenosti države razvoju zasnovanom na znanju, što je suština ovog koraka u realizaciji reformske mjere. Optimizacija i porast ulaganja jedino je moguć uz jasno postavljene instrumente podrške razvoju istraživanja i inovacija, koji moraju biti sveobuhvatni i pokrivati sve segmente ekosistema - razvoj ljudskih resursa, razvoj istraživačke i inovacione infrastrukture, podsticanje saradnje svih aktera uz poseban fokus na intersektorsku saradnju, jačanje izvrsnosti i naučne produktivnosti, podsticanje razvoja inovacija u svim fazama tehnološke spremnosti, te jačanje inicijativa internacionalizacije.

Tabela 26- Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformu 1.2.2.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Unapređenje instrumenata podrške razvoju nauke i inovacija od strane države	Resorno ministarstvo za nauku i inovacije/Fond za inovacije Crne Gore	Polugodišnji izvještaj Vlade Crne Gore o realizaciji Reformske agende

2.

OBLAST POLITIKE 2: DIGITALNA I ENERGETSKA/ZELENA TRANZICIJA

Sprovođenje obaveza preuzetih u okviru Ugovora o Energetskoj zajednici i postizanje definisanih ciljeva koji su njime propisani su od najvećeg značaja za uspješno sprovođenje reformi u energetskom sektoru u Crnoj Gori. Stoga, reforme imaju za cilj nastavak implementacije mjera koje proističu iz Trećeg energetskog paketa EU i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i gasa, kao i stvaranje funkcionalnog energetskog tržišta spremnog za integrisanje u unutrašnje tržište električne energije EU. Dalji razvoj sistema za određivanje cijena ugljenika u kratkom roku i odgovarajućeg sistema za trgovinu emisijama (EU ETS) u srednjem i dužem roku, od vitalnog je značaja za dekarbonizaciju energetskog sektora. Očekuje se da će sistem trgovine emisijama uticati na postepeno ukidanje uglja za proizvodnju električne energije što će zahtijevati sprovođenje mjera podrške tržištu

rada kroz ulaganje u obuke, specijalizaciju i prekvalifikaciju zaposlenih, kao i razvoj preduzetništva u regionima sa nalazištima uglja.

Pored toga, potrebno je intenzivirati aktivnosti na stvaranju ambijenta za smanjenje upotrebe fosilnih goriva u sektoru saobraćaja, posebno kroz unapređenje javnog prevoza i promociju e-mobilnosti. U pogledu razvoja novih proizvodnih kapaciteta, važno je nastaviti sa aktivnostima na povećanju i diversifikaciji udjela energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije, kao i u kreiranju i sprovođenju ekonomski održivih programa podrške i podsticaja za potrošače. Razvoj obnovljivih izvora energije ne može napredovati bez poboljšanja mrežnih veza i digitalizacije koji su takođe visoko među prioritetima na putu ka neto nultim emisijama. Postizanje ciljeva energetske efikasnosti mora biti među prioritetima na agendi, a ključne aktivnosti će biti usmjerene na renoviranje postojećih zgrada, što se mora sprovoditi sistematski, ali ubrzanim tempom, kao i na uvođenje inovativnih tehnologija i rješenja u sektoru industrije.

Razvoj energetike i oslanjanje na obnovljive izvore električne energije predstavljaju važnu reformu za razvoj društvenog i ekonomskog napretka. Crna Gora ima relativno malu potrošnju električne energije, skoncentrisanu na distributivnom nivou, međutim povezivanjem podmorskim kablom sa prenosnom mrežom Italije, Crna Gora je postala energetska čvorište na Balkanu.

Sa takvom pozicijom, tokovi električne energije postaju raznovrsniji pa je i interesovanje za korišćenje ovih interkonekcija sve veće.

Osim tranzita, pokazalo se da ne nedostaje ni prirodnih resursa za razvoj obnovljivih izvora električne energije. Iako trenutna proizvodnja električne energije iz obnovljivih izvora prevazilazi obavezujućih 50%, očekivanja su da bi iskorišćavanje raspoloživih prirodnih potencijala, moglo dovesti do gašenja termoelektrane i sprovođenja pravedne tranzicije. Da bi se ovo ostvarilo neophodno je postaviti i adekvatne pravne temelje, koji su već na snazi u zemljama Evropske unije, transponovanje pravnih okvira u nacionalno zakonodavstvo takođe je bitan segment u procesu zelene tranzicije³.

Reformska agenda, u dijelu koji se odnosi na digitalnu transformaciju, obuhvata ključne mjere koje će znatno unaprijediti digitalnu infrastrukturu i usluge. Uvođenje širokopojasne infrastrukture je osnov za omogućavanje brzog i pouzdanog pristupa internetu, što je preduslov za modernizaciju ekonomija regiona. Implementacija 5G mreža i unapređenje bezbjednosti širokopojasne mreže dalje jačaju ovu osnovu, omogućavajući napredne digitalne usluge i povezanost.

Bezbjednost 5G mreža predstavlja izuzetno važan segment, s obzirom na poznate ranjivosti koje se razmatraju od uvođenja ove tehnologije. Evropska komisija je izdala smjernice, poznate kao 5G alat (Toolbox), koje članice EU treba da integrišu u nacionalno zakonodavstvo. U skladu s tim, Crna Gora je u svoj novi Zakon o elektronskim komunikacijama integrisala odredbe za zaštitu mreža i usluga, obavezavši operatore da primjenjuju adekvatne tehničke i organizacione mjere. Dodatno, Vlada može ograničavati upotrebu opreme koja može ugroziti nacionalnu bezbjednost. Prema tome, Vlada Crne Gore će, preko nadležnog Ministarstva ekonomskog razvoja, a u saradnji sa regulatornom Agencijom za elektronske komunikacije (EKIP) donijeti podzakonski akt, kojim će u potpunosti biti ispoštovane smjernice EK kada je u pitanju 5G alat.

Sa druge strane, elektronski potpis i digitalni identitetski novčanik će olakšati interakciju građana i preduzeća sa javnim institucijama, povećavajući efikasnost i smanjujući administrativne barijere. Digitalizacija javnih usluga omogućava da se one prilagode potrebama korisnika, što poboljšava pristup i kvalitet ovih usluga.

Međutim, globalni porast aktivnosti na crnim tržištima omogućava sajber kriminalcima, hakerima i teroristima da efikasno razmenjuju informacije, čime stiču prednost nad legalnim organizacijama. Organizacije često izbjegavaju dijeljenje informacija o sajber napadima i ranjivostima zbog straha od reputacijskih i finansijskih gubitaka, naročito u bankarskom sektoru. Ključno rješenje je izgradnja međusobnog povjerenja i stvaranje dinamičkog nacionalnog okvira za sajber bezbjednost kroz saradnju javnog i privatnog sektora.

Borba protiv sajber kriminala suočava se sa problemima kao što su identifikacija počinitelaca i nedostatak međunarodne saradnje. Takođe, sajber špijunaža predstavlja značajan problem, jer organizacije sa ograničenim sajber kapacitetima često ne mogu otkriti špijunske viruse, što je izazov i za javnu upravu Crne Gore.

³ Rokovi utvrđeni u ovom odjeljku ne dovode u pitanje obaveze i rokove utvrđene pravnom stečevinom Ugovora o Energetskoj zajednici i ne utiču na primjenjivost i provedivost potonjeg

Kroz uspostavljanje sveobuhvatnog okvira za sajber otpornost, Crna Gora će nastaviti da štiti svoju infrastrukturu i podatke od sajber prijetnji, što je ključno za održavanje bezbjednosti digitalnog prostora.

SEKTOR 2.1: REFORME ENERGETSKOG TRŽIŠTA

Razvoj tržišta električne energije usmjeren je ka centralizovanom postupku uparivanja ponude i potražnje za električnom energijom, na evropskom nivou, čime će se obezbijediti puna likvidnost i sigurnost od volatilnosti cijena za krajnje kupce. Kada se govori o reformi tržišta to podrazumijeva široku oblast koja obuhvata veleprodajno i maloprodajno tržište električne energije, balansno tržište, garancije porijekla i alokacije prekograničnih kapaciteta. Manji dio ovih reformi je već primijenjen u Crnoj Gori, preostali tržišni principi još uvijek čekaju da se implementiraju i sprovedu, što će dodatno biti podstaknuto kroz ovaj instrument. Najveće prepreke za sprovođenje ovih reformi su infrastrukturna povezanost, primjena odgovarajuće legislative i kadrovska osposobljenost.

Prioritetni korak za razvoj tržišta električne energije jeste usvajanje odgovarajuće legislative, odnosno transponovanje energetske paketa (EnC Electricity Integration Package (EIP)), koji će obuhvatiti i urediti pomenute tržišne segmente. Odlukom Ministarskog savjeta Energetske Zajednice iz 15.12.2022. godine usvojena je obaveza ugovornih strana o usklađivanju nacionalnog zakonodavstva sa sljedećim EU direktivama i regulativama: Directive (EU) 2019/944 (Electricity Directive), Regulation (EU) 2019/943 (Electricity Regulation), Regulation (EU) 2019/942 (ACER Regulation), Regulation (EU)

2019/941 (Risk-Preparedness Regulation), Regulation (EU) 2015/1222 (CACM GL), Regulation (EU) 2016/1719 (FCA GL), Regulation 2017/2195 (EB GL), Regulation (EU) 2017/2196 (ER NC), Regulation (EU) 2017/1485 (SO GL).

Kako bi Crna Gora adekvatno odgovorila na obaveze u pogledu reforme tržišta električne energije potrebno je da sprovede niz aktivnosti kao što su usvajanje novog Zakona o energetici, Zakona o prekograničnoj razmjeni i usvajanje metodologija koje proizilaze iz ova dva zakona. Ključne reforme očekuju se implementacijom aktivnosti koje proizilaze iz ovih akata, a jedna od njih je povezivanje tržišta električne energije na jedinstveno evropsko energetske tržište.

S obzirom da su se u Crnoj Gori stvorili tržišni uslovi pokretanjem veleprodajnog tržišta, time je ostvaren značajan pomak da se dalja integracija nastavi povezivanjem tržišta preko jedne od granica EU. S obzirom da je jedina evropska energetska granica između Crne Gore i Italije, prirodno je očekivati da se spajanje izvrši u tom pravcu.

REFORMA 2.1.1: POTPUNA IMPLEMENTACIJA PAKETA INTEGRACIJE ELEKTRIČNE ENERGIJE

Implementacija energetske paketa (treći i četvrti) podrazumijeva sprovođenje obaveza koje proizilaze iz Odluke Savjeta ministara Energetske zajednice da ugovorne zemlje izvrše transponovanje energetske paketa u nacionalna zakonodavstva zemalja članica Energetske zajednice. Time je predviđeno da se usvoji i implementira novi Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i prirodnog gasa, i niz metodologija koje proizilaze iz pomenutih akata. Implementacija energetske paketa je preduslov za povezivanje tržišta električne energije na jedinstveno evropsko energetske tržište (dan unaprijed i unutarodnevno), validaciju NEMO statusa i unapređenje funkcionalnosti operatora tržišta i operatora prenosnog sistema u skladu sa evropskim praksama i jedna je od preporuka Evropske komisije za zatvaranje poglavlja 15.

Korisnici ove reforme su svi energetske subjekti koji kroz radna tijela učestvuju u izradi zakonskih akata, svako iz svoje nadležnosti: Ministarstvo energetike Operator prenosnog sistema (CGES), Operator distributivnog sistema (CEDIS), Operator tržišta - NEMO (BELEN), Delegirani operator (COTEE), proizvođači, Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti (REGAGEN).

Tabela 27 - Pregled koraka za reformu 2.1.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Kompletna transpozicija paketa integracije električne energije u skladu sa zahtjevima Energetske zajednice i nastavak njegove implementacije	Ministarstvo energetike	decembar 2024. godine
Nastavak implementacije paketa integracije električne energije od strane operatora prenosnog sistema i NEMO-a pridruživanjem dan unaprijed jedinstvenom evropskom energetskom tržištu.	Ministarstvo energetike Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti Operator prenosnog sistema Operator tržišta-NEMO	jun 2026. godine
Završetak sprovođenja paketa integracije električne energije spajanjem unutar-dnevnog tržišta električne energije	Ministarstvo energetike Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti Operator prenosnog sistema Operator tržišta-NEMO	decembar 2026. godine

Za potrebe ispunjenja ove reforme predviđene su investicije operatora tržišta - NEMO za nabavku licence **za sprovođenje dan-unaprijed i unutar-dnevnog tržišta električne energije.**

Korak 1 - Kompletna transpozicija paketa integracije električne energije u skladu sa zahtjevima Energetske zajednice i nastavak njegove implementacije

Aktivnost 1.1 - Usvajanje zakonskog okvira u skladu sa EU politikama (Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i prirodnog gasa): Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i prirodnog gasa predstavljaju krovna akta kojima se

reguliše rad energetskeg sektora u Crnoj Gori uzimajući u obzir koordinisani rad sa susjednim elektroenergetskim sistemima. Preuzimanje normi iz evropskih akata podrazumijevaće izradu novih zakonskih dokumenta uz učešće privrednih subjekata.

Aktivnost 1.2 - Donošenje podzakonskih akata/metodologije, pravilnici, uredbе (Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i gasa): podzakonska akta odnosno metodologije koja proizilaze iz gore pomenutih zakona, predstavljaju niz propisa koji bliže uređuju rad elektroenergetskog sistema sa svim njegovim specifičnostima, a koja se donose samostalno ili u koordinaciji sa susjednim elektroenergetskim sistemima, ako pomenuta akta podrazumijevaju regionalnu saradnju.

Korak 2 - Nastavak implementacije paketa integracije električne energije od strane operatora prenosnog sistema i NEMO-a pridruživanjem dan unaprijed tržištu EU

Aktivnost 2.1 - Potpisivanje memoranduma o razumijevanju (MoU) sa Italijom: Regulatorne agencije (REGAGEN i

ARERA) će potpisati MoU u cilju uspostavljanja regiona za proračun kapaciteta (ITME CCR) i time ozvaničiti saradnju.

Aktivnost 2.2 - Uspješna finalizacija Lokalnog Implementacionog Projekta (LIP) za povezivanje dan-unaprijed tržišta električne energije: jedan od preduslova za povezivanje crnogorskog tržišta električne energije na jedinstveno evropsko energetske tržište, osim uspostavljanja pravnog okvira, jeste i formalizovanje međunarodne saradnje sa članicom Evropske unije potpisivanjem ugovora za uspostavljanje lokalnog implementacionog projekta koji će ozvaničiti početak testiranja za povezivanje dan-unaprijed tržišta električne energije između Crne Gore i Italije.

Korak 3 - Završetak sprovođenja paketa integracije električne energije spajanjem unutar-dnevnog tržišta električne energije

Aktivnost 3.1 - Uspješna finalizacija Lokalnog Implementacionog Projekta (LIP) za povezivanje unutar-dnevnog tržišta električne energije: nakon povezivanja na dan-unaprijed tržište preduzeće se aktivnosti za uspostavljanje i povezivanje na unutar-dnevno tržište električne energije. Procjene su da jedino kroz zajedničko tržište ono može biti likvidno. Pristupanju unutar-dnevnom evropskom energetskeg tržištu kroz IBWT će prethoditi uspostavljanje LIP pomoću kojeg će se izvršiti testiranje za operativni rad unutar-dnevnog tržišta.

Tabela 28 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformu 2.1.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Usvajanje zakonskog okvira u skladu sa EU politikama (Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i gasa)	Ministarstvo energetike	Odluka Skupštine Crne Gore
Donošenje podzakonskih akata/metodologije, pravilnici, uredbе (Zakon o energetici i Zakon o prekograničnoj razmjeni električne energije i gasa)	Ministarstvo energetike REGAGEN-Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti	Usvajanje podzakonskih akata na Vladi

Tabela 29 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformu 2.1.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Potpisivanje memoranduma o razumijevanju sa Italijom (MoU)	REGAGEN-Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti	Izvještaj o radu Ministarstva energetike
Uspostavljanje Lokalnog Implementacionog Projekta (LIP) za povezivanje dan-unaprijed tržišta električne energije	Operator prenosnog sistema	Uspješna finalizacija Lokalnog Implementacionog Projekta (LIP) za povezivanje dan-unaprijed tržišta električne energije/Godišnji izvještaj Ministarstva energetike

Tabela 30 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformu 2.1.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Potpisivanje pristupnog ugovora na unutardnevno jedinstveno evropsko energetsko tržište	Operator prenosnog sistema	Uspješna finalizacija Lokalnog Implementacionog Projekta (LIP) za povezivanje unutardnevnog tržišta električne energije / Godišnji izvještaj Ministarstva energetike

REFORMA 2.1.2. - POSTEPENO PRILAGOĐAVANJE TARIFA NIVOIMA POVRAĆAJA TROŠKOVA PRAĆENO MJERAMA ENERGETSKOG SIROMAŠTVA

Poremećaj cijena na tržištu električne energije dovelo je do značajnih odstupanja između veleprodajne i maloprodajne cijene koje su rezultirale finansijskim gubicima za energetske kompanije i time ušle u zonu poslovnog rizika. Kako

bi se obezbijedilo sigurno snabdijevanje potrošača električnom energijom i bezbjedno funkcionisanje energetske kompanije, potrebno je da cijena snabdijevanja električne energije bude približna nabavnoj cijeni na veleprodajnom tržištu. Električne energija kao osnova za svakodnevno funkcionisanje, treba da bude dostupna svima, zbog toga se uvodi kategorija ranjivih kupaca koji će pod određenim okolnostima imati pravo na subvencije na računima za električnu energiju, a sa druge strane stvoriti ambijent za ekonomski i privredni razvoj.

Korisnici ove reforme biće krajnji potrošači, tj. domaćinstva sa posebnim mjerama namjenjenim socijalno i zdravstveno ugroženim kategorijama. Odgovorno tijelo za sprovođenje ove reforme je Elektroprivreda Crne Gore, kao registrovani snabdjevač, a zakonske propise usvaja Skupština Crne Gore na prijedlog Vlade Crne Gore i Ministarstva energetike .

Tabela 31 - Pregled koraka za reformu 2.1.2.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Postepeno ukidanje javnih intervencija u određivanju cijena za snabdijevanje električnom energijom u skladu sa članom 5 Direktive 2019/944 o zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište električne energije	REGAGEN-Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti Elektroprivreda Crne Gore	decembar 2024. godine
Sprovođenje mjera usmjerenih na zaštitu energetski siromašnih i ranjivih potrošača, uključujući razvoj metodologije za definisanje energetski siromašnih grupa i alata za praćenje	Ministarstvo energetike Državne institucije za rješavanje socijalnih problema	jun 2025.godine
Cijena električne energije za domaćinstva odražava tržišnu cijenu u skladu sa najboljom praksom EU (npr. povezivanje bilateralnih ugovora o snabdijevanju između proizvođača i snabdjevača električnom energijom sa godišnjim prosjekom tržišne cijene za dan unaprijed) kao prioritet.	Elektroprivreda Crne Gore	decembar 2027. godine

Korak 1 -Postepeno ukidanje javnih intervencija u određivanju cijena za snabdijevanje električnom energijom u skladu sa članom 5 Direktive 2019/944 o zajedničkim pravilima za unutrašnje tržište električne energije.

Predviđeno je da korak 1 bude regulisan donošenjem novog Zakona o energetici. Nije potreban nikakav poseban podzakonski akt (to će biti regulisano kroz

novi Zakon) i za ovaj korak će Ministarstvo razviti metodologiju koja je predložena aktivnošću 2.1.

Aktivnost 1.1 Mjere za obezbjeđenje efikasne konkurencije između snabdjevača.

Korak 2 - Sprovođenje mjera usmjerenih na zaštitu energetski siromašnih i ranjivih potrošača, uključujući razvoj metodologije za definisanje energetski siromašnih grupa i alata za praćenje.

Predviđeno je da korak 2 bude regulisan donošenjem novog Zakona o energetici.

Aktivnost 2.1 - Metodologija za definisanje energetske siromašnih grupa:

Korak 3 - Cijena električne energije za domaćinstva odražava tržišnu cijenu u skladu sa najboljom praksom EU (npr. povezivanje bilateralnih ugovora o snabdjevanju između proizvođača i snabdjevača električnom energijom sa godišnjim prosjekom tržišne cijene za dan unaprijed) kao prioritet.

Cijena električne energije za domaćinstva odražava tržišnu cijenu u skladu

sa najboljom praksom EU (npr. povezivanje bilateralnih ugovora o snabdjevanju između proizvođača i snabdjevača električnom energijom sa godišnjom prosječnom tržišnom cijenom za dan unaprijed) kao prioritet. S ovim korakom, očekuje se da će cijena za domaćinstva biti blizu prosječne godišnje cijene sa veleprodajnog tržišta: potrebno je da definišemo osnovnu (npr. veleprodajnu tržišnu cijenu na dan 31.12.2025.) kao i ciljnu (tj. +/- 10). % tržišne cijene?). Poskupljenje električne energije za domaćinstva formiraće se kroz tarifne modele u zavisnosti od količine potrošnje. Zbog nestabilnosti tržišta električne energije, teško je procijeniti poskupljenje u odnosu na tržišnu, pa predlažemo do 10% u odnosu na trenutnu cijenu za domaćinstva.

Aktivnost 3.1 - Odluka EPCG o povećanju cijena za kranje korisnike:

Tabela 32 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.1.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Mjere za obezbjeđenje efikasne konkurencije između snabdjevača	Ministarstvo energetike	Zakon o energetici: Predviđanje obaveze snabdjevača da ponude ugovor sa dinamičkim određivanjem cijene električne energije

Tabela 33 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.1.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Metodologija za definisanje energetske siromašnih grupa	Ministarstvo energetike Državne institucije za rješavanje socijalnih problema	Usvajanje Metodologije

Tabela 34 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.1.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Odluka EPCG o povećanju cijena za krajnje korisnike	Elektroprivreda Crne Gore	Donošenje odluke ili drugog pravno obavezujućeg akta od strane EPCG/ Godišnji izvještaj Ministarstva energetike

SEKTOR 2.2: POLITIKA DEKARBONIZACIJE I PRIPREMA ZA MEHANIZAM ZA ODREĐIVANJE CIJENE EMISIJE UGLJENIKA

Realizacija preuzetih obaveza po osnovu Sporazuma o Energetskoj zajednici i ostvarivanje postavljenih ciljeva od ključnog su značaja za uspješno sprovođenje reformi u energetskom sektoru u Crnoj Gori.

Ključna aktivnost koja treba biti realizovana u narednom periodu je finalizacija integrisanog Nacionalnog energetskog i klimatskog plana (NECP), koji će definisati ključne politike i mjere za ostvarivanje novih ciljeva do 2030. godine. Širenje obuhvata Sporazum o Energetskoj zajednici na pitanja u oblasti klime i životne sredine i važan je korak ka tranziciji koja ima za cilj da zemlje članice, kao i zemlje kandidati smanje emisije gasova sa efektom staklene bašte, postanu energetski efikasne i dominantno koriste obnovljive izvore energije.

U tom smislu, za dekarbonizaciju energetskog sektora važan je dalji razvoj sistema za naplatu emisionih kredita u kratkom roku i odgovarajućeg srednjoročnog i dugoročnog sistema za trgovinu emisijama. Očekuje se da sistem za trgovinu emisijama utiče i na postepeno napuštanje proizvodnje energije iz uglja, a što će zahtijevati sprovođenje pravedne tranzicije u regionu Pljevalja.

REFORMA 2.2.1 IMPLEMENTACIJA PRIORITETNIH POLITIKA I MJERA IZ NACIONALNOG ENERGETSKOG I KLIMATSKOG PLANA

Donošenje Nacionalnog energetskog i klimatskog plana (NECP) koji će definisati ključne politike i mjere za ostvarivanje novih ciljeva do 2030. godine je od izuzetnog značaja za uspješno sprovođenje energetske politike i neophodnih reformi. Prioritetna mjera na čije sprovođenje je potrebno staviti fokus se odnosi na obezbjeđenje uslova za sprovođenje pravedne tranzicije sa posebnim fokusom na socio-ekonomske aspekte.

S tim u vezi, Nacionalni savjet za održivi razvoj Crne Gore, uz podršku UNDP-a, inicirao je izradu sveobuhvatne socijalno-ekonomske studije na temu pravedne (energetske) tranzicije, koja uključuje pravovremene procese planiranja koji prioritarno postavljaju potrebe ljudi, razvoj ljudskog kapitala i neophodnu podršku ekonomskoj diversifikaciji u pljevaljskom regionu uglja.

Zbog kompleksnosti procesa u sprovođenju predloženih reformi potrebno je uspostaviti saradnju Generalnog sekretarijata Vlade i resornih ministarstava, uz uključenje ključnih subjekata prije svega Rudnika uglja Pljevlja i Elektroprivrede Crne Gore kako bi se ostvarili željeni rezultati u dijelu prekvalifikacije i ponovnog zapošljavanja u pljevaljskom regionu uglja. U dijelu implementacije sveobuhvatnog Programa obnove zgrada neophodno je uključenje Eko fonda i Opštine Pljevlja.

Tabela 35 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.2.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Vladina struktura koja ima mandat da implementira i prati akcije pravedne tranzicije je operativna i usvojila je plan za sprovođenje obuka i otvaranje radnih mjesta za ljude zaposlene u rudarstvu i proizvodnji energije baziranoj na uglju	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, resorna ministarstva, Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	jun 2025. godine
Nacrt zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača usklađen sa ciljem postizanja klimatske neutralnosti do 2050. godine stupa na snagu	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	decembar 2025. godine
Kratkoročne mjere razvoja ljudskog kapitala usmjerene na prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje u pljevaljskom regionu uglja sprovedene u skladu sa akcionim planom pravedne tranzicije	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, resorna ministarstva, Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	decembar 2026. godine
Obuka 100 osoba, od čega 15% žena u skladu sa akcionim planom (pilot) - polazna vrijednost 2024. godina	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, resorna ministarstva, Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	decembar 2026. godine
Uspostavljanje centra za obuku i šeme za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje sa fokusom na implementaciju sveobuhvatnog Programa kao i na druge poslove u industriji ili uslužnim djelatnostima	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, resorna ministarstva, Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	decembar 2026. godine

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Sprovođenje sveobuhvatnog Programa za renoviranje javnih i privatnih zgrada u rudarskom regionu Pljevlja, koji nudi finansijska rješenja za energetska efikasnost i zamjenu fosilnih grejnih sistema	Generalni sekretarijat Vlade, Ministarstvo energetike, Ministarstvo rudarstva, nafte i gasa Eko fond, Opština Pljevlja	decembar 2027. godine
90% individualnih sistema za grijanje u javnim zgradama i 70% individualnih sistema za grijanje u privatnim zgradama prešlo je sa uglja na čistije gorivo	Generalni sekretarijat Vlade, Ministarstvo energetike, Ministarstvo rudarstva, nafte i gasa Eko fond, Opština Pljevlja	decembar 2027. godine
Najmanje 400 osoba, od čega 15% žena obučeno u okviru programa za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje sa fokusom na sprovođenje sveobuhvatnog Programa kao i na druge poslove u industriji ili uslužnim djelatnostima - polazna vrijednost 2024. godina	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, resorna ministarstva, Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	decembar 2027. godine

Korak 1 - Vladina struktura koja ima mandat da implementira i prati akcije pravedne tranzicije je operativna i usvojila je plan za sprovođenje obuka i otvaranje radnih mjesta za ljude zaposlene u rudarstvu i proizvodnji energije baziranoj na uglju.

Tabela 36 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Uspostavljanje strukture od strane Vlade sa jasno definisanim odgovornostima po pitanju sprovođenja pravedne tranzicije	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	Odluka Vlade Crne Gore o uspostavljanju strukture
Priprema i usvajanje akcionog plana plan za sprovođenje obuka i otvaranje radnih mjesta za ljude zaposlene u pljevaljskom regionu uglja	Ministarstvo energetike Ministarstvo rudarstva, nafte i gasa Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	Usvojen akcioni plan Izveštaj operativne strukture za pravednu tranziciju

Korak 2 - Nacrt Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača usklađen sa ciljem postizanja klimatske neutralnosti do 2050. godine stupa

Tabela 37 – Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Donošenje Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača.	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	Zakon objavljen „Sl. listu Crne Gore“
Donošenje podzakonskih akata po osnovu Zakona u cilju pune primjene zakonskih odredbi.	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	Propisi objavljeni u „Sl. listu Crne Gore“

Korak 3 - Kratkoročne mjere razvoja ljudskog kapitala usmjerene na prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje u pljevaljskom regionu uglja sprovedene u skladu sa akcionim planom pravedne tranzicije.

Tabela 38 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Realizacija prioriternih aktivnosti iz akcionog plana	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera Ministarstvo energetike , Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	Izveštaj o realizaciji akcionog plana pravedne tranzicije

Korak 4 - Obuka 100 osoba, od čega 15% žena u skladu sa akcionim planom (pilot) - polazna vrijednost 2024. godina

Tabela 39 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Realizacija pilot obuke za 100 osoba za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, Ministarstvo energetike, Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	Izveštaj o realizaciji pilot obuke Izveštaj o realizaciji akcionog plana pravedne tranzicije

Korak 5 - Uspostavljanje centra za obuku i šeme za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje sa fokusom na implementaciju sveobuhvatnog Programa, kao i na druge poslove u industriji ili uslužnim djelatnostima

Tabela 40 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Uspostavljanje centra za obuku	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera Ministarstvo energetike Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	Centar za obuku osnovan i opremljen; Izveštaj o realizaciji akcionog plana pravedne tranzicije
Definisanje šema za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, Ministarstvo energetike Ministarstvo rudarstva, nafte i gasa Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	Dokumentacija za šeme prekvalifikacije i ponovno zapošljavanje; Izveštaj o realizaciji akcionog plana pravedne tranzicije

Korak 6 - Sprovedenje sveobuhvatnog programa za renoviranje javnih i privatnih zgrada u rudarskom regionu Pljevlja, koji nudi finansijska rješenja za energetska efikasnost i zamjenu sistema grijanja na fosilna goriva

Tabela 41 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 6 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Uspostavljen sveobuhvatan program podrške za obnovu zgrada u pljevaljskom regionu	Generalni sekretarijat Vlade, Ministarstvo energetike , Ministarstvo rudarstva, nafte i gasa Eko fond, Opština Pljevlja	Zaključak Vlade o uspostavljenom programu podrške; Izveštaj o realizaciji akcionog plana pravedne tranzicije

Korak 7 - Prelazak 90% individualnih sistema za grijanje u javnim zgradama i 70% individualnih sistema za grijanje u privatnim zgradama sa uglja na čisto goriv. Sprovedenje finansijske podrške Pljevaljskom regionu za unapređenje energetske efikasnosti i zamjenu upotrebe fosilnih goriva, prvenstveno uglja, za grijanje prostora.

Tabela 42 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 7 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Implementacija finansijske podrške za unapređenje energetske efikasnosti i zamjenu korišćenja fosilnih goriva u javnim zgradama	Generalni sekretarijat Vlade, Ministarstvo energetike, Eko fond, Opština Pljevlja	Izveštaj o realizaciji programa podrške u javnim objektima
Implementacija finansijske podrške za unapređenje energetske efikasnosti i zamjenu korišćenja fosilnih goriva u privatnim zgradama		Izveštaj o realizaciji programa podrške u privatnim objektima

Korak 8 -Najmanje 400 osoba, od čega 15% žena obučeno u okviru šema za prekvalifikaciju i ponovno zapošljavanje sa fokusom na implementaciju sveobuhvatnog programa kao i na druge poslove u industriji ili uslužnim djelatnostima - polazna vrijednost 2024. godina

Tabela 43 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 7 za reformsku mjeru 2.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Realizaciju nastavka obuke za prekvalifikaciju i otvaranje radnih mjesta za 400 osoba	Generalni sekretarijat Vlade, Nacionalni savjet za održivi razvoj, Ministarstvo energetike, Opština Pljevlja, Rudnik uglja Pljevlja, Elektroprivreda Crne Gore	Izveštaj o realizaciji obuke; Izveštaj o realizaciji akcionog plana pravedne tranzicije

REFORMA 2.2.2: UNAPREĐENJE NACIONALNOG SISTEMA ZA TRGOVINU EMISIJAMA (STE) U SKLADU SA EU ETS SISTEMOM

Sprovođenje mehanizma formiranja cijena ugljenika je jedna od ključnih mjera u borbi protiv klimatskih promjena i postizanje ciljeva smanjenja emisija stakleničkih gasova, uspostavljanjem stabilnog nacionalnog sistema cijena ugljenika u skladu sa zahtjevima EU politike u ovoj oblasti. Ovaj mehanizam onemogućava tzv „curenje ugljenika“ opterećivanjem troškova proizvodnje energije bazirane na fosilnim gorivima. Postavljanje cijene ugljenika čini emisije stakleničkih gasova skupljim, što podstiče čistije tehnologije i procese proizvodnje, ali i inovacije u obnovljivim izvorima energije, energetskej efikasno-

sti i drugim tehnologijama koje smanjuju emisije ugljenika. Istovremeno, prihodi od prodaje dozvola za emisije ugljenika mogu se koristiti za finansiranje investicija u obnovljive izvore energije i druge projekte za smanjenje emisija.

Odgovornost sprovođenja ove reforme je na Ministarstvu ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, a direktno pogađa proizvođače električne energije i industrijske potrošače koji za potrebe izrade svojih proizvoda oslobađaju značajne količine ugljendioksida.

Korak 1 - Puna implementacija monitoringa, izvještavanja, verifikacije i akreditacije (MIVA engl MRVA)⁴

Uspostavljanje sistema za praćenje, analizu, verifikaciju i akreditaciju u skladu sa Zakonom o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštite ozonskog omotača, koji je u fazi usvajanja.

Tabela 44 – Pregled koraka za reformsku mjeru 2.2.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Puna implementacija monitoringa, izvještavanja, verifikacije i akreditacije (MIVA)	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	decembar 2025. godine

4. Implementacija MIVA okvira bi trebala biti dokazana kroz odobrenje od strane nadležnih organa planova praćenja za svakog obuhvaćenog operatera”

Tabela 45 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.2.2

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Donošenje Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača i podzakonskih akata kojim se uređuje sistem monitoringa, izvještavanja, verifikacije i akreditacije (MIVA)	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	Zakon objavljen u „Sl. listu Crne Gore“
Uspostavljanje sistema monitoringa, izvještavanja, verifikacije i akreditacije (MIVA) u skladu sa Zakonom	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	MIVA sistem uspostavljen

SEKTOR 2.3: PRIMJENA OBNOVLJIVIH IZVORA ENERGIJE, ENERGETSKA EFIKASNOST I SMANJENJE ZAGAĐENJA VAZDUHA

Za potrebe dostizanja nacionalnih ciljeva do 2030. odnosno karbonske neutralnosti do 2050. godine važno je nastaviti sa aktivnostima na povećanju i diversifikaciji udjela energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije, kao i sa kreiranjem i sprovođenjem ekonomski održivih programa podrške i podsticaja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora za sopstvene potrebe.

Kao posljedica porasta broja stanovnika i ubrzane urbanizacije raste i potrošnja energije u zgradama. Danas su zgrade odgovorne za jednu trećinu potrošnje energije u svijetu i stvaraju oko jednu petinu globalnih emisija CO₂, a procjenjuje se da ove vrijednosti mogu biti udvostručene do 2050. godine. Ovakvo stanje stvari daje na značaju energetske efikasnosti u zgradama, koja predstavlja priliku da postignemo postavljene ekološke ciljeve, a naselja/gradove

učinimo zdravijim, bezbjednijim i održivijim.

I novija EU politika je prepoznala zgrade kao najveći neiskorišćeni izvor za postizanje ušteda energije i potencijal za smanjenje CO₂ emisija u Evropi. Stoga je Direktiva o energetske efikasnosti (EED, 2012/27/EU) iz 2012. godine obavezala zemlje članice da razviju dugoročne strategije obnove svog nacionalnog fonda zgrada. Ova obaveza je dopunjena kroz izmjene Direktive o energetske karakteristikama zgrada (EPBD 2018/844/EU) iz 2018. godine.

Krajnji cilj je razvoj investicionog ambijenta u vezi sa unapređenjem energetske karakteristika ukupnog fonda zgrada, jer sektor postojećih zgrada u EU i dalje karakteriše nizak nivo investicija.

Stoga obnova fonda zgrada (javnih i privatnih) predstavlja jednu od prioritarnih aktivnosti i u Evropskom zelenom dogovoru je prepoznata kao ključna inicijativa za povećanje energetske efikasnosti u sektoru i postizanje ciljeva u oblasti energetske efikasnosti i dekarbonizacije. Takođe, s obzirom na činjenicu da građevinski sektor ima velike zahtjeve u pogledu radne snage, gdje prioritet ima domaća radna snaga, obnova zgrada može odigrati važnu ulogu u ekonomskom razvoju.

Sektor zgrada u Crnoj Gori karakteriše nizak stepen energetske efikasnosti. Imajući u vidu činjenicu da je potrošnja energije u sektoru domaćinstava i sektoru usluga, a koja se dominantno odnosi na zgrade, dostigla nivo od više od 48% u finalnoj potrošnji energije u 2022. godini, jasno je da je potencijal za unapređenje energetske efikasnosti ogroman.

Evidentno je da sektor zgrada predstavlja najvećeg potrošača energije i ima ogroman potencijal za ostvarivanje energetske i ekonomskih ušteda, kao i pozitivnih uticaja na životnu sredinu.

U ruralnim oblastima, posebno na sjevernom dijelu Crne Gore, znatna je upotreba biomase (drvo) i uglja za grijanje prostorija, a što izaziva značajne probleme sa zagađenjem vazduha naročito u sezoni grijanja. Prirodni gas nije dostupan, a daljinsko grijanje nije razvijeno osim u određenoj mjeri u Opštini Pljevlja, koje je takođe bazirano na uglju i nepovoljno utiče na kvalitet vazduha u ovoj opštini.

REFORMA 2.3.1 - RAZVIJANJE TRANSPARENTNIH I KONKURENTNIH PROCEDURA ZA PRIMJENU OBNOVLJIVE ENERGIJE I PREDVIĐANJE ULASKA NOVIH

Usvajanjem Zakona o korišćenju električne energije iz obnovljivih izvora izvršiće se transponovanje evropske direktive o obnovljivoj energiji RED II kojom se predviđa postepeni prelazak obnovljivih izvora električne energije sa sistema podsticaja na tržište električne energije. Tržišne premije, koje se mogu protumačiti kao prelazni period prije izlaska na tržište električne energije, dodjeljuju se kroz postupak aukcije, koji objavljuje Ministarstvo.

Ministarstvo energetike je nadležno za pripremu Zakona o korišćenju energije iz obnovljivih izvora, a njegova primjena imaće direktan uticaj na buduće povećanje udjela obnovljivih izvora u finalnoj potrošnji, pa samim tim i na investicije.

Korak 1 - Najava plana aukcije za naredne tri godine, u okviru kojeg će biti ponuđeno najmanje 400 MW i pokretanje prve aukcije

Najava trogodišnjeg plana aukcije: prema Zakonu o korišćenju električne energije iz obnovljivih izvora, Ministarstvo energetike je u obavezi da objavi trogodišnji plan aukcija, tj. iznos kvote, tip instalacije i broja aukcija koje će se sprovesti u naredne tri godine od usvajanja Zakona.

Tabela 46 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.3.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Najava 3-godišnjeg plana aukcije od najmanje 400 MW i lansiranje prve aukcije	Ministarstvo energetike	jun 2025.godine

Tabela 47 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Izvor verifikacije
Plan sistema podsticaja za 3 godine	Ministarstvo energetike	Usvajanje plana

REFORMA 2.3.2 - IMPLEMENTACIJA DIREKTIVE O OBNOVLJIVOJ ENERGIJI (DOZVOLE, GARANCIJE PORIJEKLA, PROZJUMERI)

Savjet ministara Energetske zajednice je u novembru 2021. godine donio odluku D/2021/14/MC-EnC, kojom je članicama Energetske zajednice utvrđena obaveza da do 31. decembra 2022. godine izvrše transponovanje i implementaciju Direktive (EU) 2018/2001 o promociji korišćenja energije iz obnovljivih izvora, prilagođene na nivou Energetske zajednice. Ovom direktivom se utvrđuje zajednički okvir za promociju energije iz obnovljivih izvora i postavlja cilj za udio energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije u 2030. godini, za članice Energetske zajednice. Za Crnu Goru taj cilj je 50%. Direktivom se

propisuju i pravila o finansijskoj podršci za električnu energiju iz obnovljivih izvora, o sopstvenoj potrošnji takve električne energije, o upotrebi energije iz obnovljivih izvora u sektoru grijanja i hlađenja i sektoru saobraćaja, o regionalnoj saradnji, o garancijama porijekla, o administrativnim postupcima i informacijama i osposobljavanju. Pored toga, ovom direktivom se utvrđuju kriterijumi održivosti i uštede emisije gasova sa efektom staklene bašte za biogoriva, biotečnosti i goriva iz biomase. Podsticanje proizvodnje iz obnovljivih izvora električne energije jedan je ključnih ciljeva razvoja energetike u Crnoj Gori. U prethodnom periodu uspješno su sprovedene podsticajne sheme pomoću kojih je udio obnovljivih izvora u finalnoj potrošnji porastao za oko 15%, međutim sa uspostavljanjem tržišta električne energije stvaraju se uslovi za sprovođenje mjera koje će doprinijeti liberalizaciji tržišta električne energije.

Tabela 48 - Pregled koraka u okviru reformske mjere 2.3.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usvajanje zakona u skladu sa Direktivom o obnovljivoj energiji (RED II) uključujući regulatorni okvir za potrošače i pojednostavljenje procedura za izdavanje dozvola (npr. određivanje jedne kontakt tačke)	Ministarstvo energetike	decembar 2024. godine
Operacionalizacija sistema garancija porijekla	Delegirani operator sistema - COTEE	jun 2025.godine
Jedna od energetske zajednice uspostavljena i operativna	Ministarstvo energetike	jun 2026.godine

Biće potrebno investirati u sprovođenje pilot projekta.

Korak 1 - Usvajanje zakonodavstva u skladu sa Direktivom o obnovljivoj energiji (RED II) uključujući regulatorni okvir za potrošače i pojednostavljenje procedura za izdavanje dozvola (npr. određivanje jedne kontakt tačke)

Aktivnost 1.1 - Usvajanje zakona o korišćenju energije iz obnovljivih izvora: zakonom o korišćenju energije iz obnovljivih izvora uređuje se određivanje udjela energije iz obnovljivih izvora, sistemi podsticaja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora, uslovi i postupak sticanja statusa privremenog povlašćenog proizvođača i statusa povlašćenog proizvođača, garancije porijekla električne energije, kao i druga pitanja od značaja za korišćenje energije iz obnovljivih izvora. Ministarstvo energetike pripremlilo je nacrt prvog zakona o korišćenju obnovljivih izvora električne energije koji će ući u proceduru usvajanja do kraja prvog kvartala ove godine. Zakon o korišćenju energije iz obnovljivih izvora Vlada je usvojila 5. juna ove godine i uputila u skupštinsku proceduru sa predlogom da se akt donese po hitnom postupku.

Aktivnost 1.2 - Donošenje podzakonskih akata: iz prethodno navedenog akta proizilazi obaveza usvajanja niza metodologija i podzakonskih akata koji će bliže odrediti uslove sprovođenja ovog zakona.

Aktivnost 1.3 - Studija za procjenu potencijala obnovljivih izvora: razvoj obnovljivih izvora energije (solarne i vjetro elektrane) podrazumijeva analizu lokacija sa aspekta razvojnog potencijala, konflikata sa životnom sredinom i društvom i mogućnosti priključenja na energetska mrežu. Neophodno izraditi studiju procjene potencijala obnovljivih izvora energije na nivou Crne Gore koja će identifikovati područja koja su povoljnija za razvoj budućih postrojenja za proizvodnju električne energije iz sunca i vjetra.

Aktivnost 1.4 - Sprovođenje aukcije: pokretanje aukcije je postupak u nadležnosti Ministarstva energetike po-

moću kojih se vrši nadmetanje zainteresovanih investitora za dodjelu prava na tržišnu premiju. Rangiranje se vrši na osnovu najniže ponudene cijene, u odnosu na maksimalnu koju definiše Ministarstvo. Nakon sprovedenih aukcija, uspješni projekti ulaze u sistem podsticaja.

Korak 2 - Operacionalizacija sistema garancija porijekla

Aktivnost 2.1 - Uspostavljanje sistema za izdavanje sertifikovanih garancija porijekla: Garancije porijekla su elektronski sertifikati koji se izdaju proizvođačima električne energije iz obnovljivih izvora po svakom proizvedenom MWh. Uspostavljanjem softverskog rješenja, odnosno sistema za izdavanje garancija porijekla i članstvom u evropsko udruženje za izdavanje garancija porijekla (AIB) Crna Gora će ostvariti uslove da dodatno valorizuje električnu energiju iz obnovljivih izvora.

Korak 3 - Jedna od energetska zajednica uspostavljena i operativna

Aktivnost 3.1 - Pilot projekat/studija osnivanja građanske energetske zajednice: Jedan od načina na koji može da se obezbijedi veće učešće obnovljivih izvora električne energije uz smanjenje gubitaka u mreži jeste osnivanje građanskih energetska zajednica. Pokretanjem projekta za instalaciju solarnih panela na domaćinstvima i poslovnim objektima stvorili su se uslovi da se pojedinačni korisnici udruže u zajednice koje bi uz ugradnju baterijskih sistema mogle da učestvuju i kao pružaoci balansnih usluga.

Tabela 49 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.2

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Usvajanje zakonodavstva u skladu sa Direktivom o obnovljivoj energiji (RED II) uključujući regulatorni okvir za potrošače i pojednostavljenje procedura za izdavanje dozvola (npr. određivanje jedne kontakt tačke)	Ministarstvo energetike	Usvajanje zakona od strane Skupštine Crne Gore
Donošenje podzakonskih akata	Ministarstvo energetike Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti	Usvajanje od strane Vlade Crne Gore
Studija za procjenu potencijala obnovljivih izvora	Ministarstvo energetike	Studija / Godišnji izvještaj Ministarstva energetike
Sprovođenje aukcije	Ministarstvo energetike	Poziv za objavljivanje aukcija

Tabela 50 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.3.2

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Uspostavljanje sistema za izdavanje sertifikovanih garancija porijekla	Delegirani operator-COTEE	Članstvo u AIB

Tabela 51 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.3.2

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Pilot projekat/studija osnivanja građanske energetske zajednice	Ministarstvo energetike	Godišnji izvještaj Ministarstva energetike

REFORMA 2.3.3 - POVEĆANJE KAPACITETA PROIZVODNJE ELEKTRIČNE ENERGIJE KROZ VEĆE KORIŠĆENJE OIE I EFIKASNIJE KORIŠĆENJE POSTOJEĆIH ELEKTRANA

Na osnovu sklopljenih ugovora, očekuje se povećanje proizvodnih kapaciteta iz obnovljivih izvora za oko 20% od trenutno instaliranih kapaciteta u naredne dvije godine. Ovo povećanje podrazumijeva izgradnju nove vjetroelektrane, ugradnju dodatnog agregata (A8) u HE Perućica i nastavak projekta ugradnje solarnih panela na domaćinstvima i poslovnim objektima.

Odgovornost za sprovođenje ove reforme je u potpunoj nadležnosti Elektroprivrede Crne Gore - EPCG.

Tabela 52 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.3.3

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Najmanje 200 MW novih kapaciteta obnovljive energije (solarne i vjetroenergije) instalirano i priključeno na mrežu u skladu sa dogovorenim ciljevima Energetske zajednice	Elektroprivreda Crne Gore	jun 2027.

Korak 1 - Najmanje 200 MW novih kapaciteta obnovljive energije (solarne i vjetroenergije) instalirano i priključeno na mrežu u skladu sa dogovorenim ciljevima Energetske zajednice:

- **Aktivnost 1.1** - VE Gvozd: Izgradnja i puštanje u pogon vjetroelektrane Gvozd instalisane snage 55MW;
- **Aktivnost 1.2** - HE Perućica A8: Izgradnja i puštanje u pogon 8. agregata u HE Perućica instalisane snage 58,5MW;
- **Aktivnost 1.3** - Solari 10000+: Nastavak projekta ugradnje fotonaponskih panela na krovovima stambenih i poslovnih jedinica.

Tabela 53 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.3

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacija
VE Gvozd (55MW)	Elektroprivreda Crne Gore	Izveštaj o proizvodnji/ Godišnji izvještaj Ministarstva energetike
HE Perućica A8 (58,5MW)	Elektroprivreda Crne Gore	Izveštaj o proizvodnji/ Godišnji izvještaj Ministarstva energetike
Solari 10000+ (>100MW)	Elektroprivreda Crne Gore	Objavlivanje poziva za fizička i pravna lica/ Godišnji izvještaj Ministarstva energetike

REFORMA 2.3.4: SPROVOĐENJE ZAKONSKE REGULATIVE O ENERGETSKOJ EFIKASNOSTI I ZAGAĐENJU VAZDUHA

Pravni okvir za energetske efikasnosti u Crnoj Gori koji čine Zakon o efikasnom korišćenju energije i više od 70 podzakonskih akata je usaglašen sa pravnom tekovinom Evropske unije, i potrebno je obezbijediti kontinuitet ovog procesa i u narednom periodu.

U predstojećem periodu fokus je potrebno staviti na implementaciji odredbi zakona, posebno u dijelu zahtjeva Direktive o energetske karakteristika zgrada (EPBD) koje se odnose na uspostavljanje funkcionalnog sistema energetske sertifikovanja zgrada, donošenje strategije obnove zgrada i realizacije programa podrške za unapređenje energetske efikasnosti usmjerene na različite sektore potrošnje, a prvenstveno na zgrade.

Cilj reforme je kreiranje ambijenta za povećanje ulaganja u energetske efikasnosti u zgrade i druge objekte koji troše energiju, kroz uspostavljanje konkretnih programa podrške, a koje će doprinijeti i smanjenju upotrebe fosilnih goriva i rješavanju problema zagađenja u skladu sa važećim strateškim dokumentima u toj oblasti.

Ministarstvo energetike je odgovorno za sprovođenje politike u oblasti energetske efikasnosti. Realizacija planiranih reformi podrazumijeva uključivanje i drugih subjekata prije svega Ministarstva ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera u dijelu realizacije aktivnosti na unapređenju kvaliteta vazduha, Eko fonda u dijelu realizacija programa finansijske podrške, tržišne inspekcije u dijelu kontrole primjene propisa i Univerziteta Crne Gore u dijelu obuka stručnih lica za sertifikovanje zgrada.

Korak 1 - Osigurati izdavanje sertifikata o energetske performansama (u skladu sa Direktivom o energetske performansama zgrada) i izmijeniti relevantno zakonodavstvo kako bi se omogućilo efikasno donošenje odluka o ulaganjima u energetske efikasnosti za vlasnike domaćinstava obezbijedeni su sljedeći preduslovi:

Minimalni zahtjevi energetske efikasnosti su uspostavljeni i njihova primjena se kontroliše u fazi projektovanja zgrada. Potrebno je obezbijediti kontrolu primjene zahtjeva u fazi gradnje/rekonstrukcije zgrada u procesu energetske sertifikovanja. Početak obaveza energetske sertifikovanja zgrada je planirana za IIIQ 2024. godine. Dodatno je neophodno obezbijediti uslove za punu implementaciju sistema za energetske sertifikovanje zgrada kroz uspostavljanje registra izdatih sertifikata i obezbijedenje sistema kontrole kvaliteta izdatih sertifikata.

Korak 2 - Dugoročna strategija renoviranja i akcioni plan usvojeni i počinju sa implementacijom kroz rekonstrukciju postojećih javnih zgrada i usklađeni su sa godišnjim ciljem od 3% za renoviranje.

Izrada Studija unapređenja energetske efikasnosti zgrada predviđena je Zakonom o efikasnom korišćenju energije. U skladu sa zakonom, Studija će definisati :

- pregled građevinskog fonda;
 - pregled isplativih mjera energetske efikasnosti zgrada u zavisnosti od vrste i namjene zgrada i klimatskih uslova;
 - preispitivanje podsticajnih mjera za finansiranje radova na obnovi zgrada, u cilju poboljšanja njihovih energetske karakteristika;
 - preispitivanje mjera usmjerenih na zgrade sa lošim energetske performansama koje doprinose postizanju širih društvenih i ekonomskih koristi;
 - dugoročne projekcije za usmjeravanje investicija u poboljšanje energetske efikasnosti zgrada;
- akcioni plan sa prijedlogom prioritarnih mjera i

- indikatora za praćenje napretka; procjena očekivanih ušteda energije i drugih koristi koje proizlaze iz poboljšanja energetske efikasnosti zgrada.

Shodno Zakonu glavne zaključke u pogledu strateškog pristupa za obnovu zgrada potrebno je integrisati u Nacionalni energetski i klimatski plan (NECP). Ova aktivnost ima za cilj unapređenje investicionog ambijenta po pitanju poboljšanja energetske karakteristika ukupnog fonda zgrada u Crnoj Gori.

Korak 3 - Usvajanje Strategije upravljanja kvalitetom vazduha za period 2024-2029, uključujući izradu/ažuriranje planova kvaliteta vazduha za zone u kojima su prekoračene granične vrijednosti kvaliteta vazduha po Direktivi o smanjenju nacionalnih emisija (NEC).

Usvajanjem Strategije će se obezbijediti kontinuitet u strateškom planiranju i u isto vrijeme u skladu s principom racionalnog planiranja obuhvatiti sve do sada izrađene planove i programe koji u velikoj mjeri proističu iz procesa usklađivanja sa evropskim zakonodavstvom u ovoj oblasti.

Naime, plan je da nova Strategija upravljanja kvalitetom vazduha objedini planove kvaliteta vazduha za tri utvrđene zone kvaliteta vazduha (Sjevernu, Centralnu i Južnu) čime se zamjenjuju planovi koji su bili izrađeni u prethodnom periodu za opštinu Pljevlja (2013), opštinu Nikšić (2014) i Glavni grad Podgoricu (2015).

Takođe, Strategija će sadržati Plan mjera za kontrolu zagađenja, koji je pripremljen u skladu sa zahtjevima relevantnih propisa EU i završnim mjerilom za pregovaračko poglavlje 27, imajući u vidu njihovu zajedničku svrhu i ciljeve

koji se odnose na unapređenje kvaliteta vazduha, zaštite životne sredine i zdravlja ljudi.

U konsultacijama sa predstavnicima lokalne samouprave koje su prethodile izradi ovog strateškog dokumenta, dogovoreno je da se u Strategiju unesu lokalni planovi kvaliteta vazduha, kako bi se racionalizovao broj strateških dokumenata i rasteretio skromni kadrovski potencijal, tj. kao i da Ministarstvo i Agencija nastave da pružaju podršku jedinicama lokalne samouprave u definisanju mjera zaštite vazduha na lokalnom nivou i njihovom uključivanju u lokalne planove zaštite životne sredine.

Korak 4 - Implementacija regulative o eko-dizajnu za uređaje za lokalno grijanje prostora na čvrsto gorivo kroz uspostavljanje efikasne infrastrukture za nadzor tržišta i pokretanje šeme zamjene uređaja za grijanje za domaćinstava.

Implementacijom zahtjeva eko-dizajna za uređaje za lokalno grijanje prostora na čvrsto gorivo će se doprinijeti smanjenju korišćenja ove vrste tehnologije za grijanje prostora, a što će pozitivno uticati na rješavanje problema zagađenja vazduha u urbanim sredinama.

Korak 5 - Povećanje godišnje stope renoviranja zgrada i ulične rasvjete u skladu sa ciljevima dogovorenim na nivou Energetske zajednice: najmanje 60.000 m² obnovljeno do decembra 2025. godine, najmanje 130.000 m² obnovljeno do decembra 2026. godine i najmanje 200.000 m² obnovljeno do decembra 2027. godine.

Neophodno obezbijediti preduslove za uspostavljanje održivih programa finansiranja za unapređenje energetske efikasnosti javnih i privatnih zgrada.

Crna Gora je u prethodnom periodu realizovala značajne aktivnosti na unapređenju energetske efikasnosti javnih zgrada, a u skladu sa zahtjevima Direktive o energetskej efikasnosti (EED) po pitanju obavezne rekonstrukcije vladinih administrativnih zgrada i primjerne uloge javnog sektora.

Ukupan nivo obezbijedenih investicija u unapređenje energetske efikasnosti u javnim objektima (obrazovni, zdravstveni, administrativni i dr) u prethodnom periodu (od 2010. godine) je na nivou od 120 mil. eura, a finansiranje je obezbijeđeno od strane međunarodnih finansijskih institucija (KfW, WB, EBRD, EIB i dr). Potrebno je nastaviti sa realizacijom započetih projekata i iniciranjem novih i u narednom periodu i razmotriti mogućnost proširenja na lokalni nivo (opštine), koji je naročito zainteresovan za investicije u javnu rasvjetu i opštinske zgrade. Domaćinstva i sektor usluga su najveći sektor potrošnje energije u zemlji - oko 48% učešća u finalnoj potrošnji energije u 2022. godini. U prethodnom periodu su realizovane značajne aktivnosti na uspostavljanju različitih šema podrške za unapređenje energetske efikasnosti npr. kroz ove inicijative je podržano više od 2000 domaćinstava.

Uspostavljanjem Eko fonda stvoreni su preduslovi da programi podrške budu osmišljeni i sprovedeni u većem obimu i da se primijene različiti modeli finansiranja. Finansiranje budućih programa podrške obezbijediti iz sredstava Eko fonda, budžeta Crne Gore i drugih izvora finansiranja.

Posebnu pažnju prilikom koncipiranja programa podrške posvetiti domaćinstvima sa malim prihodima kako bi se u određenoj mjeri adresiralo pitanje energetske siromaštva.

U cilju obezbjeđenja kontinuiranog sprovođenja navedenih programa predlaže se utvrđivanje godišnje stope obnove na sljedeći način: 60.000 m² do decembra 2025. godine; 130.000 kvadratnih metara do decembra 2026. godine; 200.000 kvadratnih metara do decembra 2027. godine.

Tabela 54 - Pregled koraka za reformu mjeru 2.3.4

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Osigurati izdavanje sertifikata o energetske performansama (u skladu sa Direktivom o energetske performansama zgrada) i izmijeniti relevantno zakonodavstvo kako bi se omogućilo efikasno donošenje odluka o ulaganjima u energetske performanse za vlasnike domaćinstava.	Ministarstvo energetike	decembar 2024. godine
Dugoročna strategija obnove zgrada sa akcionim planom usvojena i počinje da se sprovodi kroz projekte rekonstrukcije postojećih javnih zgrada koji su u toku i usklađena sa godišnjim ciljem obnove od 3%	Ministarstvo energetike	jun 2025.godine

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usvajanje Strategije upravljanja kvalitetom vazduha za period 2024-2029, uključujući izradu/ ažuriranje planova kvaliteta vazduha za zone u kojima su prekoračene granične vrijednosti kvaliteta vazduha po Direktivi o smanjenju nacionalnih emisija (NEC)	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	decembar 2025. godine
Implementacija regulative o eko-dizajnu za uređaje za lokalno grijanje prostora na čvrsto gorivo kroz uspostavljanje efikasne infrastrukture za nadzor tržišta i pokretanje šeme zamjene uređaja za grijanje za domaćinstva	Ministarstvo energetike, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, Eko fond	decembar 2026. godine
Povećanje godišnje stope renoviranja zgrada i ulične rasvjete u skladu sa ciljevima dogovorenim na nivou Energetske zajednice: najmanje 60.000 m ² obnovljeno do decembra 2025. godine, najmanje 130.000 m ² obnovljeno do decembra 2026. godine i najmanje 200.000 m ² obnovljeno do decembra 2027. godine	Ministarstvo energetike, Eko fond, Jedinice lokalnih samouprava	decembar 2025/2026/2027. godine

Korak 1 - Osigurati izdavanje sertifikata o energetske performansama (u skladu sa Direktivom o energetske performansama zgrada) i izmijeniti relevantno zakonodavstvo kako bi se omogućilo efikasno donošenje odluka o ulaganjima u energetske performanse za vlasnike domaćinstava.

- **Aktivnost 1.1** - Dalje jačanje kapaciteta za vršenje energetske pregleda zgrada i energetske sertifikovanje zgrada. Određeni kapaciteti uspostavljeni u prethodnom periodu. Potrebno je nastaviti sa novim ciklusima obuke kako bi na tržištu bio dostupna dovoljan broj stručnih lica;
- **Aktivnost 1.2** - Obezbjedenje uslova za održavanje i dalje unapređenje funkcionalnosti nacionalnog softvera za energetske sertifikovanje zgrada;
- **Aktivnost 1.3** - Uspostavljanje registra izdatih energetske sertifikata za zgrade;
- **Aktivnost 1.4** - Obezbjedenje sistema kontrole kvaliteta izdatih sertifikata.

Tabela 55 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 2.3.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Dalje jačanje kapaciteta za vršenje energetske pregleda zgrada i energetske sertifikovanje zgrada	Ministarstvo energetike , Univerzitet Crne Gore	Broj polaznika koji je završio obuku; Godišnje izvještavanje od strane Ministarstva energetike
Obezbjeđenje uslova za održavanje i dalje unapređenje funkcionalnosti nacionalnog softvera za energetske sertifikovanje zgrada	Ministarstvo energetike	Uspostavljena saradnja sa vendorom za softver; Godišnje izvještavanje od strane Ministarstva energetike
Uspostavljanje registra izdatih energetske sertifikata za zgrade	Ministarstvo energetike	Funkcionalan registar
Obezbjeđenje sistema kontrole kvaliteta izdatih sertifikata	Ministarstvo energetike	Izveštaji o sprovedenoj kontroli kvaliteta izdatih sertifikata; Godišnje izvještavanje od strane Ministarstva energetike

Korak 2 - Dugoročna strategija obnove zgrada sa akcionim planom usvojena i počinje da se sprovodi kroz projekte rekonstrukcije postojećih javnih zgrada koji su u toku i usklađena sa godišnjim ciljem obnove od 3%

U prethodnom periodu sprovedene su značajne pripremne aktivnosti na izradi Studije unapređenja energetske efikasnosti zgrada: izgrađen je inventar zgrada u Crnoj Gori i definisani troškovno-optimalni nivoi zahtjeva energetske efikasnosti.

- **Aktivnost 2.1** - Izrada scenarija sa predlogom mjera energetske efikasnosti za zgrade u zavisnosti od vrste i namjene zgrada i klimatskih uslova,
- **Aktivnost 2.2** - Izrada dugoročnih projekcija za usmjeravanje investicija u obnovu zgrada sa predlogom podsticajnih mjera.

Tabela 56 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 2.3.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Izrada scenarija sa predlogom mjera energetske efikasnosti za zgrade u zavisnosti od vrste i namjene zgrada i klimatskih uslova	Ministarstvo energetike	Pripremljeni scenariji za obnovu zgrada

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Izrada dugoročnih projekcija za usmjeravanje investicija u obnovu zgrada sa predlogom podsticajnih mjera.	Ministarstvo energetike	Pripremljena finansijska analiza za obnovu zgrada
Finalizacija Studije unapređenja energetske efikasnosti zgrada	Ministarstvo energetike	Studija unapređenja energetske efikasnosti zgrada sa Akcionim planom

Korak 3 - Usvajanje Strategije upravljanja kvalitetom vazduha za period 2024-2029, uključujući izradu/ažuriranje planova kvaliteta vazduha za zone u kojima su prekoračene granične vrijednosti kvaliteta vazduha po Direktivi o smanjenju nacionalnih emisija (NEC)

- **Aktivnost 1.1** - Izrada Strategije upravljanja kvalitetom vazduha za period 2024-2029

Tabela 57 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 2.3.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Usvajanje Strategije upravljanja kvalitetom vazduha za period 2024-2029	Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	Zaključak Vlade o usvojenoj Strategiji

Korak 4 - Implementacija regulative o eko-dizajnu za uređaje za lokalno grijanje prostora na čvrsto gorivo kroz uspostavljanje efikasne infrastrukture za nadzor tržišta i pokretanje šeme zamjene uređaja za grijanje za domaćinstava

Aktivnost 4.1 - Usklađivanje pravnog okvira za označavanja energetske efikasnosti i uvođenja zahtjeva eko-dizajna za uređaje za grijanje prostora u skladu sa posljednjim izmjenama EU pravnog okvira;

Aktivnost 4.2 - Obezbjedenje visokog stepena primjene propisa u praksi kroz jačanje kapaciteta tržišne inspekcije sa ciljem kontrole stavljanja tržište uređaja za grijanje prostora;

Aktivnost 4.3 - Uspostavljanje šema podrške u cilju zamjene neefikasnih uređaja za grijanje prostora u okviru namjenskih programa za energetske efikasnosti koji se sprovode od strane Eko fonda i Ministarstva energetike . Poseban akcenat je potrebno staviti na zamjenu uređaja za lokalno grijanje prostora koji koriste fosilna goriva i nepovoljno utiču na kvalitet vazduha u određenim područjima.

Tabela 58 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 2.3.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Usklađivanje pravnog okvira za označavanje energetske efikasnosti i uvođenja zahtjeva eko-dizajna za uređaje za grijanje prostora u skladu sa posljednjim izmjenama EU pravnog okvira	Ministarstvo energetike	Propisi za označavanje energetske efikasnosti i uvođenje zahtjeva eko-dizajna za uređaje za grijanje prostora objavljeni u Službenom listu
Obezbeđivanje visokog stepena primjene propisa u praksi kroz jačanje kapaciteta tržišne inspekcije sa ciljem kontrole stavljanja tržišta uređaja za grijanje prostora	Ministarstvo energetike, Tržišna inspekcija	Održane obuke tržišnih inspektora sa ciljem kontrole stavljanja tržišta uređaja za grijanje prostora; Godišnje izvještavanje od strane Ministarstva energetike
Uspostavljanje šema podrške u cilju zamjene neefikasnih uređaja za grijanje prostora u okviru namjenskih programa za energetska efikasnost	Ministarstvo energetike, Ministarstvo ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera, Eko fond	Uspostavljene funkcionalne šeme finansijske podrške; Godišnje izvještavanje od strane Ministarstva energetike

Korak 5 - Povećanje godišnje stope renoviranja zgrada i ulične rasvjete u skladu sa ciljevima dogovorenim na nivou Energetske zajednice: najmanje 60.000 m² obnovljeno do decembra 2025. godine, najmanje 130.000 m² obnovljeno do decembra 2026. godine i najmanje 200.000 m² obnovljeno do decembra 2027. godine

- **Aktivnost 5.1** - Nastavak realizacije projekata za unapređenje energetske efikasnosti u javnim zgradama i iniciranje novih sa mogućnošću proširenja na lokalni nivo (opštine), sa posebnim fokusom na investicije u javnu rasvjetu i opštinske zgrade.
- **Aktivnost 5.2** - Dalji razvoj programa podrške za unapređenje energetske efikasnosti u stambenim zgradama sa posebnim akcentom na domaćinstva sa malim prihodima;

Tabela 59 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 2.3.4

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Nastavak realizacije projekata za unapređenje energetske efikasnosti u javnim zgradama i iniciranje novih	Ministarstvo energetike, Eko fond	Izveštaj o realizaciji projekata energetske efikasnosti u javnom sektoru; Godišnje izvještavanje od strane Ministarstva energetike

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Dalji razvoj programa podrške za unapređenje energetske efikasnosti u stambenim zgradama	Ministarstvo energetike, Eko fond	Izveštaj o realizaciji projekata energetske efikasnosti u domaćinstvima; Godišnje izvještavanje od strane Ministarstva energetike

SEKTOR 2.4: DIGITALIZACIJA

Jedan od najznačajnijih preduslova za razvoj digitalnog društva predstavlja postojanje političke volje kao pokretača promjena. U tom smislu, uz postojanje jasne političke volje i tzv. e-Lidera na najvišem nivou upravljanja, Vlada je (uz saradnju svih aktera u društvu) prepoznata kao glavni pokretač i regulator razvoja digitalnog društva. Prepoznajući značaj razvoja digitalnog društva na najvišem nivou u jednom sistemu, sa svim prednostima koje će donijeti jednom društvu, njen razvoj će zavisiti od konkretnih aktivnosti pretočenih u zakone, uredbe, ali i strategije sa jasnim ciljevima i zadacima koje će podržati ove inicijative.

U oblasti ICT infrastrukture, Crna Gora posjeduje održiv sistem što podrazumijeva, između ostalog, garantovanu neprekidnu dostupnost i funkcionalnost svih servisa državnih institucija u režimu 24/7/365. Crna Gora u kontinuitetu ulaže u razvoj organizacionih, tehničkih i ljudskih kapaciteta, izgrađuje zakonodavni okvir u skladu sa međunarodnim standardima i postupa kao odgovoran partner na regionalnom i međunarodnom planu u oblasti ICT infrastrukture.

Crna Gora je 2017. godine prvi put donijela je Zakon o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu, koji je usklađen sa eIDAS regulativom, a izmjene i

dopune ovog zakona uslijedile su 2019. godine. Na osnovu Zakona donijeto je 11 podzakonskih akata. Zakonom o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu uređuju se uslovi za korišćenje elektronskog potpisa, elektronskog pečata, elektronskog vremenskog pečata i usluge elektronske preporučene dostave u pravnom prometu, upravnim, sudskim i drugim postupcima, sertifikovanje za autentifikaciju internet stranice, kao i sistem elektronske identifikacije i uslovi za priznavanje sredstava elektronske identifikacije drugih država.

Glavni izazov sa kojim se Crna Gora susrijeće je otpor institucija u prihvatanju elektronskog dokumenta potpisanog nekom vrstom elektronskog potpisa uz navođenje da je raniji Zakon o elektronskom dokumentu podrazumijevao prethodno izraženu volju o prihvatanju elektronskog dokumenta onoga koji se upućuje. Na ovaj način nije u punoj mjeri mogla zaživjeti upotreba elektronskih usluga povjerenja, konkretno kvalifikovanog elektronskog potpisa. Na inicijativu privrede u Crnoj Gori je donijet novi Zakon o elektronskom dokumentu („Službeni list CG” br. 132/22) kojim je otklonjena barijera za punu primjenu elektronskih usluga povjerenja i propisana obaveznost o prihvatanju elektronskog dokumenta potpisanog kvalifikovanim elektronskim potpisom.

REFORMA: 2.4.1. POKRETANJE SIGURNE ŠIROKOPOJASNE MREŽE, UKLJUČUJUĆI 5G MREŽE

Domen izgradnje elektro-komunikacione infrastrukture (EKI) i postavljanje EK opreme reguliše Zakon o prostornom planiranju i izgradnji objekata

ta, i nadležni organi za izdavanje potrebnih dozvola i saglasnosti su lokane samouprave. S obzirom da dužina trajanja procesa izdavanja predmetnih dozvola i saglasnosti značajno varira od jedne lokalne samouprave do druge neophodno je razmotriti da se rokovi za izdavanje rješenja za izgradnju koliko je moguće skrate. Nakon detaljne analize i optimizacije ovog procesa, potrebno je razmotriti digitalizaciju istog.

U svrhu razvoja 5G mobilnih mreža u urbanim sredinama gdje se zahtijevaju velike brzine prenosa podataka, potrebno je omogućiti postavljanje baznih stanica sa malom zonom servisa bez obaveze pribavljanja saglasnosti, uz provjeru ispunjenosti svih zakonskih uslova od strane nadležnih inspekcijskih organa nakon puštanja u rad.

Zakon o državnoj imovini uređuje između ostalog načine korišćenja dobara koja pripadaju Crnoj Gori ili lokalnoj samoupravi i predviđa da se ista mogu dati u zakup (do 5, odnosno 30, odnosno 90 godina u zavisnosti od vrste/tipa imovine). Predmetni zakon tretira postavljanje EK infrastrukture na isti način kao ostale svrhe odnosno načine korišćenja dobara u državnoj imovini. S tim u vezi, a za potrebe efikasnijeg uvođenja 5G mreža u Crnoj Gori potrebno je u skladu sa

navedenim zakonom implementirati jednostavnu i efikasnu proceduru za davanje u zakup/na korišćenje zemljišta i objekata u vlasništvu države i lokalnih samouprava za specifičnu namjenu postavljanja EK infrastrukture. U pitanju su male površine, od nekoliko m², i procedure bi trebalo da budu jednostavnije u odnosu na zakup velikih površina za druge namjene. Na ovaj način bi se značajno pojednostavilo i značajno ubrzalo implementiranje EK infrastrukture i u oblastima/objektima koji su u državnom vlasništvu.

Zakonska regulativa kojom se uređuje oblast zaštite od nejonizujućeg zračenja u Crnoj Gori obuhvata Zakon o zaštiti od nejonizujućih zračenja, Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu i pripadajuće podzakonske akte. Kako bi se ubrzao dugotrajni proces izdavanja saglasnosti na elaborate o procjeni uticaja izgradnje baznih stanica, potrebno je izraditi Smjernice za jedinice lokalnih samouprava u pogledu načina primjene Zakona o procjeni uticaja životne sredine za bazne stanice. Osim navedenog, neophodno je sagledati izmjenu Pravilnika o granicama izlaganja EM poljima koja je u toku, te sagledati posebno prilog koji se odnosi na uslove u slučaju istovremenog djelovanja EM polja više stacionarnih izvora različitih frekvencija. Pored navedenog, potrebno je sagledati izmjene i dopune Pravilnika o načinu prvih i periodičnih mjerenja nivoa elektromagnetnih polja u pogledu utvrđivanja zahvata kojim se bitno mijenjanju osnovne tehničke karakteristike, koje imaju za posljedicu promjenu nivoa ili vrste elektromagnetnog polja izvora.

Tabela 60 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usvajanje Nacionalnog plana za razvoj širokopojasne infrastrukture od strane Vlade	Ministarstvo ekonomskog razvoja	decembar 2024. godine
Usklađenost s Aktom o gigabitnoj infrastrukturi: zakonodavstvo (primarno i sekundarno) za uspostavljanje sigurnog informacionog sistema	Ministarstvo ekonomskog razvoja	decembar 2025. godine

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Pravilnik kao podzakonski akt novog Zakona o elektronskim komunikacijama usklađen sa EU 5G alatima sajber-bezbjednosti	Ministarstvo ekonomskog razvoja	decembar 2026. godine
Bezbjedna širokopojasna infrastruktura i postavljanje mreže u ruralnim oblastima	Ministarstvo ekonomskog razvoja	decembar 2027. godine

Korak 1 - Usvajanje nacionalnog plana za razvoj širokopojasne infrastrukture od strane Vlade

Ministarstvo ekonomskog razvoja je u martu 2024. godine potpisalo sporazum sa Međunarodnom unijom za telekomunikacije (ITU), a kao rezultat te saradnje biće izrađen Nacionalni plan razvoja infrastrukture širokopojasnog pristupa internetu.

Kada je u pitanju usklađivanje sa Evropskim kodom o elektronskim komunikacijama, ističemo da je Predlog novog Zakona o elektronskim komunikacijama, koji je u potpunosti usklađen s pomenutim a Evropskim kodim o elektronskim komunikacijama, i dostavljen je Evropskoj komisiji na razmatranje krajem jula 2024. godine.

U okviru Ministarstva ekonomskog razvoja uspostavljena je Direkcija za širokopojasni pristup internetu, koja je, između ostalog, zadužena za upravljanje daljeg razvoja broadband infrastrukture. Kako je izostalo interesovanje biznis sektora (operatora elektronskih komunikacionih usluga) za ovaj segment, odlučeno je da se prva faza (izgradnja infrastrukture) završi isključivo od strane ovog ministarstva. U vezi sa navedenim, u planu je da se u narednom periodu ova direkcija dodatno ojača

kadrovskim i drugim kapacitetima, kako bi bila u mogućnosti da adekvatno izvršava sve obaveze koje proističu iz projekta „Razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu“, koji je i sastavni dio Plana rasta za zemlje Zapadnog Balkana. Krajnji cilj projekta je obezbijediti izgradnju adekvatne infrastrukture za brz i siguran internet svim domaćinstvima, preduzećima, obrazovnim i zdravstvenim ustanovama u cilju podrške digitalnoj transformaciji društva i privrede. Sve veći zahtjevi za sigurnošću i otpornošću ključnih komunikacionih tehnologija i kritične infrastrukture naglašavaju potrebu da se oslanjamo na raznolike dobavljače od povjerenja, kako bi se spriječile ranjivosti i zavisnosti. EU „5G alat sajber-bezbjednosti“ su, na primjer, predložile skup preporučenih mjera za ublažavanje rizika za 5G mreže, posebno procjenu profila rizika dobavljača i primjenu ograničenja za dobavljače koji se smatraju visokim rizikom, uključujući neophodna isključenja iz ključnih imovine.

Korak 2 - Usklađenost s Aktom o gigabitnoj infrastrukturi: zakonodavstvo (primarno i sekundarno) za uspostavljanje sigurnog informacionog sistema.

U smislu usklađivanja sa Aktom o gigabitnoj infrastrukturi, 2019. godine je donešen Zakon o mjerama za smanjenje troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina. Kako će novi evropski Zakon o gigabitnoj infrastrukturi stupiti na snagu 2024. godine, Crna Gora će izvršiti analizu usklađenosti postojećeg zakona sa novim EU zakonom i, ukoliko to bude potrebno, izvršiti harmonizaciju sa istim.

Procedura aukcije za pionirske 5G frekvencije u Crnoj Gori je uspješno okončana u toku 2023. godine. Shodno navedenom, dobijene licence imaju rok važenja 15 godina.

Korak 3 - Pravilnik kao podzakonski akt novog Zakona o elektronskim komunikacijama usklađen sa EU 5G alatom sajber-bezbjednosti

Kako je Evropska komisija izdala smjernice za 5G alat, koji sve zemlje članice treba da implementiraju u svoje zakonodavstvo, Crna Gora je tokom izrade novog Zakona o elektronskim komunikacijama, koji će biti usaglašen sa važećim Evropskim kodom elektronskih komunikacija, predvidjela dio koji se tiče bezbjednosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga. Ovaj član propisuje da Operatori javnih elektronskih komunikacionih mreža i usluga, moraju preduzeti odgovarajuće tehničke i organizacione mjere kako bi se zaštitila bezbjednost njihovih mreža i usluga. Preduzete mjere moraju osigurati stepen bezbjednosti koji odgovara postojećem stepenu opasnosti za bezbjednost mreža i usluga, vodeći računa o raspoloživim tehničkim i tehnološkim rješenjima. Takođe se propisuje da radi zaštite i bezbjednosti elektronskih komunikacionih mreža i usluga, Vlada može donijeti odluku o ograničavanju nabavke i upotrebe opreme određenog proizvođača, za koju se smatra da može imati štetne posljedice po nacionalnu bezbjednost.

Član 163 Nacrta zakona o elektronskim komunikacijama odnosi se na bezbjednost 5G mreža. U cilju potpune primjene smjernica Evropske komisije kada je u pitanju „5G alat“, Ministarstvo ekonomskog razvoja će u saradnji sa regulatornom Agencijom za elektronske komunikacije (RAEK) donijeti poseban podzakonski akt, u vidu pravilnika.

Kada je u pitanju nepovjerenje javnosti u bezbjednost korišćenja 5G mreža, bilo sa stanovišta uticaja EM emisija, bilo sa stanovišta sajber bezbjednosti, potrebno je ova pitanja adresirati odgovarajućom komunikacijom, koja treba najširoj javnosti da obezbijedi transparentan uvid u sprovedeni monitoring nivoa EM emisija od strane nadležnih institucija, uvid u nezavisne naučno utemeljene studije, kao i informacije o ostalim aktivnostima koje se tiču pitanja bezbjednosti, a sve u cilju sticanja maksimalnog nivoa međusobnog povjerenja između svih učesnika 5G ekosistema.

U tom smislu potrebno je organizovati odgovarajuće okrugle stolove, predavanja, seminare i slično, sa ciljem da se širokoj javnosti prezentiraju sva dostupna naučna saznanja i mjerljivi rezultati do kojih su došle relevantne institucije koje se bave ovim izazovima. Ovaj proces treba da ponudi odgovore na navedene nedoumice na bazi činjenica i da doprinese povećanju nivoa povjerenja u institucije koje se bave monitoringom EM emisija. Uspješna realizacija ove aktivnosti podrazumjeva snažno uključivanje medija.

Crna Gora posjeduje Strategiju za razvoj 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori, koja je donijeta za period 2023-2027. Ujedno, donesen je i akcioni plan, po kojem se izvršavaju aktivnosti.

Bezbjednost 5G mreža je značajan segment, i od uvođenja ove tehnologije, raspravlja se o njenim ranjivostima u kontekstu sigurnosti.

Korak 4 - Bezbjedna širokopojasna infrastruktura i postavljanje mreže u ruralnim oblastima

Što se tiče aktivnosti na uvođenju širokopojasnog pristupa internetu - razvoj širokopojasne mreže u ruralnim područjima u okviru ZIO projekta „Razvoj širokopojasne infrastrukture“, trenutno se realizuje projekat tehničke podrške, u okviru koga eksperti pripremaju neophodnu dokumentaciju za njegovu implementaciju, uključujući tehničku dokumentaciju, strategije nabavke i ugovaranja, plan nabavki, tržišni model, tendersku dokumentaciju, kao i društveni i ekološki akcioni plan.

Kao dio ovog važnog pripremnog procesa, do sada je urađena procjena postojećeg stanja u Crnoj Gori i planovi telekomunikacionih operatera za postavljanje infrastrukture, jer je jedan od ključnih preduslova ovog projekta proces mapiranja postojeće elektronske komunikacione infrastrukture i mreže na cijeloj teritoriji Crne Gore. Na osnovu sprovedenog procesa mapiranja, formirane su tzv. „bijeće zone” (zone u kojima ne postoji sljedeća generacija širokopojasne pokrivenosti (SGŠP) ili je planiran rad u naredne tri godine) i tzv. „sive zone” (zone u kojima je samo jedna SGŠP mreža operativna ili planirana za rad u naredne tri godine). U sklopu projekta, kao zasebna aktivnost, izvršeno je ispitivanje tržišnog potencijala za otklanjanje postojećeg infrastrukturnog jaza u ovim zonama. Za oblasti u kojima nije utvrđeno postojanje komercijalnog interesa za ulaganje učesnika na tržištu (telekom operatera), planom se predlažu mjere i aktivnosti u pravcu podsticanja razvoja mreža.

Međutim, ove aktivnosti su dio pripreme faze i stvorit će samo projektnu dokumentaciju koja će biti osnova za budući investicioni projekat a koji će obezbijediti odgovarajuću infrastrukturu za sigurnu širokopojasnu infrastrukturu i implementaciju mreže u ruralnim područjima. Cilj ove investicije je izgradnja infrastrukture i mreža za širokopojasni pristup internetu u oblastima gdje privatni operateri nisu ulagali u ranijem periodu, s posebnim fokusom na ruralna područja; omogućavaće brz pristup internetu domaćinstvima, školama, zdravstvenim i drugim ustanovama od opšteg interesa. Infrastruktura je takođe neophodna za razvoj digitalne ekonomije, odnosno modernizaciju postojećih i uvođenje novih poslovnih procesa, proizvoda i usluga. Ukupna procjena investicije za ovaj infrastrukturni projekat iznosi otpri-

like 80 miliona eura. Navedeni projekat je uključen u Plan rasta za Zapadni Balkan.

REFORMA 2.4.2. ELEKTRONSKI POTPIS I UVOĐENJE NOVČANIKA DIGITALNOG IDENTITETA

Ministarstvo javne uprave, kao organ državne uprave nadležan za razvoj informacionog društva i elektronske uprave, u skladu sa Zakonom o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu vodi i javno objavljuje na internet stranici ministarstva Elektronska identifikacija i elektronske usluge povjerenja (www.gov.me):

- Evidenciju davalaca elektronskih usluga povjerenja,
- Registar kvalifikovanih davalaca elektronskih usluga povjerenja,
- Registar sistema elektronske identifikacije,
- Listu certifikovanih kvalifikovanih sredstava za izradu elektronskog potpisa, odnosno pečata.

Naime, Zakonom o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu propisano je da Ministarstvo javne uprave pruža usluge elektronskog povjerenja i kvalifikovane elektronske usluge povjerenja za organe državne uprave, a kada je to zakonom propisano i za druge državne organe.

Za proces digitalizacije javnih usluga posebno važan segment jeste upotreba elektronskih usluga povjerenja. Treba napomenuti da shodno Zakonu kvalifikovani elektronski potpis ima jednako pravno dejstvo kao svojeručni potpis, odnosno svojeručni potpis i pečat u odnosu na podatke u papirnom obliku i prihvatljiv je kao dokazno sredstvo u postupcima pred državnim organima, organima državne uprave, organima lokalne samouprave i lokalne uprave i pravnim licima koja vrše javna ovlašćenja.

Imajući u vidu da je kvalifikovani elektronski potpis ekvivalent svojeručnom potpisu, besplatno izdavanje elektronskih sertifikata za građane i jeftinije izdavanje elektronskih sertifikata za privredu predstavlja značajan potencijal za unapređenje upotrebe elektronskih usluga u Crnoj Gori.

Javna uprava mora da ponudi atraktivne i najčešće korišćene usluge građanima i privredi u elektronskom obliku. Nije ohrabrujuće što je recimo od novembra 2009. do decembra 2020. godine Ministarstvo javne uprave izdalo 712 elektronskih sertifikata organima državne uprave, od kojih je samo 421 aktiviran.

U posljednjih godinu dana ostvaren je značajan napredak kada je prisustvo digitalnog potpisa i elektronske identifikacije u pitanju. Konkretno, u ranijem periodu digitalni sertifikati su dominantno korišćeni od strane privrednih društava u njihovoj komunikaciji sa Poreskom upravom, dok digitalni sertifikat nije bio svojstven fizičkim licima. Prema podacima iz juna 2018. godine oko 20 hiljada privrednih društava i tek 400 fizičkih lica posjedovalo je digitalni sertifikat (Nacionalni izvještaj i plan za unapređenje Crne Gore, 2020).

Naime, izmjenama Zakona o ličnoj karti propisano je da je lična karta elektronska javna isprava, kao i da sadrži sertifikat za elektronsku identifikaciju i sertifikat za kvalifikovani elektronski potpis. Zbog pandemije izazvane virusom COVID-19, Ministarstvo unutrašnjih poslova počelo je sa izdavanjem elektronskih ličnih karata 1. juna 2020. godine a do 1. jula 2023. godine izdalo je 287 076 elektronskih ličnih karti građanima Crne Gore.

Nova lična karta u sebi sadrži dva digitalna sertifikata - sertifikat za identifikaciju i kvalifikovani sertifikat za elektronski potpis kojim građanin, prilikom pristupa elektronskim servisima, može dokazati identitet i elektronski potpisati dokument na način koji ima isto pravno dejstvo kao svojeručni potpis. U Nacionalnom izvještaju i planu za unapređenje Crne Gore (2020) utvrđeno je da oko 70 hiljada građana Crne Gore, tj. nešto

više od 10% ukupne populacije, posjeduje eID koji omogućava izvršenje pomenutih radnji.

Jedna od četiri ključne oblasti koje su obuhvaćene Akcionim planom Zajedničkog regionalnog tržišta (CRM) 2021-2024 jeste i Regionalno digitalno područje za integraciju Zapadnog Balkana u panevropsko digitalno tržište. To potvrđuju potpisani Memorandum o razumijevanju o regionalnoj interoperabilnosti i uslugama povjerenja u regionu Zapadnog Balkana (potpisanim u Tirani 02.novembra 2020. godine) kao i Zajedničke izjave o Interoperabilnom Zapadnom Balkanu na Digitalnom Samitu održanom u Podgorici 2021. godine.

U skladu sa tim, Crna Gora je prihvatila i aktivno učestvuje u pokretanju zajedničke inicijative za promociju regionalne saradnje kao i razmjenu informacija na otvoren, interoperabilan, siguran i pouzdan način, dajući prioritet regionalnoj interoperabilnosti i uslugama povjerenja.

Crna Gora je potpisala sporazum sa Republikom Srbijom i Republikom Sjevernom Makedonijom. Sa Republikom Srbijom implementacija Sporazuma na tehničkom nivou je pri kraju, nakon čega će se nastaviti i sa Republikom Severnom Makedonijom.

S tim u vezi, ovom reformskom mjerom Crna Gora želi da uskladi zakonodavni okvir sa eIDAS regulativom što će doprinijeti većoj primjeni Evropskog okvira za interoperabilnost u Crnoj Gori, ostalim zemljama Zapadnog Balkana, a u konačnom ispunili uslove u ovoj oblasti za pristup Evropskoj uniji. Sprovedenjem ove mjere Crna Gora želi da poveća stepen saradnje sa zemljama Zapadnog Balkana, da građanima omogući prekograničnu upotrebu elektronskih usluga povjerenja. U okviru ove reformske mjere, definisane su sljedeće aktivnosti:

- Potpisivanje Sporazuma o međusobnom priznavanju elektronskih usluga povjerenja sa državama Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina i Kosovo),
- Imenovanje posmatrača za učešće u ekspertske grupi eIDAS radi pripreme uvođe-

nja Evropskog novčanika za digitalni identitet,

▸ Donijet novi Zakon o elektronskoj identifikaciji i elektronskim uslugama povjerenja.

Realizacijom predmetnih aktivnosti Crna Gora će ispuniti obaveze predviđene akcionim planom Zajedničkog regionalnog tržišta (CRM) 2021-2024 u dijelu Regionalnog digitalnog područja za integraciju Zapadnog Balkana u panevropsko digitalno tržište.

Najvažnije benefite implementacije Sporazuma osjetiće građani i privreda zemalja Zapadnog Balkana kroz ubrzanje procesa digitalizacije, stvaranje preduslova za implementaciju prekogra-

ničnih elektronskih usluga, eliminisanja prepreka u poslovanju, te omogućavanja korišćenja i jednakog pravnog dejstva navedenih kvalifikovanih elektronskih usluga povjerenja bez ograničenja. To potvrđuje posvećenost Crne Gore ka unapređenju regionalne saradnje na polju digitalizacije i procesu pristupa Evropskoj uniji.

U procesu realizacije ove reformske mjere i pomenutih aktivnosti uočavamo rizike koje se odnose na povećanje stepena interoperabilnosti između zemalja Zapadnog Balkana u oblasti elektronskih usluga povjerenja iz razloga što je potrebno da sve zemlje Zapadnog Balkana imaju usklađen zakonodavni okvir sa eIDAS regulativom kao i ispunjenje tehničkih preduslova za implementaciju sporazuma na tehničkom nivou što u ovom trenutku nije slučaj sa svim zemljama Zapadnog Balkana.

Tabela 61 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usklađenost sa odlukom EU o digitalnom identitetu	Ministarstvo javne uprave	decembar 2025. godine
Implementacija novčanika digitalnog identiteta koji minimalno uključuje: novu Uredbu EU o digitalnom identitetu; potpisivanje i implementaciju Sporazuma o uzajamnom priznavanju povjereničkih usluga sa drugim državama Zapadnog Balkana; pridruživanje listi pouzdanih trećih zemalja EU za validaciju e-potpisa kao prvi korak ka EU ID novčaniku; učešće u balkanskom novčaniku digitalnog identiteta	Ministarstvo javne uprave	decembar 2026. godine
Potpuno uvođenje elektronskog digitalnog identiteta koji će omogućiti povezivanje sa digitalnim uslugama javne uprave (uključujući poreske, socijalne i obrazovne usluge) i puno učešće u EU novčaniku digitalnog identiteta	Ministarstvo javne uprave, Ministarstvo unutrašnjih poslova i druga nadležna ministarstva i organi uprave	decembar 2027. godine

Korak 1 - Usklađenost sa odlukom EU o digitalnom identitetu.

Što se tiče donošenja novog Zakona o elektronskoj identifikaciji i elektronskim uslugama povjerenja dinamika izrade istog zavisiće od više faktora kao što su usvajanje eIDAS regulative, spremnosti Crne Gore na uvođenje i implementaciju novih elektronskih usluga povjerenja kao i drugih rješenja koje su predviđene izmjenama i dopunama eIDAS regulative koja je početkom maja 2024.godine objavljena u Službenom listu Evropske unije. Crna Gora u svojim strateškim dokumentima poput PPCG je predviđela transponovanje ove uredbe u novi zakon o elektronskoj identifikaciji i elektronskom potpisu u IV kvartalu 2026. godine.

Korak 2 - Implementacija novčanika digitalnog identiteta koji minimalno uključuje: novu Uredbu EU o digitalnom identitetu; potpisivanje i implementaciju Sporazuma o uzajamnom priznavanju povjereničkih usluga sa drugim državama Zapadnog Balkana; pridruživanje listi pouzdanih trećih zemalja EU za validaciju e-potpisa kao prvi korak ka EU ID novčaniku; učešće u balkanskom novčaniku digitalnog identiteta.

Buduću da Crna Gora, kao zemlja kandidat za ulazak u EU, nije bila u mogućnosti da aktivnije učestvuje u postupku izrade Predloga uredbe 2021/0136 nastojalo se da se rad na ovom Predlogu prati putem javno dostupnih informacija sa sajta EU (<https://eur-lex.europa.eu>). Na ovaj način prepoznati su zahtjevi koji su propisani i koje je potrebno ispuniti u kratkoročnom ili dugoročnom periodu, a vremenski plan za sprovođenje, po kojem će države članice biti dužne da izdaju evropski novčanik za digitalni identitet je u roku od 24 do 48 mjeseci

(okvirno) od donošenja Uredbe⁵.

Korak 3 - Potpuno uvođenje elektronskog digitalnog identiteta koji će omogućiti povezivanje sa digitalnim uslugama javne uprave (uključujući poreske, socijalne i obrazovne usluge) i puno učešće u EU novčaniku digitalnog identiteta.

Komisija će biti ovlaštena da donosi akte za sprovođenje, kojima se utvrđuju tehničke specifikacije i referentne norme za tehničku arhitekturu evropskog okvira za digitalni identitet u roku od 12 do 24 mjeseca (okvirno) od donošenja Uredbe.

Imajući u vidu navedeno, Crna Gora se priprema da nakon usvajanja podzakonskih akata od strane Komisije i nakon sagladavanja pozitivne prakse, kojom su rezultirali pilot projekti EU, pristupi implementaciji zakonskih rješenja kako bi ostvarili punu prekograničnu saradnju na regionalnom i nivou EU.

Crna Gora je već imenovala svog posmatrača za učešće u ekspertskej grupi eIDAS radi pripreme uvođenja Evropskog novčanika za digitalni identitet.

Puno uvođenje elektronskih ID-ova koji omogućavaju povezivanje sa digitalnim servisima javne uprave podrazumijeva implementaciju i dostupnost navedenih sredstava elektronske identifikacije i povezanih digitalnih usluga za sve građane, omogućavajući efikasnu komunikaciju sa javnom upravom i korištenje digitalnih usluga na lokalnom i evropskom nivou.

REFORMA 2.4.3 ISPORUKA DIGITALNIH JAVNIH USLUGA PRILAGOĐENIH KORISNIKU

U svjetlu prethodne pandemije COVID-19 i njenog dalekosežnog uticaja, uslijed uvođenja mjera socijalnog distanciranja, ograničenja putovanja i drugih ograničavajućih mjera građanima i privredi je otežan pristup javnim uslugama. Kriza je naglasila važnost tehnologije, ali i ključnu ulogu efikasne, inkluzivne i odgovorne Vlade. Početkom

5. <https://eur-lex.europa.eu/>

2021. godine započete su aktivnosti na projektu **E-usluge i digitalna infrastruktura** kao odgovor na Covid-19 čiji je cilj ubrzanje digitalne transformacije javne uprave u Crnoj Gori uz razvoj novih i nadogradnju postojećih platformi i složenih softverskih sistema, kao i kompleksnih elektronskih usluga koje zadovoljavaju, prije svega, potrebe građana i privrede.

Budući da uključivanje e-usluga u velikoj mjeri zavisi od korisničkog iskustva, Ministarstvo javne uprave je u saradnji sa UNDP-em 2022. sprovedo drugi ciklus **Istraživanja o zadovoljstvu građana postojećim i identifikaciji potreba za novim e-uslugama**⁶, kako bi se ocijenio stepen zadovoljstva postojećim e-uslugama koje nudi javna uprava, kao i utvrdili stavovi i preferencije o korišćenju e-usluga te dali prijedlozi za dalje unapređenje. Istraživanje je pokazalo da su u Crnoj Gori malo više od 50% građana uglavnom upoznato sa elektronskim uslugama, dok 38,2% preduzetnika smatra da je potrebno omogućiti obavljanje cjelokupne usluge online. Rezultati trećeg ciklusa će biti predstavljeni u četvrtom kvartalu 2024.

Uvođenje osnovnih elektronskih javnih usluga postepeno napreduje, ali ne brzinom kojom korisnici očekuju. Strategijom digitalne transformacije Crne Gore 2022-2026 operativnim ciljem **Unapređenje kvaliteta, količine i upotreba e-usluga** težimo da u narednom periodu povećamo dostupnost ključnih javnih usluga, uz istovremeno jačanje usvajanja inovativnih IKT-a, a sa druge strane i da povećamo kvalitet dostupnih elektronskih usluga i učinimo ih pristupačnijim i vidljivim kako bi

povećali njihovu upotrebu. Isto tako, Strategijom digitalne transformacije 2022-2026⁷ operativnim ciljem **Poboljšanje dostupnosti, interoperabilnosti i upravljanja podacima** težimo uspostavljanju punog okvira interoperabilnosti. Kroz Strategiju reforme javne uprave 2022-2026⁸ definisan je strateški cilj **Građani i biznis koji koriste kvalitetne usluge javne uprave**, čime je prepoznato uspostavljanje novog portala e-uprave i potpuna interoperabilnost informacionih sistema.

Generalno, podaci u javnom sektoru generišu se i čuvaju u brojnim institucijama. Da bi Vlada kontinuirano i kvalitetno pružala usluge korisnicima, potrebno je da postoji infrastruktura koja će omogućiti dostupnost pravih informacija u pravo vrijeme, što znači da se mora obezbijediti puna interoperabilnost sistema kroz povezanost registara. Povezanost i interoperabilnost su osnovni preduslov za kreiranje kompleksnih elektronskih usluga (nivoa 4 i 5) u potpunosti usklađenih sa identifikovanim potrebama građana i privrede. Poboljšavajući usluge i politike u cijeloj javnoj upravi, omogućavajući interoperabilnost između organa državne uprave, obezbjeđujući pristup internetu i računarskoj opremi svima, jednako, transparentno i bez razlike je krajnji cilj Vlade Crne Gore. Uspostavljanje novog informacionog sistema za digitalizaciju/automatizaciju procesa sa modulom za elektronsku razmjenu podataka je planirano Planom javnih nabavki za 2024. godinu i uz integraciju sa drugim dijeljenim sistemima će se stvoriti uslovi za digitalizaciju usluga javne uprave na centralnom i lokalnom nivou.

Da bi definisali realno ostvarive ciljeve, potrebno je analizirati i stepen digitalnog razvoja Crne Gore. Ovakva i slična istraživanja periodično sprovode i objavljuju različite međunarodne institucije i organizacije. Tako na primjer, prema istraživanju Ujedinjenih nacija (UN eGovernment Survey 2022⁹), Crna Gora se na listi svjetskog razvoja e-uprave nalazi na 71. mjestu (od ukupno 193 zemlje) kada je riječ o Indeksu razvoja e-uprave UN-a za 2020. godinu

6. Ocjena zadovoljstva postojećim i identifikacija potreba za novim e-uslugama - istraživanje sa građanima i biznis zajednicom | United Nations Development Programme (undp.org)

7. Strategija digitalne transformacije za razvoj digitalne Crne Gore (www.gov.me)

8. Strategija reforme javne uprave 2022-2026, sa AP za 2022-2024 (www.gov.me)

9. Istraživanje UN-a o e-upravi 2022

i bilježi blago poboljšanje za 4 mjesta u odnosu na prethodno istraživanja sprovedeno 2020. godine.

Prema istom istraživanju Ujedinjenih nacija, učinak Indeksa elektronskih usluga pokazuje da Crna Gora ima ne samo rezultate koji su značajno ispod prosjeka podregiona (južne Evrope), već i ispod svjetskog prosjeka (u Crnoj Gori ovaj indeks iznosi 54,12%, dok je svjetski prosjek 56,2%).

Uzimajući u obzir širi okvir za razvoj e-usluga, uočljivo je da je teško odrediti dovoljno precizne pokazatelje razvoja e-uprave na svim nivoima. Razlog između ostalog leži u nedostatku sistemskog i dovoljno efikasnog mehanizma koji bi Ministarstvu javne uprave dao

ovlašćenje da od drugih institucija prikuplja podatke o stepenu razvijenosti e-uprave.

Bitan segment u procesu uspostavljanja eUprave predstavlja elektronska komunikacija države sa građanima i privrednim subjektima. Osavremenjavanje poslovnih procesa, bez fizičkog prisustva, vodi ka digitalizaciji poslovnih procesa, upravo upotrebom informaciono komunikacionih tehnologija.

U tom pravcu, na svim nivoima uprave pokrenuti su brojni projekti kojima treba da se obezbijedi veća efikasnost poslovnih procesa i bolji kvalitet usluga. Ministarstvo javne uprave radi na stvaranju ambijenta za modernu digitalnu upravu po mjeri građana, zasnovanu na čvrstoj i bezbjednoj digitalnoj infrastrukturi i ključnim interoperabilnim sistemima za bržu i lakšu upotrebu elektronskih usluga.

Tabela 62 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.3

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Planiranje pune implementacije transakcionalnih javnih elektronskih usluga na nacionalnom i lokalnom nivou 2025-2027 usvojenih od strane Vlade (dodatno uslugama uspostavljenih do 2024); funkcionalna platforma e-uprave i inter-operabilnosti registara	Ministarstvo javne uprave i ostala nadležna ministarstva i organi uprave	decembar 2024. godine
Uvođenje dijela javnih e-usluga na osnovu plana (1. korak)	Ministarstvo javne uprave	decembar 2025. godine
Usklađenost zakonodavstva sa Direktivom o otvorenim podacima	Ministarstvo javne uprave i ostala nadležna ministarstva i organi uprave	decembar 2026. godine
Uvođenje javnih e-usluga na osnovu plana (2. korak)	Ministarstvo javne uprave i ostala nadležna ministarstva i organi uprave	decembar 2027. godine

Korak 1 - Planiranje pune implementacije transakcionalnih javnih elektronskih usluga na nacionalnom i lokalnom nivou 2025-2027 usvojenih od strane Vlade (dodatno uslugama uspostavljenih do 2024); funkcionalna platforma e-uprave i inter-operabilnosti registara.

Isto tako, Ministarstvo je pokrenulo izradu **Vodiča administrativnih postupaka Vlade Crne Gore**, koji ima za cilj da objedini sve usluge koje pruža državna uprava i predstavi građanima i privredi na jedinstven način. Objedinjeni Vodič sa proširenim atributima će biti dostupan na novom portalu elektronske uprave, čija implementacija se očekuje krajem 2024. godine. Potpuna interoperabilnost informacionih sistema i registara za potrebe razmjene podataka biće uspostavljena u prvom kvartalu 2025. godine.

Da bi proces digitalne transformacije cjelokupnog društva dobio pozitivne rezultate i da bi se osigurala kompatibilnost i kvalitetno sprovođenje brojnih procesa koje digitalizacija podrazumijeva, te adekvatno i svrsishodna upotreba modernih tehnologija, potrebno je uz međusektorsku saradnju, obezbijediti i odgovarajuću koordinaciju na društvenom nivou. Samim tim uspostavljanjem Koordinacionog tijela za upravljanje procesom digitalne transformacije pokrenuli smo osnovni inicijalni korak u procesu digitalne transformacije kako bi se ubrzale razvojne aktivnosti. Međutim, važno je napomenuti da je u okviru ovog tijela neophodno formirati nekoliko timova, kako bi se sve aktivnosti pravovremeno i na kvalitetan način izvršavale. Prije svega, biće formiran tim za praćenje realizacije Plana digitalnih servisa, uzimajući u obzir da je navedeni plan od izuzetnog značaja za Crnu Goru, jer se njegovom realizacijom znatno ubrzava i

unapređuje proces digitalne transformacije u Crnoj Gori, čime se podstiče sveukupni društveni i ekonomski razvoj.

U narednom periodu će, za potrebe rada Koordinacionog tijela, biti potrebno razviti adekvatno softversko rješenje, u vidu portala, koji bi omogućio kvalitetnu koordinaciju i dijeljenje informacija na bezbjedan način, čime bi se ujedno obezbijedilo da se sve informacije iz ovog domena nalaze na jednom mjestu. Samim tim, biće potrebno obezbijediti i tehničke uslove za rad tima za praćenje realizacije Plana digitalnih servisa, u vidu opreme, za potrebe prezentovanja, kao i opreme za održavanje sjednica i u hibridnom režimu, čime bi se i ovi procesi odvijali nesmetano i na kvalitetan način.

Korak 2 - Uvođenje dijela javnih e-usluga na osnovu plana (Korak 1 ,2,)

Razvoj i implementacija usluge, koja će biti definisana Planom, do pune implementacije transakcionih javnih elektronskih servisa na nacionalnom i lokalnom nivou u periodu 2025-2027. godine, težiće stabilnoj dinamici na godišnjem nivou za period od 2025-2027. Treba imati u vidu da će Planom biti definisan tačan broj usluga koje će se realizovati u naredne tri godine, pa je planirano da se realizuje 1/3 planiranih usluga godišnje, do 2027. godine (33% po godini). Rezultati će biti detaljnije predstavljeni u semestralnim izvještajima Reformske agende.

Korak 3 - Usklađenost zakonodavstva sa Direktivom o otvorenim podacima; uvođenje javnih e-usluga na osnovu plana (1. korak)

Kada govorimo o usklađivanju crnogorskog zakonodavstva sa Direktivom o otvorenim podacima, želimo da istaknemo da Ministarstvo javne uprave aktivno radi na uspostavljanju novog Portala otvorenih podataka, čije aktiviranje se očekuje do kraja 2024. godine. S druge strane, iako otvoreni podaci sami po sebi ne kreiraju elektronske servise, dostupnost takvih podataka može omogućiti razvoj novih e-usluga, te će ministarstvo nastaviti aktivnosti na ovoj osnovi, prema utvrđenom stra-

teškom okviru, uz davanje adekvatnih smjernica institucijama za njihovu upotrebu. Potpuna usklađenost sa Direktivom o otvorenim podacima očekuje se do decembra 2026.

REFORMA 2.4.4. SAJBER BEZBEDNOST - POSTAVLJANJE SVEOBHVATNOG OKVIRA ZA SAJBER OTPORNOST (UVOĐENJE ZAHJTEVA NIS2 DIREKTIVE I JAČANJE RELEVANTNIH INSTITUCIJA).

U oblasti sajber bezbjednosti, Crna Gora posjeduje održiv sistem za efikasno otkrivanje i odbranu od složenih vektora sajber napada i prijetnji. Crna Gora ulazi u razvoj organizacionih, tehničkih i ljudskih kapaciteta, gradi zakonodavni okvir u skladu sa međunarodnim standardima i djeluje kao odgovoran partner na regionalnom i međunarodnom nivou u oblasti sajber bezbjednosti.

Globalno, prepoznat je trend povećanja aktivnosti na takozvanim crnim tržištima gdje sajber kriminalci, hakeri, teroristi i drugi zlonamjerni akteri vrlo efikasno razmjenjuju informacije, dajući im prednost u odnosu na legitimne subjekte.

Poznato je da organizacije često ne dijele informacije o sajber napadima na svoje sisteme i otkrivenim ranjivostima, na primjer, zbog rizika od gubitka kredibiliteta i potencijalnih finansijskih gubitaka (što je čest slučaj u bankarskom sektoru). Način da se ovaj problem prevaziđe je jačanje i izgradnja međusobnog povjerenja. Ukoliko javna uprava bude prepoznata kao kredibilan partner, privatne i druge organizacije će uvidjeti prednosti razmjene informacija koje nadmašuju navedene rizike i biće otvorenije za saradnju u ovoj oblasti ukoliko međusobna razmjena informacija o sajber prijetnjama, ranjivostima bude

dobro osigurana praksa sajber sigurnosti. Ovo će stvoriti dinamičan nacionalni okvir za sajber bezbjednost.

U oblasti borbe protiv sajber kriminala uočeni su problemi koji otežavaju krivično gonjenje počinilaca sajber kriminala. U nekim situacijama je praktično nemoguće utvrditi odakle dolazi napad i ko stoji iza njega, IP adrese kojima se pokušava utvrditi lokacija mogu se lako izmisliti, odgovor nadležnih organa iz drugih zemalja može biti negativan u smislu bilateralne/međunarodne saradnja u razmjeni informacija. Crna Gora nema tehničke mogućnosti niti zakonodavni okvir da blokira sadržaje sa interneta koji nedvosmisleno mogu biti u okviru kriminalne sfere, na primjer, dječja pornografija, govor mržnje, ucjene putem društvenih mreža, video materijali i drugo.

Sajber špijunaža je globalno priznat problem za koji se procjenjuje da je kompanijama/organizacijama sa razvijenim sajber mogućnostima u prosjeku potrebno više od 6 mjeseci da otkriju zlonamjerne viruse posebno dizajnirane u svrhu sajber špijunaže, dok kompanije/organizacije koje nemaju visok kapacitet sajberske bezbjednosti nisu u stanju da otkriju prisustvo ovih vrsta zlonamjernih virusa. Pretpostavlja se da se sa ovom vrstom problema suočava i javna uprava Crne Gore zbog relativno ograničenih kapaciteta za sajber bezbjednost.

Tabela 63 - Pregled koraka za reformsku mjeru 2.4.4.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usvajanje Zakona o informacionoj bezbjednosti od strane Skupštine koji je u potpunosti usaglašen sa NIS2 direktivom	Ministarstvo javne uprave	decembar 2024. godine
Okviri uvedeni kroz NIS2 usklađivanje (koordinirani okvir za otkrivanje ranjivosti, okvir za upravljanje krizama), su na snazi i u upotrebi	Ministarstvo javne uprave	decembar 2025. godine
Formiranje nadležnog organa i liste entiteta. Agencija za sajber bezbjednost (koja djeluje kao nadležni organ kako je definisano u NIS2) je operativna: ima dovoljan broj zaposlenih, opremljena da vrši nadzorna ovlašćenja, vrši nadzorne provjere. Lista entiteta u djelokrugu nacionalnog zakona usklađenog sa direktivom NIS2 je finalizovana.	Ministarstvo javne uprave	decembar 2025. godine
Nacionalni i vladini CIRT su operativni u skladu sa zahtjevima NIS2 i dostižu barem status „akreditovan” na TF CSIRT Trusted Introducer-u	Ministarstvo javne uprave	decembar 2025. godine

Korak 1 - Usvajanje Zakona o informacionoj bezbjednosti od strane Skupštine koji je u potpunosti usaglašen sa NIS2 direktivom.

Predlog zakona o informacionoj bezbjednosti upućen je prvi put Evropskoj komisiji na mišljenje septembra 2023. godine, nakon čega je Evropska komisija dostavila mišljenje u decembru sa određenim predlozima i sugestijama u cilju što potpunijeg usklađivanja sa NIS2 Direktivom. Uvažavajući date sugestije, a u skladu sa potrebama Crne Gore, nakon razmatranja na nivou Ministarstva javne uprave, inovirani tekst Predloga zakona o informacionoj bezbjednosti sa određenim prihvaćenim sugestijama dostavljen je Evropskoj komisiji u martu 2024. godine, nakon čega su predstavnici Ministarstva javne uprave održali sastanak sa predstavnicima Evropske komisije u Briselu (organizovan posredstvom Misije CG u Briselu). Na sastanku su predstavnici Ministarstva javne uprave predstavili koncept Predloga zakona, pojasnili određene odredbe Predloga zakona, odgovarali na pitanja predstavnika EK, a sve u cilju potpunijeg

transponovanja NIS 2 Direktive u Predlog zakona. Najviše razgovora je bilo o odredbama čl. 21 do 23 Predloga zakona koji se tiču opštih kriterijuma, sektorskih kriterijuma i kriterijumskih pragova koji se primjenjuju prilikom određivanja ključnih i važnih subjekata, za koje su predstavnici EK smatrali da su ograničavajućeg karaktera i da više odgovaraju konceptu NIS 1 Direktive, a ne NIS 2 Direktive.

Nakon održanog sastanka od strane EK dostavljeno je mišljenje u aprilu 2024. godine, sa ukazivanjem upravo na potrebu uklanjanja odredbi čl. 21 do 23 Predloga zakona koji nijesu u duhu NIS2 Direktive.

Posredstvom predstavnika Ministarstva javne uprave, odnosno sekretara Misije Crne Gore u Briselu sa predstavnicima EK je dogovoreno da Crna Gora postupi po ukazanom mišljenju, odnosno ukloni odredbe čl. 21 do 23 Predloga zakona i nastavi dalji proces kako bi se donio ovaj zakon. Dakle, zaključeno je da nije potrebno ponovo dostavljati Predlog zakona EK na ponovno mišljenje.

Predlog zakona je korigovan u skladu sa datim sugestijama i upućen na mišljenje institucijama unutar Crne Gore - Sekretarijatu za zakonodavstvo, Ministarstvu pravde i Ministarstvu finansija, nakon čijih mišljenja će biti dostavljen i Ministarstvu evropskih poslova na mišljenje, a zatim kandidovan na sjednici Vlade radi utvrđivanja. Nakon što Vlada utvrdi Predlog zakona, biće dostavljen Skupštini radi dalje procedure.

Korak 2 - Okviri uvedeni kroz NIS2 usklađivanje (koordinirani okvir za otkrivanje ranjivosti, okvir za upravljanje krizama), su na snazi i u upotrebi.

Paralelno sa prethodnim, aktivno se radi na implementaciji okvira koji su uvedeni kroz usklađivanje sa NIS2, uključujući okvir koordinisanog otkrivanja ranjivosti i okvir za upravljanje krizama. Timovi su angažovani na uspostavljanju potrebnih procedura i mehanizama kako bi se osiguralo da ovi okviri budu adekvatno primijenjeni. Takođe, kontinuirano se prati napredak i eventualni izazovi kako bi se osiguralo da rok za završetak, planiran za decembar 2025. godine, bude ispoštovan.

Nakon utvrđivanja liste Osnovnih i Bitnih subjekata u skladu sa NIS2, biće izrađen detaljan akcioni plan. Glavni fokus ovog plana će biti preciziranje broja i stručnosti osoblja, procesa i tehnologija koje zahtijevaju i Agencija i Vladin CIRT. Ovo će se zasnivati na količini i uslugama koje su identifikovane za ove pružaoce usluga, s ciljem ispunjavanja preporuka i zahtjeva podrške za Osnovne i Bitne pružaoce usluga. Akcioni plan će takođe navesti dodatne potrebe za resursima, uključujući tehničke, ljudske i finansijske resurse, u skladu sa NIS2 Direktivom.

Predloženi Akcioni plan će usvojiti Vlada, dok će izvještaj o njegovoj uspješnoj implementaciji takođe razmatrati i odobriti Vlada, u skladu sa politikom i metodologijom Crne Gore za izradu Akcionih planova.

Korak 3 - Formiranje nadležnog organa i liste entiteta. Agencija za sajberbezbednost (koja djeluje kao nadležni organ kako je definisano u NIS2) je operativna: ima dovoljan broj zaposlenih, opremljena da vrši nadzorna ovlaštenja, vrši nadzorne provjere. Lista entita u djelokrugu nacionalnog zakona usklađenog sa direktivom NIS2 je finalizovana.

Proces formiranja Agencije za sajber bezbednost i izrade registra subjekata obuhvaćenih NIS2 Direktivom je uveliko u toku. Aktivnosti Agencije za sajber bezbednost, koja će djelovati kao nadležni organ, kako je definisano u NIS2 direktivi, kao i njena ovlaštenja, započće nakon usvajanja zakonodavnog okvira u Skupštini Crne Gore. U sklopu ovog procesa, predviđeno je te-

meljno obučavanje osoblja, kako bi bili sposobni da efikasno ispune svoje zadatke, dok će Agencija biti opremljena svim neophodnim nadzornim ovlaštenjima. Istovremeno, finalizacija Registra subjekata uskoro će ući u završnu fazu, pri čemu se naročito vodi računa o strogom pridržavanju predviđenog roka za završetak, do decembra 2025. godine. Agencija za sajber bezbjednost posjeduje stručnost u svim oblastima koje zahtjeva Direktiva NIS 2, kao što su sajber bezbednost, usklađenost sa propisima, upravljanje rizicima i nadzorne funkcije, takođe poseduje operativnu otpornost, obezbeđujući da postoji plan za vanredne situacije za održavanje operacija tokom vršnog vremena, vanrednih situacija ili osoblja odsustva.

Korak 4 - Nacionalni i vladini CIRT su operativni u skladu sa zahtjevima NIS2 i dostižu barem status „akreditovan” na TF CSIRT Trusted Introducer-u.

Nacionalni i Vladin CIRT su u procesu postizanja potpune operativnosti, u skladu sa zahtjevima NIS2 direktive. Timovi su angažovani tako da navedeni CIRT-ovi dostignu barem status „akreditovani“ na TF CSIRT Trusted Introducer do decembra 2025. godine. Ovo uključuje implementaciju neophodnih tehnoloških i organizacionih promjena, kao i sprovođenje obuke osoblja kako bi bili spremni da odgovore na sajber prijetnje u skladu sa NIS2 direktivom. Ujedno, redovno se prati napredak i preduzimaju potrebne akcije radi ispunjenja postavljenih ciljeva.

3.

OBLAST POLITIKE 3: RAZVOJ LJUDSKOG KAPITALA

Razvoj ljudskog kapitala od presudnog je značaja za razvoj ekonomije i društva u cjelini. Kvalitet rada, produktivnost i zapošljivost zavise od stepena vještina i kompetencija. Tržište rada se velikom brzinom transformiše, a uz sve prisutniju upotrebu novih tehnologija,

zahtjevi za vještinama i kvalifikacijama su sve specifičniji i zahtijevaju velika ulaganja u unapređenje istih.

Kako bi postala dio jedinstvenog tržišta znanja i vještina Evropske unije, Crna Gora razvila je niz ključnih reformskih mjera kao podsticaj razvoju ljudskog kapitala, uglavnom kroz unapređenje mogućnosti za zapošljavanje, podršku za aktivaciju, reformu socijalnih usluga zajedno sa obrazovanjem i razvojem vještina i unapređenjem inovacionog okruženja.

Jedan od najvećih izazova tržišta rada je nedovoljna uključenost osjetljivih grupa, a posebno žena, mladih, korisnika prava materijalnih davanja

iz oblasti socijalne i dječje zaštite, osoba sa invaliditetom i drugih ranjivih kategorija. Još uvijek nedovoljno razvijeni sistemi podrške onemogućavaju veću uključenost navedenih kategorija u tržište rada što sa sobom povlači gubitak ljudskog kapitala. Ovo se posebno odnosi na žene koje usljed brige i staranja o djeci i starijim osobama, osobama sa invaliditetom nijesu radno aktivne. Indikatori ukazuju da je uključenost žena na tržištu rada i dalje niža od uključenosti muškaraca, pa je stopa aktivnosti žena 15+ u III kvartalu 2023. godine na nivou od 61,2%, dok je stopa aktivnosti muškaraca na nivou od 72,1%.

Reformom sistema invaliditeta poboljšaće se kvalitet života osoba sa invaliditetom. Prelazak sa medicinskog modela na model ljudskih prava omogućiće osobama sa invaliditetom lakši i efikasniji pristup uslugama u oblasti socijalne i dječje zaštite i tržištu rada. Poseban akcenat staviće se na smanjenje diskriminacije osoba sa invaliditetom, njihove institucionalizacije, ostvarivanja prava na materijalna davanja.

Nivo razvijenosti sistema usluga podrške za život u zajednici, posebno u pojedinim opštinama, nije još uvijek na visokom nivou kako bi omogućio samostalan i produktivan život

navedenih grupa. Nedovoljna aktivacija korisnika materijalnog obezbjeđenja za izlazak iz sistema socijalnih davanja takođe je jedan od izazova. Dodatno, još uvijek nedovoljno razvijeni kapaciteti za razvoj usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite dovode u dodatni rizik od siromaštva najranjivije kategorije stanovništva. Rješavanje navedenih izazova će smanjiti socijalnu isključenost i podstaći dalji razvoj ljudskog kapitala, posebno ranjivih grupa.

Unapređenje Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (e-Socijala) imaće indirektno važnu ulogu u razvoju ljudskog kapitala kroz digitalno praćenje ostvarivanja svih prava iz oblasti socijalne i dječje zaštite, isplata po istom osnovu, te u kranjem integracijom analitičkih alata koji će obezbijediti relevantne informacije za kreiranje politika u polju socijalne i dječje zaštite i konsekvantno zapošljivosti stanovništva koji su korisnici ovih prava. Navedeni alati, omogućiće detaljnije i preciznije analize, što će rezultirati boljim razumijevanjem potreba korisnika i efikasnijim identifikovanjem radno sposobnih korisnika socijalnog obezbjeđenja. Ovaj integrisani pristup doprinijeće smanjenju socijalne isključenosti i podsticanju daljeg razvoja ljudskog kapitala, naročito ranjivih grupa.

Baza za tržište rada kreira se u obrazovnom sistemu, u kome svaki nivo obrazovanja nosi svoje specifičnosti i uslovljava kvalitet na narednom nivou. U oblasti obrazovanja jedan od ključnih prioriteta je uspostavljanje kvalitetnog i inkluzivnog predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnoškolskog, gimnazijskog, stručnog i visokog obrazovanja, te obrazovanja odraslih, koji će podržati lično, društveno i profesionalno zadovoljstvo građana Crne Gore, uz promovisanje demokratskih vrijednosti,

socijalne kohezije, aktivnog građanstva i njegovanja multikulturalnog razumijevanja i omogućiti održiv ekonomski razvoj, zelenu i digitalnu tranziciju i zapošljivost. U tom smislu, misija Crne Gore je razvoj dostupnog, prohodnog i održivog obrazovnog sistema, usklađenog sa potrebama ekonomije i društva, ali i socijalno osjetljivog na potrebe pojedinca, koji se temelji na načelu cjelovitnog učenja, uz kreiranje podsticajnog okruženja za učenje, nauku i inovacije.

Imajući u vidu dostignuti nivo razvoja obrazovnog sistema, izazovi na kojima će se raditi su:

- osavremenjavanje nastavnih planova i programa douniverzitetskog obrazovanja;
- unapređenje procesa nastave i učenja kroz integrisane socio-emocionalne i meke vještine i korišćenje digitalne tehnologije u nastavi;
- poboljšanje obrazovne ponude za mlade, odrasle, učenike sa posebnim obrazovnim potrebama i druge ranjive grupe;
- stvaranje uslova za izučavanje nastave pojedinih predmeta u osnovnoj i srednjoj školi na engleskom ili drugim jezicima, kao i izučavanje obrazovnih programa u cjelini na engleskom jeziku;
- podsticanje kontinuiranog profesionalnog razvoja nastavnika;
- povećanje obima učenja uz rad u stručnom i visokom obrazovanju i unapređenje upisne politike radi bržeg odgovora na potrebe tržišta rada; opremanje ustanova obrazovanja i vaspitanja odgovarajućom laboratorijskom, digitalnom i drugom opremom; i
- izgradnja novih ustanova obrazovanja i vaspitanja, uz adaptaciju i rekonstrukciju postojećih i dr.

SEKTOR 3.1 ZAPOŠLJIVOST, PODRŠKA ZA AKTIVACIJU, SOCIJALNE USLUGE

Razvoj društveno i fiskalno održivih usluga socijalne i dječje zaštite i uspostavljanje dobro kooordiniranih i bolje targetiranih materijalnih davanja treba da obezbijede adekvatnu podršku najosjetljivijim kategorijama stanovništva, dok istovremeno podržava politike tržišta rada. Prema Izvještaju Evropske komisije (EK) za Crnu Goru za 2023. godinu konstatuje se da se sektor socijalne zaštite i inkluzije i dalje suočava sa ograničenjima u pogledu ljudskih resursa i kapaciteta. Centri za socijalni rad još uvijek nemaju dovoljno kapaciteta da pruže podršku u sprovođenju tranzicije sa institucionalnog pružanja usluga na pružanje njege unutar zajednice. Nije bilo napretka u oblasti deinstitutionalizacije i prelaska na usluge koje se pružaju na nivou porodice i zajednice, naročito kada su u pitanju djeca. Usluge za ranjive grupe i dalje su nedovoljne i neodržive posebno u pojedinim opštinama. One su u najvećoj mjeri organizovane od strane organizacija civilnog društva, bez kontinuirane podrške sa lokalnog ili nacionalnog nivoa. Nivo razvijenosti sistema usluga podrške za život u zajednici nije još uvijek na visokom nivou kako bi omogućio samostalan i produktivan život navedenih grupa. Nedovoljna aktivacija korisnika materijalnog obezbjeđenja za izlazak iz sistema socijalnih davanja takođe je jedan od izazova. Prema anketi Uprave za statistiku (MONSTAT) o dohotku i uslovima života za 2022. godinu, nacionalna stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti iznosila je 20,3%.

Socijalna isključenost osjetljivih grupa, a posebno žena, mladih, korisnika prava materijalnih davanja iz oblasti socijalne i dječje zaštite, osoba sa invalidi-

tetom i drugih ranjivih kategorija na tržište rada je dugoročni izazov. Još uvijek nedovoljno razvijeni navedeni sistemi podrške onemogućavaju veću uključenost navedenih kategorija u tržište rada što sa sobom povlači gubitak ljudskog kapitala. Ovo se posebno odnosi na žene koje usljed brige i staranja o djeci i starijim osobama, osobama sa invaliditetom nijesu radno aktivne. Indikatori ukazuju da je uključenost žena na tržištu rada i dalje niža od uključenosti muškaraca, pa je stopa aktivnosti žena 15+ u III kvartalu 2023. godine na nivou od 61,2%, dok je stopa aktivnosti muškaraca na nivou od 72,1%. Nedovoljno obezbjeđene usluge za osobe sa invaliditetom direktno utiču na njihovu isključenost iz društvene zajednice. Uvođenjem inkluzivnog dodatka omogućio bi se adekvatniji obuhvat materijalnim davanjima i uslugama lica koja imaju potrebu za podrškom u svakodnevnom funkcionisanju, a istovremeno na ovaj način bi se uticalo i na sprječavanje eventualnih zloupotreba. Izmještanjem poslova utvrđivanja invaliditeta iz centara i smanjenjem broja davanja sa osam na jedno završice se sveobuhvatna reforma sistema invaliditeta koja je u direktnoj vezi sa ciljevima Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom. Daljim razvojem socijalnih usluga i boljom targetiranošću materijalnih davanja uticaće se na konkurentnost na način što će ovo doprinijeti smanjenju siromaštva (ne samo dohodovno, nego i višestruko) i nejednakosti, što ujedno predstavlja dugoročno ulaganje u ljudski kapital i produktivnost stanovništva. Konkurentnost se dodatno postiže i kroz podršku porodica u pristupu uslugama socijalne i dječje zaštite koje im omogućavaju veći stepen izlaznosti na tržište rada i doprinosu ekonomiji. Povećanje socijalne stabilnosti kroz podršku onima kojima je najpotrebnije će doprinijeti stabilnijem društvu, smanjujući socioekonomske tenzije. Takođe, razvoj navedenih usluga i bolja targetiranost korisnika materijalnih davanja direktno treba da doprinese ostvarivanju cilja održivog razvoja (SDG) Agende za održivi razvoj, i to: SDG 1, odnosno svijet bez siromaštva i SDG 10, odnosno smanjenje nejednakosti.

Unapređenjem funkcionalnosti Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (e-Soci-

jala) koje se odnose na praćenje ostvarenja prava po osnovu socijalne i dječje zaštite i omogućavanjem potpunog monitoringa korišćenja sredstava u te svrhe, te analizom dobijenih podataka, biće omogućeno u kranjem bolje ciljanje korisnika materijalnih davanja i pružanje adekvatne podrške najosjetljivijim kategorijama stanovništva. Osim toga, unapređenje sistema otvara put ka razvoju novih web servisa koji dodatno poboljšavaju praćenje aktivacija korisnika materijalnih davanja evidentiranih u bazi Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZCG). Time se olakšava koordinacija između različitih institucija koje podržavaju socijalnu i dječju zaštitu. Ovi koraci unapređuju sistem socijalne zaštite i pružaju veću podršku korisnicima, poboljšavajući njihovu aktivnost na tržištu rada i doprinoseći društvenoj inkluziji.

Sa druge strane, prateći EU agendu, potrebno je staviti fokus na usklađivanje vještina radne snage sa potrebama privrede, a uzimajući u obzir zelenu i digitalnu transformaciju, neophodno je stvaranje kvalifikovane radne snage kako bi se smanjila neusklađenost između vještina koje pojedinci stiču kroz proces obrazovanja i osposobljavanja i onih koje se traže na tržištu rada.

U tom smislu, u Izvještaju EK za Crnu Goru 2023¹⁰ navedeno je da nepodudaranje vještina ostaje značajan izazov, gdje se posebno ističu problemi prekvalifikacije i rada u profesijama u kojima licima nedostaje odgovarajuće obrazovanje/vještine. U Izvještaju se posebno naglašava potreba za uspostavljanjem mehanizma evaluacije praktičnog obrazovanja u stručnom i visokom obrazovanju. Strukturna neusklađenost ponu-

de i tražnje vidljiva je i kroz podatke Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. Krajem 2023. godine na evidenciji Zavoda za zapošljavanje bilo 39.942 nezaposlenih. Nezaposlenih sa III i IV nivoom kvalifikacija obrazovanja je oko 46%. Sa druge strane, od ukupno izdatih dozvola za strance pretežno učešće (62%) imaju tri grupe zanimanja: građevinarstvo, usluge smještaja i ishrane i ostale uslužne djelatnosti. U Analizi sektora obrazovanja (2015-2020), koju je u saradnji sa nekadašnjim Ministarstvom prosvjete pripremio UNICEF¹¹, navedeno je da postoji neusklađenost u pogledu vještina koje se stiču putem sistema obrazovanja i potreba tržišta rada što je, uz manjak novih radnih mjesta, prepreka ekonomskom rastu i konkurentnosti.

Obrazovanje odraslih u Crnoj Gori predstavlja segment obrazovanja kojem je potrebno posvetiti više pažnje u svim njegovim aspektima. Imajući u vidu trenutni obuhvat od oko 4% odraslih koji su učestvovali u različitim programima obuke, neophodno je stvarati uslove za uključivanje što većeg broja građana u proces cjeloživotnog učenja, u cilju razvoja konkurentne tržišne privrede, smanjenja nezaposlenosti i socijalne isključenosti.

Sistem stručnog obrazovanja treba da slijedi potrebe i prioritete privrede, ali i potrebe pojedinca i društva u cjelini, nudeći mjere i aktivnosti kako bi se svakom pojedincu pomoglo da se što bolje snađe na tržištu rada. I pored značajnih rezultata koji su u prethodnom periodu postignuti u ovoj oblasti, i dalje postoji potreba za unapređenjem kvaliteta stručnog obrazovanja, sa posebnim akcentom na unapređenje kvaliteta praktičnog obrazovanja i učenja uz rad.

Na osnovu prioriteta u sektorskim strategijama i razvijenim standardima zanimanja i kvalifikacija, potrebno je dalje raditi na proširivanju obrazovne ponude u oblasti stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih kako bi se na adekvatan i efikasan način odgovorilo zahtjevima tržišta rada.

10. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2023_en

11. <https://www.unicef.org/montenegro/en/reports/education-sector-analysis-2015-2020>

Visoko obrazovanje se realizuje na javnim i privatnim ustanovama visokog obrazovanja, u skladu s nacionalnim i međunarodnim politikama i prioritetima. Visoko obrazovanje je temeljni čini-lac napretka i prosperiteta društva, omogućavajući ne samo ekonomski razvoj, već i socijalni napredak, tehnološke inovacije, kao i jačanje demokratskih vrijednosti i socijalne kohezije. Imajući u vidu visok nivo nezaposlenosti lica sa stečenim visokim obrazovanjem, neophodna je bolja pripremljenost i praktična obučenost studenata, kako bi svojim znanjem i vještinama bolje odgovorili na zahtjeve savremenog tržišta rada. Planirane mjere kao što su praćenje praktične nastave i obuke kod poslodavaca, kao i unaprijeđen sistem karijernog savjetovanja će doprinijeti prevazilaženju postojećih nedostataka u crnogorskom sistemu visokog obrazovanja.

REFORMA 3.1.1. RJEŠAVANJE NE-USKLAĐENOSTI NA TRŽIŠTU RADA KROZ CJELOŽIVOTNO UČENJE I POVEĆAVANJE ZAPOSŁIVOSTI DIPLOMACA KROZ PRAKTIČAN RAD, UKLJUČUJUĆI POSLOVE U ZELENOJ I DIGITALNOJ EKONOMIJI

Obrazovanje odraslih ne odgovara zahtjevima polaznika za prekvalifikacijom i sticanjem dodatnih vještina. U 2022. godini licencirano je 127 organizatora obrazovanja. Prema raspoloživim podacima, u 2021. godini su 4.573 kandidata završila različite programe obuke, u 2022. godini broj kandidata koji su pohađali programe obuke je 6.046. Postojeću obrazovnu ponudu treba upotpuniti kako bi se u potpunosti odgovorilo na obrazovne potrebe različitih kategorija stanovništva. Cilj je dalje raditi na promociji cjeloživotnog učenja i kreiranju opsežnije obrazovne ponude za sve kategorije građana shodno

uzrastu, kao i obrazovnom profilu. Za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u partnerstvu sa Centrom za stručno obrazovanje i Ispitnim centrom Crne Gore.

U 2022. godini, udio stanovništva starosti od 15 do 64 godine u Crnoj Gori iznosio je 66,1% od ukupnog stanovništva, što iznosi 409 433 stanovnika.

U 2023. godini, 4% odraslih od 25-64 godine učestvovalo je u učenju.

U školskoj 2023/2024. godini u srednjem obrazovanju je 25.727 učenika, od čega se 69,6% učenika obrazuju po obrazovnim programima stručnog obrazovanja i 30,4% učenika po obrazovnom programu gimnazije. U srednjem stručnom obrazovanju broj obrazovnih programa koje nude škole je 81 (31 trogodišnji program i 50 četvorogodišnjih programa), ali u realizaciji programa nedostaje fokus na kvalitetnom praktičnom obrazovanju. Oko 50% učenika obrazuje se po programima stručnog obrazovanja u četvorogodišnjem trajanju i oko 20% po programima u trogodišnjem trajanju. Trogodišnje obrazovne programe stručnog obrazovanja u školskoj 2020/2021. godini završio je 1381 učenik (953 muškog pola i 428 ženskog pola), u školskoj 2021/2022. godini 1406 učenika (964 muškog pola i 442 ženskog pola) i u školskoj 2022/2023. godini 1178 učenika (831 muškog pola i 347 ženskog pola).

Stručno obrazovanje obavljaju škole ili škole zajedno sa poslodavcem, u skladu sa obrazovnim programom. Škola može izvoditi stručno obrazovanje u cjelini ili teorijski dio u školi, a praktično obrazovanje ili dio praktičnog obrazovanja kod poslodavca. Obim praktičnog obrazovanja kod poslodavca određuje se obrazovnim programom. U obrazovnim programima stručnog obrazovanja u četvorogodišnjem trajanju potrebno je povećati obim učenja uz rad, u realnom radnom okruženju, jer još uvijek ne postoje uslovi da se ovi programi realizuju sa elementima dualnog oblika obrazovanja.

Ako stručno obrazovanje izvodi škola, a dio praktičnog obrazovanja se izvodi kod poslodavca, međusobna prava i obaveze između škole i poslodavca, kao i prava i obaveze učenika uređuju se ugovorom o praktičnoj nastavi. Ako praktično obrazovanje izvodi u cjelini poslodavac (dualno obrazovanje), međusobna prava i obaveze učenika i poslodavca uređuju se individualnim ugovorom o obrazovanju koji zaključuju poslodavac i roditelj, staratelj, odnosno usvojilac učenika. Tokom dualnog obrazovanja učeniku prvog i drugog razreda iz budžeta Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija isplaćuje se mjesečna naknada, i to najmanje 10% od prosječne neto zarade u Crnoj Gori u prvom razredu i najmanje 15% u drugom razredu. Poslodavac se obavezuje da tokom ostvarivanja dualnog obrazovanja učeniku trećeg razreda isplaćuje mjesečnu naknadu, i to najmanje 20% od prosječne neto zarade u Crnoj Gori.

Iako je od 2017. godine koncept dualnog obrazovanja uveden u obrazovni sistem, mali broj učenika se obrazuje po ovom modelu obrazovanja. Interesovanje učenika i poslodavaca za učešće u dualnom obrazovanju je u padu, pri čemu se smanjuje broj učenika u trećem razredu, kada naknadu učenicima obezbjeđuje poslodavac. U školskoj 2023/2024. godini u dualnom obrazovanju je 463 učenika. U školskoj 2020/2021. godini u dualnom obrazovanju bilo je 755 učenika, u školskoj 2021/2022. godini 570 učenika, a u školskoj 2022/2023. godini oko 410 učenika.

U školskoj 2022/2023. godini, 37% diplomaca (od toga oko 30% žena) iz trogodišnjih programa stručnog obrazovanja imalo je koristi od značajnog (najmanje 25% programa) učenja zasnovanog na radu kod poslodavaca.

MEIS (Crnogorski obrazovni informacioni sistem) ima poseban odjeljak posvećen učenju zasnovanom na radu u stručnom obrazovanju. Stručne škole unose potrebne podatke u informacioni sistem - podatke o učenicima koji učestvuju u učenju na radnom mestu, podatke o poslodavcima koji učestvuju u praktičnoj obuci itd.

U obrazovnim programima stručnog obrazovanja nedostaje fokus na kvalitetnom praktičnom obrazovanju, učenju uz rad i saradnji sa poslodavcima. Obim učenja uz rad je nedovoljan, u zavisnosti od sektora i obrazovnog programa. Nisu razvijeni mehanizmi praćenja organizacije i realizacije učenja uz rad, ni mehanizmi evaluacije. U cilju unapređenja kvaliteta praktičnog obrazovanja i učenja uz rad, neophodno je obezbijediti kontinuirane obuke nastavnika i instruktora praktičnog obrazovanja.

Kako bi se na efikasan način odgovorilo na navedene izazove i povećala zapošljivost diplomaca stručnog obrazovanja, neophodna je čvrsta saradnja Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija, Centra za stručno obrazovanje i škola sa lokalnim zajednicama, udruženjima poslodavaca i poslodavcima. Za kvalitetno praktično obrazovanje, koje će se u što većem obimu realizovati kod poslodavca, na radnom mjestu, neophodna je što veća uključenost poslodavaca i njihovih udruženja. Stoga je potrebno jačati saradnju sa poslodavcima radi njihovog aktivnog učešća u realizaciji praktičnog obrazovanja i stvoriti uslove za podsticaje za poslodavce koji zapošljavaju učenike nakon završetka obrazovanja. Takođe, u cilju dostupnosti informacija o mogućnostima koje nudi obrazovni sistem, potrebno je da svi uključeni akteri sprovedu aktivnosti koje promovišu deficitarne kvalifikacije i stručno obrazovanje u cjelini.

Visoko obrazovanje treba da se razvija u skladu

sa globalnim trendovima, kao što su: digitalna i zelena tranzicija, razvoj novih tehnologija, masovne migracije i stalne promjene na tržištu rada. Evropska komisija je prepoznala sljedeće izazove koje visoko obrazovanje u Crnoj Gori treba da razvije: povećanje udjela praktične nastave i obuke kod poslodavaca, povećanje broja diplomaca iz STEM nauka koji počinju ili nastavljaju karijeru u nastavi u osnovnim i srednjim školama i obezbjeđivanje kvaliteta karijernog vođenja i savjetovanja na svim nivoima obrazovanja, uključujući visoko obrazovanje.

U okviru ove mjere potrebno je obezbijediti ugovore između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca u cilju obezbjeđivanja krajnjeg cilja od 60% studenata koji obavljaju praktičnu nastavu kod poslodavca. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija formiraće Koordinacionu grupu koju će činiti predstavnici ministarstva i univerziteta u cilju praćenja indikatora uspješnosti, u skladu sa planiranim vremenskim okvirima, i to 20% studenata pohađa praktičnu nastavu kod poslodavca do kraja 2025. godine, 40% do kraja 2026. godine i 60% do kraja 2027. godine.

Ciljani korisnici su odrasli starosti od 25 do 64 godine, licencirani organizatori obrazovanja odraslih i poslodavci. Za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u partnerstvu sa Centrom za stručno obrazovanje i Ispitnim centrom Crne Gore. Pored učenika trogodišnjih programa stručnog obrazovanja, ciljani korisnici su nastavnici i instruktori praktičnog obrazovanja i poslodavci. Za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u partnerstvu sa Centrom za stručno obrazovanje, školama i poslodavcima, odnosno njihovim udruženjima.

Pored studenata u okviru ove mjere, biće uključen značajan broj poslodavaca iz oblasti pokrivenih studijskim programima, u cilju obezbjeđivanja krajnjeg cilja, a to je 60% studenata koji pohađaju praktičnu nastavu kod poslodavaca.

Korak 1 - Usavršavanje i prekvalifikacija radne snage. Najmanje 7% odraslih, uzrasta 25-64 (od čega okvirno 50% žena) je učestvovalo u ovakvoj vrsti obrazovanja tokom prethodnih 12 mjeseci.

Kako bi postala dio jedinstvenog tržišta znanja i vještina EU, neophodno je da Crna Gora razvije mjere prekvalifikacije i usklađivanja sa tržištem rada, uz posebnu pažnju posvećenu dvostrukoj tranziciji. Sprovedenjem aktivnosti u okviru ovog koraka obezbijediće se uslovi za stvaranje radne snage koja posjeduje znanja i vještine za obavljanje poslova koji se u značajnoj mjeri oslanjaju na zelenu i digitalnu ekonomiju i poboljšati kvalitet i relevantnost programa obrazovanja odraslih kako bi se povećao udio odraslog stanovništva u procesima cjeloživotnog učenja.

Korak 2 - Rad u okviru stručnog obrazovanja i osposobljavanja (SOO). Najmanje 50% diplomaca (od čega okvirno 40% žena) iz trogodišnjeg nastavnog programa za SSO ima koristi od rada (obuhvata najmanje 25% programa) kod poslodavaca tokom obrazovanja.

U stručnom obrazovanju, koje ima važnu ulogu u podsticanju zapošljivosti diplomaca, neophodno je omogućiti svim učenicima trogodišnjih obrazovnih programa praktično obrazovanje na radnom mjestu (učenje uz rad) u različitim oblicima, u zavisnosti od dostupnosti mjesta za učenje u sredini u kojoj se škola nalazi. Kroz učenje u realnom radnom okruženju učenik razvija praktične vještine, ali i stiče sposobnost timskog rada, snalaženja u novim i nepoznatim situacijama, sposobnost rešavanja problema. U toku praktičnog obrazovanja kod poslodavca učenik stiče i preduzetničku kompetenciju i transferzalne vještine koje mu omogućavaju brže uključivanje u posao i lakšu zapošljivost. Učenje uz rad je, pored toga što je prepoznato kao efikasan način u olakšava-

nju tranzicije mladih iz škole na posao, posebno značajno za poslodavce, jer pruža mogućnost razvoja vještina koje su usko vezane za potrebe tržišta rada.

Kvalitetno praktično obrazovanje i učenje uz rad, kao i kvalitetno stručno obrazovanje u cjelini, zahtijeva: poboljšanje obrazovne ponude za mlade osavremenjavanjem postojećih i razvojem novih obrazovnih programa u skladu sa potrebama tržišta rada; povećanje obima učenja uz rad; jačanje saradnje sa poslodavcima i njihovo aktivno uključivanje u procese planiranja, sprovođenja, nadzora i vrednovanja stručnog obrazovanja; obezbjeđivanje kontinuirane obuke nastavnika i instruktora praktičnog obrazovanja, u skladu sa utvrđenim potrebama; promovisanje stručnog obrazovanja i učenja uz rad i dr.

Korak 3 - Učenje kroz rad u visokom obrazovanju: 20% visokoškolskih diplomaca (od čega okvirno 50% žena) ima značajnu korist od učenja kroz rad kod poslodavaca tokom predviđenog obrazovanja.

Prateći preporuke Izvještaja Evropske komisije za Crnu Goru za 2023. godine, te EU standarde u ovoj oblasti, korak podrazumijeva cilj da 20% od ukupnog broja studenata putem učenja na radu kod poslodavca, uz posebnu pažnju

posvećenu rodnoj komponenti i učeću 50% žena u ovom obuhvatu, imati priliku da otkrije svijet poslovanja i stekne tehničke i profesionalne vještine koje se očekuju na tržištu rada, ali i da steknu kvalifikaciju visokog obrazovanja kroz metodologiju zasnovanu na praksi.

Korak 4 - Upravljanje karijerom i savjetovanje: - novi model za upravljanje karijerom i savjetovanje usvojen u okviru Strategije vođenja karijere i savjetovanja 2025-2030.

Trenutni sistem karijernog vođenja nije dao zadovoljavajuće rezultate, zbog čega će fokus ovog koraka biti usvajanje novog modela u okviru narednog strateškog ciklusa koji se odnosi na karijerno vođenje i savjetovanje za period 2025-2030. Novi pristup podrazumijevaće osnivanje Nacionalnog karijernog centra što će omogućiti snažniju koordinaciju, jasniju metodologiju i bolju umreženost sa sistemom zapošljavanja Crne Gore.

Korak 5 - 800 karijernih savjetnika u osnovnim i srednjim školama i univerzitetima obučeni su u skladu sa novim modelom.

Organizacija obuka za savjetnike za karijerno vođenje u osnovnim, srednjim školama i na univerzitetima pratiće novi model karijernog vođenja i savjetovanja uz izradu mehanizma praćenja karijernog puta učenika, studenata i odraslih.

Tabela 64 - Pregled koraka za reformsku mjeru 3.1.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Usavršavanje i prekvalifikacija radne snage. Najmanje 7% odraslih, uzrasta 25-64 (od čega okvirno 50% žena) je učestvovalo u ovakvoj vrsti obrazovanja tokom prethodnih 12 mjeseci	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	decembar 2026. godine

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Rad u okviru stručnog obrazovanja i osposobljavanja (SOO). Najmanje 50% diplomaca (od čega okvirno 40% žena) iz trogodišnjeg nastavnog programa za SSO ima koristi od rada (obuhvata najmanje 25% programa) kod poslodavaca tokom obrazovanja	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	decembar 2027. godine
Učenje kroz rad u visokom obrazovanju: 20% visokoškolskih diplomaca (od čega okvirno 50% žena) ima značajnu korist od učenja kroz rad kod poslodavaca tokom predviđenog obrazovanja	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ustanove visokog obrazovanja	decembar 2025. godine
Upravljanje karijerom i savjetovanje: novi model za upravljanje karijerom i savjetovanje usvojen u okviru Strategije vođenja karijere i savjetovanja 2025-2030	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar	decembar 2025. godine
800 karijernih savjetnika u osnovnim i srednjim školama i univerzitetima obučeni su u skladu sa novim modelom	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar	decembar 2027. godine

Korak 1 - Usavršavanje i prekvalifikacija radne snage. Najmanje 7% odraslih, uzrasta 25-64 (od čega okvirno 50% žena) je učestvovalo u ovakvoj vrsti obrazovanja tokom prethodnih 12 mjeseci.

Na osnovu sprovedene analize sistema obrazovanja odraslih, kao i analize usklađenosti obrazovne ponude iz ove oblasti i potreba za znanjima i vještinama, planirana je izrada i revidiranje programa obrazovanja odraslih u okviru sektora koji uključuju zelenu i digitalnu ekonomiju, kao i drugih sektora, u skladu sa potrebama tržišta rada. Cilj je revidiranje najmanje 30 programa ob-

razovanja odraslih za kojima se bude pokazala najveća potreba na tržištu rada, a biće razvijeno najmanje 10 programa obrazovanja odraslih kojima se promovišu poslovi u zelenoj i digitalnoj ekonomiji.

Pružiće se podrška ustanovama za obrazovanje odraslih u cilju povezivanja sa privredom i poslodavcima kroz razvoj komunikacione strategije i omogućiće se sticanje nacionalnih stručnih kvalifikacija u saradnji sa Ispitnim centrom Crne Gore. Kampanje kojima se podstiče učenje odraslih za fokus će imati zelenu i digitalnu ekonomiju, uvažavajući mjere iz Nacionalne strategije održivog razvoja, Nacionalnog programa zaštite životne sredine, lokalnih planova zaštite životne sredine, strategija, planova i programa koji se donose,

odnosno koji su doneseni prema posebnim propisima u pojedinim oblastima za pojedine segmente životne sredine i opterećenja.

Za ove aktivnosti potrebno je izdvojiti 180.000,00 eura, a za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u partnerstvu sa Centrom za stručno obrazovanje i Ispitnim centrom Crne Gore. Aktivnosti će biti realizovane u periodu 2025-2027. godina.

Rizik nižeg nivoa bio bi nedovoljna zainteresovanost odraslih za učešće u programima obuke, što će biti riješeno snažnom promocijom obrazovanja i učenja odraslih.

Tabela 65 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.1.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Razvoj programa obrazovanja odraslih i ispitnih kataloga u okviru sektora koji uključuju zelenu i digitalnu ekonomiju, kao i drugih sektora, na osnovu analize sistema obrazovanja odraslih i analize usklađenosti obrazovne ponude i potreba za znanjima i vještinama iz oblasti zelene i digitalne ekonomije	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Centar za stručno obrazovanje Ispitni centar Crne Gore	Odluke Nacionalnog savjeta za obrazovanje Rješenja o programima obrazovanja odraslih i ispitnim katalogima objavljena u „Službenom listu Crne Gore“, na osnovu odluka Nacionalnog savjeta za obrazovanje
Sprovođenje kampanja kojima se podstiče učenje odraslih, sa fokusom na zelenu i digitalnu ekonomiju	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Centar za stručno obrazovanje	Web-sajt Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija https://www.gov.me/mps Web-sajt Centra za stručno obrazovanje https://www.gov.me/cso

Korak 2 - Rad u okviru stručnog obrazovanja i osposobljavanja (SOO). Najmanje 50% diplomaca (od čega okvirno 40% žena) iz trogodišnjeg nastavnog programa za SSO ima koristi od rada (obuhvata najmanje 25% programa) kod poslodavaca tokom obrazovanja.

Cilj ovog koraka je povećanje zaposlenosti diplomaca stručnih škola unapređenjem kvaliteta i povećanjem obima

praktičnog obrazovanja i učenja uz rad, kroz sljedeće aktivnosti:

U cilju usklađivanja obrazovne ponude sa potrebama tržišta rada planirana je, u skladu sa prethodno sprovedenim istraživanjem potreba za vještinama i kvalifikacijama, izrada sektorskih strategija, standarda zanimanja, standarda kvalifikacija i obrazovnih programa stručnog obrazovanja u sektorima koji uključuju digitalne tehnologije i zelene poslove, ali i u drugim oblastima, u skladu sa prioritetima razvoja djelatnosti u Crnoj

Gori. Cilj je da se razvije 50 standarda zanimanja, 50 standarda kvalifikacija i 15 obrazovnih programa. Procijenjeni trošak je 170.000,00 eura, a za realizaciju navedenih aktivnosti nadležni su Centar za stručno obrazovanje i Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija. Aktivnost će biti realizovana u periodu 2025-2027. godina.

U cilju unapređenja praktičnog i dualnog obrazovanja, planirano je sprovođenje obuke nastavnika i instruktora praktičnog obrazovanja, na osnovu rezultata eksterne evaluacije praktičnog obrazovanja i utvrđenih potreba (10 grupa nastavnika praktične obuke i trenera u kompaniji). Za ovu aktivnost potrebno je izdvojiti 100.000,00 eura, a u realizaciju aktivnosti biće uključeni Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Centar za stručno obrazovanje, škole, udruženja poslodavaca i poslodavci. Aktivnost će biti realizovana u periodu 2025-2027. godina.

Imajući u vidu značaj unapređenja saradnje sa poslodavcima i njihovog aktivnog uključivanja u realizaciju praktičnog obrazovanja, a sve u cilju povećanja zapošljivosti diplomaca, planirano je uspostavljanje sistema podsticaja poslodavcima koji učestvuju u realizaciji praktičnog obrazovanja i zapošljavaju učenike nakon završetka obrazovanja formiranjem Fonda za podršku dualnom obrazovanju. Sredstva iz Fonda biće korišćena za nagrade najboljim učenicima u dualnom obrazovanju, bonuse poslodavcima koji obrazuju određen broj učenika u dualnom obliku obrazovanja, bonuse poslodavcima koji zaposle učenike nakon završetka njihovog obrazovanja, naknade instruktorima praktičnog obrazovanja i dr. Procijenjeni trošak je 210.000,00 eura, a u realizaciji aktivnosti učestvuju Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija i poslo-

davci, odnosno njihova udruženja. Aktivnost će biti realizovana u periodu 2025-2027. godina.

U cilju podizanja svijesti o stručnom obrazovanju kako poslodavaca, tako i učenika, kao i promovisanja učešća poslodavaca u osmišljavanju i realizaciji učenja uz rad, planirano je sprovođenje i podržavanje aktivnosti koje promovišu deficitarne kvalifikacije i stručno obrazovanje, a naročito obrazovne profile u dualnom obrazovanju, sa posebnim naglaskom na podsticanje učešća djevojčica u stručnom obrazovanju. Procijenjeni trošak je 60.000,00 eura, a u realizaciji aktivnosti učestvuju Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija i Centar za stručno obrazovanje. Aktivnost će biti realizovana u periodu 2025-2027. godina.

Rizici nižeg nivoa su sljedeći:

- Nedovoljna motivisanost nastavnika praktične nastave i trenera u kompaniji za učešće u obuci, što će se rješavati promocijom značaja praktične nastave kako u školi tako i u kompaniji.
- Nedovoljna zainteresovanost poslodavaca za učenje zasnovano na radu, što će biti riješeno snažnom promocijom saradnje škola i preduzeća i većim uključivanjem poslodavaca u realizaciju praktične nastave.

Tabela 66 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.1.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Izrada sektorskih strategija, standarda zanimanja, standarda kvalifikacija i obrazovnih programa stručnog obrazovanja u sektorima koji uključuju digitalne tehnologije i zelene poslove, ali i u drugim oblastima, u skladu sa prioritetima razvoja djelatnosti u Crnoj Gori	Centar za stručno obrazovanje Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Odluke Savjeta za kvalifikacije Odluke Nacionalnog savjeta za obrazovanje Rješenja o standardima zanimanja objavljena u „Službenom listu Crne Gore“, na osnovu odluka Savjeta za kvalifikacije Rješenja o obrazovnim programima objavljena u „Službenom listu Crne Gore“, na osnovu odluka Nacionalnog savjeta za obrazovanje
Sprovođenje obuke nastavnika i instruktora praktičnog obrazovanja, na osnovu rezultata eksterne evaluacije praktičnog obrazovanja i utvrđenih potreba	Centar za stručno obrazovanje Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaji Centra za stručno obrazovanje o sprovedenim obukama Web-sajt Centra za stručno obrazovanje https://www.gov.me/cso Web-sajt Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija https://www.gov.me/mps
Uspostavljanje sistema podsticaja poslodavcima kroz formiranje Fonda za podršku dualnom obrazovanju u saradnji sa poslodavcima	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Udruženja poslodavaca	Odluka o formiranju Fonda za podršku dualnom obrazovanju Budžet Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Promocija deficitarnih kvalifikacija i stručnog obrazovanja, sa posebnim naglaskom na obrazovne profile u dualnom obrazovanju i podsticanje učešća djevojčica u stručnom obrazovanju	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Centar za stručno obrazovanje	Web-sajt Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija https://www.gov.me/mps Web-sajt Centra za stručno obrazovanje https://www.gov.me/cso

Korak 3 - Učenje kroz rad u visokom obrazovanju: 20% visokoškolskih diplomaca (od čega okvirno 50% žena) ima značajnu korist od učenja kroz rad kod poslodavaca tokom predviđenog obrazovanja.

Budući da Zakon o visokom obrazovanju propisuje da studijski programi uključuju najmanje 25% praktične nastave koja se može sticati u okviru prostorija ustanove visokog obrazovanja i van nje, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će osigurati da najmanje 60% studenata obavi praktičnu nastavu kod poslodavca, odnosno van ustanove. Ova mjera će se utvrditi ugovorima koji se zaključuju između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca, dok će Ministarstvo kroz Strategiju visokog obrazovanja 2024-2027 razviti sistem praćenja studenata koji obavljaju praktičnu nastavu kod poslodavca, u skladu sa studijskim programom za postizanje ishoda učenja. Za ovu aktivnost potrebno je izdvojiti 450.000,00 eura, a za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija. Ove aktivnosti se planiraju realizovati u periodu od 01. januara 2025. godine do 31. decembra 2027. godine. U cilju ostvarivanja postavljenog indikatora, potrebno je obezbijediti mehanizme praćenja realizacije ugovorenih obaveza za praktičnu nastavu i obuku između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija formiraće Koordinacionu grupu koju će činiti predstavnici Ministarstva, ustanova visokog obrazovanja i socijalnih partnera u cilju praćenja indikatora uspješnosti, u skladu sa planiranim vremenskim okvirima, i to: 20% studenata pohađa praktičnu nastavu kod poslodavca do kraja 2025. godine, 40% do kraja 2026. godine i 60% do kraja 2027. godine.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inova-

cija će kroz sljedeće aktivnosti dostići planirani indikator:

1. Formiranje Koordinacione grupe za praćenje saradnje između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca - u okviru ove aktivnosti Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će obrazovati koordinacionu grupu koja će imati za cilj da prati saradnju između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca, da daje preporuke za postizanje ciljeva navedenih u Planu rasta i obezbijedi podršku za rad Koordinacione grupe.

2. Potpisivanje ugovora između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca - u okviru realizacije ove aktivnosti ustanove visokog obrazovanja će obezbijediti potpisivanje ugovora sa poslodavcima. Potpisivanjem ovih ugovora obezbijediće se praktična nastava kod poslodavaca kao dio nastavnog plana za studijsku godinu. Boravak studenata kod poslodavaca planira se na osnovu pripremljenih zadataka iz usvojenog nastavnog programa i dogovora sa poslodavcima. Plan treba da sadrži vrijeme obavljanja praktične nastave kod poslodavca, broj studenata i sl.

3. Izrada plana praćenje uspješne realizacije praktične nastave - za potrebe realizacije ove aktivnosti, potrebno je izraditi Plan praćenja uspješne realizacije praktične nastave. Ovaj Plan treba da definiše jasne smjernice za sprovođenje aktivnosti i dostizanje ciljeva predviđenih Planom rasta. Takođe, Plan će sadržati naziv odgovorne institucije, budžet potreban za realizaciju, dinamiku i rokove za sprovođenje aktivnosti, sistem evaluacije i ocjenjivanja, sistem samoevaluacije od strane studenata i poslodavaca.

4. Stvaranje preduslova za uspostavljanje elektronske baze za praćenje praktične nastave van ustanova visokog obrazovanja - što će podrazumijevati više podaktivnosti, kao što su: priprema tenderskih procedura, raspisivanje Javnog poziva za izradu softvera za praćenje praktične nastave van ustanova

visokog obrazovanja, izradu softvera, koji će sadržati informacije koje se odnose na potpisane ugovore između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca, broj studenata koji je prošao obaveznu praktičnu nastavu kod poslodavca i sl, te utvrđivanje uslova za vođenje elektronske baze.

5. Realizacija studentske prakse kod poslodavaca može se suočiti sa izazovima kao što su: pronalaženje adekvatnih poslodavaca; upravni i pravni postupci; jasna očekivanja sa obje strane (studenti i poslodavci); finansijska pitanja i praćenje i evaluacija. Takođe, pitanje da li je praksa plaćena može uticati na interesovanje studenata i sposobnost poslodavaca da ih prihvate. Poslodavci mogu imati dodatne troškove vezane za mentorstvo, obuku i administraciju, što takođe predstavlja izazov.

Tabela 67– Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.1.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Formiranje Koordinacione grupe za praćenje saradnje između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ustanove visokog obrazovanja	Rješenje o formiranju Koordinacione grupe za praćenje saradnje između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca
Potpisivanje ugovora između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ustanove visokog obrazovanja	Potpisani ugovori između ustanova visokog obrazovanja i poslodavaca
Izrada plana praćenje uspješne realizacije praktične nastave	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ustanove visokog obrazovanja	Donešen Plan praćenja uspješne realizacije praktične nastave; Web stranica Ministarstva
Stvaranje preduslova za uspostavljanje elektronske baze za praćenje praktične nastave van ustanova visokog obrazovanja	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ustanove visokog obrazovanja	Izveštaj o radu Ministarstva

Korak 4 - Upravljanje karijerom i savjetovanje: novi model za upravljanje karijerom i savjetovanje usvojen u okviru Strategije vođenja karijere i savjetovanja 2025-2030.

Sistem karijernog vođenja i savjetovanja koji se zasniva samo na školskim karijernim timovima nije dao očekivane rezultate. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će kreirati novi model koji će imati dvostruku strukturu: Nacionalni karijerni centar i karijerni timovi za sve nivoe ob-

razovanja. Osnivanjem Nacionalnog karijernog centra će se obezbijediti kvalitetniji pristup radu postojećih školskih karijernih timova i karijernih centara na ustanovama visokog obrazovanja. Cilj uspostavljanja ovog nacionalnog tijela je okupljanje profesionalnih karijernih savjetnika i obezbjeđivanje kvalitetne podrške karijernim timovima u obrazovanju. Podrška će se odnositi na obuku karijernih timova i karijernih centara na ustanovama visokog obrazovanja, obezbjeđivanje stručne literature, relevantnih materijala, inovativnih metoda rada i planiranja rada sa korisnicima. Takođe će se kroz ovaj sistem razviti kontinuirana saradnja sa sistemom za pošljavanje u Crnoj Gori.

Za ovaj korak potrebno je izdvojiti 300.000,00 eura, a za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija sa obrazovnim ustanovama. Ove aktivnosti se planiraju realizovati u periodu od 1. januara 2025. godine do 31. decembra 2025. godine.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će u cilju uspostavljanja novog modela karijernog vođenja i savjetovanja sprovesti sljedeće aktivnosti:

1. Osnivanje Nacionalnog karijernog centra - u okviru ove aktivnosti, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će osnovati nezavisno tijelo, Nacionalni karijerni centar, koji će okupiti neophodan broj profesionalnih karijernih savjetnika u cilju obezbjeđivanja kvalitetne podrške svim karijernim timovima u crnogorskom sistemu obrazovanja.

2. Priprema neophodne dokumentacije za rad Nacionalnog karijernog centra - za potrebe realizacije ove aktivnosti, potrebno je izmijeniti postojeću zakonsku regulativu sa ciljem definisanja uloge karijernog vođenja i savjetovanja,

kao i prepoznavanja nadležnosti Nacionalnog karijernog centra, razviti podzakonska akta, stručne materijale, priručnike, vodiče i drugo.

3. Priprema neophodne dokumentacije za rad karijernih timova - za potrebe realizacije ove aktivnosti, potrebno je izraditi posebne programe obuka za karijerne savjetnike, obezbijediti stručnu literaturu, relevantne materijale. Ovi programi obuka će biti realizovani u okviru daljih aktivnosti.

4. Obuka za profesionalne karijerne savjetnike - Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će organizovati obuke za 30 profesionalnih karijernih savjetnika koji će biti angažovani u Nacionalnom karijernom centru i realizovati obuke za 800 karijernih savjetnika u obrazovanju.

5. Osnivanje Nacionalnog karijernog centra može se suočiti sa različitim izazovima, kao što su: jasna misija, vizija i ciljevi; finansijska sredstva za dugoročno poslovanje; geografska dostupnost; efikasna saradnja sa obrazovnim institucijama i digitalizacija usluga. Takođe, neophodno je obezbijediti održive izvore finansiranja za dugoročne operacije, uključujući državne subvencije, privatne donacije i partnerstva sa industrijom i dostupnost usluga karijernih centara u različitim djelovima zemlje, uključujući i ruralna područja. Obuka karijernih savjetnika koji rade u osnovnim, srednjim školama i na univerzitetima može se suočiti sa nekoliko specifičnih izazova, kao što su: resursi u školama; kontinuirano obrazovanje; integracija sa nastavnim planom i programom; i rad sa roditeljima i zajednicom.

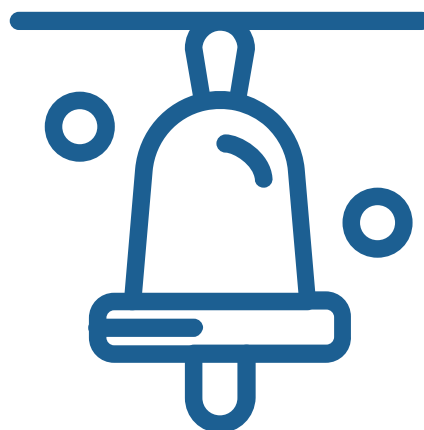

Tabela 68 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.1.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Osnivanje Nacionalnog karijernog centra	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Akt o osnivanju Nacionalnog karijernog centra
Priprema neophodne dokumentacije za rad Nacionalnog karijernog centra	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/Nacionalni karijerni centar	Pripremljena osnivačka akta; web-sajt Ministarstva
Priprema neophodne dokumentacije za rad karijernih timova	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar	Pripremljeni programi obuke, vodiči, testovi i upitnici i individualni planovi razvoja
Obuka za profesionalne karijerne savjetnike	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar	Lista učesnika obuke, izvještaji trenera, samoevaluacioni izvještaji učesnika obuka i dodjeljeni setifikati

Korak 5 - 800 karijernih savjetnika u osnovnim i srednjim školama i univerzitetima obučeni su u skladu sa novim modelom.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će, kroz ovaj korak, obezbijediti obuku za 800 karijernih savjetnika koji će biti angažovani u osnovnim i srednjim školama, ustanovama visokog obrazovanja i ustanovama za obrazovanje odraslih u cilju kvalitetnog rada sa učenicima, studentima i odraslim. Pored obuke za karijerne savjetnike, koje će sprovođiti profesionalni karijerni savjetnici angažovanih od strane Nacionalnog karijernog centra, razviće se i softver za praćenje karijernog puta učenika, studenata i odraslih kao i elektronska baza podataka za praćenje karijernog puta učenika, studenata i odraslih.

Za ovaj korak potrebno je izdvojiti 300.000,00 eura, a za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i

inovacija sa obrazovnim ustanovama. Ove aktivnosti se planiraju realizovati u periodu od 1. januara 2026. godine do 31. decembra 2027. godine.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će kroz sljedeće aktivnosti dostići planirani indikator:

1. Obuke za karijerne savjetnike - Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će organizovati obuke za 800 karijernih savjetnika na svim nivoima obrazovanja. Obuke će se realizovati u skladu sa programom obuke u skladu sa inovativnim metodama rada i savremenim međunarodnim standardima. Obuke će se organizovati u saradnji sa Nacionalnim karijernim centrom.

2. Stvaranje preduslova za puštanje u rad softvera za praćenje karijernog puta učenika/studenata/odraslih - što će podrazumijevati pripremu tenderskih procedura i raspisivanje Jav-

nog poziva za izradu softvera za praćenje karijernog puta učenika/studenta/odraslog, te izradu softvera i utvrđivanje uslova za vođenje elektronske baze za praćenje karijernog puta učenika/studenta/odraslog.

Tabela 69 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.1.1.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Obuke za karijerne savjetnike	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar	Lista učesnika obuke, izvještaji trenera, samoevaluacioni izvještaji učesnika obuka i dodjeljeni setifikati
Stvaranje preduslova za puštanje u rad softvera za praćenje karijernog puta učenika/studenata/odraslih	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar/univerziteti	Izveštaj o radu Ministarstva/Izveštaj Nacionalnog karijernog centra

REFORMA 3.1.2. POVEĆANJE UČEŠĆA ŽENSKÉ RADNE SNAGE

Zavod za zapošljavanje Crne Gore će sprovesti više novorazvijenih i redizajniranih postojećih aktivnih mjera zapošljavanja, u osnovi usmjerenih na unapređenje položaja žena na tržištu rada. Kako se ova ciljna grupa nezaposlenih lica nerijetko suočava sa specifičnim socio-ekonomskim preprekama pri zapošljavanju, postojeće aktivne mjere je potrebno redizajnirati i razviti nove koje će rezultirati ostvarivanjem njihovih stvarnih potreba na tržištu rada. Dakle, prvi korak u procesu kreiranja mjera i programa je identifikacija socio-ekonomskih prepreka i analiza strukturnih karakteristika nezaposlenih žena, kako bi se kreirali programi konceptualno primjenjeni njihovim individualnim potrebama i potencijalima.

Imajući u vidu da je uticaj planiranih inicijativa na zaposlenost žena, između ostalog, uslovljena i spremnošću poslodavaca da preuzmu odgovornost za njihovo zapošljavanje, odnosno inicijative kreirajuće se i sprovesti u saradnji sa Unijom poslodavaca Crne Gore i drugim relevantnim partnerima, na način kojim će se obezbijediti postizanje planiranih rezultata i cilja - *održivost zaposlenosti i nakon isteka programske podrške*.

S ciljem da se nezaposlenim ženama obezbijedi brža tranzicija u svijet rada Zavod će, kako u procesu pripreme, tako i kroz modularizovane sadržaje mjera

aktivne politike zapošljavanja kreirati set programa aktivacije kojima će, kroz stručnu, finansijsku podršku ili kombinacijama istih, nastojati da ublaži i otkloni utvrđene socio-ekonomske prepreke sa kojima se ova lica suočavaju.

Da bi se navedeno ostvarilo potrebno je: pravilno identifikovati grupe nezaposlenih žena kojima je podrška potrebna; identifikovati programe najprije utvrđenim preprekama pri njihovom zapošljavanju; pružiti integrisane usluge od strane izvođača (socijalne usluge, briga o djeci, starim licima itd); ojačati/osnažiti životne vještine, motivaciju i podstaći društvenu integraciju ove ciljne grupe; pružiti kombinovane usluge i mjere: savjetovanje, obrazovanje i osposobljavanje, sub-

vencionirano zapošljavanje, podrška samozapošljavanju, mentorstvo; pružiti im pomoć u traženju zaposlenja i nakon završetka programa i pružiti im podršku u formi mentorstva ili koučinga tokom zaposlenja s ciljem zadržavanja zaposlenosti (post - placement support) teže zapošljivih žena.

Vid podrške nezaposlenim ženama, je između ostalog kvalitetno i dostupno predškolsko vaspitanje i obrazovanje. Trenutno stanje pokazuje da veliki broj nezaposlenih žena nije u mogućnosti da pristupi tržištu rada, iz razloga što briga oko djece predškolskog uzrasta uslovljava njihov ostanak kući. Glavni razlog za ovo je prebukiranost postojećih vrtića.

Prepoznajući problem nedostajućih kapaciteta u predškolskom obrazovanju Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija je 2019. godine, sklopilo kreditni aranžman sa Bankom za razvoj Savjeta Evrope (CEB), koji je kroz kredit od 10 miliona eura podržao gradnju 9 novih objekata, i to 3 nova objekta u sjevernoj regiji, 4 objekta u centralnoj regiji, i 2 u južnoj regiji. Realizacijom svih ovih projekata će se otvoriti novih 2.200 mjesta, na osnovu svih standarda koji se tiču uslova za projektovanje ove vrste objekata. Rok za završetak radova za većinu objekata je decembar 2026. godine, dok se završetak svih projekata očekuje do decembra 2027. godine.

Osim objekata koji se dijelom finansiraju iz kreditnih sredstava kroz Kapitalni budžet je prepoznata potreba gradnje još 3 nova objekata, i to jednog u centralnoj i 2 u južnoj regiji. Realizacijom ovih projekata omogućiće se smještaj za 500 djece, a rok za završetak ovih objekata je tokom 2027. godine.

Osim navedenih novih objekata kroz kreditni aranžman sa Evropskom investicionom bankom (EIB), je planirano proširenje kapaciteta 3 objekta i to dva u centralnoj i jednog u južnoj regiji. Kroz proširenje će se dobiti novih 600 mjesta.

Osim procedura za izgradnju kao jedan od izazova za stavljanje u funkciju ovih objekata nametnula se pitanje stručno osposobljene radne snage. Rješavanje ovog izazova podrazumijeva obezbjeđivanje 300 kvalifikovanih stručnih kadrova, koji će biti angažovani u novim vrtićima. Ovo će se postići kroz otvaranje novih odjeljenja u srednjim školama i povećanje broja studenata upisanih na studijske programe iz oblasti predškolskog obrazovanja. Kroz povećanje broja studenata i stručnih kadrova koji se pripremaju za tržište rada, te uz postojeće nezaposlene kadrove u ovoj oblasti, te nemali broj studenata koji su u prethodnim godinama privremeno obustavljali studiranje, prije svega, iz razloga nepostojanja izgleda za kasnije zaposlenje, upravo zbog nedostatka vrtića, a koji će nastaviti studiranje kada se otvore šanse za zaposlenje početkom gradnje ovih objekata, ali i otvaranje novih odjeljenja u srednjim školama uvjereni smo da će se do okončanja projektnog perioda obezbijediti dovoljno radne snage za nove vrtiće.

Ciljna grupa korisnica su žene koje su radno sposobne i nalaze se na evidenciji Zavoda za zapošljavanje. Zavod za zapošljavanje treba da kreira programe zapošljavanja za ranjive skupine žena u saradnji sa Unijom poslodavaca i Ministarstvom rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga. Glavni nosilac aktivnosti biće Zavod za zapošljavanje u kontekstu revidirane metodologije koja targetira rodnu ravnopravnost, a u skladu sa pravilima ESF+. Takođe, ovom reformskom mjerom obuhvaćena su djeca predškolskog uzrasta, kao i nastavnici/vaspitači u predškolskim ustanovama.

Tabela 70 - Pregled koraka za refomsku mjeru 3.1.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Dva programa aktivnih mjera za tržište rada koji posebno targetiraju žene se sprovode u kontekstu uvođenja revidirane metodologije koje imaju žene za ciljnu grupu, u skladu sa ESF+ zahtjevima	Zavod za zapošljavanje Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga	decembar 2026. godine
Pružanje kvalitetne dječije njege: Povećanje broja mjesta u javno financiranim ustanovama za brigu o djeci širom zemlje dostupnih za djecu za 1800 novih mjesta (u skladu sa Pravilnikom standarda) podjednako za uzrast 0-3 godine i 4-6 godina	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Uprava za kapitalne projekte	decembar 2026. godine
Povećan broj kvalifikovanog osoblja zaposlenog za brigu o djeci za 300	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Uprava za kapitalne projekte	decembar 2026. godine

Korak 1 - Dva programa aktivnih mjera za tržište rada koji posebno targetiraju žene se sprovode u kontekstu uvođenja revidirane metodologije koje imaju žene za ciljnu grupu, u skladu sa ESF+ zahtjevima.

Postojeći i nedovoljno razvijeni sistemi podrške onemogućavaju veću uključenost žena na tržište rada, posebno onih koje usljed brige i staranja o djeci i starijim osobama kao i osobama sa invaliditetom nijesu radno aktivne. Zavod za zapošljavanje Crne Gore će tokom 2026. godine, a i dalje, sprovesti više novorazvijenih i redizajniranih postojećih aktivnih mjera politike zapošljavanja, u osnovi usmjerenih na unapređenje položaja žena na tržištu rada.

Kako se ova ciljna grupa nezaposlenih lica nerijetko suočava sa specifičnim socio-ekonomskim preprekama pri zapošljavanju, postojeće aktivne mjere je potrebno redizajnirati i razviti nove koje će rezultirati ostvarivanjem njihovih stvarnih potreba na tržištu rada. Najveći izazov u procesu kreiranja mjera i programa je identifikacija socio ekonomskih prepreka kroz izradu analize strukturnih karakteristika nezaposlenih žena i razvoj metodologije koja targetira rodnu ravnopravnost u skladu sa pravilima ESF+. Izrada pomenute analize i metodologije preduslov je da bi se kreirali programi konceptualno primjereni individualnim potrebama i potencijalima nezaposlenih, radno sposobnih žena. Ova dva dokumenta potrebno je izraditi najkasnije do III kvartala 2025. godine. Izrada analize svih prepreka za zapošljavanje žena, kao i metodologije na osnovu koje će se u budućnosti kreirati posebni programi aktivne

politike zapošljavanja predstavlja izuzetno izazovan posao. Ovaj posao zahtijeva višedisciplinarni pristup, posebna znanja i iskustva, tehnička i finansijska sredstva, poznavanje pravila ESF+, za koja Crna Gora nema kapacitet. U tom smislu Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga, u saradnji sa partnerima iz Evropske komisije i Delegacije EU u Podgorici, radiće na identifikaciji potencijalnih programa i projekata preko kojih će se obezbijediti tehnička podrška za izradu ovih dokumenata.

Tabela 71 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.1.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Analiza prepreka za zapošljavanje žena	Zavod za zapošljavanje; Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Izrada revidirane metodologije koja targetira rodnu ravnopravnost u skladu sa pravilima ESF+	Zavod za zapošljavanje Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Dva programa aktivnih mjera za zapošljavanja koje su usmjerene na žene	Zavod za zapošljavanje Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalnog dijaloga	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada

Korak 2 - Pružanje kvalitetne dječije njege: Povećanje broja mjesta u javno finansiranim ustanovama za brigu o djeci širom zemlje dostupnih za djecu za 1800 novih mjesta (u skladu sa Pravilnikom standarda) podjednako za uzrast 0-3 godine i 4-6 godina.

Kako je pomenuto aranžmanom sa Bankom za razvoj Savjeta Evrope (CEB), planirana je izgradnja objekata: novi vrtić u Baru, novi vrtić u Ulcinju, novi vrtić u naselju City kvart u Podgorici, novi vrtić u Beranama, novi vrtić u Plavu, novi vrtić u Bloku 35/36 u Podgorici, novi vrtić na Starom Aerodromu u Podgorici, novi vrtić na Zlatici u Podgorici i novi vrtić u Bijelom Polju. Uku-

pna procijenjena vrijednost za izgradnju objekata 28.633.588,00 eura.

Osim objekata koji se dijelom finansiraju iz kreditnih sredstava, kroz Kapitalni budžet je prepoznata potreba gradnje još 3 nova objekata, i to: novi vrtić u Tivtu, novi vrtić u Donjoj Gorici u Podgorici i novi vrtić u Budvi, ukupna vrijednost ovih objekata je 8.640.000,00 eura.

Osim navedenih novih objekata kroz kreditni aranžman sa Evropskom investicionom bankom (EIB), je planirano proširenje kapaciteta 3 objekata i to: vrtića na Zabjelu, vrtića u Kotoru i vrtića u Momišićima, ukupna vrijednost investicije u ovom dijelu je 11.363.728,80 eura.

Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata

ta, predviđena je obaveza raspisivanja arhitektonskih konkursa, prilikom izgradnje objekata javnog karaktera, osim u slučajevima kada se predmetni projekti finansiraju iz kreditnih ili donatorskih sredstava, te je stoga neophodno sprovesti aktivnost:

Sprovođenje arhitektonskih konkursa za odabir idejnih rješenja, za objekte koji se finansiraju iz Kapitalnog budžeta. S tim u vezi neophodno je sprovesti konkurse za novi vrtić u Tivtu, novi vrtić u Budvi i novi vrtić u Donjoj Gorici, dok je strateški pristup MPNI da iako nije u obavezi, zbog specifične arhitektonske bitnosti idejno rješenje za 6 objekata koji se finansiraju iz CEB kredita, ipak sprovede jedinstveni konkurs, nakon kojega će se modularno rješenje primjeniti na ove objekte, imajući u vidu da se radi o objektima slične kvadrature. Do sada su realizovani konkursi za vrtiće u Baru, Ulcinju, City kvartu i Beranama.

Sprovođenje tenderskih procedura za odabir obrađivača glavnog projekta. Nakon sprovođenja konkursa, na kojima se dobijaju projekti na nivou idejnog rješenja, priprema se projektni zadatak, te sprovodi javna nabavka u cilju ugovaranja usluge izrade glavnog projekta. Do sada su izrađeni projekti za vrtiće u Baru i Ulcinju, te ugovorene usluge izrade glavnih projekata za objekte vrtića u City kvartu u Podgorici i vrtića u Beranama, za ostale gore pomenute projekte predmetna procedura će biti realizovana

u toku 2024. i 2025. godine.

Sprovođenje tenderskih procedura za odabir izvođača radova. Nakon izrade projekata, raspisuju se javni pozivi za nabavku radova, nakon čijeg okončanja se nastavlja aktivnost **period implementacije i gradnje**.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Crne Gore vrši rekonstrukciju i izgradnju određenog broja objekata kroz međunarodne projekte koje finansiraju EIB, CEB i KFW.

Neki od projekata se realizuju po procedurama banaka, koje nam omogućavaju, između ostalog, izuzeća u oblasti konkursnih projektnih rješenja, kao i izuzeća od Zakona o javnim nabavkama Crne Gore, što se pokazalo kao dobra praksa.

Za neke objekte biće potrebno sprovesti konkurse za idejna rešenja i tenderske procedure za izbor projekatana, izvođača i nadzora, što u određenim situacijama može biti komplikovano iz sljedećih razloga:

- radi se o saradnji nekoliko institucija kao što su Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine, Uprava za kapitalne projekte i Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija
- kadrovske kvalifikacije navedenih institucija
- sporost države u izdavanju planske dokumentacije za pojedine djelove gradova u Crnoj Gori, što onemogućava veći izbor lokacija prilikom izgradnje novih objekata.

U Ministarstvu prosvjete, nauke i inovacija sve projekte prati Služba za investicije i javne nabavke, sa manjim brojem zaposlenih, pa bi u narednom periodu trebalo da bude ojačana.

Tabela 72 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.1.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Sprovođenje arhitektonskih konkursa za odabir idejnih rješenja	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o realizovanom konkursu

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Sprovođenje tenderskih procedura za odabir obrađivača glavnog projekta	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izrađeni glavni projekti
Sprovođenje tenderskih procedura za odabir izvođača radova	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Ugovor o izvođenju
Period implementacije i gradnje	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o realizaciji kapitalnog budžeta Upotrebne dozvole za pojedine objekte.

Korak 3 - Povećan broj kvalifikovanog osoblja zaposlenog za brigu o djeci za 300.

2024. godine pokrenut je do sada najveći investicioni ciklus u oblasti infrastrukture u obrazovanju, koja podrazumijeva izgradnju i adaptaciju/rekonstrukciju više predškolskih ustanova u cilju širenja prostornih kapaciteta, rasterećenja postojećih jedinica predškolskog obrazovanja, te unapređenja kvaliteta rada u predškolskom obrazovanju i kvaliteta boravka i sprovođenja obrazovno-vaspitnih programa na ovom nivou obrazovanja. Unapređenje infrastrukture mora biti blagovremeno podržano obrazovanjem i usavršavanjem potrebnih kadrova za rad u novim jedinicama, što podrazumijeva sljedeće aktivnosti:

- Otvaranje novog studijskog programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje;
- Otvaranje novih odjeljenja i unapređenje obrazovnih programa iz oblasti zdravstva u stručnom obrazovanju u skladu sa Direktivom 2005/36/EK i Direktivom 2013/55/EU - planirano je unapređenje postojećih obrazov-

nih programa stručnog obrazovanja iz oblasti zdravstva u cilju njihovog usklađivanja sa zahtjevima Direktive 2005/36/EK i Direktive 2013/55/EU o priznavanju profesionalnih kvalifikacija za regulisane profesije. To podrazumijeva usklađivanje sadržaja obrazovnih programa i obima praktične nastave sa zahtjevima navedenih direktiva;

- Promocija i upis studenata na studijske programe koji se odnose na predškolsko vaspitanje i obrazovanje i
- Medijska i komunikaciona kampanja u cilju motivacije za nastavak studiranja.

Najveći izazov u implementaciji novog koncepta predškolskog programa, koji podrazumijeva prelazak sa tematskog na projektno planiranje, su visoki troškovi realizacije obuke za vaspitače, kao i visoki troškovi u stvarnoj implementaciji novog koncepta. Trenutno smo u fazi pilotiranja novog programskog koncepta, u kojem učestvuje 6 predškolskih ustanova sa po tri vaspitne grupe iz svake od njih. Osoblje iz tih grupa je obučeno za pilot program. Veliki je izazov implementirati novi program za sve grupe u tim ustanovama, kao i obuku kadrova za sve ostale državne i privatne predškolske ustanove. U vezi s tim, potrebno je organizovati niz obuka za kadrove. S obzirom na to da je ovo nova programska koncepcija u Crnoj Gori, ne postoji dovoljno stručnih kadrova koji bi

mogli sprovesti ove obuke. Zbog toga će biti neophodno angažovati stručnjake iz susjednih zemalja kako bi se obuke realizovale na odgovarajući način. Prema Zakonu o predškolskom vaspitanju i obrazovanju vaspitač može biti lice koje ima završen dvogodišnji studijski program predškolskog vaspitanja i obrazovanja, odnosno VI stepen okvira kvalifikacija (180 crnogorski sistem prenosa bodova) ili VII stepen okvira kvalifikacija, podnivo jedan (240 ili 300 Crnogorski sistem prenosa kredita) za predškolsko vaspitanje i obrazovanje.

Tabela 73 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.1.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Otvaranje novog studijskog programa za predškolsko vaspitanje i obrazovanje	Univerziteti, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o reakreditaciji
Otvaranje novih odjeljenja i unapređenje obrazovnih programa iz oblasti zdravstva u stručnom obrazovanju u skladu sa Direktivom 2005/36/EK i Direktivom 2013/55/EU	Srednje stručne škole, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Odluka Nacionalnog Savjeta za obrazovanje
Promocija i upis studenata na studijske programe koji se odnose na predškolsko vaspitanje i obrazovanje	UCG, Filozofski fakultet, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o upisu
Medijska i komunikaciona kampanja u cilju motivacije za nastavak studiranja	UCG, Filozofski fakultet, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o realizovanoj kampanji i njenim rezultatima

REFORMA 3.1.3 - REFORMISANJE SISTEMA SOCIJALNE I DJEČJE ZAŠTITE RADI EFIKASNIJE, EFEKTIVNIJE I TRANSPARENTNIJE UPOTREBE JAVNIH SREDSTAVA

Izazov koji se odnosi na zapošljivost i aktivaciju korisnika materijalnog obezbjeđenja jedan je od ključnih problema ukupne nezaposlenosti u Crnoj Gori. U ukupno registrovanoj nezaposlenosti (37.499 lica - mart 2024), učešće korisnika materijalnog obezbjeđenja je 16%.

Donošenje novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti neophodno je radi preispitivanja uslova na ostvarivanje prava na materijalno obezbjeđenje u pravcu bolje targetiranosti lica koja se nalaze u riziku od siromaštva čime se doprinosi ispunjavanju preporuka iz Pregovaračkog poglavlja 19: Socijalna politika i zapošljavanje. Praksa je pokazala da je neophodno unaprijediti i odredbe Zakona koje se odnose na aktivaciju radno-sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja, kako bi se ova lica motivisala za aktivno učešće na tržištu rada. Izmjene Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kao i usvajanje drugih podzakonskih akata koji-

ma će se bliže urediti pojedina pitanja iz ovog zakona, planirane su do kraja 2025. godine.

Sagledavanjem strukturnih karakteristika nezaposlenih korisnika materijalnog obezbjeđenja koji su registrovani u evidenciji Zavoda za zapošljavanje, planirano je da se realizuje više programa aktivne politike zapošljavanja za 500 korisnika materijalnog obezbjeđenja. Mjere aktivne politike zapošljavanja planirane su kroz programe osposobljavanja za rad, osposobljavanja za samostalan rad, subvencionirano zapošljavanje i samozapošljavanje.

Kroz programe osposobljavanja korisnika za rad, omogućava se pristup zapošljavanju usklađivanjem znanja, vještina i kompetencija korisnika materijalnog obezbjeđenja sa zahtjevima određenih zanimanja za koja posjeduju odgovarajući nivo obrazovanja i zvanje. Strukturne karakteristike korisnika materijalnog obezbjeđenja iz evidencije nezaposlenih Zavoda za zapošljavanje ukazuju na izrazito visoko učešće dugoročne nezaposlenosti u ukupnoj nezaposlenosti. U evidenciji nezaposlenih Zavoda za zapošljavanje nalazi se oko 6.011 korisnika (mart 2024), od kojih je 5.674 lica (94,4%) lica koja traže posao duže od 12 mjeseci. Kroz programe osposobljavanja korisnika za samostalan rad, omogućava se brža tranzicija korisnika materijalnog obezbjeđenja u svijet rada usklađivanjem sa potrebama poslodavaca za zapošljavanje lica sa radnim iskustvom. U evidenciji Zavoda za zapošljavanje nalazi se 6.011 korisnika materijalnog obezbjeđenja (mart 2024), od kojih je 3.849 lica bez radnog staža (64%). U ukupnom broju korisnika, lica sa stečenim srednjim obrazovanjem učestvuju sa 35,8%, a sa stečenim visokim obrazovanjem 1,8%. Cilj ovakvih programa je povećanje zapošljivosti i

zaposlenosti sticanjem radnog iskustva za samostalno obavljanje poslova u području rada stečene kvalifikacije nivoa obrazovanja. Kroz sprovođenje programa subvencioniranog zapošljavanja korisnika postiže se podsticanje zapošljavanja korisnika materijalnog obezbjeđenja na održivim poslovima naročito onih korisnika materijalnog obezbjeđenja suočenim sa izrazitim poteškoćama pri zapošljavanju (dugoročno nezaposleni korisnici materijalnog obezbjeđenja, korisnici sa navršениh 50 i više godina, korisnici I i II nivoa obrazovanja). Kroz programe samozapošljavanja korisnika materijalnog obezbjeđenja, afirmiše se samozapošljavanje, podsticaj razvoju preduzetništva i drugih oblika obavljanja privrednih djelatnosti, shodno prioritetima politike razvoja ljudskih resursa u Crnoj Gori i strateškim dokumentima u ovoj oblasti.

Izazov koji se odnosi na procjenu invaliditeta i proces utvrđivanja su ključne procedure za određivanje podobnosti za usluge, proizvode ili prava u vezi sa invaliditetom. Tekuća reforma utvrđivanja invaliditeta je strukturna reforma fokusirana na postavljanje normativnog i institucionalnog okvira koji će omogućiti pravedniji, lakši i transparentniji pristup novčanim transferima i socijalnim pogodnostima u pet sektora. Ključno poboljšanje je to što će pojedinci moći da pristupe svojim pravima u svim sektorima kroz jednu procjenu. Kada se reforma sprovede, više od 60.000 osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori bi mnogo lakše ostvarivalo svoja prava, uz značajno smanjene administrativne procedure. Takođe, potencijalna zloupotreba sistema bi bila svedena na minimum.

Uspješna implementacija reforme sistema strukturnog utvrđivanja invaliditeta je preduslov za sveobuhvatnu reformu cjelokupnog sistema socijalnog osiguranja. Kada se uspostavi novi pravni i institucionalni okvir usklađen sa modelom ljudskih prava za procjenu invaliditeta, fokus procjena će se pomjeriti sa podobnosti za specifične novčane transfere na osnovu zdravstvenih stanja na rješavanje stvarnih potreba za podrškom osoba sa invaliditetom da žive u zajednici.

Prema novom sistemu, procijenjeni pojedinci

dobiće rješenje o svom invalidskom statusu i utvrđenom nivou potreba za podrškom. Metodologija uključuje četiri nivoa podrške, u rasponu od niskih do visokih potreba za podrškom. Na osnovu ove procjene, sektori će odrediti podobnost za set beneficija i dostupnih usluga.

Postojeći sistem obuhvata osam novčanih transfera u vezi sa invaliditetom, stvarajući složen administrativni proces i za institucije i za korisnike. Ova složenost rezultira nedostatkom efektivnog, efikasnog i transparentnog korišćenja javnih sredstava. Da bi se ovo pitanje riješilo, u drugoj fazi reforme biće uveden inkluzivni gotovinski transfer, koji se sastoji od tri različita iznosa na osnovu nivoa podrške koji će odrediti novi Zavod za procjenu invaliditeta. Na primjer, iznosi mogu biti 150,00 eura za pojedince sa niskim potrebama podrške (2. nivo), 300,00 eura za one sa srednjom potrebom podrške (3. nivo) i 700,00 eura za pojedince kojima je potrebna 24-časovna njega i podrška (4. nivo).

S obzirom na to da je svrha novčanih transfera u vezi sa invaliditetom da se nadoknade povećani troškovi života u vezi sa invaliditetom, preduslov za tačno određivanje iznosa za svaki nivo potrebe za podrškom je da se izvrši analiza povećanih troškova života sa invaliditetom. Ova analiza će poslužiti kao osnova za predlaganje odgovarajućih iznosa za svaki nivo potrebe za podrškom i od suštinskog je značaja za kreiranje politike i određivanje/reviziju gotovinskih transfera.

Štaviše, obezbjeđivanje kontinuirane izgradnje kapaciteta za novozaposleno osoblje i profesionalce u Zavodu je ključno za omogućavanje istinskog prelaska sa medicinskog na pristup invaliditetu zasnovan na pravima.

Prestanak postojećih osam različitih vrsta gotovinskih transfera imaće trostruki uticaj. Prvo, stvoriće pristupačniji i adekvatniji sistem podrške za osobe sa invaliditetom na osnovu njihovih specifičnih potreba. Drugo, značajno će smanjiti administrativno opterećenje centara za socijalni rad (CSR) i smanjiti troškove u vezi sa administracijom kod prava osoba sa invaliditetom. Konačno, centri za socijalni rad će imati priliku da posvete više vremena pravom i preventivnom socijalnom radu, pružajući podršku ljudima i djeci kojima je to potrebno.

Izazov koji se odnosi na razvoj usluga je razvoj društveno i fiskalno održivih usluga socijalne i dječje zaštite i uspostavljanje dobro-koordiniranih i bolje targetiranih sistema koji obezbjeđuje adekvatnu podršku najosjetljivijim kategorijama stanovništva, dok istovremeno podržava politike tržišta rada. Mjera takođe ima za cilj da ojača funkciju vođenja slučaja i upućivanje na usluge socijalne i dječje zaštite, kao i unaprijedi kvalitet navedenih usluga kroz nadzor, monitoring i evaluaciju. U krajnjem, jačanje ovog elementa sistema će u srednjem do dugom roku doprinijeti održivom i kontinuiranom smanjenju siromaštva i ranjivosti populacije. Glavne aktivnosti za sprovođenje ove reforme su: Izrada analize stanja i potreba za uslugama u svakoj opštini u Crnoj Gori. Nakon dobijanja rezultata analize pristupiće se uspostavljanju usluga iz oblasti socijalne i dječje zaštite na način da u svakoj opštini budu uspostavljene najmanje tri usluge iz oblasti socijalne i dječje zaštite u skladu sa potrebama građana u tim lokalnim samoupravama. Navedene usluge je potrebno razvijati u cilju prevencije institucionalizacije, tj. osnaživanje korisnika za život u porodici i zajednici.

Procijenjeni početni trošak za uspostavljanje usluga iz oblasti socijalne i dječje zaštite je 20.000.000,00 eura. On podrazumijeva uvođenje različitih usluga podrške životu u zajednici, uspostavljanje skloništa kao i Male grupne zajednice i Centra za hraniteljstvo.

Reforme socijalne i dječje zaštite prepoznate su i u Ekonomskom i investicionom planu za Zapadni Balkan kao i u okviru Evropskog stuba socijal-

nih prava. Implementacijom ove mjere će se dodatno doprinijeti ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 - svijet bez siromaštva i CO10 - smanjenje nejednakosti. Mjera je povezana i sa ključnim preporukama iz izvještaja EK.

Najveći rizici za neispunjenje pomenutih aktivnosti su: nedostatak finansijskih sredstava za implementaciju reformi, kašnjenje sa usvajanjem strategija i zakona zbog promjena u upravljačkim strukturama i podizanje svijesti i jačanje kapaciteta o važnosti pružanja usluga u porodici i zajednici.

Izazov koji se odnosi na unapređenje (upgrade) Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (e-Socijala) ima prevashodno za cilj utvrđivanje i obračun svih finansijskih izdataka na državnom nivou, po osnovu ostvarivanja prava iz oblasti socijalne i dječje zaštite, kroz informacioni sistem, što sada nije slučaj (više od 12% sredstava se ne obračunava i ne prolazi kroz navedeni sistem). Ovim unapređenjem ćemo u krajnjem postići efektivnije, efikasnije i transparentnije korišćenja javnih fondova namijenjenih socijalnoj i dječjoj zaštiti. Kroz poboljšanje sistema, težimo izgradnji povjerenja u institucije i smanjenju rizika zloupotrebe sredstava. Godišnje se po osnovu prava iz oblasti socijalne i dječje zaštite isplaćuje više od 200.000.000,00 eura, što nas doводи do zaključka o važnosti praćenja trošenja sredstava na najefikasniji način. Dodatno, unapređenje obuhvata i prelazak na novu tehnologiju, čime se osigurava nesmetano funkcionisanje sistema i omogućava unapređenje njegovih funkcionalnosti, kao i uvođenje online usluga, što će građanima omogućiti lakši pristup ostvarivanju prava iz oblasti socijalne i dječje zaštite, a od posebnog je značaja za ranjive kategorije stanovništva.

Investicije potrebne za implementaciju reforme obuhvataju finansiranje nadogradnje sistema na savremene tehnologije, razvoj dodatnih funkcionalnosti, redovno održavanje sistema. Osim toga, potrebno je obezbijediti opremu neophodnu za nesmetano korišćenje sistema na više od 30 fizičkih lokacija, uključujući centre za socijalni rad, domove za stare i druge relevantne institucije. Vremenski okvir implementacije zavisice od složenosti nadogradnje i unapređenja, ali se procjenjuje da će trajati do kraja 2027.godine. Detaljne budžetske alokacije i izvori finansiranja su razrađeni u ovoj i biće razrađeni u narednim godinama i obezbjeđuju se iz budžeta Crne Gore, zajedno s jasnim vremenskim rasporedom za svaku fazu procesa implementacije. Upravo po fazama implementacije, biće i mjerljiv napredak navedene reforme.

Ciljani korisnici su najranjivije kategorije građana/ki Crne Gore, nezaposleni, korisnici materijalnog obezbjeđenja, lica sa invaliditetom, djeca, žene i starije osobe koje se nalaze u nepovoljnoj životnoj situaciji i kojima je potrebna pomoć države.

Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije mora uspostaviti normativni okvir za sprovođenje ključnih reformi. Nakon usvajanja Zakona o jedinstvenom vještačenju invaliditeta i osnivanja Zavoda za vještačenje, Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije će nakon odrađenih analiza troškova života OSi naknadno donijeti izmjene kako bi se uspostavio jedinstveni dodatak za OSi. Pored nošenja zakonskih rješenja potrebno je uspostaviti i nove servise uz saradnju sa lokanim samoupravama. Kako bi se što kvalitetnije vodila baza podataka potrebno je nadograditi postojeći informacioni sistem.

Tabela 74 - Pregled koraka za refomsku mjeru 3.1.3

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Aktivacija korisnika materijalne podrške: Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti i prateća podzakonska akta su izmijenjeni kako bi omogućili postepeni prelazak sa korišćenja materijalne podrške na aktivaciju na tržištu rada	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	decembar 2025. godine
500 (kumulativno) korisnika materijalne pomoći (od čega je 50% žena) je učestvovalo u aktivnim mjerama tržišta rada za njihovu aktivaciju na tržištu rada tokom 2026. i 2027. godine	Zavod za zapošljavanje	decembar 2027. godine
Uspostavljen jedinstven inkluzivni i objedinjen novčani transfer u vezi sa invaliditetom koji pokriva sva prava datog korisnika i obrađuje se putem elektronskog sistema	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	decembar 2027. godine
Identifikovan minimalni paket zagarantovanih socijalnih usluga i pristup njihovom održivom finansiranju definisan u Strategiji za deinstitucionalizaciju	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	jun 2025. godine
Kao korak naprijed ka poboljšanom pristupu, u svakoj opštini, najmanje tri socijalne usluge od navedenih u Zakonu o socijalnoj i dječijoj zaštiti su dostupne građanima u skladu sa njihovim potrebama (uključujući i zajedničko učešće u više opšina ukoliko je potrebno). Nijedna od ovih tri ne može podržati institucionalizaciju	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije; Lokalne samouprave	decembar 2027. godine
Sve novčane nadoknade na nacionalnom nivou koje se odnose na socijalnu i dječiju zaštitu su uspostavljene i obračunate putem nadograđenog integrisanog informacionog sistema socijalne zaštite (e-socijalno)	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	decembar 2027. godine

Korak 1 - Aktivacija korisnika materijalne podrške: Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti i prateća podzakonska akta su izmijenjeni kako bi omogućili postepeni prelazak sa korišćenja materijalne podrške na aktivaciju na tržištu rada.

Tabela 75 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.1.3

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Donošenje predloga novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Službeni list
Izmjena pravilnika o bližim uslovima za ostvarivanje osnovnih materijalnih davanja iz socijalne i dječje zaštite.	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Službeni list
Izmjena pravilnika o sadržini i obliku individualnog plana aktivacije i načinu sprovođenja mjera socijalne uključenosti radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Službeni list

Korak 2 - 500 (kumulativno) korisnika materijalne pomoći (od čega je 50% žena) je učestvovalo u aktivnim mjerama tržišta rada za njihovu aktivaciju na tržištu rada tokom 2026. i 2027. godine

Jedan od ključnih problema ukupne nezaposlenosti u Crnoj Gori odnosi se na zapošljivost i aktivaciju korisnika materijalnog obezbjeđenja. U ukupno registrovanoj nezaposlenosti (37.499 lica - mart 2024.), učešće korisnika materijalnog obezbjeđenja je 16%. Prva aktivnost u rješavanju ovog problema predstavlja donošenje novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti. Jedan od ciljeva revizije ovog propisa jeste i potreba preispitivanja uslova na ostvarivanje prava na materijalno obezbjeđenje u pravcu bolje targetiranosti lica koja se nalaze u riziku od siromaštva. Praksa je pokazala da je neophodno unaprijediti i odredbe Zakona koje se odnose na aktivaciju radno-sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja, kako bi se ova

lica motivisala za aktivno učešće na tržištu rada. Izmjene Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kao i usvajanje drugih podzakonskih akata kojima će se bliže urediti pojedina pitanja iz ovog zakona, planirane su do kraja 2025. godine. Ovo podrazumijeva i izmjene pravilnika o sadržini i obliku individualnog plana aktivacije i načinu sprovođenja mjera socijalne uključenosti radno sposobnih korisnika materijalnog obezbjeđenja. Druga aktivnost u realizaciji ove mjere jeste izrada programa aktivne politike zapošljavanja od strane Zavoda za zapošljavanje, koji će se sprovoditi u 2026. i 2027. godini, a koji će obuhvatiti 500 korisnika materijalnog obezbjeđenja. Sagledavanjem strukturnih karakteristika nezaposlenih korisnika materijalnog obezbjeđenja koji su registrovani u evidenciji Zavoda za zapošljavanje, planirano je da se realizuje više programa aktivne politike zapošljavanja za 500 korisnika materijalnog obezbjeđenja. Mjere aktivne politike zapošljavanja planirane su kroz programe osposobljavanja za rad, osposobljavanja za samostalan rad, subvencionirano zapošljavanje i samozapošljavanje. Na kraju treba napomenuti ključni izazov u cilju aktivacije korisnika materijalnog obezbjeđenja, a to je potreba za uspostavljanjem jače saradnje cen-

tara za socijalni rad i Zavoda za zapošljavanje. Kroz programe i projekte podrške EU u sektoru socijalne i politike zapošljavanja, koji se trenutno realizuju ili su u planu, poseban akcenat se stavlja na jačanje saradnje ovih organa.

Tabela 76 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.1.3

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Donošenje programa aktivacije korisnika materijalnog obezbjeđenja	Zavod za zapošljavanje Crne Gore	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Bolja saradnja Centra za socijalni rad i Zavoda za zapošljavanje u cilju aktivacije korisnika materijalnog obezbjeđenja	Centri za socijalni rad Zavod za zapošljavanje Crne Gore	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada

Korak 3 - Uspostavljen jedinstven inkluzivni i objedinjen novčani transfer u vezi sa invaliditetom koji pokriva sva prava datog korisnika i obrađuje se putem elektronskog sistema.

Planirana reforma utvrđivanja invaliditeta podrazumijeva nekoliko aktivnosti. Prva jeste postavljanje normativnog i institucionalnog okvira koji će omogućiti pravedniji, lakši i transparentniji pristup novčanim transferima i socijalnim pogodnostima u pet sektora. Prije svega, potrebno je usvojiti Zakon o jedinstvenom vještačenju invaliditeta, a zatim osnovati Zavod za procjenu invaliditeta. Usvajanje Zakona očekuje se u 2024. godini, dok je osnivanje Zavoda planirano za 2025. godinu. Uspješna implementacija reforme sistema strukturalnog utvrđivanja invaliditeta je preduslov za sveobuhvatnu reformu cjelokupnog sistema socijalnog osiguranja. Druga aktivnost u implementaciji ove mjere, nakon što se uspostavi pravni i institucionalni okvir usklađen sa mode-

lom ljudskih prava za procjenu invaliditeta, fokus stavlja na pomjeranje sa podobnosti za specifične novčane transfere na osnovu zdravstvenih stanja na rješavanje stvarnih potreba za podrškom osoba sa invaliditetom da žive u zajednici. Prema novom sistemu, procijenjeni pojedinci dobiće rješenje o svom invalidskom statusu i utvrđenom nivou potreba za podrškom. Da bi se ovo pitanje riješilo, u drugoj fazi reforme biće uveden inkluzivni gotovinski transfer, koji se sastoji od tri različita iznosa na osnovu nivoa podrške koji će odrediti novi Zavod za procjenu invaliditeta. S obzirom na to da je svrha novčanih transfera u vezi sa invaliditetom da se nadoknade povećani troškovi života u vezi sa invaliditetom, preduslov za tačno određivanje iznosa za svaki nivo potrebe za podrškom je da se izvrši analiza povećanih troškova života sa invaliditetom, a zatim izvrši izmjena Zakona kojima su OSI ostvarivale prava na novčane naknade. Ova analiza će poslužiti kao osnova za predlaganje odgovarajućih iznosa za svaki nivo potrebe za podrškom i od suštinskog je značaja za kreiranje politike i određivanje/reviziju gotovinskih transfera. Na kraju, doći će do uvođenja elektronskog sistema za davanja kako bi se sva prava po osnovu invaliditeta isplaćivala

kroz jedinstven elektronski sistem. Na ovaj način, Crna Gora po prvi put vrši reforme sistema strukturalnog utvrđivanja invaliditeta koja je preduslov za sveobuhvatnu reformu cjelokupnog sistema socijalnog osiguranja.

Tabela 77 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.1.3

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Donošenje predloga Zakona o Jedinstvenom vještačenju invaliditeta	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Službeni list
Osnivanje Zavoda za vještačenje invaliditeta	Vlada Crne Gore Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Analiza troškova života OSI	Ministarstvo socijalne zaštite, porodične nege i demografije	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Izmjena Zakona kojima su OSI ostvarivale prava na novčane naknade	Ministarstvo socijalne zaštite, porodične nege i demografije	Službeni list Crne Gore
Uvođenje elektronskog sistema za davanja kako bi se sva prava po osnovu invaliditeta isplaćivala kroz jedinstven elektronski sistem.	Zavod za vještačenje invaliditeta	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada

Korak 4 - Identifikovan minimalni paket zagarantovanih socijalnih usluga i pristup njihovom održivom finansiranju definisan u Strategiji za deinstitutionalizaciju.

U cilju obezbjeđivanja minimalnog paketa garantovanih usluga socijalne i dječje zaštite, na način da u svakoj opštini budu dostupne najmanje 3 usluge shodno potrebama građana neophodno je donijeti Strategiju deinstitutionalizacije. Prvi korak ka ostvarenju ove mjere jeste formiranje radne grupe za izradu

Strategije deinstitutionalizacije, zatim definisanje minimalnog paketa garantovanih usluga, kao i definisanje koje usluge je potrebno uspostaviti u različitim opštinama kako bi u svakoj opštini bile dostupne najmanje 3 usluge iz oblasti socijalne i dječje zaštite. Radna grupa će u nacrtu Strategije definisati i potrebu za jasnim finansijskim okvirom i nadležnošću za uspostavljanje i finansiranje ovih usluga, kao i potrebu za donošenjem Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti kako bi finansiranje bilo precizirano. Nakon završetka rada radne grupe, i sprovođenja javne rasprave, Strategija deinstitutionalizacije će biti usvojena.

Tabela 78 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.1.3

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Donošenje Strategije deinstitucionalizacije	Vlada Crne Gore, Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada

Korak 5 - Kao korak naprijed ka poboljšanom pristupu, u svakoj opštini, najmanje tri socijalne usluge od navedenih u Zakonu o socijalnoj i dječijoj zaštiti su dostupne građanima u skladu sa njihovim potrebama (uključujući i zajedničko učešće u više opština ukoliko je potrebno). Nijedna od ovih tri ne može podržati institucionalizaciju.

U cilju obezbjeđivanja najmanje 3 usluge socijalne i dječje zaštite u svakoj opštini biće donijeta Strategija deinstitucionalizacije, što je opisano u koraku 3. Prvo je potrebno mapirati koje usluge nedostaju u lokalnim zajednicama, kako bi se pristupilo planiranju za uspostavljanje nedostajućih usluga. Nakon mapiranja nedostajućih usluga pristupiće se uspostavljanju usluga, odnosno jačanju kapaciteta ustanova za smještaj u cilju licenciranja za pružanje usluga podrške za život u zajednici. Istovremeno će se raditi na aktivnostima koje po-

drazumijevaju obezbjeđivanje zemljišta, izgradnju, adaptaciju ili rekonstrukciju objekata koji bi se prilagodili za potrebe pružanja usluga podrške za život u zajednici, skloništa/prihvatišta, centra za hraniteljstvo i male grupne zajednice u skladu sa propisanim standardima. Nakon realizacije navedenih aktivnosti biće obezbijeđen minimalni paket usluga, na način da će u svakoj opštini biti dostupne najmanje 3 usluge iz oblasti socijalne i dječje zaštite u skladu sa potrebama građana.

U cilju sprovođenja koraka ka obezbjeđivanju najmanje 3 usluge socijalne i dječje zaštite u svakoj opštini u cilju deinstitucionalizacije neophodna je izgradnja, adaptacija ili rekonstrukcija objekata koji bi se prilagodili za potrebe pružanja usluga podrške za život u zajednici, skloništa/prihvatišta, centra za hraniteljstvo i male grupne zajednice u skladu sa propisanim standardima. Kako bi se se precizirala sama investicija, neophodno je prije toga naći adekvatno zemljište ili prostore za adaptaciju/rekonstrukciju, procijeniti cijenu materijala i radne snage. Okvirna investiciona procjena zansovana na dosadašnjoj praksi uspostavljanja usluga iznosi 20 miliona eura.

Tabela 79 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.1.3

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Donošenje Predloga novog Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti	Vlada Crne Gore Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Službeni list Crne Gore
Analiza potreba lokalnih samouprava za uspostavljanje usluga iz oblasti socijalne i dječje zaštite	Zavod za socijalnu i dječju zaštitu Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Poboljšanje saradnje između Ministarstva rada i socijalnog staranja u cilju uspostavljanja usluga i definisanja načina finansiranja i održivosti usluga socijalne i dječje zaštite	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije Zajednica opština Lokalne samouprave	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Uspostavljanje nedostajućih usluga u cilju obezbjeđivanja najmanje tri usluge socijalne i dječje zaštite u svakoj opštini u zavisnosti od potreba građana	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije Zajednica opština Lokalne samouprave	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada

Korak 6 - Sve novčane nadoknade na nacionalnom nivou koje se odnose na socijalnu i dječiju zaštitu su uspostavljene i obračunate putem nadograđenog integrisanog informacionog sistema socijalne zaštite (e-socijalno).

Za ostvarivanje navedenog indikatora, Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije će izvršiti sljedeće aktivnosti:

- Nadogradnja novih funkcionalnosti Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (e-socijale) - Za sprovođenje ove aktivnosti neophodna je detaljna analiza procesa rada (ostvarivanja prava po osnovu socijalne i dječje zaštite) na osnovu koje će se utvrditi koja prava se ne utvrđuju, te samim tim ne obračunavaju putem sistema. Navedena analiza poslužiće kao osnova za izradu tenderske dokumentacije, nakon čega će uslijediti raspisivanje javnog poziva, odabir firme koja će biti zadužena za razvoj novih funkcionalnosti, implementaciju sistema, te kontinuirano održavanje istog. Potrebno je napomenuti da su česte situacije u kojima se ad hoc donose izmjene zakona (mijenjanje ili usvajanje novih prava u oblasti soci-

jalne i dječje zaštite), što zahtijeva prilagođavanje sistema u skladu s tim izmjenama.

- Razvoj portala za pružanje online usluga - Za sprovođenje ove aktivnosti neophodno je takođe izvršiti analizu usluga za koje je moguće apliciranje i ostvarivanje prava elektronskim putem, a zatim sprovesti sve korake navedene u prethodnoj aktivnosti (raspisivanje tendera itd).

- Reinžinjerin (prelazak na nove tehnologije) Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (e-socijale) - Za sprovođenje ove aktivnosti neophodna je detaljna analiza procesa rada (ostvarivanja prava po osnovu socijalne i dječje zaštite) u cilju eventualne optimizacije procesa te potom kreiranja tenderske dokumentacije, raspisivanje javnog poziva, odabir firme koja će raditi na reinžinjeringu informacionog sistema, implementacija na svim lokacijama širom Crne Gore i kontinuirani rad na održavanju sistema.

Važno je napomenuti da je tenderska dokumentacija, pomenuta u svakoj od prethodne tri aktivnosti jedna, tj. jednim tenderom biće obuhvaćen cijeli upgrade sistema, odnosno sve nove funkcionalnosti, reinžinjerin, razvoj elektronskih usluga itd, izuzev implementacije zakonskih izmjena koje mogu biti naknadno donesene. Takođe, za održivost informacionog sistema, neophodno je kontinuirano ulaganje u opremu potrebnu za korišćenje informacionog sistema, kao i serverska infrastruktura.

Tabela 80 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 6 za reformsku mjeru 3.1.3

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Nadogradnja novih funkcionalnosti Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (e-socijale)	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Razvoj portala za pružanje online usluga	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada
Reinžinjeriing (prelazak na nove tehnologije) Integrisanog informacionog sistema socijalnog staranja (e-socijale)	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	Izveštaj o realizaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende, koji će periodično usvajati Vlada

SEKTOR 3.2. OBRAZOVANJE I RAZVOJ VJEŠTINA

REFORMA 3.2.1 ULAGANJE U SVE NIVOE OBRAZOVANJA

Kroz projekat sa Evropskom Investicionom bankom, EIB „Unapređenje crnogorskog obrazovanja“ vrijedan skoro 75 miliona predviđena je izgradnja pet novih škola, rekonstrukcija deset srednjih stručnih škola i rekonstrukcija tri vrtića, kao i nabavka školskog namještaja za sve škole i vrtiće u Crnoj Gori, nabavka računarske opreme za sve škole i nabavka specijalizovane opreme za srednje stručne škole.

Kreditor je do sada obezbijedio 18 miliona eura kreditnih sredstava te niz grantova kao što su grantovi za tehničku podršku u iznosu od blizu 4 milio-

na eura, najavljeni grantovi za podršku procesa mapiranja i granta za računarsku opremu od 2,6 miliona i 2 miliona eura, do granta koji su Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija i EIB obezbijedili preko WBIF i bilateralnih donatora, vrijednog 11 miliona eura za koji je ugovor potpisan prethodnog mjeseca, te za koji su pregovori za dodatnih 18 miliona eura kredita u toku.

U cilju unapređenja i uvećanja kapaciteta školskih objekata Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija sklopilo je kreditni aranžman sa EIB-om za povećanje postojećih prostornih kapaciteta za osnovno i srednje obrazovanje, kroz izgradnju novih objekata. Naime, planirana je 4 nove osnovne škole u centralnoj regiji. Takođe je planirana izgradnja nove gimnazije u Podgorici. Ukupna procijenjena vrijednost za izgradnju ovih pet objekata kroz ovaj projekat iznosi 46.832.852,000 eura.

Izgradnjom ove tri osnovne škole dobiće se prostor za odvijanje nastave za 2300 djece, za rad škola u dvije smjene.

U novom objektu Gimnazije dobiće se prostor za odvijanje nastave za 800 djece u dvije smjene.

Rok za završetak radova za većinu objekata je decembar 2026. godine.

Takođe, kroz Kapitalni budžet je planirana izgradnja većeg broja osnovnih škola, i to jedne škole u sjevernoj regiji, izgradnja dvije osnovne škole i jedne gimnazije u južnoj regiji, izgradnja jedne škole u centralnoj regiji, rekonstrukcija i dogradnja dvije škole u centralnoj i jedne škole u južnoj regiji.

Ukupna procijenjena vrijednost za izgradnju ovih objekata je 52.170.000,00 eura.

Izgradnjom ovih objekata dobiće se prostor za odvijanje nastave za 6100 djece, za rad škola u dvije smjene. Ovdje treba posebno napomenuti da će izgradnjom ovih objekata doći do rastećenja postojeće školske infrastrukture koja je, posebno u Podgorici i primorskim opštinama, izuzetno opterećena, pa neke škole imaju čak i 5 smjena.

Rok za završetak većine ovih objekata je decembar 2026. godine, dok će jedan dio objekata biti završen do decembra 2027. godine.

Takođe, neophodno je unaprijediti i uslove boravka u postojećim objektima osnovnih škola, a sa ciljem povećanja njihove privlačnosti prilikom odabira škole i upisa, čime će se umnogom smanjiti pritisak na škole u kojima je izraženo postojanje više smjena. Kao najefikasniji mehanizam za cjelokupnu rekonstrukciju objekata, nametnuli su se programi energetske efikasnosti, koji osim funkcionalnog unapređenja, dovode i do povećanja ekonomičnosti objekata. S tim u vezi Ministarstvo prosvje-

te, nauke i inovacija je u završnoj fazi pregovora sa EBRD-om, za kreditni aranžman vrijednosti 25 miliona eura za totalnom rekonstrukcijom u dijelu energetske efikasnosti 24 postojeća objekta.

Izazov je kontinuirano usavršavanje i adaptacija nastavnika na promjene u obrazovanju i društvene promjene uopšte. Zato je cilj, osim da se poveća tehnološka pismenost nastavnika, da se nastavnicima pruži podrška personalizovanom učenju, kao i uvođenje nastavnih programa koji imaju za cilj socio-ekonomsku podršku učenicima.

Analiza sektora obrazovanja, koju je Ministarstvo sprovelo sa UNICEF kancelarijom pokazala je da je neophodno dalje poboljšati kvalitet obrazovanja, između ostalog kroz analizu i revidiranje nastavne planove i programe, uz korišćenje konstruktivističkih metoda podučavanja i osigurati da se autonomija nastavnika koristi za podsticanje motivacije i obogaćivanje situacija za učenje za sve učenike. Imajući u vidu da uspješna realizacija novih i revidiranih nastavnih planova i programa zavisi isključivo od znanja, vještina i kompetencija nastavnika da ih sprovedu u učionicama, neophodno je izraditi akcioni plan za obuku nastavnika. Zajedničkim naporom ključnih institucija nadležnih za kvalitet obrazovanja, u prvom redu Zavoda za školstvo i Centra za stručno obrazovanje, pripremiće se i realizovati osposobljavanje nastavnika kako bi se obezbijedio uspješan rad u skladu sa novim/revidiranim programima i na taj način doprinijelo unapređenju kvaliteta.

Poseban akcenat Ministarstva biće stavljen na dvojezičnom obrazovanju. Potrebno je podržati povećanje broja/obima izučavanja nastavnih predmeta u osnovnoj školi na engleskom i drugim stranim jezicima. Radi podsticanja mobilnosti u učenju i profesionalnom razvoju učenika neophodno je stvarati uslove da se nastavni predmeti i moduli ili obrazovni programi u cjelini u gimnazijama i stručnim školama realizuju na engleskom, ali i drugim stranim jezicima.

Kontinuirano unapređenje vještina nastavnog osoblja podrazumijeva i uvođenje novog seta obuka:

- Obuka vaspitača i nastavnika za primjenu NTC tehnika;
- Obuka vaspitača za novi programski koncept koji podrazumijeva prelaz sa tematskog na projektno planiranje;
- Sistematično upoznavanje vaspitača i nastavnika sa konceptom emocionalne inteligencije;
- Od vrtića do srednje škole nastaviti intenzivnije sa obukom iz oblasti individualizacije nastave (prilagođavanje nastave i stilova učenja potrebama učenika, rad sa djecom sa teškoćama u razvoju i iz različitih socio-ekonomskih miljea (inkluzivni program);
- Primjena NTC tehnika u nastavi i svakodnevnom životu temelji se na otkrićima iz područja neuronauke gdje je igra kao unutrašnja motivacija djeteta ključni faktor NTC programa. Izazov će biti predrasuda da igra nije učenje koji da bi se prevazišao traži sistemsku obuku nastavnika, ali i bar djelimičnu obuku roditelja;
- Prelaz sa tematskog na projektno planiranje u vrtićima će zahtijevati značajnu promjenu rada i promišljanja vaspitača;
- Prilikom upoznavanje sa konceptom emocionalne inteligencije ključni izazovi mogu biti razumijevanje i svijest o značaju EI od strane nastavnika, roditelja i učenika, integracija EI u pretrpane kurikulume, teže kvantitativno mjerenje EI pa je potrebno razviti pouzdane metode za procjenu EI i praćenje napretka učenika, potrebno je uspostaviti standarde i praćenje primjene programa, kulturne razlike (EI različito se tumači u različitim kulturnim kontekstima);
- Inkluzivno obrazovanje je prioritet kada je riječ o djeci s posebnim obrazovnim potrebama, tako da smo još devedesetih godina XX vijeka prepoznali potrebu da uvedemo inkluzivnu orijentaciju i zakonski je regulišemo. Kao prvi izbor i imperativ je da djeca

sa posebnim obrazovnim potrebama, smetnjama i teškoćama u razvoju, pohađaju redovne škole (inkluzivno obrazovanje). Iako je predmet inkluzivno obrazovanje zastupljen u programima na Univerzitetu, neophodno je povećati nastavničke kompetencije i obezbjediti kontinuitet kvaliteta rada i intenzivniji razvoj inkluzivne kulture, prakse i svijesti na svim nivoima obrazovanja, kako kod nastavnog kadra, tako i kod svih zaposlenih u vaspitno-obrazovnim ustanovama.

Ciljani korisnici su učenici i nastavno osoblje predškolskog, osnovnog, srednjeg i srednjeg stručnog obrazovanja, roditelji i sve druge zainteresovane strane koje učestvuju u realizaciji obrazovnog procesa.

Korak 1 - Pokrenute tenderske procedure za izgradnju ili renoviranje škola kako bi se smanjio broj smjena u najnaseljenijim osnovnim školama sa sadašnjih 5 smjena na najviše 3 do decembra 2027.

Kroz kreditni aranžman sa EIB-om, osnovna škola u naselju Zabjelo, u Podgorici, osnovna škola u naselju City kvart u Podgorici i naselju Karabuško polje u Tuzima i OŠ „Vladimir Nazor“ u Podgorici. Pored osnovnih škola predviđena je i izgradnja nove gimnazije u Podgorici.

Kapitalnim budžetom takođe je predviđeno izgradnja osnovne škole u naselju Bečići, Budva, izgradnja nove zgrade Osnovne škole “Mladost” u Bijelom Polju, izgradnja nove osnovne škole u naselju Igalo, Herceg Novi, rekonstrukcija zgrada Fondacije porodica Bošković-Đurović-Laketić u naselju Srbina, Herceg Novi, dogradnja osnovne škole „Vlado Milić” u Podgorici, dogradnja Osnovne škole “Oktoih” u Podgorici, izgradnja nove osnovne škole u Tivtu, izgradnja nove osnovne škole u naselju Stari Aerodrom u Podgorici, izgradnja nove osnovne škole u naselju Blok 35-36 u Podgorici, kao i izgradnja još jedne gimnazije u Baru. Za sve ove projekte potrebno je sprovesti sljedeće korake i aktivnosti, kako bi se realizovali:

Korak 2 - Maksimalno smanjen broj smjena u prenatrpanim osnovnim školama sa trenutnih 5 na najviše 3.

Izgradnjom novih objekata smanjiće se broj smjena u postojećim školama sa trenutnih 5 na maksimalno 3 smjene

Korak 3 - Broj svršenih srednješkolarca koji upisuju studijske programe za STEM nastavničko zvanje na Univerzitetu Crne Gore povećan je između 5% do 10%.

Iako dovoljan broj učenika upisuje STEM studijske programe, mali broj njih se po završetku fakulteta opredeljuje za rad u nastavi. U osnovnim i srednjim školama se već dešava deficit ovog kadra, te se škole već snalaze na taj način da jedan nastavnik drži nastavu iz više predmeta u okviru STEM disciplina. Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacije će u saradnji sa ustanovama visokog obrazovanja pripremiti reformisane programe prilagođene radu u nastavi, kao i osigurati investicije u osnovnim i srednjim školama kako bi kabineti za STEM predmete bili prilagođeni inoviranom radu u okviru ovih oblasti. Nastavnici STEM predmeta će pored nastave biti uključeni u projektni rad koji će imati za cilj obezbjeđivanje kvaliteta u radu sa učenicima u okviru ovih oblasti.

Za ovu aktivnost potrebno je izdvojiti 1.000.000,00 eura, a za realizaciju je nadležno Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija sa obrazovnim ustanovama. Ove aktivnosti se planiraju realizovati u periodu od 01. januara 2025. godine do 31. decembra 2027. godine.

Ciljani korisnici ove mjere su prevashodno nastavnici STEM predmeta, a potom i učenici završnih godina srednje škole i studenti STEM studijskih programa. Ministarstvo prosvjete, nauke i ino-

vacija će formirati radnu grupu za praćenje ove mjere.

Korak 4 - 2000 obučanih nastavnika za implementaciju novog/revidiranog nastavnog plana u skladu sa Strategijom razvoja obrazovanja 2025-2035.

Od 2015. godine, u saradnji sa Britanskim savjetom, započeto je testiranje i obuka nastavnika za dvojezičnu nastavu. Svi prijavljeni nastavnici koji su pokazali stepen znanja na testiranju B2, prošli su CLIL Essential kurs od 20 modula intezivnog rada sa mentorom. Pilotiranje dvojezične nastave je započeto školske 2017/2018. godine u četiri osnovne škole, a tokom godina, CLIL nastava implementirana je u još 12 osnovnih škola. Nastava se odvija po modelu redovne kratkotrajne izloženosti engleskom jeziku (language showers) na časovima tzv. nejezičkih predmeta (matematika, priroda i društvo, muzička, likovna kultura i fizičko vaspitanje). Nastava se odvijala do 5. razreda osnovne škole, a sada treba obezbijediti kontinuitet i uvezivanje sa srednjim školama koje takođe primjenjuju dvojezičnu nastavu.

U srednjem obrazovanju, u školskoj 2023/2024. godini dvojezična nastava na engleskom i crnogorskom jeziku realizuje se u jednoj gimnaziji, u devet odjeljenja (sa 30% nastave na engleskom jeziku). Takođe, dvojezična nastava realizuje se u dvije stručne škole, u kojima se u četiri odjeljenja nastava na engleskom jeziku realizuje u okviru jednog modula. U školskoj 2024/2025. godini planirana je realizacija dvojezične nastave na italijanskom/francuskom jeziku u jednom odjeljenju opšte gimnazije.

Potrebno je dalje raditi na uvođenju dvojezične nastave na engleskom i drugim stranim jezicima u osnovnim i srednjim školama, kojom će se kod učenika razvijati jezičke i interkulturalne kompetencije važne za život u multikulturalnom društvu.

Korak 5 - Inkluzija: stopa završetka završnih razreda osnovnih škola djevojčica i dječaka romske i egipćanske populacije povećana je na 90%, a završnih razreda srednjih škola po-

većana je na 50%, a stopa prelaska u srednju školu je povećana za 25% u poređenju sa školskom godinom 2022/2023.

U radu sa djecom RE populacije fokus se stavlja na njihovu integraciju, jednake šanse, kvalitet i kontinuitet obrazovanja i poboljšanja školskog i socijalnog postignuća. Obezbeđivanje poštovanja osnovnih ljudskih prava djece romske i egipćanske pripadnosti predstavlja izazov za Crnu Goru, ali i za mnoge evropske države.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija realizuje niz aktivnosti kako bi se djeca RE populacije integrisala u crnogorsko društvo.

Obezbeđen je besplatan prevoz za oko 600 učenika/ca osnovnih škola RE populacije u Podgorici, Nikšiću, Beranama i na Cetinju.

Na osnovu činjenice da je u Podgorici najveći broj RE djece, u narednom periodu planirano je da se uključi još osnovnih škola kako bi se djeca te populacije integrisala i kako bi došlo do smanjenja segregacije.

Planirane su izmjene i dopune Pravilnika za saradnike/ce (medijatore) u oblasti obrazovanja, to jeste smanjivanje broja učenika sa 70 na 35 po saradniku/ci (medijatoru). Trenutno je u osnovnim školama angažovano 26 saradnika. Ova praksa se pokazala kao izuzetno korisna za obuhvat djece RE populacije u sistem obrazovanja, kao i za smanjenje drop-outa.

U skladu sa mjerom broj 5.8 i mjerom 5.11 iz Akcionog plana za sprovođenje Strategije socijalne inkluzije Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2025, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija,

svake godine raspisuje konkurs za dodjelu stipendija svih srednjoškolaca i studenata RE populacije.

Kako bi učenici/ce većinske populacije bili upoznati sa kulturom, istorijom kao dijelom identiteta RE zajednice, organizovaće se moduli koji se odnose na navedene aktivnosti u osnovnim školama u Crnoj Gori. Ova aktivnost će uticati ne samo na toleranciju, nego i na prihvaćanje RE populacije.

Takođe, kako bismo prevazišli segregaciju i sa ciljem povećanja stope njihovog obrazovanja, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija sprovede kampanju promocije upisa u predškolsko vaspitanje, osnovnu i srednju školu u Beranama, Baru, Nikšiću i Podgorici, gdje žive najveći broj RE populacije. Tim sastavljen od predstavnika Ministarstva i NVO-a, posjetiće škole gdje će razgovarati s roditeljima i djecom o značaju obrazovanja, posebno ističući važnost podrške roditelja u obrazovnom procesu.

U okviru projekta - „Kvalitetno obrazovanje za svako dijete” koje Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacije sprovodi u partnerstvu sa Delegacijom Evropske Unije u Crnoj Gori i UNICEF-om biće realizovane značajne aktivnosti koje će doprinijeti boljoj integraciji djece RE zajednice u obrazovni sistem, i to:

Savjetovanje direktora i stručnih saradnika o značaju tačnosti podataka i primjeni modela za ranu identifikaciju djece u riziku od napuštanja škole i identifikaciju djece koja se ne školuju;

Realizovanje obuke za zaposlene u obrazovno-vaspitnim ustanovama za redovno korišćenje MEIS aplikacije za identifikaciju i podršku djeci u riziku od napuštanja škole;

Realizacija obuka za zaposlene u obrazovno-vaspitnim ustanovama za korišćenje digitalnih tehnologija u nastavi sa inkluzivnim pristupom;

Kreirati pravnu regulativu koja utiče na kvalitet podataka na osnovu kojih se identifikuju djeca u riziku i koja obezbeđuju bolju podršku djeci iz ugroženih porodica.

Tabela 81 – Pregled koraka za refomsku mjeru 3.2.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Pokrenute tenderske procedure za izgradnju ili renoviranje škola kako bi se smanjio broj smjena u najnaseljenijim osnovnim školama sa sadašnjih 5 smjena na najviše 3 do decembra 2027	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Uprava za kapitalne projekte	decembar 2025. godine
Maksimalno smanjen broj smjena u prenatrpanim osnovnim školama sa trenutnih 5 na najviše 3	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	decembar 2027. godine
Broj svršenih srednješkolaca koji upisuju studijske programe za STEM nastavničko zvanje na Univerzitetu Crne Gore povećan je između 5% do 10%	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	decembar 2026. godine
2000 obučanih nastavnika za implementaciju novog/revidiranog nastavnog plana u skladu sa Strategijom razvoja obrazovanja 2025-2035	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	decembar 2027. godine
Inkluzija: stopa završetka završnih razreda osnovnih škola djevojčica i dječaka romske i egipćanske populacije povećana je na 90%, a završnih razreda srednjih škola povećana je na 50%, a stopa prelaska u srednju školu je povećana za 25% u poređenju sa školskom godinom 2022/2023	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	decembar 2027. godine

Korak 1 - Pokrenute tenderske procedure za izgradnju ili renoviranje škola kako bi se smanjio broj smjena u najnaseljenijim osnovnim školama sa sadašnjih 5 na 3 smjene do decembra 2027. godine

Priprema projektnih zadataka i predmjera radova, osnov za uspješnu realizaciju daljih koraka je dobro pripremljen projektni zadatak i predmjer i predračun radova, koje priprema stručna služba MPNI, sa eksternim saradnicima.

Sprovođenje tenderskih procedura za odabir obrađivača glavnog projekta, nakon sprovođenja konkursa, na kojima se dobijaju projekti na nivou idejnog rješenja, priprema se projektni zadatak

tak, te sprovodi javna nabavka u cilju ugovaranja usluge izrade glavnog projekta.

Sprovođenje tenderskih procedura za odabir izvođača radova - nakon izrade projekata, raspisuju se javni pozivi za nabavku radova, nakon čijeg okončanja se nastavlja aktivnost Period implementacije i gradnje.

Tabela 82 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Priprema projektnih zadataka i predmjera radova	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Dokaz o dostavi dokumenata
Sprovođenje tenderskih procedura za odabir obrađivača glavnog projekta	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izrađeni glavni projekti
Sprovođenje tenderskih procedura za odabir izvođača radova	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Ugovor o izvođenju

Korak 2 - Maksimalno smanjen broj smjena u prenatrpanim osnovnim školama sa trenutnih 5 na najviše 3.

Sprovođenje arhitektonskih konkursa za odabir idejnih rješenja, Zakonom o planiranju prostora i izgradnji objekata, predviđena je obaveza raspisivanja arhitektonskih konkursa, prilikom izgradnje objekata javnog karaktera, osim u slučajevima kada se predmetni projekti finansiraju iz kreditnih ili donatorskih sredstava, te je stoga neophodno sprovesti aktivnosti za sve projekte, osim onih koji se tiču dogradnji objekata, kao

i onih koji se finansiraju iz kreditnih i donatorskih sredstava.

Sprovođenje tenderskih procedura za odabir obrađivača glavnog projekta, nakon sprovođenja konkursa, na kojima se dobijaju projekti na nivou idejnog rješenja, priprema se projektni zadatak, te sprovodi javna nabavka u cilju ugovaranja usluge izrade glavnog projekta.

Sprovođenje tenderskih procedura za odabir izvođača radova, nakon izrade projekata, raspisuju se javni pozivi za nabavku radova, nakon čijeg okončanja se nastavlja aktivnost Period implementacije i gradnje.

Tabela 83 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Sprovođenje arhitektonskih konkursa za odabir idejnih rješenja	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o realizovanom konkursu

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Sprovođenje tenderskih procedura za odabir obrađivača glavnog projekta	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izrađeni glavni projekti
Sprovođenje tenderskih procedura za odabir izvođača radova	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Ugovor o izvođenju
Sprovođenje tenderskih procedura za odabir izvođača radova	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Ugovor o izvođenju
Period implementacije i gradnje	Uprava za kapitalne projekte Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o realizaciji kapitalnog budžeta Upotrebne dozvole za pojedine objekte

Korak 3 - Broj svršenih srednješkolarca koji upisuju studijske programe za STEM nastavničko zvanje na Univerzitetu Crne Gore povećan je između 5% do 10%

Dostizanje ciljeva u koraku 3 ove reformske mjere podrazumijeva sprovođenje seta aktivnosti, kako slijedi:

Reformisanje STEM studijskih programa - u okviru ovog koraka Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u saradnji sa ustanovama visokog obrazovanja će pripremiti nove reformisane programe koji će sadržati veći fokus na metode rada u nastavi u cilju obezbjeđivanje neophodnih znanja i kompetencija za rad sa učenicima.

Izrada plana nabavke kabineta za STEM predmete u osnovnim i srednjim školama i ustanovama za visoko obrazovanje - za potrebe realizacije ovog koraka, potrebno je izraditi Plan nabavke hightech opreme za kabinete STEM predmeta u osnovnim i srednjim školama i usta-

novama za visoko obrazovanje.

Raspisivanje tendera za nabavku hightech opreme za kabinete - ovim korakom Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će u okviru tenderskih procedura pripremiti i raspisati Javni poziv za nabavku hightech opreme za STEM kabinete u obrazovnim ustanovama.

Opremanje kabineta za STEM predmete - za potrebe realizacije ovog koraka, odabrana kompanija će izvršiti nabavku i distribuciju opreme predviđene Planom. Takođe, izabrana kompanija će organizovati obuke za sve nastavnike/profesore/mentore koji će raditi kabinetsku nastavu. Kompanije će Ugovorom biti zadužena za održavanje ove opreme na određeni vremenski period.

Promocija STEM disciplina - za realizaciju ovog koraka, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija u saradnji sa Nacionalnim karijernim centrom i ustanovama za visoko obrazovanje će organizovati kampanju u cilju promocije STEM zanimanja za učenike srednjih škola.

Finansiranje projektnog rada - Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija će finansirati projekte za STEM discipline u okviru srednjih i osnovnih škola.

Kada je reč o izazovima koji se odnose na podsticanje srednjoškolaca da u školama predaju predmete iz STEM nauka, oni se mogu odnositi na podizanje svijesti i interesovanja svršenih studenata da ostvare karijeru u školi. Jedan od izazova može se smatrati informisanjem studenata visokog obrazovanja o prednostima karijere u nastavi STEM, uključujući stabilnost posla, mogućnosti za profesionalni razvoj i uticaj na društvo. Jedan od ključnih izazova može se smatrati pružanje finansijske podrške studentima koji se opredijele za studiranje STEM obrazovanja kroz stipendije, grantove i druge oblike finansijske pomoći, kao i razvijanje saradnje između srednjih škola i univerziteta.

Tabela 84 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Reformisanje STEM studijskih programa	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija Ustanove visokog obrazovanja	Reformisani studijski programi i definisani ishodi učenja za svaki studijski program
Izrada plana nabavke opreme za kabinete za STEM predmete u osnovnim i srednjim školama i ustanovama za visoko obrazovanje	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ osnovne i srednje škole/ustanove visokog obrazovanja	Urađen plan nabavke za potrebnu opremu
Raspisivanje tendera za nabavku hightech opreme za kabinete	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Raspisan tender za nabavku opreme; Web-sajt Ministarstva
Opremanje kabineta za STEM predmete	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ osnovne i srednje škole/ustanove visokog obrazovanja	Kabineti opremljeni novom opremom; fakture, fotografije, web-sajt Ministarstva, društvene mreže
Promocija STEM disciplina	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar	Promotivni materijal, objave u štampanim i elektronskim medijima, društvenim mrežama i gostavanja
Finansiranje projektnog rada	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija/ Nacionalni karijerni centar	Odobreni pojedinačni projekti, izvještaji, projektni rezultati i objave u medijima

Korak 4 - 2000 obučenih nastavnika za implementaciju novog/revidiranog nastavnog plana u skladu sa Strategijom razvoja obrazovanja 2025-2035

U cilju sprovođenja obuke nastavnika u skladu sa izmijenjenim i novim obrazovnim programima utvrđenim Strategijom razvoja obrazovanja do 2035. godine, realizovaće se sljedeće aktivnosti: priprema programa obuke i akcionog plana, monitoring i evaluacija programa obuke i izrada izvještaja o realizaciji obuke.

Novi/revidirani nastavni planovi i programi biće izrađeni tek nakon usvajanja Strategije, tokom 2025. godine i tek tada ćemo znati koji nastavni planovi i programi će biti revidirani, a koji novi. Pored gore navedenog, biće organizovan program specifičnih obuka za jačanje vještina nastavnog osoblja, kao što su: NTC obuke¹², projektno planiranje,

emocionalna inteligencija, primjena inkluzivnog obrazovanja i sl.

Imajući u vidu značaj uvođenja dvojezične nastave, kao specifičnog modela u učenju i nastavi stranih jezika kojim se aktivno promoviše višejezičnost i doprinosi prevazilaženju jezičkih, kulturnih i komunikacijskih barijera, kao i razvijanju tolerancije i uvažavanja, planirano je proširivanje ponude dvojezične nastave na engleskom jeziku, kao i uvođenje dvojezične nastave na drugim stranim jezicima u osnovnim i srednjim školama. U sklopu ovog koraka planirano je sprovođenje Pilot projekta uvođenja dvojezičnog obrazovanja u 10 odjeljenja osnovnih škola i 4 odjeljenja srednjih škola u Crnoj Gori, kao i obuka nastavnika osnovnih i srednjih škola za podučavanje nastavnih nejezičkih predmeta na stranim jezicima, izrada smjernica za nastavnike za izvođenje nastave na stranim jezicima i podrška u obezbjeđivanju nastavnih materijala. Aktivnost će realizovati Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, u saradnji sa Zavodom za školstvo i školama.

Tabela 85 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Priprema obuke i akcionog plana Monitoring i evaluacija programa obuke Izrada izvještaja o realizaciji obuke	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje	Program obuke Izvještaj o realizaciji obuke
Obuka za primjenu NTC tehnika u nastavi; prvo kroz pilot projekat za vaspitače koji rade sa predškolcima i učiteljima koji rade u prvom ciklusu osnovne škole	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Zavod za školstvo, NTC centar Ranko Rajović	Izvještaj Zavoda za školstvo o realizovanoj obuci nastavnika.
Obuka vaspitača za novi programski koncept koji podrazumijeva prelaz sa tematskog na projektno planiranje	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Zavod za školstvo	Izvještaj Zavoda za školstvo o realizovanoj obuci nastavnika.

12. NTC metod obrazovanja je jedinstven sistem podučavanja djece primjenom vježbi koje imaju naučnu osnovu u dokazanom povećanju efikasnosti korišćenjem dječijeg moždanog kapaciteta. Studije ukazuju na činjenicu da dječiji mozak formira 75% svih neuronskih sinapsi prije 7. godine.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Upoznavanje vaspitača i nastavnika sa konceptom emocionalne inteligencije	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Zavod za školstvo	Izveštaj Zavoda za školstvo o realizovanoj obuci nastavnika.
Obuka za primjenu inkluzivnog programa	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj Zavoda za školstvo o realizovanoj obuci nastavnika.
Obuka za primjenu NTC tehnika u nastavi kroz pilot projekat za nastavnike koji rade u drugom ciklusu OŠ	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, Zavod za školstvo, NTC centar Ranko Rajović	Izveštaj Zavoda za školstvo o realizovanoj obuci nastavnika.
Pilot projekat uvođenja dvojezičnog obrazovanja u 10 odjeljenja osnovnih škola i 4 odjeljenja srednjih škola u Crnoj Gori	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	
Testiranje i obuka nastavnika za dvojezičnu nastavu za osnovne škole	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o realizaciji obuke/testiranja i Izveštaj o radu Ministarstva
Testiranje i obuka nastavnika za dvojezičnu nastavu za srednje škole	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o realizaciji obuke/testiranja i Izveštaj o radu Ministarstva

Korak 5 - Inkluzija: stopa završetka završnih razreda osnovnih škola djevojčica i dječaka romske i egipćanske populacije povećana je na 90%, a završnih razreda srednjih škola povećana je na 50%, a stopa prelaska u srednju školu je povećana za 25% u poređenju sa školskom godinom 2022/2023.

Planirane su izmjene i dopune Pravilnika za saradnike/ce (medijatore) u oblasti obrazovanja, to jeste smanjivanje broja učenika sa 70 na 35 po saradniku/ci (medijatoru). Trenutno je u Osnovnim školama angažovano 26 saradnika.

Ova praksa se pokazala kao izuzetno korisna za obuhvat djece RE populacije u sistem obrazovanja, kao i za smanjenje drop-outa.

Na osnovu činjenice da je u Podgorici najveći broj RE djece, u narednom periodu planiramo da uključimo još osnovnih škola kako bi se djeca te populacije integrisala i kako bi došlo do smanjenja segregacije. Trenutno je obezbijeden besplatan prevoz za oko 600 učenika/ca osnovnih škola RE populacije u Podgorici, Nikšiću, Beranama i na Cetinju.

Kako bi se učenici i studenti RE populacije ohrabрили i bili još motivisaniji, Ministarstvo prosvjete nauke i inovacija, u skladu sa Strategijom soci-

jalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025, svake godine raspisuje konkurs za dodjelu stipendija srednjoškolcima i studentima RE populacije.

Kako bi učenici/ce većinske populacije bili upoznati sa kulturom, istorijom kao dijelom identiteta RE zajednice, organizovaće se moduli koji se odnose na navedene aktivnosti u osnovnim školama u Crnoj Gori. Ova aktivnost će uticati ne samo na toleranciju, nego i na prihvatanje RE populacije.

Takođe, kako bismo prevazišli segregaciju i sa ciljem povećanja stope njihovog obrazovanja, Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija sprovede kampanju promocije upisa u predškolsko vaspitanje, osnovnu i srednju školu u Beranama, Baru, Nikšiću i Podgorici, gdje živi najveći broj RE populacije. Tim sastavljen od predstavnika Ministarstva i NVO-a, posjetiće škole gdje će razgovarati s roditeljima i djecom o značaju obrazovanja, posebno ističući važnost podrške roditelja u obrazovnom procesu.

Komplementarne aktivnostima planiranim u ovoj reformskoj mjeri su aktivnosti koje se realizuju u saradnji sa UNICEF-om, a odnose se na „Kvalitetno obrazovanje za svako dijete” i to su:

- Savjetovanje direktora i stručnih saradnika o značaju tačnosti podataka i primjeni modela za ranu identifikaciju djece u riziku od napuštanja škole i identifikaciju djece koja se ne školuju;
- Realizovati obuku za zaposlene u obrazovno-vaspitnim ustanovama za redovno korišćenje MEIS aplikacije za identifikaciju i podršku djeci u riziku od napuštanja škole;
- Realizacija obuka za zaposlene u obrazovno-vaspitnim ustanovama za korišćenje digitalnih tehnologija u

nastavi sa inkluzivnim pristupom;

- Kreirati pravnu regulativu koja utiče na kvalitet podataka na osnovu kojih se identifikuju djeca u riziku i koja obezbjeđuje bolju podršku djeci iz ugroženih porodica.

Upis romskih i egipćanskih učenika u školski sistem suočava se sa brojnim izazovima koji proizilaze iz različitih socio-ekonomskih, kulturnih faktora. Evo nekih ključnih izazova - siromaštvo: mnogi Romi i Egipćani žive u teškim ekonomskim uslovima, što otežava pristup obrazovanju. Nedostatak osnovnih sredstava za život može dovesti do toga da djeca rade umjesto da idu u školu. Diskriminacija i predrasude: Romi i Egipćani se često suočavaju sa predrasudama i diskriminacijom u društvu, uključujući obrazovni sistem. Ovo može obeshrabriti romsku i egipćansku djecu da redovno pohađaju nastavu. Nedostatak podrške u porodici: mnoge RE porodice imaju nizak nivo obrazovanja i nisu u stanju da pruže odgovarajuću podršku svojoj djeci u školovanju. To uključuje nedostatak pomoći u učenju kod kuće i motivacije za nastavak školovanja. Jezik: jezičke barijere mogu predstavljati problem, posebno ako djeca ne govore tečno jezik na kome se podučava. To otežava praćenje nastave i savladavanje gradiva. Nepristupačnost školskih objekata: u mnogim slučajevima romska i egipćanska naselja su fizički udaljena od škola, što otežava redovno pohađanje nastave zbog problema sa prevozom. Rani ugovoreni brakovi i roditeljstvo: Rani brakovi i roditeljstvo su relativno česti u RE zajednicama, što može da prekine obrazovanje RE dece, sa posebnim naglaskom na djevojčice.

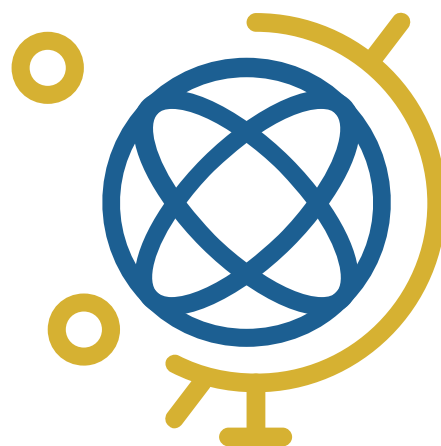

Tabela 86 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.2.1

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Promocija upisa u predškolsko vaspitanje, osnovnu i srednju školu u Beranama, Baru, Nikšiću i Podgorici, gdje živi najveći broj RE populacije.	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija, kao i objava na sajtu.
Modul za upoznavanje romske i egipćanske kulture	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Smanjivanje broja učenika sa 70 na 35 po saradniku/ci (medijatoru).	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Dodijeljivanje stipendija za srednjoškolce i studente RE populacije	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

REFORMA 3.2.2 DIGITALNO OBRAZOVANJE: NADOGRADNJA KONCEPTA I NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA DIGITALNE AKADEMIJE IZVAN JAVNE UPRAVE I SPROVOĐENJE U UKUPNOM DRUŠTVU NA ORGANIZOVAN I DRUŠTVENO INKLUZIVAN NAČIN; SPROVOĐENJE STRATEGIJE DIGITALIZACIJE OBRAZOVNOG SISTEMA (2022-2027) I POVEZANIH AKCIONIH PLANOVA

Kada je u pitanju digitalizacija obrazovanja, prepoznate su ključne prepreke razvoju koje se odnose na: zastarjelost Informacionog sistema obrazovanja, nepostojanje digitalnog ekosistema i nizak nivo digitalnih vještina i kompetencija učenika i nastavnika. U cilju odgovora na pomenute prepreke, Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022-2027.

Cilj ove reformske mjere je implementacija Strategije u dijelu jačanja digitalnog ekosistema i unapređenja digitalnih vještina i kompetencija nastavnika i učenika kroz:

- Kreiranje i izradu crnogorskog Okvira digitalne kompetencije nastavnika, jezičko prilagođavanje alata SELFIEforTEACHERS i realizaciju edukacija za njegovo korišćenje, izradu novih programa obuka za jačanje i primjenu digitalne kompetencije u nastavi i sprovođenje obuke za dio nastavnika i realizaciju obuke za samoevaluacioni alat SELFIE. Do decembra 2025. godine obuke bi prošlo 2000 učesnika/nastavnika, a do decembra 2027. godine njih još 5500, tj. ukupno 7500.
- Kreiranje EdTech habova/laboratorija u osnovnim i srednjim školama za koje će se sprovesti;
- Nabavka opreme za reciklažu plastike i 3D štampu, obuka nastavnika za korišćenje softvera za 3D štampu i za naprednije modelovanje i kreiranje samovodećeg kursa koji će se postaviti na platformi „Digitalna škola”;
- Kreiranje i sprovođenje AI programa obu-

ka (osnovni i viši nivo) za nastavnike i učenika i kreiranje samovodećih obuka koje će se postaviti na platformi „Digitalna škola”;

- Nabavka edukativnih setova za učenje robotike, uz edukaciju nastavnika;
- Nabavka računara/laptopova za habove/laboratorije.

Pored ovih hardverskih preduslova, razvijace se i interdisciplinarni nastavni programi za povećanje upotrebe tehnologija (STEAM), kako se škole ne bi opremale bez prethodne sveobuhvatne pripreme (akumulacija tehnologije koja se ne koristi u obrazovne svrhe). U proces sticanja digitalnih vještina potrebno je uključiti svu djecu, odnosno obezbjeđiti takve sadržaje za rad sa digitalnom opremom čak i za onu djecu koja nemaju afiniteta za recimo robotiku i programiranje. Cilj je razvoj vještina koje su potrebne na tržištu rada i integracija sve djece, bez obzira da li imaju inženjerske, menadžerske ili neke druge sklonosti. Pristup je takav da se svako može smatrati korisnim u timu (postoji više uloga). Planirano je da se do juna

2026. godine u 17% osnovnih i srednjih škola formiraju EdTech habovi/laboratorije u kojima bi se pružila šansa za uključivanje 25% djece (od toga približno 50% djevojčica), a do juna 2027. godine u 34% osnovnih i srednjih škola u kojima bi se pružila šansa za uključivanje 50% djece (od toga približno 50% djevojčica).

U cilju efikasnijeg sprovođenja procesa digitalizacije nastaviće se sa opremanjem obrazovno-vaspitnih ustanova računarskom opremom. Početkom 2024. godine distribuirana je oprema u iznosu od 6,3 miliona eura obrazovno-vaspitnim ustanovama gdje se postigao odnos računar/učenic 1:13. Do kraja 2027. godine cilj je postići da taj odnos bude 1:11. Opremanje podrazumjeva da osim računarskih učionica i ostale učionice budu opremljene adekvatnom računarskom opremom kako bi se omogućila primjena ICT-a u nastavi svih predmeta, a to podrazumijeva nabavku računara, laptopova, televizora, projektora.

Za realizaciju navedenih aktivnosti nadležno je Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija, uz partnerstvo sa Zavodom za školstvo, Centrom za stručno obrazovanje, Nacionalnim savjetom za obrazovanje, osnovnim i srednjim školama, dok su ciljne grupe nastavnici i učenici osnovnih i srednjih škola.

Tabela 87 - Pregled koraka za refomsku mjeru 3.2.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
2.000 nastavnika učestvovalo je na obukama o digitalnim kompetencijama u okviru usvojenog Okvira o digitalnim kompetencijama nastavnika	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje; Nacionalni savjet za obrazovanje	decembar 2025. godine
7.500 (kumulativno za cio period) nastavnika/učesnika učestvovalo je na obukama o digitalnim kompetencijama po usvojenom Okviru o digitalnim kompetencijama nastavnika	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	decembar 2027. godine

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
17% od ukupnog broja osnovnih i srednjih škola ima EdTech Hub, a 25% učenika (od kojih okvirno 50% djevojčica) ima mogućnost da ga koristi	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	jun 2026. godine
34% od ukupnog broja osnovnih i srednjih škola ima EdTech Hub, a 50% učenika (od kojih okvirno 50% djevojčica) ima mogućnost da ga koristi	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	jun 2027. godine
U osnovnim i srednjim školama u prosjeku postoji najmanje jedan tehnološki uređaj (laptop, desktop računar, TV, tablet) dostupan za 11 učenika	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	jun 2027. godine

Korak 1 - 2.000 nastavnika učestvovalo je na obukama o digitalnim kompetencijama u okviru usvojenog Okvira o digitalnim kompetencijama nastavnika.

Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija je 2023. godine uradilo Analizu relevantnih međunarodnih i nacionalnih preporuka za unapređenje digitalne kompetencije nastavnika i dalo preporuke, koje su integrisane u aktivnostima predloženim u okviru ove refomske mjere. Najznačajnija je izrada i usvajanje Nacionalnog okvira za digitalnu kompetenciju nastavnika, koji bi se zasnivao na Evropskom okviru za digitalnu kompetenciju vaspitača (DigCompEdu), uključivanje samoevaluacionog instrumenta SELFIEforTEACHERS, koje bi pratio program obuka.

Tabela 88 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 3.2.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Usvajanje Okvira digitalnih kompetencija nastavnika	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje; Nacionalni savjet za obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Jezičko prilagođavanje alata SELFIE for TEACHERS za Crnu Goru	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Program edukacije nastavnika za korišćenje alata za samoevaluaciju za procjenu nivoa digitalne kompetencije u nastavi (SELFIE for TEACHERS)	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Kreiranje programa obuka za jačanje i primjenu digitalne kompetencije u nastavi kategorisanih prema oblastima i nivoima napretka iz Okvira digitalne kompetencije nastavnika	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Sprovođenje programa obuka za jačanje i primjenu digitalne kompetencije u nastavi.	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Program edukacije menadžmenta obrazovno-vaspitnih ustanova za primjenu samoevaluacionog alata SELFIE, koji pruža jasnu sliku ustanovama o njihovim prednostima i slabostima u primjeni digitalne tehnologije u nastavi	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Korak 2 - 7.500 (kumulativno za cio period) nastavnika/učesnika učestvovalo je na obukama o digitalnim kompetencijama po usvojenom Okviru o digitalnim kompetencijama nastavnika.

Korak 2 se dijelom nastavlja do kraja 2027. godine i u nastavku su date aktivnosti.

Tabela 89 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 2 za reformsku mjeru 3.2.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Program edukacije nastavnika za korišćenje alata za samoevaluaciju za procjenu nivoa digitalne kompetencije u nastavi (SELFIE for TEACHERS)	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Sprovođenje programa obuka za jačanje i primjenu digitalne kompetencije u nastavi	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Korak 3 - 17% od ukupnog broja osnovnih i srednjih škola ima EdTech Hub, a 25% učenika (od kojih okvirno 50% djevojčica) ima mogućnost da ga koristi.

EdTech hubovi/laboratorije i STEAM programi ključni su za razvoj širokog spektra vještina kod djece, uključujući djevojčice. Kroz ove programe, djeca razvijaju kritičko razmišljanje, rješavanje problema, kreativnost i saradnju. Integracija naprednih tehnologija poput AI, 3D tehnologije i robotike omogućuje praktično iskustvo i sticanje vještina koje su ključne za buduće karijere. Ovi programi također promovišu inkluzivno okruženje i podstiču djevojčice da istražuju STEAM područja te izgrade samopouzdanje za uspjeh u 21. vijeku.

Implementacija reformske mere digitalnog obrazovanja može se suočiti sa nekoliko izazova koji se uglavnom odnose na sljedeće:

- Spremnost nastavnika da se prilagode promjenama i da učestvuju na raznim obukama koje se nude i prilagođavaju različitim nivoima potreba digitalne pismenosti;
- Fleksibilnost nastavnika da prihvate nove nastavne metode koristeći digitalne alate;
- Administrativne prepreke: Uključivanje digitalnih alata u nastavne planove i programe zavisice od efikasne prilagodljivosti relevantnog pravnog okvira i spremnosti svih zainteresovanih strana da sarađuju;
- Ponekad procedure nabavke za digitalnu infrastrukturu mogu imati neočekivanu složenost i nezvjestan vremenski okvir;
- Stvoriti specijalizovane pristupe za učenike sa posebnim potrebama;
- Kreiranje sadržaja za EduTech hubs

U Crnoj Gori postoje 163 osnovne i 50 srednjih javnih škola. EdTech čvorišta neće biti obavezan dio nastavnog plana i programa, ali će se veoma promovisati kao alat za razvoj brojnih vještina. Ministarstvo ima sredstva da prati proces koristeći ankete o broju čvorišta, broju uključenih nastavnika, broju uključenih učenika. Tačnost podataka je garantovana od strane rukovodstva škole jer će oni davati povratne informacije o anketi.

Tabela 90 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 3.2.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Nabavka opreme za reciklažu plastike i 3D štampum uz prateću obuku nastavnika za 50 škola (osnovnih i srednjih)	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Program edukacije nastavnika za 3D modelovanje	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Samovodeći kurs za učenike i nastavnike za recikliranje i 3D štampu (koji će biti postavljen na platformi „Digitalna škola”)	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Kreiranje programa obuke za učenike o osnovama i primjeni vještačke inteligencije - osnovni nivo i etički aspekt	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Kreiranje programa obuke za nastavnike o osnovama i primjeni vještačke inteligencije - osnovni nivo i etički aspekt	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Kreiranje programa obuke za učenike o primjeni vještačke inteligencije - viši nivo i etički aspekt	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Kreiranje programa obuke za nastavnike o primjeni vještačke inteligencije - viši nivo i etički aspekt	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Samovodeći kurs za učenike o osnovama i primjeni vještačke inteligencije - osnovni nivo i etički aspekt (koji će biti postavljen na platformi „Digitalna škola”)	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Samovodeći kurs za nastavnike o osnovama i primjeni vještačke inteligencije - osnovni nivo i etički aspekt (koji će biti postavljen na platformi „Digitalna škola”)	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Implementacija programa obuke učenika i nastavnika o osnovama i primjeni vještačke inteligencije - osnovni nivo i etički aspekt	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Nabavka edukativnih setova za učenje robotike za 50 škola (osnovnih i srednjih) i implementacija obuke za nastavnike	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Nabavka računara za EdTech hubove/laboratorije	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Korak 4 - 34% od ukupnog broja osnovnih i srednjih škola ima EdTech Hub, a 50% učenika (od kojih okvirno 50% djevojčica) ima mogućnost da ga koristi.

Korak 4 se dijelom nastavlja do juna 2027. godine i u nastavku su date aktivnosti.

Tabela 91 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 4 za reformsku mjeru 3.2.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Nabavka opreme za reciklažu plastike i 3D štampu uz prateću obuku nastavnika za 50 škola (osnovnih i srednjih)	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Program edukacije nastavnika za 3D modelovanje	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Implementacija programa obuke učenika i nastavnika o osnovama i primjeni vještačke inteligencije - osnovni nivo i etički aspekt	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Implementacija programa obuke učenika i nastavnika o primjeni vještačke inteligencije - viši nivo i etički aspekt	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Nabavka edukativnih setova za učenje robotike za 50 škola (osnovnih i srednjih) i implementacija obuke za nastavnike	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija; Zavod za školstvo; Centar za stručno obrazovanje	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija
Nabavka računara za EdTech hubove/laboratorije	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Korak 5 - U osnovnim i srednjim školama u prosjeku postoji najmanje jedan tehnološki uređaj (laptop, desktop računar, TV, tablet) dostupan za 11 učenika

Kako bi se postigao **Korak 5**, neophodna je dodatna obnova stare i nabavka nedostajuće računarske opreme.

Informacioni sistem obrazovanja Crne Gore sadrži evidenciju o svojoj postojećoj IKT opremi u školama. Svaka škola je dužna da ažurira sve relevantne podatke o IKT opremi u školi. Evidencija o opremi sadrži podatke o specifikaciji opreme, godini nabavke, lokaciji u školi itd. Na primjer, podaci o lokaciji su veoma važni jer Ministarstvo može da napravi razliku između računara koji se koriste u administrativne svrhe ili za nastavu/učenje.

Tabela 92 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 5 za reformsku mjeru 3.2.2.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Nabavka računara za nastavu u osnovnim i srednjim školama	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija	Izveštaj o radu Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija

Nedovoljna motivisanost nastavnika za pohađanje obuka je prepoznata kao rizik nižeg nivoa, na šta će se odgovoriti snažnom promocijom značaja modernizacije nastavnog procesa, te plasiranjem seta alata koji će olakšati nastavnicima samoevaluaciju i pristup unapređenju vještina i na taj način u krajnjem olakšati proces primjene novih nastavnih metoda.

4.

OBLAST POLITIKE 4: TEMELJNA PRAVA / VLADAVINA PRAVA

Reforma javne uprave, pored vladavine prava i ekonomskih reformi, predstavlja jedan od tri ključna stuba u procesu proširenja Evropske unije i postavljena je visoko u prioritetima Vlade Crne Gore sa vizijom da se kreira profesionalna javna uprava koja kvalitetno pruža usluge krajnjim korisnicima i ima adekvatne kapacitete za pristupanje Evropskoj uniji. Strategija reforme javne uprave 2022 - 2026 (Strategija RJU), s prvim trogodišnjim Akcionim planom za period 2022-2024, usvojena je u decembru 2021. Strategija je u potpunosti usklađena sa SIGMA/OECD Principi javne uprave, kao i sa širim strateškim okvirom politika EU i agende UN. Nakon dvije godine implementacije SRJU, može se konstatovati da je javna uprava u Crnoj Gori napravila napredak u reformi javne uprave posebno kroz stvaranje dobrog i evropski usklađenog zakonodavnog okvira u oblasti reorganizacije državne uprave (Zakon o Vladi, Zakon o zaradama zaposlenih u javnom sektoru, Zakona o slobodnom pristupu informacijama itd), unaprijeđen je sistem ocjenjivanja i

sprovode se aktivnosti na unapređenju sistema nagrađivanja na osnovu rezultata rada.

Crna Gora već duži niz godina ostvaruje ograničeni napredak u oblasti pravosuđa, bez dovoljnog napretka u implementaciji ključnih reformi u oblasti pravosuđa i ograničenim bilansom ostvarenih rezultata u pogledu pravosudne odgovornosti. Došlo je do određenih dugo očekivanih imenovanja na visokom nivou u pravosuđu, međutim, još uvijek nije popunjena pozicija predsjednika Vrhovnog suda. Potrebno je dodatno jačati djelotvornu nezavisnost, integritet, odgovornost i profesionalizam pravosuđa, između ostalog i kroz implementaciju relevantnog ustavnog i pravnog okvira i donošenje zakonodavnih izmjena u skladu sa evropskim standardima. Takođe je potrebno ojačati efikasnost pravosuđa. Sistemi upravljanja ljudskim, finansijskim, IKT i infrastrukturnim resursima moraju biti značajno unaprijeđeni. Potrebno je donijeti novi plan za racionalizaciju pravosudne mreže, kao i Strategiju digitalizacije pravosuđa.

Korupcija i korupcija na visokom nivou i dalje su pitanja koja predstavljaju razlog za zabrinutost. Potrebni su dodatni naponi da bi se uspostavio kredibilan i efikasan odgovor

krivičnog pravosuđa, a da bi to pokazala, Crna Gora mora i dalje raditi na poboljšanju bilansa rezultata u pogledu istraga, krivičnih gonjenja i pravosnažnih presuda u borbi protiv korupcije, uključujući korupciju na visokom nivou. Pravni i institucionalni okvir treba biti unaprijeđen u skladu sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima, između ostalog i radi djelotvorne upotrebe finansijskih istraga i zaplijene i oduzimanja i imovine u takvim slučajevima.

Crna Gora nastavlja da u velikoj mjeri ispunjava svoje međunarodne obaveze u pogledu ljudskih prava. Potrebni su dodatni naponi da se efikasnije zaštitite temeljna prava, posebno za ugrožene grupe, uključujući poboljšanje međuinstitucionalne saradnje. Bez obzira na niz pozitivnih iskoraka, Crna Gora mora pojačati svoje napore da sprovede efikasne, efektivne i nezavisne istrage u cilju rješavanja policijske torture, kršenja i nezakonite upotrebe mjera prinude.

Crna Gora je umjereno spremna i postigla je određen napredak u oblasti borbe protiv organizovanog kriminala. Veoma pozitivno su ocijenjeni rezultati koje Uprava policije postiže u procesuiranju vođa i članova organizovanih kriminalnih grupa, te izmjenama pravnog okvira kada je u pitanju borba protiv organizovanog kriminala, i dalje je potrebno raditi na unapređenju kapaciteta u dijelu sprovođenja istraga pranja novca, trgovine ljudima, krijumčarenja cigareta itd. Takođe, uspostavljanje interoperabilne baze podataka na nivou državnih organa uključenih u oblast borbe protiv kriminala je ključno za dalji efikasan rad. Potrebno je ojačati kapacitete svih relevantnih institucija uključenih u oblast borbe protiv sajber kriminala, uključujući i upotrebu elektronskih dokaza u sudskim postupcima, kao ključ-

nog elementa za savremene oblike komunikacije unutar organizovanih kriminalnih grupa. Crnoj Gori su potrebni snažniji naponi u rješavanju problema ilegalne trgovine cigaretama, što bi uključivalo jačanje kapaciteta svih uključenih institucija, unapređenje rada cjeline pravosudnog lanca, razbijanja kriminalnih mreža i povećanja bilansa rezultata i konačnih presuda i oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim djelom. Takođe, pored pomaka u sprovođenju finansijskih istraga i jačanjem kapaciteta policije u ovoj oblasti, potrebno je uskladiti pravni i operativni pristup finansijskim istragama, zaplijeni imovine i konfiskaciji i borbi protiv pranja novca po standardima EU i međunarodnim standardima, i uspostaviti ubjedljive rezultate u ovim oblastima.

Crna Gora je u proteklih nekoliko mjeseci sprovodila intenzivne zakonodavne aktivnosti u cilju unapređenja vladavine prava u Crnoj Gori i usklađivanja zakona sa međunarodnim standardima i preporukama Venecijanske komisije i Evropske komisije. Donošenje navedenih zakona bilo je izuzetno važno za ispunjavanje obaveza Crne Gore u procesu integracija u Evropsku uniju, odnosno ispunjenje uslova koji proizilaze iz privremenih mjerila iz Poglavlja 23 i dobijanje pozitivnog Izveštaja o ispunjenosti privremenih mjerila (IBAR) Što se u konačnom dogodilo dobijanjem pozitivnog Izveštaja o ispunjenosti privremenih mjerila (IBAR).

SEKTOR 4.1: DEMOKRATIJA

Jačanje funkcionisanja nezavisnih demokratskih institucija je od suštinskog značaja za proces pristupanja EU. Funkcionalna i depolitizovana javna uprava neophodna je za demokratsko upravljanje. Sposobnost vlada da obezbijede koherentnu primjenu prava, procedura, standarda i upravljanja ljudskim resursima u cijeloj javnoj upravi na centralnom i lokalnom nivou ima direktan uticaj na kvalitet sektorskih politika, javnih usluga i na kraju konkurentnost i rast.

Reforma 4.1.1: Usvajanje novog, sveobuhvatnog i harmonizovanog pravnog okvira za sprovođenje izbora usvojen od strane Skupštine, u skladu sa evropskim standardima i postojećim preporukama Organizacije za evropsku bezbjednost i saradnju (OEBS)/ Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), kao i Savjeta Evrope.

Ključna aktivnost u okviru ove reforme biće usvajanje novog, sveobuhvatnog i harmonizovanog pravnog okvira za sprovođenje izbora, u skladu sa evropskim standardima i postojećim preporukama Organizacije za bezbjednost i saradnju u Evropi (OSCE)/ Kancelarije za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), kao i Savjeta Evrope.

Sa ciljem sveobuhvatne izborne reforme zakonodavstva i uspostavljanja punog povjerenja javnosti u izborni proces, Skupština Crne Gore 28. saziva, na Sedmoj sjednici Drugog redovnog (jesenjeg) zasijedanja, 28. decembra 2023. godine, donijela je Odluku o obrazovanju Odbora za sveobuhvatnu izbornu reformu, kao privremenog radnog tijela. Navedenom odlukom propisano je da će Odbor u realizaciji definisanih ciljeva preduzeti više mjera na sveobuhvatnoj reformi i izmjeni izbornog zakonodavstva, koje podrazumijevaju: implementaciju preporuka iz izvještaja Evropske komisije o Crnoj Gori; implementaciju svih preporuka iz izvještaja OEBS/ODIHR misija; definisanje Predloga zakona o izboru odbornika i poslanika, Predloga zakona o biračkom spisku, Predloga zakona o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja i Predloga zakona o registrima prebivališta i boravišta; analizu primjene više povezanih zakona uz eventualnu pripremu predloga izmjena istih ukoliko se navedeno ispostavi

nepohodnim za realizaciju postavljenih ciljeva; jačanje sveukupnih kapaciteta, profesionalizma i transparentnosti organa značajnih za izborne procese, uključujući Državnu izbornu komisiju i Agenciju za sprječavanje korupcije, u cilju jačanja povjerenja javnosti u njihov rad.

Zadatak Odbora za sveobuhvatnu izbornu reformu je i dalja dogradnja i izmjena opštih ambijentalnih uslova za sprovođenje izbora, koja podrazumijeva: definisanje predloga kodeksa etičkog ponašanja u izbornim kampanjama i definisanje rješenja o načinu održavanja lokalnih izbora u svim jedinicama lokalne samouprave u jednom danu.

Odbor je dužan da najkasnije do 31. decembra 2024. godine pripremi Predloge zakona i drugih akata u vezi sa ciljem i zadacima Odbora koji su predmet rada Odbora, te da ih podnese Skupštini na usvajanje.

U vezi sa **korakom 1 - Sveobuhvatan pregled izbornog pravnog okvira, sprovođenje preporuka ODIHR-a (2023) (decembar 2025) i aktivnosti koje iz toga proizilaze: revidirano, usvojeno i objavljeno zakonodavstvo koje se odnosi na preporuke ODIHR-a i Savjeta Evrope, Izmjene i dopune Zakona o izboru odbornika i poslanika u vezi profesionalizacije Državne izborne komisije, Jačanje nezavisnosti izbornih komisija**, pri čemu je osnova rada Odbora za sveobuhvatnu izbornu reformu na sljedećim zakonima: Zakon o izboru odbornika i narodnih poslanika, Zakon o biračkom spisku, Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja i Zakon o registrima prebivališta i boravišta. Izvor verifikacije za ovu mjeru je objavljivanje navedenih zakona u Službenom listu Crne Gore.

Korak 2 - Izmjene i dopune Zakona o izboru predsjednika Crne Gore (jun 2026. godine), osnova za ovaj korak je rad na Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o izboru predsjednika Crne Gore. Izvor verifikacije za ovaj korak je objavljivanje pomenutog zakona u Službenom listu Crne Gore.

Tabela 93 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.1.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Sveobuhvatan pregled izbornog pravnog okvira, sprovođenje preporuka ODIHR-a (2023)	Skupština Crne Gore	decembar 2025.
Izmjene i dopune Zakona o izboru Predsjednika Crne Gore	Skupština Crne Gore	jun 2026.

Tabela 94 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 4.1.1.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Zakonodavstvo koje se bavi preporukama ODIHR-a i Savjeta Evrope je revidirano, usvojeno i objavljeno	Skupština Crne Gore	Objavljeni zakoni u Službenom listu Crne Gore
Izmjene i dopune Zakona o izboru odbornika i poslanika u pogledu profesionalizacije Državne izborne komisije	Skupština Crne Gore	Objavljeni zakoni u Službenom listu Crne Gore
Jačanje nezavisnosti izbornih komisija	Skupština Crne Gore	

SEKTOR 4.2: PRAVOSUĐE

Crna Gora treba da obezbijedi imenovanja u pravosuđu u najvišim instancama pravosuđa kroz transparentnu i blagovremenu proceduru zasnovanu na zaslugama, u cilju efikasnog funkcionisanja cjelokupnog pravosudnog sistema. Takođe, u cilju unapređenja sistema izbora, ocjenjivanja, utvrđivanja odgovornosti sudija i državnih tužilaca, rada Sudskog savjeta i Tužilačkog savjeta, kao i sa usaglašavanja sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima o nezavisnosti, odgovornosti, integritetu, nepristrasnosti i profesionalnosti sudstva i tužilaštva, neophodno je pristupiti izmijenama Ustava i pravosudnih organizacionih zakona. Na ovo ukazuju

višegodišnji nalazi i preporuke iz Izvještaja EK za Crnu Goru.

Ove izmjene su od velikog značaja kada je u pitanju ispunjavanje završnih mjerila u Pregovaračkom poglavlju 23. Takođe, unapređivanje odredbi koje se odnose na sistem etičke i disciplinske odgovornosti nosilaca pravosudnih funkcija njihovog izbora, ocjenjivanja, ali i usaglašavanja sa međunarodnim standardima preporukama Venecijanske i Evropske komisije doprinijeće boljem sistemu na šta je više puta i ukazano.

Reforma 4.2.1: Sudstvo i tužilaštvo su nezavisni/samostalni, nepristrasni, odgovorni i djeluju sa integritetom i profesionalnošću

U oblasti pravosuđa, kroz unapređenje ustavnog i zakonodavnog okvira, doprinijeće se sprovođe-

nju najznačajnijih reformskih prioriteta utvrđenih u pregovaračkom poglavlju 23, a sve u cilju unapređenja vladavine prava i zaštite temeljnih prava.

Normativne aktivnosti doprinijeće unapređenju nezavisnosti, efikasnosti i odgovornosti pravosuđa. Reformski procesi sprovodiće se kroz izmjene Ustava, Zakona o Sudskom savjetu i sudijama i Zakona o Državnom tužilaštvu, u skladu sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima o nezavisnosti, odgovornosti, integritetu, nepristrasnosti i profesionalizmu sudstva i državnog tužilaštva, uključujući adresiranje već postojećih preporuka Evropske komisije, mišljenja Venecijanske komisije i preporuka Grupa država Savjeta Evrope za borbu protiv korupcije (GRECO).

Shodno preporukama iz Drugog izvještaja o usaglašenosti za Crnu Goru (GRECO IV rundi evaluacije) preporučuje da je potrebno preduzimanje dodatnih mjera za jačanje nezavisnosti Sudskog savjeta - kako stvarne tako i percipirane, protiv nepotrebnog političkog uticaja, uključujući ukidanje učešća ministra pravde po službenoj dužnosti u Savjetu, obezbjeđivanjem da najmanje polovina članstva Savjeta bude sastavljena od sudija koje biraju njihove kolege i obezbjeđujući da na predsjedavajuću funkciju bude imenovan jedan od ovih članova sudija, pridržavajući se sljedećih principa:

- utvrđivanje objektivnih i mjerljivih kriterijuma izbora za ne-sudijske članove koji bi reflektovali njihove profesionalne kvalitete i nepristrasnost;
- uspostavljanje radnih aranžmana kako bi se izbjegla prekomjerna koncentracija vlasti u istim rukama u vezi sa različitim funkcijama koje vrše članovi Sudskog savjeta. S tim u vezi,

Skupština Crne Gore će pristupiti izradi nacrtu dokumenta sa ciljem ispunjavanja Greco preporuke i da kao krajnji rok za izradu bude decembar 2024.godine.

Revizijom zakonodavnog okvira, tačnije izmjenama i dopunama Zakona o Sudskom savjetu i sudijama, koje je Parlament Crne Gore usvojio početkom juna, unaprijediće se postupak izbora predsjednika Vrhovnog suda što će u konačnom rezultirati izborom predsjednika Vrhovnog suda, kao i efikasnost sistema izbora, napredovanja i ocjenjivanja sudija i državnih tužilaca, pored navedenog ovim izmjenama zakona olakšaće se izbor, proširiti krug lica koja se mogu prijaviti, ali i obezbijediti transparentnost procesa. Takođe, osnažene su odredbe koje se tiču etičke i disciplinske odgovornosti sudija, posebno u vidu propisivanja većeg broja disciplinskih prekršaja, ali i širenja ovlašćenja kada je u pitanju iniciranje postupka.

Treba istaći da je Crna Gora krajem juna dobila pozitivan Izvještaj o procjeni ispunjenosti privremenih mjerila (IBAR) za poglavlja 23 i 24, a uslov za to je bila izmjena više zakona u oblasti pravosuđa, borbe protiv korupcije i organizovanog kriminala, kao i popunjavanje ključnih pozicija u pravosuđu. Usvajanjem IBAR Zakona i to - izmjene zakona o Specijalnom tužilaštvu, o Državnom tužilaštvu, o Centru za obuku u sudstvu i državnom tužilaštvu, o lobiranju, o Sudskom savjetu i sudijama, o sudovima i izmjene Zakonika o krivičnom postupku Crna Gora je još jednom dokazala svoju posvećenost evropskom putu.

Korak 1 - Imenovanje predsjednika Vrhovnog suda

Polazna osnova za ovaj korak je činjenica da predsjednik još uvijek nije izabran. Izvor verifikacije je izvještaj Vrhovnog suda koji je objavljen na zvaničnoj web stranici Vrhovnog suda.

Korak 2 - Izmijenjeni Ustav, u skladu sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima o nezavisnosti, odgovornosti, integritetu, nepristrasnosti i profesionalnosti sudstva i tuži-

laštva, uključujući adresiranje već postojećih preporuka Evropske komisije, mišljenja Venecijanske komisije i preporuka Grupa država Vijeća za borbu protiv korupcije (GRECO).

Polazna osnova za ovaj korak je činjenica da Ustav Crne Gore još uvijek nije izmijenjen. Izvor verifikacije je objavljivanje izmjena i dopuna u Službenom listu Crne Gore.

Korak 3 - Puno sprovođenje sistema imenovanja, vrednovanja rada i napredovanja sudija i javnih tužilaca u skladu sa izmijenjenim Zakonom o sudskom savjetu i sudijama i Zakonom o državnom tužilaštvu.

Polazna osnova za ovaj korak je nedavno izmijenjeni zakonodavni okvir. Verifikacija se može pronaći u izvještajima objavljenim na službenim web stranicama Sudskog i Tužilačkog savjeta.

Tabela 95 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.2.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Imenovanje predsjednika Vrhovnog suda	Vrhovni sud Crne Gore	decembar 2024.
Izmijenjeni Ustav, u skladu sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima o nezavisnosti, odgovornosti, integritetu, nepristrasnosti i profesionalnosti sudstva i tužilaštva, uključujući adresiranje već postojećih preporuka Evropske komisije, mišljenja Venecijanske komisije i preporuka Grupa država Vijeća za borbu protiv korupcije (GRECO)	Skupština Crne Gore	jun 2025.
Puno sprovođenje sistema imenovanja, vrednovanja rada i napredovanja sudija i javnih tužilaca u skladu sa izmijenjenim Zakonom o sudskom savjetu i sudijama i Zakonom o državnom tužilaštvu	Ministarstvo pravde Tužilački savjet Sudski savje	decembar 2027.

SEKTOR 4.3: BORBA PROTIV KORUPCIJE

Da bi Crna Gore pokazala kredibilan odgovor krivičnog pravosuđa, mora imati unaprijeđen pravni i institucionalni okvir koji je u skladu sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima. Potrebno je revidirati pravni okvir odnosno izmijeniti Zakon o sprječavanju korupcije i Zakon o oduzimanju imovine stečene kriminalnom djelatnošću kao i ojačati institucionalne kapacitete za sprečavanje i suzbijanje korupcije radi rješavanja problema identifikovanih u vezi sa njegovom primjenom.

REFORMA 4.3.1 EFIKASNO SPROVOĐENJE ZAKONODAVSTVA ZA BORBU PROTIV KORUPCIJE, UKLJUČUJUĆI KORUPCIJU NA VISOKOM NIVOU, UKLJUČUJUĆI FINANSIJSKE ISTRAGE I ZAPLIJENU I ODUZIMANJE IMOVINE, U SKLADU SA PRAVNOM TEKOVINOM EU, EVROPSKIM I MEĐUNARODNIM STANDARDIMA, UKLJUČUJUĆI PREPORUKE MISIJE ZA REVIZIJU 2022, KAO I PREPORUKE GRECO I OSCE

Prioriteti Vlade Crne Gore u borbi protiv korupcije zasnovani su na izvještajima Evropske komisije u oblastima za Pregovaračka poglavlja 23 i 24, kao i kroz sprovođenje preporuka Grupe država za borbu protiv korupcije (GRECO), kao tijela Savjeta Evrope, koji kao ključnu preporuku u ovoj oblasti ističu potrebu razvoja strateškog i proaktivnog pristupa za borbu protiv korupcije. U strateškom dijelu a shodno preporuci iz Izvještaja Evropske komisije za 2023. godinu, prioritet Vlade je bio donošenje nove Strategije za borbu protiv korupcije. U skladu sa navedenim strateškim opredjeljenjem, Vlada Crne Gore je 22. februara 2024. godine donijela Odluku o obrazovanju Nacionalnog savjeta za borbu protiv korupcije, čiji je jedan od zadataka bio razvoj Strategije za borbu protiv korupcije sa akcionim planovima za njegovo sprovođenje, a što je i bila jedna od obaveza u okviru privremenih mjerila za pregovaračko Poglavlje 23 - Pravosuđe i temeljna prava. Strategija je izrađena uz podršku eksperata Savjeta Evrope i ocijenjena od strane Evropske komisije. Nakon procjene Komisije Strategija za borbu protiv korupcije 2024-2028 zajedno sa pratećim Akcionim planom 2024-2025 usvojena je u junu 2024.

Strategija za borbu protiv korupcije definiše: strateški pravac i ciljeve u borbi protiv korupcije, prioritete mjere za uspostavljanje efikasnog sistema za borbu protiv korupcije u javnom i privat-

nom sektoru, uloge i odgovornost svih subjekata što je osnov za efikasan razvoj održivog sistema za monitoring i evaluaciju sveobuhvatnog nacionalnog odgovora na korupciju. Posebna pažnja u oblasti korupcije biće posvećena oblastima od posebnog rizika na korupciju, i to: pravosuđe, policiju i carinu, zdravstvo, obrazovanje, životnu sredinu, urbanizam, javne nabavke, lokalnu samoupravu, preduzeća u državnom vlasništvu, odnosno vlasništvu lokalnih samouprava. Strategija predstavlja okvir za donošenje naknadnih akcionih planova u periodu 2024-2028, u kome će biti određeni ciljevi, mjere, nosioci aktivnosti, kao i dinamika njihovog ostvarivanja i indikatori učinka, a sve u skladu sa preporukama EU i Savjeta Evrope i drugih međunarodnih partnera.

Strategija za borbu protiv korupcije je sveobuhvatna strategija koja se primjenjuje na sve organe zakonodavne, sudske i izvršne vlasti na državnom i lokalnom nivou, na organe državne uprave, nezavisna tijela, regulatorna tijela, javne ustanove, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja.

Kako bi Crna Gora pokazala kredibilan odgovor krivičnog pravosuđa, mora imati unaprijeđen pravni i institucionalni okvir koji je u skladu sa pravnom tekovinom EU i evropskim standardima. Kao nužno potrebno je revidirati pravni okvir odnosno izmjeniti Zakon o sprječavanju korupcije i Zakon o oduzimanju imovine stečene kriminalnom djelatnošću i na taj način ojačati mehanizme borbe protiv korupcije, uz izmjenu zakonodavnog okvira veoma važno je i ojačati institucionalne kapacitete za sprečavanje i suzbijanje korupcije radi rješavanja problema identifikovanih u vezi sa primjenom normativnih rješenja.

Novi Zakon o sprječavanju korupcije je usvojen u junu 2024 i njime će se unaprijediti rad Agencije za sprečavanje korupcije, a što ima za cilj uklanjanje nedostataka uočeni u dosadašnjoj praksi, kao i generalno unapređivanje normativnog i pravnih mehanizma u smislu obezbjeđenja adekvatnih preduslova za što efikasnije suzbijanje i prevenciju korupcije u skladu sa pravnom tekovinom EU, evropskim i međunarodnim standardima. Kako bi proces u borbi protiv korupcije imao željeni efekat pristupilo se izradi Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću koji je usvojen u

maju 2024. Razlozi za donošenje Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o oduzimanju imovinske koristi stečene kriminalnom djelatnošću su bili sprečavanje sticanja i upotrebe imovine nezakonitog porijekla, a u cilju zaštite imovine koja je stečena na zakonit način i radi zaštite ekonomske, društvene i ekološke funkcije imovine stečene u skladu sa propisima. Cilj novog Zakona je oduzimanje imovine onima koji su je nezakonito stekli, bez obzira da li je navedena imovina prenesena sa ili bez nakande ili sa naknadom koja ne odgovara stvarnoj vrijednosti. Dosadašnja praksa pokazala je da postoje očigledni nedostaci u ovom zakonskom rješenju, da su neophodne izmjene i dopune u cilju poboljšanja primjene istog, te usklađivanja sa međunarodnim standardima. Prvenstveno, bilo je neophodno proširiti spektar krivičnih djela u odnosu na koja se može odrediti oduzimanje imovinske koristi, kako bi se na taj način obuhvatila sva krivična djela čijim izvršenjem bi se mogla steći imovinska korist i eventualno državi pričiniti šteta. U skladu sa ubrzanom digitalizacijom i razvojem tehnologije ukazala se potreba da se spektar imovine koja se može oduzeti proširi i na digitalnu imovinu, čime se takođe vrši usklađivanje sa Krivičnim zakonikom Crne Gore.

Cilj ove mjere je unaprijediti bilans ostvarenih rezultata na polju istraga, krivičnog gonjenja, pravosnažnih presuda, zaplijene i konačne konfiskacije u korupciji, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou.

Vizija strategije: Izgradnja države vladavine prava, čije će institucije kreirati pravedne propise, osigurati njihovu potpunu i neselektivnu primjenu, garantujući jednake mogućnosti za sve, i pravo na život i poslovanje u okruženju bez korupcije, je preduslov za sveobuhvatan napredak društva i postizanje punopravnog članstva u Evropskoj uniji, a opšti cilj Strategije je Stvaranje dugoročnog i efikasnog sistema borbe

protiv korupcije uz definisanje i jačanje mehanizama kontrole u skladu sa evropskim i međunarodnim standardima.

Dakle, vizija i strateški ciljevi koji su definisani daju odgovor na rješenje ključnog problema, dok su uzroci problema pretočeni u operativne ciljeve koji zapravo predstavljaju odgovor na pitanje kroz koje aktivnosti je moguće unaprijediti stanje u periodu 2024-2028.

Korak 1 - Sprovođenje Strategije/Akcionog plana za borbu protiv korupcije.

Polazna osnova je nedavno usvojena Strategija. Izvor verifikacije je Godišnji izvještaj Uprave carina i Poreske uprave/Kvartalni izvještaj o sprovođenju Strategije i Kvartalni izvještaj o sprovođenju Strategije koji je usvojio Savjet za borbu protiv korupcije. Testovi integriteta se kreiraju i isporučuju od strane Uprave carina i Poreske uprave – cilj je dostići najmanje 30% zaposlenih i sprovode se aktivnosti za usvajanje i implementaciju novog Etičkog kodeksa Uprave carina posebno po pitanju obaveze predviđenih Strategijom za borbu protiv korupcije i njenog Akcionog plana, a koje se posebno odnosi na imovinsko stanje carinskih službenika, sukob interesa i prijave imovine. Takođe, neophodno je predvidjeti i obrazovanje Etičkog odbora Uprave carina koji će pratiti primjenu Etičkog kodeksa i promovisati etičke standarde i pravila.

Korak 2 - Poboljšani rezultati u oblasti istraga, krivičnog gonjenja, pravosnažnih presuda, konfiskacije i konačne konfiskacije u korupciji, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou. Pokazati sveukupno povećanje broja istraga, potvrđenih optužnica i osuda, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou; pokazati povećanje broja i ukupne vrijednosti zaplijene, zamrzavanja i oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom; pokazati porast samostalnih finansijskih istraga (jun 2026) ponovljeno (decembar 2027).

Polazne osnove su:

• ISTRAGE U 2023. GODINI:

Krivična djela korupcije: Nalozi za sprovođenje istraga izdati su u 8 slučajeva protiv ukupno 19 fizičkih lica.

Krivična djela visoke korupcije: 8 naredbi o sprovođenju istrage protiv 19 lica.

▸ OPTUŽNICE U 2023. GODINI

Zbog krivičnih djela visoke korupcije podignuto je 10 optuženja protiv 30 lica i to protiv 15 lica nakon sprovedene istrage podignute su optužnice, u 1 predmetu podignut je optužni predlog protiv 1 lica, u dva podignuta je neposredna optužnica protiv 14 lica.

▸ SUDSKE ODLUKE U 2023. GODINI

U predmetima za koruptivna krivična djela sud je donio odluke za 22 lica, od čega je osuđujućom presudom na kaznu zatvora odlučeno protiv 2 lica, uslovnom osudom protiv 2 lica. Protiv 1 lica je obustavljen postupak u kontroli optužnice, protiv 13 lica sud je donio oslobađajuću presudu, dok je protiv 6 lica donio presudu kojom se optužnica odbija. Na kraju izvještajnog perioda ostalo je neriješeno optuženja protiv 216 lica.

Godišnji izvještaj Specijalnog državnog tužilaštva za 2023. godinu.

▸ FINANSIJSKE ISTRAGE U 2023. GODINI:

Finansijske istrage pokrenute su u 12 slučajeva protiv 75 lica, a naredbe za proširenje finansijskih istraga donesene su u 5 slučajeva protiv 27 fizičkih lica i 1 pravnog lica.

▸ UKUPAN BROJ I VRIJEDNOST ZAPLJENA, ZAMRZAVANJA I ODUZIMANJA IMOVINSKE KORIŠTI OD KRIMINALA U 2023. GODINI:

U pet slučajeva, Specijalno državno tužilaštvo (SDT) zamrzlo je ukupno 6.187.129,48 eura na poslovnim bankovnim računima.

U 2023. godini, SDT je podnijelo predloge za privremene mjere obezbjeđenja u 15 slučajeva, koje je Viši sud u Podgorici odobrio. Ove mjere obuhvatale su brojnu nepokretnu i pokretnu imovinu, u vrijednosti od nekoliko miliona eura. SDT je podnijelo 3 zahtjeva za trajno oduzimanje imovine stečene kriminalnom aktivnošću.

Izvor verifikacije je Godišnji izvještaj Specijalnog državnog tužilaštva za narednu godinu, koji se objavljuje na zvaničnoj web stranici Specijalnog državnog tužilaštva.

Tabela 96 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.3.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Sprovođenje Strategije/Akcionog plana za borbu protiv korupcije - Testovi integriteta se kreiraju i isporučuju od strane Uprave carina i Poreske uprave – cilj je dostići najmanje 30% zaposlenih	Nacionalni savjet za borbu protiv korupcije	decembar 2025.
Povećanje za 20% popunjavanja upražnjenih radnih mjesta – u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta – u nadležnim sudovima za borbu protiv korupcije	Vrhovni sud Crne Gore Sudski savjet	decembar 2025.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Poboljšani rezultati u oblasti istraga, krivičnog gonjenja, pravosnažnih presuda, konfiskacije i konačne konfiskacije u korupciji, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou. Pokazati sveukupno povećanje broja istraga, potvrđenih optužnica i osuda, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou; pokazati povećanje broja i ukupne vrijednosti zaplijene, zamrzavanja i oduzimanja imovinske koristi stečene krivičnim djelom; pokazati porast samostalnih finansijskih istraga	Specijalno državno tužilaštvo	jun 2026/ decembar 2027.

U vezi sa aktivnošću “Povećanje za 20% popunjavanja upražnjenih radnih mjesta - u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta - u nadležnim sudovima za borbu protiv korupcije (decembar 2025)”, polazna osnova je 60 državnih službenika (savjetnika i administrativnog osoblja koji pomažu sudijama) zaposlenih u sudovima i angažovanih na krivičnim predmetima, dok bi izvor verifikacije bili Izvještaj Sudskog savjeta (o popunjenim sudijskim mjestima) i izvještaji predsjednika sudova o broju radnih mjesta osoblja.

SEKTOR 4.4: TEMELJNA PRAVA I SLOBODA MEDIJA

Nasilje u porodici kao najčešća manifestacija rodne neravnopravnosti u Crnoj Gori, ostaje uprkos čvrstom pravnom okviru, postoji nedostatak sistemskog rodnog odgovora i procedura za žrtve nasilja prilagođenih ženama. Problem se ogleda i u primjeni, blagoj kaznenoj politici i nemogućnosti izricanja svih zaštitnih mjera.

Crna Gora će nastaviti da radi na iskorijenjivanju mučenja, unapređenju zakonodavnog okvira i jačanju efikasne primjene ratifikovanih međunarodnih instrumenata. Kontinuirano će se realizovati obuke službenika za sprovođenje relevantnih zakona kako u oblasti prevencije i zaštite od zlostavljanja i poštovanje ljudskih prava, tako i o etičkim standardima i pravilima ponašanja službenika. Radiće se i na unapređenju uslova boravka u objektima u kojima borave lica lišena slobode, a u skladu sa usvojenim strateškim dokumentima. U narednom periodu, radiće se i na adresiranju izazova u pogledu zaštite prava lica lišenih slobode i postupanju službenih lica, kao i osiguravanju sprovođenja efikasnih istraga za navode slučajeve torture i okrutnog ponašanja službenih lica prema ovim licima.

REFORMA 4.4.1. SMANJENJE NIVOA PORODIČNOG NASILJA U CRNOJ GORI

Nasilje u porodici kao najčešća manifestacija rodne neravnopravnosti u Crnoj Gori, ostaje uprkos čvrstom pravnom okviru, postoji nedostatak sistemskog rodnog odgovora i procedura za žrtve nasilja prilagođenih ženama. Problem se ogleda i u primjeni, blagoj kaznenoj politici, gore navedeni problemi dovode do razloga da vrhovni državni tužilac donese Uputstvo kako bi se na jedinstven

način postupalo u predmetima formiranim po krivičnim prijavama za krivično djelo nasilja u porodici. Ovim Uputstvom će se jasno utvrditi zadaci kako policijskih službenika, tako i državnih tužilaca u velikom broju predmeta i osiguraće se da svi nadležni organi jednako primjenjuju zakon. Ovim uputstvom će se osigurati brzo postupanje kako bi žrtva bila zaštićena na najbolji način. Vrhovno državno tužilaštvo će imati i mogućnost monitoringa primjene ovog Uputstva kako bi se osigurala njegova dosljedna primjena.

U svom izvještaju za Crnu Goru, Evropska komisija navodi da rodno zasnovano nasilje, posebno nasilje u porodici, ostaje ozbiljno i trajno pitanje i najekstremnija manifestacija rodne neravnopravnosti u Crnoj Gori. Uprkos čvrstom pravnom okviru, postoji nedostatak sistemskog rodnog odgovora i procedura za žrtve nasilja prilagođenih ženama. Posebno ističu da još nisu uspostavljeni krizni centri i jasni protokoli za žrtve seksualnog nasilja. Nadalje, Komitet država članica Istanbulske konvencije u Zaključcima o implementaciji preporuka u vezi sa Crnom Gorom koje je usvojio Komitet država članica podstiče Vladu Crne Gore da preduzme dalje mjere za sprovođenje preporuka upućenih svojim organima tako što će osnovati dovoljan broj referalnih centara za borbu protiv krize nakon silovanja i/ili seksualnog nasilja kako bi se obezbijedio osjetljiv odgovor od strane obučenog i specijalizovanog osoblja. U Evropskoj uniji 1 od 20 žena je silovana nakon svoje petnaeste godine, međutim, neke zemlje još uvek nemaju jasnu i preciznu statistiku kada je u pitanju ovo krivično djelo. U Crnoj Gori statistika pokazuje ozbiljnost situacije kada je u pitanju krivično djelo silovanja. Naime, 2022. godine prijavljeno je samo 15 slučajeva silovanja, dok je u 2023. taj broj manji i iznosi 14 prijave.

U toku 2023. godine pred nadležnim sudovima bilo je u radu ukupno 35 predmeta koji se odnose na krivično djelo silovanje iz člana 204. Krivičnog zakonika Crne Gore, od kojih je samo u jednom predmetu donesena sudska presuda. Svi navedeni slučajevi se prenose iz godine u godinu, što za žrtve predstavlja dodatnu viktimizaciju. U cilju pružanja adekvatne podrške i zaštite žrtvama po principu One Stop Center, gdje će dobiti usluge privremenog smještaja do tri dana, savjetovanja, forenzičkog pregleda i davanja jedne izjave nadležnim organima. Ovu uslugu prepoznaje i Nacionalni plan za implementaciju Istanbulske konvencije, koji je glavni strateški dokument za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja u Crnoj Gori.

U Ministarstvu socijalnog staranja, brige o porodci i demografije, kao i centrima za socijalni rad, više godina koristi se Informacioni sistem socijalnog staranja (ISSS) - Socijalni karton. U okviru usluga koje pružaju centri, razvijen je poseban modul za nasilje u porodici, preko kojeg centri procesuiraju sve prijave nasilja u porodici, bez obzira da li je nasilje prijavljeno u centru za socijalni rad ili u Upravi policije. Na taj način je uspostavljena jedinstvena baza prijava nasilja. Međutim, analizom same baze podataka vidimo da nedostaju neki podaci, prvenstveno vezani za pol, statističkim podacima o ženama iz ruralnih sredina, Romkinjama i Egipćankama. Takođe, u cilju pružanja adekvatne usluge žrtvama nasilja, neophodno je kroz bazu podataka prepoznati licencirane pružaoce usluga skloništa, SOS telefona i savjetovanja. Na ovaj način dobili bismo potpunu sliku o tome kako pružalac usluge pruža podršku žrtvama nasilja, koliko je žrtava dobilo uslugu, koliko je žrtava ostalo u skloništu, slobodnih mjesta u skloništima i koliko se žrtava možda vratilo u sklonište. Na ovaj način ćemo dobiti punu sliku o kvalitetu usluge i politikama koje država mora da preduzme u odnosu na određene kategorije žrtava rodno zasnovanog nasilja, kao i politike uopšte.

Korak 1 - Vrhovni državni tužilac je uspostavio i prati standardne operative procedure tužilaštva u pogledu postupanja u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, u skladu

sa relevantnim članovima Istanbulske konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i prema Direktivi EU o zaštiti žrtava; uspostavljene su standardne operativne procedure za izricanje kazne u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa novim Krivičnim zakonikom.

Polazna osnova je činjenica da standardne operativne procedure nisu uspostavljene. Izvor verifikacije je Izvještaj Vrhovnog suda Crne Gore.

Korak 2 - Jedinstvena baza podataka o nasilju u porodici obuhvata najmanje 95% slučajeva nasilja u porodici

prijavljenih policiji ili kancelarijama centara za socijalni rad; Crna Gora ispunjava preporuke GREVIO/Istanbulske konvencije o uspostavljanju tri krizna centra za žrtve seksualnog nasilja u skladu sa standardima navedenim u konvenciji (tj. integrisane zdravstvene, pravne i psihološke usluge za žrtve).

Polazna osnova je procenat slučajeva koji se trenutno nalaze u jedinstvenoj bazi podataka (75%) i trenutni broj uspostavljenih kriznih centara (0 uspostavljenih kriznih centara). Izvori verifikacije su Informacioni sistem socijalne zaštite (ISSZ) - Socijalna karta - Baza podataka o nasilju u porodici i Državni izvještaj o sprovođenju Nacionalnog plana za implementaciju Istanbulske konvencije 2023-2027.

Tabela 98 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.4.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Vrhovni državni tužilac je uspostavio i prati standardne operativne procedure tužilaštva u pogledu postupanja u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa relevantnim članovima Istanbulske konvencije o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, kao i prema Direktivi EU o zaštiti žrtava; uspostavljene su standardne operativne procedure za izricanje kazne u slučajevima seksualnog i rodno zasnovanog nasilja, u skladu sa novim Krivičnim zakonikom	Vrhovno državno tužilaštvo Crne Gore	decembar 2024.
Jedinstvena baza podataka o nasilju u porodici uključuje najmanje 95% slučajeva nasilja u porodici prijavljenih policiji ili kancelarijama za socijalnu zaštitu; Crna Gora ispunjava preporuke GREVIO/Istanbulske konvencije za uspostavljanje tri krizna centra za žrtve seksualnog nasilja u skladu sa standardima navedenim u konvenciji (tj. integrisane zdravstvene, pravne i psihološke usluge za žrtve)	Ministarstvo socijalnog staranja, brige o porodici i demografije	decembar 2025.

REFORMA 4.4.2 DJELOTVORNA PRIMJENA ZAKONA O ZAŠTITI RAVNOPRAVNOSTI I ZABRANI DISKRIMINACIJE

Uvođenjem Zakona o zaštiti jednako-
sti i zabrani diskriminacije, očekuje se
i usklađivanje sa drugim zakonima koji
reguliraju zabranu diskriminacije, kao i
unapređenje promocije jednakosti kao
ključnog principa ovog zakona. U tom
smislu, neophodno je sprovesti ana-
lizu postojećih zakona i uskladiti ih sa
odredbama ovog krovnog antidiskrimi-
nacionog zakona.

Važno je naglasiti da je potrebno spro-
voditi edukaciju kako bi se informisala
opšta i stručna javnost o odredbama
ovog zakona, kako bi se omogućila
njegova efikasna primjena. Posebno je
ključno da pravosudni i inspekcijski or-
gani, koji su zaduženi za sudsku zaštitu,
budu obučeni na način koji omogućava
efikasniju implementaciju zakona u
praksi.

U vezi s tim, nakon usvajanja ovog za-
kona, neophodno je organizovati obue-
ke za nosioce pravosudnih organa, ali
i zaposlene u inspekcijskim službama,
javnoj upravi, lokalnim samoupravama,
medijima i drugim sektorima, s obzirom
na to da se radi o sveobuhvatnom anti-
diskriminacionom zakonu.

U periodu sprovođenja Reformske
agende neophodno je sprovesti istraži-
vanje o oblicima i stepenu diskriminaci-
je u Crnoj Gori prema ranjivim kategori-
jama i na taj način izmjeriti u kojoj mjeri
je prisutna diskriminacija i da li je došlo
do smanjivanja stepena diskriminacije u
percepciji građana/građanki, što bi tre-
balo da bude ishod pune implementaci-
je zakon u praksi.

Donošenjem ovog zakona, sistem zaštite od dis-
kriminacije će biti ojačan, a potpuna usklađenost
sa relevantnim pravnim standardima Evropske
unije će biti obezbijeđena.

Djelotvorna primjena Zakona o zaštiti ravnoprav-
nosti i zabrani diskriminacije ogleda se u nekoliko
indikatora. Smanjen broj žalbi Ombudsmanu pre-
ma LGBTI osobama u Crnoj Gori za 10% u odno-
su na postojećih 243 slučaja tokom 2023. godine
(Izvještaj institucije Zaštitnika/ce ljudskih prava i
sloboda za 2023. godinu); smanjen broj slučajeva
na godišnjem nivou koje su prijavile LGBTI nevla-
dine organizacije za 10% u odnosu 124 tokom
2023. godine; povećan broj procesuiranih sluča-
jeva diskriminacije prema LGBTIQ pokrenutih na
osnovu Zakona o zabrani diskriminacije za 30%.
2023. godine od ukupno 185 predmeta u radu,
samo 14 su prekršajno procesuirani u skladu sa
Zakonom o zabrani diskriminacije, dok su osta-
li pokrenuti na osnovu Zakona o javnom redu i
miru.

Donošenjem ovog zakona, sistem zaštite od dis-
kriminacije će biti ojačan, a potpuna usklađenost
sa relevantnim pravnim standardima Evropske
unije će biti obezbijeđena.

Korak 1 - Smanjen broj žalbi Ombudsma- nu i smanjen broj incidenata koje su prijavile LGBTIQ organizacije civilnog društva.

Polazna osnova je broj žalbi (243) i predmeta
(124) u 2023. godini. Izvor verifikacije je Izvje-
štaj Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda
(Ombudsmana) za 2023. godinu.

Korak 2 - Poboljšana evidencija sudskog pra- ćenja i pravosnažnih sudskih odluka u sluča- jevima diskriminacije .

Polazna osnova je broj krivičnih djela zaključenih
pravosnažnim sudskim odlukama u 2023. godini
(14 predmeta). Izvor verifikacije je Izvještaj Insti-
tucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda (Om-
budsmana) za 2023. godinu.

Tabela 99 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.4.2

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Smanjen broj žalbi Ombudsmanu i smanjen broj incidenata koje su prijavile LGBTIQ organizacije civilnog društva	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	decembar 2025.
Poboljšana evidencija sudskog praćenja i pravosnažnih sudskih odluka u slučajevima diskriminacije	Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava	decembar 2026.

REFORMA 4.4.3. DJELOTVORNO SPROVOĐENJE PREPORUKA EVROPSKOG KOMITETA ZA PREVENCIJU TORTURE I NEHUMANOG ILI PONIŽAVAJUĆEG POSTUPANJA (CPT)

Crna Gora treba da uloži dodatne napore na sprovođenju efikasnih, efektivnih i nezavisnih istraga u cilju rješavanja policijske torture, kršenja i nezakonite upotrebe mjera prinude. U narednom periodu treba učiniti iskorake u sprovođenju preporuka CPT komiteta koji se naslanjaju na poštovanje ljudskih prava i uvođenju EU standarda u prostorijama u kojima se nalaze zadržana, pritvorena i lica lišena slobode. Shodno UN izvještajima kao i izvještajima Komiteta CPT, potrebno je uspostaviti sistem nulte tolerancije na torturu i zlostavljanje od strane policijskih službenika, te unaprijediti uslove u lancu institucija sistema koji se bave poštovanjem ljudskih prava pritvorenih, zadržanih i lica lišenih slobode. Pored nabavke specijalizovane opreme, potrebno je regulisati način primjene sredstava prinude kako bi se unaprijedilo poštovanje prava lišenih slobode, te unaprijediti sistem ljudskih prava lica lišenih slobode na svim nivoima.

Izgradnja funkcionalnog i na poštovanju ljudskih prava zasnovanog sistema izvršenja krivičnih sankcija predstavlja jedan od ciljeva koje Vlada Crne Gore teži da ostvari u narednom periodu. Sve osobe u kontaktu sa sistemom izvršenja krivičnih sankcija su ranjive jer su podložne vlasti države, od koje zavisi način na koji će biti zadovoljene njihove potrebe i zaštićena njihova ljudska prava. Osnovna obaveza države je da ne zloupotrebljava represivnu moć koja joj stoji na raspolaganju, dok je poseban naglasak na obavezi zaštite ljudskih prava svih osoba koje su u kontaktu sa cjelokupnim pravosudnim sistemom, a posebno u dijelu koji se odnosi na izvršenje krivičnih sankcija. Reforma sistema izvršenja krivičnih sankcija se ne može posmatrati izolovano od šire reforme krivičnog pravosuđa. Efikasna reforma krivičnih sankcija zavisi od poboljšanja i racionalizacije politike krivičnog pravosuđa, uključujući politiku prevencije kriminala i izricanja kazni, zajedno sa brigom i tretmanom koji su dostupni ranjivim grupama u zajednici.

Cilj ove mjere jeste smanjenje broja utvrđenih povreda osnovnih ljudskih prava i sloboda lica lišenih slobode, bolje postupanje državnih organa u navodnim slučajevima maltretiranja pritvorenih lica od strane policijskih službenika. Ovom mjerom će se ojačani kapaciteti Uprave policije u dijelu poštovanja prava zadržanih i lica lišenih slobode, te u obezbjeđivanju efikasnih, efektivnih i nezavisnih istraga u cilju rješavanja policijske torture, kršenja i

nezakonite upotrebe mjera prinude.

Cilj ove mjere jeste smanjenje broja utvrđenih povreda osnovnih ljudskih prava i sloboda lica lišenih slobode, bolje postupanje državnih organa u navodnim slučajevima maltretiranja pritvorenih lica od strane policijskih službenika, ovom mjerom će se ojačani kapaciteti Uprave policije u dijelu poštovanja prava zadržanih i lica lišenih slobode, te u obezbjeđivanju efikasnih, efektivnih i nezavisnih istraga u cilju rješavanja policijske torture, kršenja i nezakonite upotrebe mjera prinude.

Što se tiče koraka navedenih u sljedećoj tabeli

Polazna osnova je 9 disciplinskih postupaka pokrenutih protiv 10 službenika Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (UIKS) u 2023. godini. Izvor verifikacije je Izvještaj o radu i stanju na područjima iz nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2023.

Korak 1 - Postupanje nadležnih organa po navodnim slučajevima zlostavljanja pritvorenih lica preko policijskih snaga i o žalbama zatvorenika

Polazna osnova je postupanje nadležne organizacione jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) - Odjeljenja za unutrašnju kontrolu policije, što je mehanizam putem kojeg građani mogu prijaviti torturu od strane policijskih službenika. U 2023. godini, izvršeno je 117 internih kontrola, od kojih je 67 na osnovu operativnih i drugih informacija o mogućim nezakonitostima i nepravilnostima u radu policijskih službenika, dok je 50 na osnovu pritužbi građana na ponašanje i postupanje policijskih službenika. Od ukupnog broja predmeta, u 7 predmeta (4 po pritužbama građana i 3 po službenoj dužnosti) radilo se o provjerama postupanja policijskih

službenika za koje se sumnja da su prekoračili policijska ovlaštenja i protivpravnu upotrebu sile. U 5 slučajeva, navodi se odnose na nezakonito postupanje policijskih službenika van službenih prostorija, dok se u 3 slučaja odnosi na maltretiranje u službenim prostorijama policije (OB Podgorica, OB Budva, OB Nikšić).

Aktivnost: Poboljšana evidencija suspenzije policijskih službenika u slučajevima navodnog maltretiranja kako bi se suprotstavio trenutnoj kulturi nekažnjivosti. Polazna osnova je 8 suspendovanih policijskih službenika zbog teške povrede službene dužnosti iz člana 95. stav 1. tačka 4. Zakona o državnim službenicima i namještenicima - zloupotreba položaja ili prekoračenje ovlašćenja, što uključuje elemente mučenja od strane policije. Službenici su suspendovani do okončanja disciplinskog ili krivičnog postupka 2023. godine.

Aktivnost: MUP uspostavlja SOP-ove o zakonom dozvoljenim procedurama ispitivanja policijskih službenika i na osnovu njih ocjenjuje godišnji učinak policijskih službenika. Polazna osnova je plan obuke Ministarstva unutrašnjih poslova, koji je obuhvatio realizaciju obuke „TAKTIKA ISPITIVANJA“, ali za njenu organizaciju nisu izdvojena finansijska sredstva. Organizovanje ove obuke takođe zahtjeva angažovanje stručnjaka sa specijalizovanim znanjem iz ove oblasti. Pored toga, neophodno je kreiranje SOP-ova.

Aktivnost: Smanjen broj pritužbi pred Nacionalnim preventivnim mehanizmom. Polazna osnova je ukupno 67 pritužbi u 2023. godini na rad Uprave policije, od kojih se 11 odnosi na zabranu mučenja i okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja.

Aktivnost: Povećan broj sudskih postupaka i presuda protiv zatvorskog osoblja u slučajevima zlostavljanja/mučenja. Polazna osnova je 9 presuda za krivična djela iznuđivanja iskaza i zlostavljanja. Izvori verifikacije navedenih aktivnosti: Godišnji izvještaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva pravde za 2023. godinu; Godišnji izvještaj o radu i stanju u upravnim oblastima Uprave

za izvršenje krivičnih sankcija za 2023. godinu; Godišnji izvještaj o sprovođenju Strategije izvršenja krivičnih sankcija 2023-2026 i pratećeg Akcionog plana; Godišnji izvještaj o radu Nacionalnog preventivnog mehanizma; Periodični izvještaj CPT-a; Zakon o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji; Godišnji izvještaj o radu Ministarstva unutrašnjih poslova i Uprave policije; Izvještaj o napretku Crne Gore.

Tabela 100 – Pregled koraka za reformsku mjeru 4.4.3

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Smanjenje broja utvrđenih povreda osnovnih ljudskih prava i sloboda lica lišenih slobode	Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde	decembar 2025.
Povećan broj sudskih postupaka i presuda protiv zatvorskog osoblja u slučajevima zlostavljanja/mučenja. Polazna osnova je 9 presuda za krivična djela iznuđivanja iskaža i zlostavljanja.	Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde	decembar 2025.
Povećan broj ljekara opšte medicine u Domu zdravlja Spuž	Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde	jun 2026
Zatvor u Mojkovcu, Specijalna zatvorska bolnica, nova zatvorska prijemna kabina, Multifunkcionalni objekat za potrebe UIKS-a i Zatvor otvorenog tipa su u funkciji, renoviranje i opremanje postojećih objekata	Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde	decembar 2026.
Pozitivna ocjena nakon sljedeće periodične posjete CPT	Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde	decembar 2026

Tabela 101 – Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 1 za reformsku mjeru 4.4.3.

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
Poboljšana evidencija suspenzije policijskih službenika u slučajevima navodnog maltretiranja kako bi se suprotstavio trenutnoj kulturi nekažnjivosti	Ministarstvo unutrašnjih poslova	Izvještaj o implementaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende koje će periodično usvajati Vlada

Naziv aktivnosti	Odgovornost	Izvor verifikacije
MUP uspostavlja SOP-ove o zakonom dozvoljenim procedurama ispitivanja policijskih službenika i na osnovu njih ocjenjuje godišnji učinak policijskih službenika	Ministarstvo unutrašnjih poslova	Izveštaj o implementaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende koje će periodično usvajati Vlada
Smanjen broj pritužbi pred Nacionalnim preventivnim mehanizmom	Ministarstvo unutrašnjih poslova	Izveštaj o implementaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende koje će periodično usvajati Vlada
Povećan broj sudskih postupanja i osuda zatvorskog osoblja u slučaju zlostavljanja/torture	Vrhovni sud Crne Gore	Izveštaj o implementaciji reformskih mjera u okviru Reformske agende koje će periodično usvajati Vlada

Što se tiče koraka i aktivnosti navedenih u donjoj tabeli, polazišta su:

Korak 2 : Svi pritvorenici uživaju sveobuhvatan režim strukturiranih aktivnosti van ćelije (rad, zanimanje, obrazovanje, rekreacija i sport) (decembar 2025) polazi se od toga da je, prema Izveštaju o radu i uslovima u oblastima iz nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2023. godinu, svakog mjeseca u 2023. godini u prosjeku bilo zaposleno oko 300 lica (osuđenih i pritvorenih). U prosjeku mjesečno je zaposleno 285 osuđenika, a mjesečno u prosjeku 15 pritvorenika.

Korak 3 : Povećan broj ljekara opšte medicine u Domu zdravlja Spuž (jun 2026). Polazi se od toga da je, prema Izveštaju o radu i stanju na područjima iz nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2023. zdravstvenu zaštitu lica lišenih slobode u zatvorima u Spužu i Bijelom Polju obavljalo 46 zaposlenih, od kojih je 28 zaposlenih na neodređeno vrijeme. To su 2 zatvorska

ljekara opšte prakse, 19 medicinskih tehničara (3 u Bijelom Polju), 1 stomatolog, 1 glavni medicinski tehničar, 2 farmaceutska tehničara, 1 fizioterapeut, 1 laboratorijski tehničar i 1 zubni tehničar. Pored toga, u Zatvoru Bijelo Polje angažovani su specijalista hirurga, 4 medicinska tehničara i 1 tehničar. U 2023. godini angažovani su i specijalisti i to 3 psihijatra (1 u Bijelom Polju), urolog, internista, 2 radiologa, fizioterapeut i 2 ljekara opšte prakse (2 u Spužu i 1 u Bijelom Polju). Obezbijeđena je fizikalna terapija i nekoliko dijagnostičkih procedura, kao što su ultrazvučna dijagnostika, laboratorijske pretrage, EKG, testiranje na dijabetes.

Korak 4 : Zatvor u Mojkovcu, Specijalna zatvorska bolnica, nova zatvorska prijemna kabina, Multifunkcionalni objekat za potrebe UIKS-a i Zatvor otvorenog tipa su u funkciji, renoviranje i opremanje postojećih objekata (decembar 2026). Polazna osnova je da je, prema Izveštaju o radu i stanju u oblastima iz nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2023. godinu, projekat „Izgradnja zatvora za sjeverni region Crne Gore u Mojkovcu“ dobio 100% bespovratnih sredstava za tehničku dokumentaciju kroz Zapadno-balkanski investicioni

okvir (ZIO), u iznosu od 1.200.000 eura. Članovima 11. i 14. Zakona o budžetu Crne Gore za 2023. godinu („Sl. list CG“, br. 152/22 i 106/23) propisano je da će se Država Crna Gora zadužiti kod Razvojne banke Savjeta Evrope za potrebe Ministarstva pravde za izgradnju kapitalnog objekta - KPZ Mojkovac, do 15.000.000 eura. U reviziji je glavni projekat izgradnje Zavoda u sjevernom regionu Crne Gore u opštini Mojkovac, uz aktivnosti na projektovanju, reviziji i realizaciji pratećih projekata (transformatorska stanica, hidrotehnička infrastruktura - vodovodna infrastruktura, pristupni put i dr). Polaganjem kamena temeljca u prvom kvartalu 2023. godine počela je izgradnja četiri nova objekta u kompleksu UIKS-a: Specijalne zdravstvene ustanove za mjere bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, obaveznog liječenja zavisnika od droga i alkoholičara, te liječenje osoba u UIKS-u sa akutnim psihijatrijskim oboljenjima; Multifunkcionalni objekat za vjerske, kulturne, sportske i rekreativne aktivnosti osoba lišenih slobode; zatvor otvorenog tipa; i novi prijemni prostor za poboljšanje tehničkog sigurnosnog sistema. Ovaj projekat se realizuje u okviru EU projekta „Unapređenje pristupa pravdi i osnovnim pravima“, koji finansira Evropska unija kroz IPA fondove (4.378.311 eura) i djelimično iz kapitalnog budžeta Crne Gore (8.621.689 eura), u ukupnom iznosu od preko 13.516.733 eura. Izvođač radova je IGP „FIDIA“ d.o.o. iz Podgorice, uz nadzor turske kompanije „Tumas“. Ovi objekti će značajno poboljšati uslove za lica lišena slobode u pogledu zdravstvene zaštite i drugih aktivnosti koje promovišu zdrav način života, kao i materijalno-tehničke uslove za rad službenika UIKS-a.

Izvor verifikacije za ove korake i aktiv-

nosti su Izvještaj o radu i stanju u oblastima iz nadležnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2023. godinu.

Korak 5 - Pozitivna ocjena nakon sljedeće periodične posjete CPT-a (decembar 2026) - polazna osnova: Poboljšanje materijalnih uslova u pritvorskim jedinicama, dok je izvor verifikacije Periodični izvještaj CPT-a, izvještaj Evropske komisije o napretku Crne Gore.

SEKTOR 4.5: BORBA PROTIV ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Ključni problem u radu Specijalnog državnog tužilaštva ogleda se u tome je što Specijalno državno tužilaštvo nema centralizovane baze podataka državnih organa, niti ima mogućnost da pristupi svim informacijama koje su mu potrebne za rad, zbog čega su tužioci prinuđeni da podatke pribavljaju i slanjem dopisa državnim institucijama, što dovodi do sporog i otežanog rada u prikupljanju dokaza, a što u konačnom utiče na kvalitet odluka i efikasnost Specijalnog državnog tužilaštva.

Naime, Specijalno državno tužilaštvo (preko Vrhovnog državnog tužilaštva Crne Gore, kao potpisnika Sporazuma za unapređenje saradnje u oblasti suzbijanja kriminala), pristupa web servisima sljedećih institucija:

- I. Ministarstvo pravde - kaznena evidencija i prekršajna evidencija - aktivni prekršaji i izvršenja krivičnih sankcija;
- II. Ministarstvo unutrašnjih poslova - građanska stanja (registar lica, lične karte, lične karte stranaca, putne isprave, vozačke i saobraćajne dozvole, oružje, privremeni boravci od 90 dana u privatnim i hotelskim smještajima);
- III. Ministarstvo unutrašnjih poslova - pregled podataka za krivična djela; pregled podataka za oštećene i učinioce; javni red i mir; dežurna služba (pregled njihove statistika od 2015.);

IV. Ministarstvo unutrašnjih poslova - Uprava policije - prelaz državne granice i krivična djela/prijave (napomena: podacima se ne može pristupiti putem JMB određenog lica već preko putem broja lične karte i pasoša); Uprava prihoda i carina - podaci carinjenja i tranzita sa JCI i TIR karteta;

V. Prenos novca preko granice: FOJDat je pristup bazi podataka, ali samo u dijelu da li su određena lica evidentirana u njihovoj bazi sumnjivih transakcija, bez drugih dodatnih podataka i informacija; način realizacije pristupa navedenim podacima: pristup web servisima po Sporazumu za unapređenje saradnje u oblasti suzbijanja kriminaliteta se realizuje preko optičke veze koju je uspostavilo Ministarstvo unutrašnjih poslova, sa jedne tačke pristupa, a preko aplikacija razvijenih za te namjene uz odgovarajuće dozvole pristupa. Preko tokena koji su dodijeljeni Specijalnom državnom tužilaštvu, Specijalno državno tužilaštvo ima pristup: Centralna banka CG-pristup podacima da li neko lice ima račun samo za rezidentna fizička i pravna lica; Bazama podataka Uprave za katastar i državnu imovinu (pretraga po imenu i prezimenu, elektronski potpis LN, pregled nasljednih listova nepokretnosti, s tim da podaci ne obuhvataju hronologiju, odnosno istoriju upisa); Bazama podataka Uprave policije koja se odnose na: dežurnu službu, javni red i mir, saobraćaj, potražnu evidenciju, krivična djela, granicu i pretrage. Izmjenama normativnog okvira koje primjenjuje Specijalno državno tužilaštvo, doprinijeće do efikasnijeg rada, a time i do boljih rezultata rada u oblasti borbe protiv kriminala i korupcije. U tu svrhu neophodno je jačanje kadrovskih kapaciteta SDT-a.

Imajući u vidu ulogu Specijalnog državnog tužilaštva u borbi protiv organizovanog kriminala i korupcije ciljevi ovih mjera jesu olakšan pristup bazama podataka Uprave prihoda i carina i drugih državnih organa, pristup relevantnim informacijama i podacima potrebnim za vođenje istraga i krivičnih postupaka, jačanjem kadrovskih kapaciteta Sektora za borbu protiv kriminala, kako na nivou Sektora za borbu protiv kriminala, tako i u određenim odsjecima, prije svega Specijalnom policijskom odjeljenju, odnosno povećanjem broja izvršilaca na tim radnim mjestima, postići će se ažurnije i efikasnije postupanje po nalogima tužilaštva u predmetima sprečavanja krijumčarenja cigareta, pranja novca, borbe protiv droga, krijumčarenja oružja i eksplozivnih materija, trgovine ljudima.

REFORMA 4.5.1 UNAPREĐENJE REZULTATA ISTRAGA, POTVRĐENIH OPTUŽNICA I PRAVOSNAŽNIH PRESUDA U SLUČAJEVIMA ORGANIZOVANOG KRIMINALA (UKLJUČUJUĆI PRANJE NOVCA, SAJBER KRIMINAL, KRIJUMČARENJE CIGARETA, ORUŽJA I DROGE, TRGOVINA LJUDIMA, UKLJUČUJUĆI SLUČAJEVE SEKSUALNE I RADNE EKSPLOATACIJE).

U vezi sa **korakom 1 - Povezivanje i pristup bazama podataka Uprave prihoda i carina i drugih državnih organa sa kojima Specijalno tužilaštvo saraduje (jun 2025.)** polazna osnova je broj baza podataka (9) dostupnih Specijalnom državnom tužilaštvu, izvor verifikacije je Memorandum o saradnji putem tokena.

Kada je u pitanju **Korak 2 - Operativni kapaciteti se procjenjuju u dva koraka, uključujući: povećanje broja službenika u Specijalnom policijskom odjeljenju, odgovornih za oblasti krijumčarenja cigareta i pranja novca; povećanje broja službenika kriminalističke policije angažovanih u borbi protiv droga na centralnom i regionalnom nivou; povećanje broja službenika kriminalističke policije angažovanih na suzbijanju krijumčarenja oružja i eksplozivnih materija; povećanje broja službenika kriminalističke policije na regionalnom nivou, koji bi bili odgovorni samo za krivična djela trgovine**

Ljudima (decembar 2025.) ponoviti (jun 2027) - polazna osnova je broj službenika u 2023. godini u Specijalnom policijskom odjeljenju (28), broj službenika kriminalističke policije angažovanih u borbi protiv droga na centralnom (12) i regionalnom nivou (32), broj službenika kriminalističke policije koji se bave suzbijanjem krijumčarenja oružja i eksploziva (4), broj službenika kriminalističke policije na regionalnom nivou odgovornih isključivo za krivična djela trgovine ljudima (9), broj službenika angažovanih u Sektoru za borbu protiv kriminala (280), a izvor verifikacije je Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji, kadrovski plan i njegove izmjene i dopune.”

U vezi sa ***korakom 3 - Pokazati sveukupno povećanje broja istraga, potvrđenih optužnica i presuda, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou; pokazati povećanje broja i ukupne vrijednosti zaplijene, zamrzavanja i oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom; pokazati porast samostalnih finansijskih istraga*** - polazna osnova je broj istraga, potvrđenih optužnica i presuda, slučajeva korupcije na visokom nivou, vrijednosti oduzimanja, zamrzavanja i oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom iz Izvještaja o radu Specijalnog državnog tužilaštva za 2023. godinu :

▸ ISTRAGE U 2023. GODINI:

Krivična djela organizovanog kriminala: Naredbe za sprovođenje istraga izdate su u 10 slučajeva, kao i 11 naredbi za proširenje istrage protiv 123 fizičkih lica i 4 pravna lica.

Krivična djela korupcije: Naredbe za sprovođenje istraga izdate su u 8 slučajeva protiv ukupno 19 fizičkih lica.

Pranje novca: Izdate su 3 naredbe za sprovođenje istraga protiv 6 fizičkih lica.

Ratni zločini: Naredba za sprovođenje istrage izdata je u 1 slučaju protiv 1 fizičkog lica.

▸ OPTUŽNICE I PRESUDE U 2023. GODINI:

Krivična djela organizovanog kriminala: Podignuto je 16 optužnica protiv 173 lica. Sud je donio osuđujuće presude za 9 lica sa zatvorskim kaznama, dok je 1 lice oslobođeno, a optužbe protiv 458 lica ostale su neriješene na kraju izvještajnog perioda. U vezi sa sporazumima o priznanju krivice, sud je donio osuđujuću presudu za organizovani kriminal u 1 slučaju protiv 1 lica.

Krivična djela visoke korupcije: Podignuto je 10 optužnica protiv 30 lica: optužnice su podignute protiv 15 lica nakon istrage, optužni predlog podnesen je u 1 slučaju protiv 1 lica, a optužnice podignute su u 2 slučajeva protiv 14 lica.

Sud je donio odluke za 22 lica: 2 su osuđena na zatvor, 2 su dobila uslovne kazne, postupak protiv 1 lica je obustavljen tokom kontrole optužnice, 13 lica je oslobođeno, a optužbe protiv 6 lica su odbačene. Na kraju izvještajnog perioda, optužbe protiv 216 lica ostale su neriješene.

▸ FINANSIJSKE ISTRAGE U 2023. GODINI:

Finansijske istrage pokrenute su u 12 slučajeva protiv 75 lica, a naredbe za proširenje finansijskih istraga donesene su u 5 slučajeva protiv 27 fizičkih lica i 1 pravnog lica.

▸ UKUPAN BROJ I VRIJEDNOST ZAPLJENA, ZAMRZAVANJA I ODUZIMANJA IMOVINSKE KORISTI OD KRIMINALA U 2023. GODINI:

U pet slučajeva, Specijalno državno tužilaštvo (SDT) zamrzlo je ukupno 6.187.129,48 eura na poslovnim bankovnim računima.

U 2023. godini, SDT je podnijelo predloge za privremene mjere obezbjeđenja u 15 slučajeva, koje je Viši sud u Podgorici odobrio. Ove mjere obu-

hvatale su brojnu nepokretnu i pokretnu imovinu, u vrijednosti od nekoliko miliona eura. SDT je podnijelo 3 zahtjeva za trajno oduzimanje imovine stečene kriminalnom aktivnošću. a izvor verifikacije je Izvještaj o radu Specijalnog državnog tužilaštva koji je objavljen na zvaničnoj internet stranici Specijalnog državnog tužilaštva.

Tabela 105 - Pregled aktivnosti u okviru implementacije koraka 3 za reformsku mjeru 4.5.1

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Povezivanje i pristup bazama podataka Uprave prihoda i carina i drugih državnih organa sa kojima Specijalno tužilaštvo saraduje	Specijalno državno tužilaštvo	jun 2025.
Operativni kapaciteti se procjenjuju u dva koraka, uključujući: povećanje broja službenika u Specijalnom policijskom odjeljenju, odgovornih za oblasti krijumčarenja cigareta i pranja novca; povećanje broja službenika kriminalističke policije angažovanih u borbi protiv droga na centralnom i regionalnom nivou; povećanje broja službenika kriminalističke policije angažovanih na suzbijanju krijumčarenja oružja i eksplozivnih materija; povećanje broja službenika kriminalističke policije na regionalnom nivou, koji bi bili odgovorni samo za krivična djela trgovine ljudima.	Ministarstvo unutrašnjih poslova/ Specijalno policijsko odjeljenje	decembar 2026/jun 2027.
Pokazati sveukupno povećanje broja istraga, potvrđenih optužnica i presuda, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou; pokazati povećanje broja i ukupne vrijednosti zapljene, zamrzavanja i oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom; pokazati porast samostalnih finansijskih istraga		jun 2026/ decembar 2027.

SEKTOR 4.6: VIZNA POLITIKA

Reforma 4.6.1. Usklađivanje vizne politike sa listom zemalja EU za koje je viza potrebna, posebno u odnosu na zemlje koje predstavljaju nezakonite migracije ili bezbjednosni rizik za EU

Vizna politika podrazumijeva mehanizme zaštite interesa države, zaštitu sigurnosti javnog poretka i sprječavanje nezakonitih migracija i sastavni je dio vanjske i bezbjednosne politike kako država članica EU, tako i Crne Gore. U procesu pristupanja EU Crna Gora ima obavezu usklađivanja svoje liste država čijim državljanima je potrebna viza za ulazak u Crnu Goru i liste država čiji državljanji su izuzeti od te obaveze - sa listama EU, a koje u ovom trenutku nisu u potpunosti usklađene.

Reformska mjera „Usklađivanje vizne politike sa listom zemalja EU za koje je viza potrebna, posebno u odnosu na zemlje koje predstavljaju nezakonite migracije ili bezbjednosni rizik za EU” ima za cilj usklađivanje sa pravnom tekovinom EU u pogledu vizne politike, kao i uspostavljanje zakonodavnog okvira i procedura koje odgovaraju standardima EU u oblasti izdavanja viza. Da bi se ovaj cilj postigao potrebno je preduzeti više aktivnosti uključujući izgradnju kapaciteta relevantnih institucija, izmjenu postojeće normative i usvajanje podzakonskih akata kojima će se bliže regulisati ova oblast, kao i unapređenje i modernizaciju postojećeg Viznog informacionog sistema (aktivnosti prikazane u tabeli ispod). Realizacijom ovih aktivnosti stiču se uslovi za efikasno upravljanje migracijama i sigurnost granica, efikasnost administracije, značajnije ekonomske rezultate, kao i bolju saradnju sa EU. Spisak aktivnosti podlozan je izmjenama nakon detaljne

analize trenutnog stanja, koja će poslužiti kao osnova za definisanje daljih koraka realizacije ovog kompleksnog, dugoročnog projekta koji zahtijeva ekspertizu u oblasti prava, migracija, sigurnosti i izrade softvera koji bi osigurao funkcionalan i efikasan VIS.

Nedostatak kapaciteta za sprovođenje usklađivanja sa viznim standardima i procedurama EU izazov je koji se već u ovoj fazi jasno može identifikovati. Potencijalni rizici za neispunjenje ciljeva ove mjere leže prije svega u potrebama crnogorske privrede, prvenstveno turističke, naročito imajući u vidu da uvođenje obeveze pribavljanja vize može otežati putovanja i smanjiti atraktivnost zemlje kao turističke destinacije, te značajno smanjiti prihode u oblasti turizma. Stoga je izuzetno važno pravovremeno i efikasno sprovođenje ove mjere na način koji bi uvažavao potrebe crnogorske ekonomije, a kako bi se ostvarili planirani ciljevi i minimizirali potencijalni rizici.

Zakonom o strancima propisano je da vizni režim, na predlog organa državne uprave nadležnog za vanjske poslove, propisuje Vlada Crne Gore (čl.14). Članom 19 istog zakona propisano je da vizu izdaje organ državne uprave nadležan za vanjske poslove, preko diplomatsko-konzularnog predstavništva, uz prethodno pribavljenu saglasnost Agencije za nacionalnu bezbjednost Crne Gore (ANB) i Uprave policije (UP), radi utvrđivanja postojanja smetnji iz razloga nacionalne, odnosno unutrašnje bezbjednosti, a za izdavanje vize za duži boravak (viza D) radi rada pribavlja i saglasnost Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP). S tim u vezi, svaka izmjena u oblasti vizne politike, izmjena normative i usklađivanje sa viznim standardima i procedurama EU podrazumijeva direktnu nadležnost Ministarstva vanjskih poslova, ali i uključivanje ostalih nadležnih organa: Ministarstva unutrašnjih poslova, Agencije za nacionalnu bezbjednost i Uprave policije.

Crna Gora se obavezuje da će uvesti dodatne sigurnosne mjere kako bi bolje provjeravala dolaske bez viza (jun 2027) i da će postepeno ukinuti bezvizni režim sa zemljama koje nisu na listi bezviznog režima EU posebno onima koje pred-

stavljaju neregularnu migraciju ili sigurnosne rizike za EU.

Korak 1 - Crna Gora je postigla interoperabilnost između sistema i baza podataka koji se koriste u trenutno važećem sistemu izdavanja viza polazna osnova je da nije uspostavljena interoperabilnost između sistema, a izvor verifikacije je Službeni list CG i dokumentacija za kupljenu opremu.

Korak 2 - Crna Gora, u drugoj fazi, je započela rad na prikupljanju biometrijskih podataka u skadu sa zahtjevima budućeg članstva u Šengenskoj oblasti (decembar 2026) polazna osnova je da se biometrijski podaci ne prikupljaju a izvor verifikacije su usvojene izmjene Zakona o strancima - Službeni list CG i Sistemski izvještaji za prikupljanje biometrijskih podataka.

Korak 3 - Ukidanje sporazuma o slobodnom viznom režimu sa državama (najmanje jednom državom godišnje) za koje EU zahtijeva vizu (koje se mjeri na kraju svake godine - decembar - tokom trajanja Instrumenta 2024-2027) polazna osnova je broj od 11 zemalja sa neusaglašenom viznom politikom, a izvor verifikacije je Uredba o viznom režimu/broj odluka o ukidanju viza u ljetnoj sezoni.

Korak 4 - Uvođenje dodatnih mjera sigurnosti koje su u vezi s budućim ukidanjem sporazuma o slobodnom viznom režimu u skladu sa zahtjevima EU nakon članstva (jun 2027) polazna osnova je zaštićen VIS kroz opremu i dostupan kroz IPsec enkripcioni tunel kroz mrežu Ministarstva vanjskih poslova, a izvor verifikacije je usklađenost sa zakonima i propisima - Službeni list CG.

Tabela 106 - Pregled koraka za reformsku mjeru 4.6.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Crna Gora je postigla interoperabilnost između sistema i baza podataka koji se koriste u trenutno važećem sistemu izdavanja viza	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	decembar 2025.
Crna Gora, u drugoj fazi, je započela rad na prikupljanju biometrijskih podataka u skadu sa zahtjevima budućeg članstva u Šengenskoj oblasti	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	decembar 2026.
Ukidanje sporazuma o slobodnom viznom režimu sa državama (najmanje jednom državom godišnje) za koje EU zahtijeva vizu	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	Mjeri se na kraju svake godine-decembar- tokom trajanja podrške 2024-2027)
Uvođenje dodatnih mjera sigurnosti koje su u vezi s budućim ukidanjem sporazuma o slobodnom viznom režimu u skladu sa zahtjevima EU nakon članstva	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	Jun 2027.

Tabela 107 - Pregled aktivnosti sprovođenja koraka 3 za reformsku mjeru 4.6.1.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Crna Gora je postigla interoperabilnost između sistema i baza podataka koji se koriste u trenutno važećem sistemu izdavanja viza	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	decembar 2025.
Crna Gora, u drugoj fazi, je započela rad na prikupljanju biometrijskih podataka u skladu sa zahtjevima budućeg članstva u Šengenskoj oblasti	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	decembar 2026.
Ukidanje sporazuma o slobodnom viznom režimu sa državama (najmanje jednom državom godišnje) za koje EU zahtijeva vizu	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	Mjeri se na kraju svake godine -decembar - tokom trajanja podrške 2024-2027)
Uvođenje dodatnih mjera sigurnosti koje su u vezi s budućim ukidanjem sporazuma o slobodnom viznom režimu u skladu sa zahtjevima EU nakon članstva	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	jun 2027.
Izgradnja kapaciteta - upoznavanje sa načinima usvajanja standarda EU koji se odnose na vize i vizne procedure u zemljama regiona;	Ministastvo vanjskih poslova	Q3-Q4 2024.
Organizacija radionica/seminara sa ekspertima iz EU	Ministastvo vanjskih poslova	Q3-Q4 2024.
Priprema situacione analize - identifikovati razlike u odnosu na EU politike	Ministastvo vanjskih poslova	Q4 2024.
Izrada Predloga zakona o izmjenama i dopunama Zakona o strancima u dijelu koji se odnosi na vize i viznu politiku radi usklađivanja sa standardima i procedurama za dobijanje, obradu i izdavanje viza	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova	Q1-Q4 2025.

Naziv koraka	Odgovorna institucija	Rok za implementaciju
Izrada i usvanja podzakonskih akata	Ministastvo vanjskih poslova/ Ministarstvo unutrašnjih poslova/Agencija za nacionalnu bezbjednost/Uprava policije	Q1-Q4 2025.
Reforma viznog informacionog sistema	Ministastvo vanjskih poslova	2025-2027.
Nabavka opreme	Ministastvo vanjskih poslova	2025-2027.
Umrežavanje sa diplomatskim i konzularnim predstavništvima	Ministastvo vanjskih poslova	2025-2027.
Izrada trening programa za zaposlene da rade na reformisanom VIS-u in the reformed VIS, kao i njihovu organizaciju	Ministastvo vanjskih poslova	2025-2027.
Izmjene i dopune Uredbe o viznom režimu	Ministastvo vanjskih poslova	2027.

Za reformu VIS-a odobrena su sredstva u iznosu od 1 ML EUR u okviru IPA III regionalnog projekta za jačanje kapaciteta za upravljanje migracijama.

Radi se o kompleksnom, finansijski zahtjevnom i dugoročnom projektu.

Reforma VIS-a podrazumijeva istovremeno usvajanje odnosno usklađivanje sa EU viznim standardima i procedurama.

5.

OPŠTI USLOVI ZA PLAĆANJE (ZA SVE OBLASTI POLITIKA)

MAKROEKONOMSKA STABILNOST

Snažan ekonomski učinak posljednjih godina ubrzao je konvergenciju crnogorskog BDP per capita sa onim u EU. Procijenjena stopa rasta ekonomije u 2023. godini je 5,8%, a njenom ostvarenju su značajno doprinijele mjere ekonomske politike iz 2022. koje su uticale na rast raspoloživog dohotka. Rastu je dodatno doprinio i veliki priliv nerezidenata. Perspektive ekonomskog rasta u srednjem roku podržane su prioritetima ka ispunjavanju EU agende u procesu pristupanja Crne Gore. U tom smislu, posebnu važnost ima i predmetna Reformska agenda kao dio inicijative Evropske unije - Novi plan rasta za Zapadni Balkan u ubrzanju procesa proširenja i ekonomskog rasta.

U narednom periodu se očekuje nastavak visoke privatne i javne

potrošnje, na bazi sektorskih kretanja, rasta zaposlenosti i povećanja minimalne penzije. Budući da su se ova povećanja odrazila na kategorije stanovništva sa niskim primanjima i dohotkom, procjenjuje se da će privatna potrošnja biti glavni transmisioni mehanizam usvajanja ove mjere, koja će samoj stopi rasta BDP-a dodati oko 0,7-0,8 procentnih poena u 2023 (neto efekat).

Prema preliminarnim makroekonomskim prognozama, rast ekonomije će u narednom trogodišnjem periodu prosječno godišnje iznositi 3,2%. Rast će voditi dominantno domaća potražnja, kroz jaku ličnu potrošnju domaćinstava i započinjanje novog investicionog ciklusa, koji će biti stimulisan olakšanjem biznis barijera i regulatornim reformama, kao i politikama zapošljavanja mladih. Planirani rast javne potrošnje dodatno će podstaći ekonomski rast u 2024. i narednim godinama. Uslužna orjentisanost ekonomije i snažno oslanjanje na turizam biće karakteristika razvojnog modela i u srednjoročnom periodu, pri čemu će pozitivan efekat neto izvoza po rast biti neutralisan porastom uvo-

za za potrebe lične i investicione potrošnje, a u skladu sa nisko diversifikovanim domaćom proizvodnom bazom. Nakon povećanja opšteg nivoa cijena u ekonomiji, koje je u periodu 2022-2023, kumulativno preko 23% u odnosu na 2021, očekuje se da će inflatorni pritisci oslabiti u srednjem roku, ali ipak ostati povišeni. Ono što zabrinjava je znatna divergencija inflacije u Crnoj Gori u odnosu na inflaciju u Eurozoni, pri čemu Evropska centralna banka (ECB) u svojim jesenjim prognozama predviđa da će se inflacija u zemljama koje zvanično koriste euro, tek u drugoj polovini 2025, vratiti u okviru targeta ECB od oko 2%. U skladu sa projekcijama Ministarstva finansija, procjenjuje se da će inflacija u Crnoj Gori biti na nivou od oko 5% u 2024, dok će se u periodu 2025-26, spustiti na prosječno 3%. Rast cijena će dominantno opredjeljivati eksterni faktori, blago smirivanje cijena energenata i hrane na međunarodnim berzama, kao i domaće politike koje stimulišu agregatnu potražnju. Ukoliko se pogoršaju geopolitičke i globalne ekonomske neizvjesnosti, inflacija može biti značajno veća, što je rizik predstavljen u potpoglavlju alternativnog scenarija.

Tržište rada se tokom 2023. znatno oporavilo u odnosu na pretkrizni period, pa su ključni indikatori broja zaposlenih i stope nezaposlenosti znatno povoljniji u odnosu na pretkrizni nivo. Nakon procijenjenog, gotovo dvocifrenog rasta zaposlenosti u 2023, u periodu 2024-2026, predviđa se prosječno povećanje broja zaposlenih od oko 2% prosječno godišnje, shodno stabilizaciji ekonomskog rasta, sprovedenim reformama u oblasti ljudskog kapitala i potencijalima domaće radne snage. Strukturni deficit na tržištu rada usloviće i dalje visoki broj izdatih dozvola za privremeni boravak i rad stranaca.

U periodu 2024-2026 predviđen je godišnji rast zaposlenosti od oko 2%, uz dalji rast zarada, po osnovu primjene reformskih mjera usmjerenih na smanjenje sive ekonomije i smanjenje strukturne nezaposlenosti, blagog rasta produktivnosti u privatnom sektoru (procijenjeno potencijalnim rastom), rasta inflacije i usklađivanja plata u javnom sektoru. Očekuje se da će i u srednjem roku, uprkos trajućim inflatornim pritiscima, realna prosječna zarada u državi porasti oko 0,7%, shodno preliminarnim makroekonomskim prognozama.

Osnovni cilj fiskalne politike u narednom srednjoročnom periodu je očuvanje održivosti javnih finansija, koje bi zajedno sa ciljanim strukturnim reformama i povoljnim investicionim okruženjem trebalo da podrže intenzivirani rast privrede.

Osnovni ciljevi strategije javnih finansija za period 2024-2027 su:

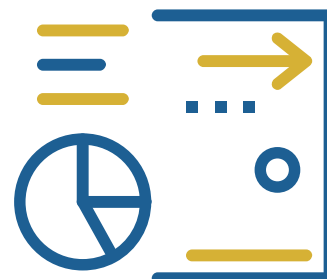
I. Stvaranje suficita tekuće budžetske potrošnje;

II. Smanjenje budžetskog deficita na ispod 3% BDP-a 2026. godine, što je u skladu sa pravilima fiskalne odgovornosti;

III. Dostizanje koeficijenta javnog duga na oko 62% u 2024. godini, uz postizanje opadajućeg trenda u periodu 2025-2026;

IV. Obezbjedivanje uslova da se novo zaduživanje uzima isključivo za finansiranje kapitalnih projekata ili otplatu i refinansiranje postojećeg državnog duga;

V. Izdavanje državnih garancija samo za projekte od opšteg javnog interesa koji doprinose dugoročnom razvoju. Pored mjera usmjerenih na obezbjeđivanje stabilnog rasta javnih prihoda, sprovodiće se aktivnosti koje će doprinijeti proširenju poreske osnovice i poboljšanju poreske discipline.

U oblasti poreske politike, osnovni cilj je stvaranje uslova za sveobuhvatnu reformu poreskog sistema u cilju proširenja poreske osnovice, čime bi se stvorio ambijent za generisanje novih izvora prihoda.

Odgovorno upravljanje javnim finansijama od ključnog je značaja po makroekonomsku stabilnost, što je prepoznato i u osnovnom scenariju kao jedan od glavnih izazova u srednjem roku. U cilju smanjenja fiskalnih rizika, planirane su reformske mjere unapređenja upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države, uz uspostavljanje veće kontrolne i nadzorne funkcije, kako bi se u ovim preduzećima povećao opšti nivo konkurentnosti i ostvarili bolji poslovni rezultati.

Shodno identifikovanim rizicima, od 2024. je planirano i značajno unapređenje sajber bezbjednosti, dok će se kvalitet javnih usluga unaprijediti predviđenim procesima digitalizacije u javnoj upravi, sektorima zdravstva i obrazovanja.

U narednom periodu se očekuje oporavak investicija i započinjanje novog investicionog ciklusa, što će prema očekivanjima podržati prospekte rasta u srednjem roku. Prema posljednjim najavama, ulaganja u energetska otpornost će ostati snažna i u narednim godinama, naročito u oblasti obnovljivih izvora energije, poput projekata izgradnje novih solarnih i vjetroelektrana. Planirane mjere politika dodatno će podstaći dekarbonizaciju i povećanje energetske efikasnosti, u cilju održivog rasta i usaglašavanja sa relevantnim EU politikama. Očekuje se i da snažan doprinos privrednom rastu u narednom periodu, pored energetike, daju i projekti u turizmu i infrastrukturi. Pretpostavke, kao i rizici za rast investicija u srednjem

roku, odnose se na jačanje predvidljivosti poslovnog ambijenta i transparentnosti poreske politike, stabilizaciju političkih prilika i obezbjeđivanje prospekata dugoročne održivosti javnih finansija.

Ipak, prospekti rasta i makroekonomske stabilnosti u narednom periodu ostaju izuzetno neizvjesni i podložni materijalizaciji brojnih rizika. Budući da su protekle dvije godine obilježile snažne geopolitičke neizvjesnosti, naredni period bi mogao donijeti dodatne nestabilnosti, naročito na evropskom prostoru, što bi se odrazilo na rast crnogorske privrede. Kretanja cijena na globalnoj sceni takođe ostaju vrlo nepredvidljiva u kratkom roku, te predstavljaju najveći izazov po planirani makroekonomski scenario. Rizike po stabilnost javnih finansija predstavljaju i unutrašnje političke prilike i ograničeni fiskalni prostor za dodatno reagovanje na tržišne nestabilnosti. Odlaganje sprovođenja strukturnih reformi, slabija dinamika planiranih investicija, klimatske promjene, mogu biti takođe dodatni izazovi dinamičnom rastu u srednjem roku.

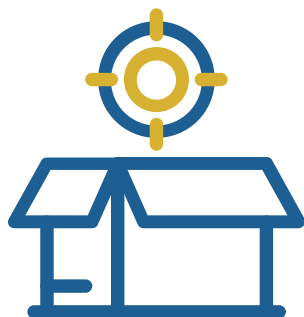
Na osnovu informacija i analiza datih u ovom poglavlju, smatramo da Vlada slijedi stabilan makroekonomski okvir i da je ovaj kriterijum prihvatljivosti zadovoljen.

UPRAVLJANJE JAVNIM FINANSIJAMA

Upravljanje javnim finansijama na efikasan način predstavlja ključan segment za održivost ekonomskog razvoja i doprinosi makroekonomskoj stabilnosti države, kao i jačanju pravnog, strateškog i institucionalnog okvira u skladu sa EU i međunarodnim standardima.

Što se tiče javne potrošnje, strateško opredjeljenje se odnosi na racionalizaciju tekućih rashoda kako bi se stvorili uslovi za povećanje ulaganja za potrebe finansiranja kapitalnih projekata posebno u cilju postizanja ravnomjernog regionalnog razvoja. Ograničavanje tekućeg rasta rashoda predviđa se zbog planiranih efekata sprovođenja Strategije reforme javne uprave 2016–2020 u cilju stvaranja efikasne javne uprave.

Primarni cilj je izmjena zakona i propisa kako bi odražavali reformu budžeta. To se vidi i u podzakonskim aktima koji su izrađeni u cilju implementacije Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, što je proces koji je sproveden i koji je trenutno u toku. Ova inicijativa se fokusira na definisanje institucionalnih nadležnosti, procesa koordinacije i sadržaja Srednjoročnog budžetskog okvira, postavljanje zakonskih preduslova za uspostavljanje Fiskalnog savjeta, postavljanje zakonskih preduslova za uspostavljanje potpuno funkcionalne IPA III strukture. Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti, zajedno sa odgovarajućim podzakonskim aktima, usvojeni su.

Ovo je značajan korak ka usklađivanju zakonodavnog okvira sa reformskim ciljevima, jačanju temelja za efikasno upravljanje javnim finansijama u Crnoj Gori.

Takođe, Ministarstvo finansija i Generalni sekretarijat Vlade Crne Gore (GSV) će u narednom periodu nastaviti da sprovode napore u cilju povezivanja strateških dokumenata sa programskim budžetom. Predviđeno je potpisivanje sporazuma o tehničkoj podršci, koji u potpunosti finansira Delegacija EU u Crnoj Gori. Ova podrška će pomoći u procesu integracije MTBF-a sa Srednjoročnim programom rada Vlade Crne Gore i sistemom strateškog planiranja. Subjekti lokalne samouprave imaju značajnu ulogu u određivanju stabilnosti sistema javnih finansija Crne Gore i u tom segmentu će se shodno tome sprovoditi reformske inicijative. Usvajanjem novog Zakona o finansiranju lokalne samouprave stvoriće se normative pretpostavke za stabilno funkcionisanje

sistema lokalnih javnih finansija kroz povećanje procenta poreza na dohodak građana koji se dodjeljuje opštinama u sjevernom regionu Crne Gore, u cilju pružanje podrške ravnomjernom regionalnom razvoju.

Ključni nosioci Programa su Ministarstvo finansija, Ministarstvo javne uprave, Generalni sekretarijat Vlade Crne Gore, Uprava za statistiku, Centralna banka Crne Gore, Uprava prihoda i carina, Komisija za zaštitu prava u postupcima javnih nabavki, Agencija za zaštitu konkurencije, Uprava za katastar i državnu imovinu, Ministarstvo evropskih poslova, Državna revizorska institucija (DRI) i Revizorsko tijelo, s tim da je potrebno napomenuti da se Program odnosi i na sve direktne korisnike budžeta u javnom sektoru i druge upravljačke strukture.

U prethodnom periodu urađeno je dosta na jačanju sistema upravljanja javnim finansijama. Ojačani su administrativni kapaciteti MF-a kroz sprovođenje on-line obuka čiji je fokus bio na unapređenju makroekonomskog predviđanja, kao i o budžetiranju i izvještavanju o uticaju strukturnih reformi. Informacioni sistem za upravljanje budžetom je nadograđen tokom 2023. godine s ciljem omogućavanja interoperabilnosti sa SAP sistemom i kako bi ga učinili pogodnijim za upravljanje javnim dugom i javnim investicijama. Pored toga, napravljen je značajan napredak u izradi programskog budžeta.

U upravljanju javnim investicijama, krajem trećeg kvartala 2023. godine započete su aktivnosti na razvoju funkcionalnosti za upravljanje javnim investicijama, koje će biti integrisane u postojeću sistemsku aplikaciju za upravljanje budžetom. Time će se postići veća transparentnost u praćenju i kreiranju politika, podsticanju javnih investicija, omogućavajući istovremeno efikasnije praćenje i izvještavanje o realizaciji kapitalnih i drugih investiciono razvojnih projekata svih kapitalnih projekata koji se finansiraju iz javnih sredstava, kako onih prepoznatih kroz usvojeni Zakon o budžetu Crne Gore i kapitalne projekte koje realizuju lokalne samouprave i preduzeća u većinskom vlasništvu države, ali i druge javne

ustanove i potrošačke jedinice prvog i drugog reda.

Što se tiče upravljanja dugom, u cilju izrade nove strategije upravljanja dugom, Ministarstvo finansija se suočava sa izazovima uzrokovanim trenutnom složenom situacijom na domaćem i međunarodnom tržištu. Pored toga, na odlaganje nove strategije uticala je i činjenica da su u junu 2023. održani parlamentarni izbori, nakon čega je u oktobru 2023. godine formirana nova Vlada Crne Gore. Imajući u vidu da je novi Program rada Vlade Crne Gore usvojen u skladu sa tim, izrada nove Strategije upravljanja dugom odložena je za naredni period i planirano je da strategija bude usvojena do kraja 2024. godine.

U cilju unapređenja softverskog sistema za praćenje i upravljanje javnim dugom, nastavljene su aktivnosti na integraciji modula upravljanja dugom u Informacioni sistem za upravljanje budžetom. Pored probne verzije softvera, završen je proces proizvodnje i migracije podataka iz postojećeg SAP sistema.

Doprinos i podrška EU bili su od ključnog značaja u jačanju koordinacije i upravljanja sistemom sopstvenih resursa EU u okviru Ministarstva finansija i relevantnih institucija. U cilju unapređenja administrativnih kapaciteta održana je radionica o funkcionisanju sistema sopstvenih resursa EU, namijenjena predstavnicima institucija nadležnih za planiranje, plaćanje i izvještavanje o sopstvenim resursima EU. Cilj radionice je bio da se pruži detaljan uvid u zahtjeve Evropske komisije u pogledu informacija, procedura, odgovornosti, kao i uslova izvještavanja i plaćanja.

U cilju poboljšanja učinka u realizaciji daljih aktivnosti unapređenje informacionog sistema Uprave prihoda i carina,

posebno u generisanju izvještaja o A i B računima sa cjelokupnim revizorskim tragom od identifikacije potraživanja do isplate, naknadnim provjerama, administrativne procedure i sve druge radnje vezane za naplatu carinskih prihoda u ime EK, izrađena je detaljna funkcionalna specifikacija za unapređenje softverskog rješenja.

S obzirom na to da je nova zakonska regulativa u oblasti javnih nabavki usvojena početkom 2023. godine, fokus aktivnosti Direktorata za politiku javnih nabavki u prethodnom periodu bio je usmjeren na stručno usavršavanje i obuku učesnika u sistemu javnih nabavki. U cilju jačanja administrativnih kapaciteta i podizanja stepena profesionalizacije zaposlenih u oblasti javnih nabavki, Ministarstvo finansija je kontinuirano sprovodilo obuke na teme regulatornog okvira i korišćenja elektronskih sistema nabavki.

Jedan od ključnih elemenata upravljanja javnim finansijama je unapređenje sistema zarada zaposlenih čije se finansiranje ostvaruje iz budžeta. Nastavljaju se aktivnosti usmjerene na integraciju budžetskih jedinica u informacioni sistem za centralizovani obračun zarada. U sklopu višefaznog procesa prelaska subjekata na novi CCS sistem, kontinuirano se sprovodi aktivnost migracije matičnih podataka o zaposlenima. Ova faza uključuje postepeni prenos ažuriranih podataka iz postojećih sistema u novi centralizovani sistem obračuna zarada. Važno je naglasiti da se migracija vrši neposredno prije obuke krajnjih korisnika, osiguravajući rad sa tačnim i „svježim“ podacima koji su neophodni za realističan obračun zarade. U narednom periodu sistem će se kontinuirano unapređivati i nadograđivati na osnovu potreba pojedinih krajnjih korisnika sa određenim sigurnosnim provjerama itd.

Važno je istaći da je Vlada Crne Gore na sjednici održanoj 28. jula 2022. godine razmatrala prijedlog Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva finansija kojim je formirano Odjeljenje za budžetsku inspekciju. Vlada Crne Gore je u julu 2022. godine imenovala glavnog budžetskog inspektora na period od pet godina, a tokom 2023. godine sproveden je proces zapo-

šljavanja dva budžetska inspektora, koji je trajao od maja do oktobra. Tokom 2023. godine organizovane su studijske posjete i obuke u cilju pripreme budžetskih inspektora za planirane aktivnosti budžetskih inspekcija.

TRANSPARENTNOST I KONTROLA BUDŽETA

Vlada Crne Gore nastavlja da sistematski objavljuje budžetsku dokumentaciju kako bi obezbijedila transparentne i javno dostupne informacije u vezi sa sredstvima budžeta. U 2023. objavljeni su sljedeći budžetski dokumenti:

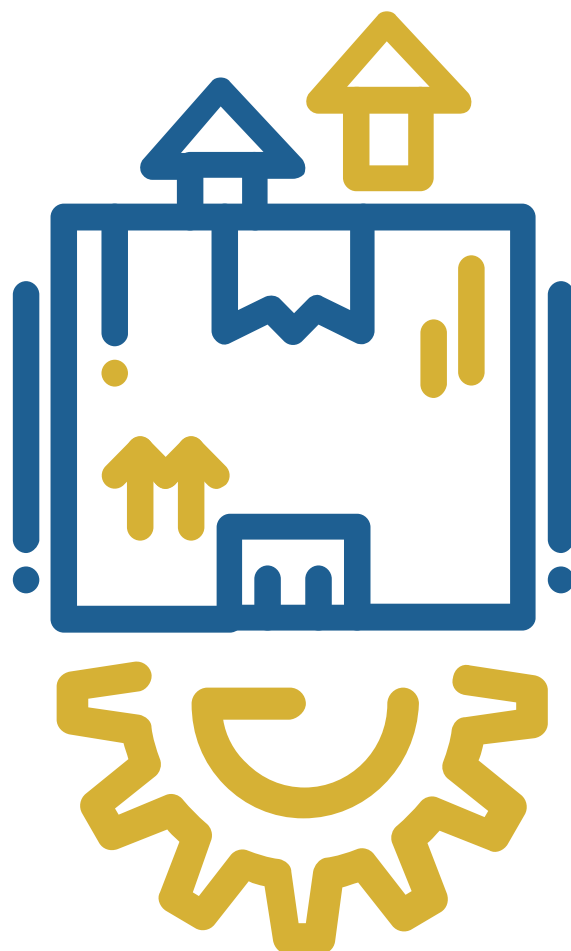
1. Zakon o budžetu za 2024. godinu, koji je Skupština usvojila 30. decembra 2023. godine i koji je objavljen i dostupan na internet stranici Skupštine, Vlade i Ministarstva finansija.
2. Godišnji izvještaj o izvršenju Budžeta Crne Gore za 2022. godinu objavljen je na sajtu Ministarstva finansija 31.01.2023. Izvještaj sadrži narativni dio, objašnjenja i pregled fiskalnih agregata.
3. Godišnji izvještaji o izvršenju programskog budžeta dostupni su javnosti, a pripremaju ih potrošačke jedinice budžeta, državni fondovi, jedinice lokalne samouprave i druge potrošačke jedinice, u skladu sa budžetskim klasifikacijama.
4. Mjesečni izvještaji o izvršenju na centralnom nivou, kao i tromjesečni izvještaji o izvršenju na opštem nivou države (uključujući centralni i lokalni nivo države).

Dodatno, poboljšanja u budžetskoj transparentnosti su materijalizovana kroz implementaciju nove klasifikacije

programskog budžeta, sa programskim ciljevima i indikatorima učinka, i objavljivanjem srednjoročnog budžetskog okvira u okviru Smjernica makroekonomske i fiskalne politike.

Nadalje, poboljšanja u budžetskoj transparentnosti postizu se primjenom nove klasifikacije programskog budžeta, koja uključuje programske ciljeve i indikatore učinka, te postepeno uvođenje srednjoročnog budžetskog okvira.

Budžet za građane pripremila je i objavila Kancelarija za budžet Skupštine. Ministarstvo finansija pripremi je nacrt Budžeta za građane koji će u narednom periodu, uz podršku EU i UNDP-a, biti razrađen i automatizovan u najvećoj mogućoj mjeri kroz integraciju u informacioni sistem upravljanja budžetom.

DIO III

KOMPLEMENTARNOST I SPROVOĐENJE REFORMSKE AGENDE

1.

KOMPLEMENTARNOST SA IPA III

U skladu sa iskustvima iz prethodnih programskih perioda, Evropska komisija je tokom 2019. i 2020. godine radila na definisanju novih odredbi i kriterijuma koji će se primjenjivati tokom nove finansijske perspektive IPA 2021-2027 (IPA III) i time unaprijediti efektivnost i efikasnost u korišćenju dostupnih EU fondova. U skladu sa ovim pristupom, IPA III se temelji na naučenim lekcijama iz prethodnih perspektiva IPA 2007-2013 i IPA 2014-2020, u cilju osiguravanja dalje, nesmetane realizacije definisanih ciljeva i prioriteta, koji su u skladu sa strategijom proširenja EU i linijom opredjeljenja država Zapadnog Balkana u vezi sa budućim članstvom u Evropskoj uniji.

Krovni dokument za sprovođenje IPA-e III je Uredba o uspostavljanju Instrumenta za susjedstvo, razvoj i međunarodnu saradnju, koja je proračunata sa sljedeća tri relevantna dokumenta:

I. Uredbom o uspostavljanju IPA-e III;

II. Posebnim pravilima za sprovođenje IPA-e III I;

III. IPA III programskim okvirom.

Glavni strateški dokument za programiranje podrške je IPA programski okvir, dok je finansijska podrška usmjerena kroz pet oblasti politika, takozvanih prozora, i to:

I. Vladavina prava, temeljna prava i demokratija;

II. Dobro upravljanje, usklađivanje sa pravnom tekovinom, strateško komuniciranje i dobrosusjedski odnosi;

III. Zelena agenda i održivo povezivanje;

IV. Konkurentnost i inkluzivni rast;

V. Teritorijalna i prekogranična saradnja.

Instrument IPA III podržava zemlje kandidate i potencijalne kandidate na njihovom putu ka ispunjavanju kriterijuma za pristupanje EU kroz duboke i sveobuhvatne reforme. U poređenju sa programima IPA I i IPA II, Evropska unija je kroz IPA-u III opredijelila ukupno 14,162 milijardi eura podrške za Albaniju, Bo-

snu i Hercegovinu, Kosovo, Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju, Srbiju i Tursku za period 2021-2027.

U skladu sa smjernicama Evropske komisije, tokom 2020. godine, započeto je programiranje IPA-e III, sa fokusom na programe IPA 2021 i IPA 2022. Koncepti projekata koji su ovom prilikom kandidovani za finansiranje morali su biti usaglašeni sa relevantnim nacionalnim i EU strateškim dokumentima, makroregionalnim i sektorskim strategijama i sa prioritetima pretpripravnog procesa. Dodatno, morali su biti u skladu i sa preporukama iz Izveštaja o Crnoj Gori po poglavljima pravne tekovine EU i prioritetima Programa ekonomskih reformi.

Posebna pažnja ovom prilikom je posvećena aktivnostima koje su se ticale ekonomskih šokova izazvanih širenjem virusa COVID-19 i ublažavanjem posljedica po socio-ekonomski razvoj, uz mobilisanje svih resursa u cilju ubrzanja ekonomskog oporavka Crne Gore. Takođe, u ovom krugu programiranja, prioritet su imali sektori koji su, zbog hitne potrebe za reprogramiranjem sredstava u cilju ublažavanja posljedica izazvanih širenjem virusa COVID-19, morali biti odloženi, odnosno: Životna sredina i klimatska akcija; Poljoprivreda i ruralni razvoj; Saobraćaj; Konkurentnost i inovacije i Obrazovanje, zapošljavanje i socijalna politika. Ovom prilikom, Crna Gora je pripremila 41 projektni predlog ukupne vrijednosti 296,3 miliona eura koje je uputila Evropskoj komisiji 30. juna 2020. godine. Nakon usaglašavanja dostavljenih projektnih prijedloga, u skladu sa njihovom relevantnošću i zrelošću, Evropska komisija je 15. decembra 2021. godine usvojila Godišnji akcioni program za Crnu Goru za 2021 godinu za koji je opredijeno 33,52 miliona eura i to za sljedeće akcije: 1) Instrument za evropsku integraciju (3,65 miliona eura);

2) Aktivnosti u vezi sa pravnom harmonizacijom u oblasti politika Životna sredina i klimatska akcija (6,27 miliona eura); 3) Podrška EU održivom povezivanju i Zelenoj agendi u Crnoj Gori (3,48 miliona eura); 4) Podrška EU za sektor poljorivrede u Crnoj Gori (9 miliona eura) i 5) Instrument EU za podršku reformama (10 miliona eura). Finansijski sporazum za ovaj program je potpisan 15. decembra 2022. godine.

Kroz Godišnji akcioni program za Crnu Goru za 2022. godinu, za koji je Finansijski sporazum potpisan 6. juna 2023. godine, Crna Gora je podržana sa ukupno 37,7 miliona eura koji su namijenjeni za sprovođenje akcija: 1) Podrška EU za reformu javne uprave (sektorska budžetska podrška u iznosu od 14 miliona eura); 2) Podrška EU za integrisano upravljanje granicom (sektorska budžetska podrška u iznosu od 15 miliona eura) i 3) Instrument za evropsku integraciju (8,72 miliona eura). Kada su u pitanju obje direktne budžetske podrške, Crnoj Gori je do sada uplaćen iznos od 7,5 miliona eura, odnosno za oblast reforme javne uprave, iznos od 3,5 miliona eura je u vidu prve fiksne tranše uplaćen 29. decembra 2023. godine, dok je za integrisano upravljanje granicom, prva fiksna tranša, u iznosu od 4 miliona eura, uplaćena 5. januara 2024. godine.

Dodatno, kroz program IPA 2023, za koji je finansijski sporazum potpisan 27. februara 2023. godine, EU je podržala Crnu Goru sa direktnom budžetskom podrškom u iznosu od 30 miliona eura i sredstva su namijenjena ublažavanju efekata energetske krize nastale usljed ruske agresije na Ukrajinu. Od ukupnog iznosa podrške, prva, fiksna tranša je u iznosu od 27 miliona eura uplaćena Crnoj Gori 23. marta 2023. godine.

Kada je program IPA 2024 u pitanju, čije programiranje je i dalje u toku i usvajanje akcija od strane Evrope komisije se očekuje tokom II kvartala 2024. godine, Crna Gora je podržana sa ukupno 26,65 miliona eura EU sredstava i podrška je usmjerena ka sljedećim akcijama: 1) Podrška EU vladavini prava (7 miliona eura); 2) Instrument za evropsku integraciju (8 miliona eura); 3) Podrška EU jačanju kapaciteta u oblasti zelene agende (5,5

miliona eura); i 4) Podrška EU jačanju kapaciteta u oblasti socijalnih politika (3,1 milion eura).

Pored godišnjih akcija, Crna Gora će za period 2024-2027 biti podržana i kroz operativne programe u oblastima: 1) Životna sredina i 2) Zapošljavanje i socijalne politike, za koje je Evropska komisija opredijelila ukupno 66 miliona bespovratnih EU sredstava. Programiranje operativnih programa je i dalje u toku, i njihovo usvajanje od strane Evropske komisije se očekuje tokom 2024. godine. Programiranje preostale alokacije IPA III za period 2025-2027 će se u velikoj mjeri fokusirati na potrebe vezane za proces pregovora sa ciljem pružanja tehničke pomoći za ispunjavanje završnih mjerila i podrške institucijama u ispunjavanju uslova za pristupanje EU.

Tabela 108 – Pregled ugovorenih i isplaćenih sredstava u okviru odobrenih nacionalnih programa IPA-e III

IPA III program	Odobreni iznos (EU dio)	Ugovoreni iznos (EU dio)	Isplaćeni iznos	% isplaćeno ugovoreno
IPA III 2021	32,410,000	13,519,965.95	3,847,636.85	28.46%
IPA III 2022	37,720,000	29,948,411.11	9,060,970.72	30.26%
IPA III 2023	30,000,000	30,000,000.00	27,000,000.00	90.00%
UKUPNO	100,130,000	73,468,377.06	39,908,607.57	54.32%

INVESTICIJE U OKVIRU ZAPADNOBALKANSKOG INVESTICIONOG OKVIRA ZIO

Zapadnobalkanski investicioni okvir (ZIO) predstavlja zajedničku finansijsku platformu Evropske komisije, međunarodnih finansijskih institucija i bilateralnih donatora, koja je pokrenuta 2009. godine, s ciljem obezbjeđivanja finansijske i tehničke pomoći za strateške investicije. Kroz ZIO moguće je predložiti projekte na nacionalnom i regionalnom nivou iz oblasti energetike i energetske efikasnosti, saobraćaja, životne sredine, društvenih djelatnosti i digitalne infrastrukture. Posredstvom ZIO, uz jasno definisanje prioriteta i paketa pomoći za strateška ulaganja i institucionalnu reformu u regionu, doprinosi se

evropskoj perspektivi Zapadnog Balkana, kroz pružanje podrške investicijama kojima se unaprijeđuje rast, kao i podsticanje regionalne saradnje i povezanosti. Naime, kroz ZIO se mogu podnijeti projektne prijave kroz pozive tehničke podrške za pripremu projektne dokumentacije, kao i kroz pozive za sufinansiranje investicija za sprovođenje infrastrukturnih projekata.

Posredstvom poziva tehničke podrške za pripremu projektne dokumentacije mogu se podnijeti projektne prijave za pripremu projektne dokumentacije za sve faze pripreme infrastrukturnog projekta, što EU podržava sa 100% bespovratnih sredstava EU. Kroz ZIO, Evropska komisija odobrava bespovratna sredstva za finansiranje izrade projektne dokumentacije i obezbjeđivanje tehničkih preduslova za početak sprovođenja projekata, dok se sprovođenje projekta finansira kroz kreditna sredstva međunarodnih finansijskih

institucija i eventualno kroz bespovratna sredstva EU.

Posredstvom poziva za sufinansiranje investicija za sprovođenje infrastrukturnih projekata, Evropska komisija, u skladu sa definisanom metodologijom, opredjeljuje određeni procenat sredstava za bespovratnu podršku investiciji, što je zavisno od poziva podložno izmjenama, dok ostatak države obezbjeđuju kroz kreditno zaduživanje kod neke od međunarodnih finansijskih institucija (Evropska investiciona banka (EIB), Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), Razvojna Banka Savjeta Evrope (CEB), Njemačka razvojna banka (KfW), Francuska razvojna agencija (AFD), Svjetska banka (WB)). To je ujedno i jedan od potrebnih uslova za prijavu projekata.

U skladu s osnovnim principima funkcionisanja Zapadnobalkanskog investicionog okvira (ZIO), finansijskog instrumenta, čija primjena je inicirana od strane Evropske komisije s ciljem da se ojača saradnja država Zapadnog Balkana s međunarodnim finansijskim institucijama i državama članicama EU i obezbjedi finansijska i tehnička pomoć za strateške investicije kroz sprovođenje važnih nacionalnih i regionalnih investicionih projekata, do sada je objavljeno 30. poziva za tehničku pomoć i 10. poziva za sufinansiranje investicija (od kojih dva poslednja su zatvorena 23. februara 2024. godine). Kroz 29 poziva za tehničku pomoć Crna Gora je ukupno kandidovala 49 projekata dok kroz 9 poziva za sufinansiranje investicija ukupno 9 projekata.

Crnoj Gori je u okviru Zapadnobalkanskog investicionog okvira, uključujući projekte u okviru Berlinskog procesa, odobreno ukupno oko 334 miliona eura. Od ovog iznosa, kada je u pitanju izrada projektne dokumentacije, u okviru 29 poziva za podršku njenoj izradi, Crnoj

Gori je odobreno 49 nacionalnih projekata ukupne vrijednosti oko 63,7 miliona eura, kada je reč o projektima za sufinansiranje investicija koji su odobreni u okviru Berlinskog procesa kroz 9 okončanih poziva, Crnoj Gori je za devet infrastrukturnih projekata opredijeljeno 270,3 miliona eura.

U okviru, posljednjeg 30. poziva za tehničku dokumentaciju odobrena je jedna projektna aplikacija za tehničku podršku:

- Izgradnja novog 110 kV dalekovoda Virpazar-Briska Gora-Ulcinj sa nastavkom na 110/35 kV Virpazar i 110/35 kV Ulcinj, Crna Gora,
- U okviru 10. poziva za sufinansiranje investicija, odobreno je 5 projektnih aplikacija za sufinansiranje investicija u sektoru zaštite životne sredine, kako slijedi:
 - Unapređenje sistema za prikupljanje otpadnih voda u opštinama Nikšić i Pljevlja, Crna Gora
 - Unapređenje sistema vodosnabdijevanja u Prijestonici Cetinje, Crna Gora
 - Infrastruktura vodosnabdijevanja i prikupljanja otpadnih voda na Jadranskoj obali - Bokotorski zaliv
 - Vodovod i sanitacija na Crnogorskom primorju, faza V, komponenta 2 - Opština Tivat
 - Vodosnabdijevanje i sanitacija u Ulcinju - Faza 1- Komponenta 2: Izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda (PPOV) i prateće infrastrukture

Vrijednost odobrenih grantova je oko 75 miliona eura.

Predlog prioriternih projekata predloženih za finansiranje posredstvom Zapadnobalkanskog investicionog okvira (ZIO) u okviru reformске agende za Instrument EU za reformu i rast

Imajući u vidu da će namjenjena sredstva dostup-

na za razvoj infrastrukture takođe biti definisana u okviru navedenog instrumenta Plana rasta u vidu investicione komponente ukupnih troškova neophodnih za sprovođenje reformi, paralelno sa aktivnostima na sačinjavanju Reformske agende Ministarstvo evropskih poslova u saradnji sa resornim ministarstvima je sprovelo proces mapiranja infrastrukturnih projekata u okviru prioritetnih sektora za finansiranje **energetike, saobraćaja, razvoja ljudskog kapitala i digitalne infrastrukture**.

Definisani prioriteti su u konačnom predstavljeni 20. februara 2024. godine tokom misije Generalnog direktorata Evropske komisije za susjedstvo i pregovore o proširenju (DG NEAR) povodom mapiranja infrastrukturnih projekata koji bi mogli biti predmet finansiranja kroz Zapadnobalkanski investicioni okvir u okviru Plana rasta EU za Zapadni Balkan. Konačni zaključak misije je da se na nivou Vlade mora definisati lista projekata, na osnovu predstavljenih projekata po oblastima, koja bi jasno predstavljala poredak prioriteta iz svih sektora. Cilj je da se dobije lista projekata vrijednih okvirno pola milijarde eura, za koje bi mogla biti povučena podrška EU u iznosu od 213 miliona eura, dok bi ostatak bio finasiran kreditima međunarodnih finansijskih institucija i/ili iz nacionalnog budžeta. Predloženi prioritetni projekti dostavljeni su prema sljedećim prioritetnim oblastima: **obrazovanje, zdravstvo, digitalizacija, energetika i transport**:

Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija koje je identifikovalo i predložilo **44 prioritetna projekta** iz oblasti razvoja ljudskog kapitala, ukupne vrijednosti **233,35 miliona eura**;

Ministarstva zdravlja koje je u identifikovalo i predložilo **1 prioritetni projekat** iz oblasti razvoja ljudskog kapitala, ukupne

vrijednosti **0,6 miliona eura**;

Ministarstva javne uprave koje je identifikovalo i predložilo **2 prioritetna projekta** iz oblasti digitalne infrastrukture, ukupne vrijednosti **30 miliona eura**;

Ministarstva ekonomskog razvoja koje je identifikovalo i predložilo **1 prioritetni projekat** iz oblasti digitalne infrastrukture, ukupne vrijednosti u zavisnosti od scenarija između **80.38 i 142,68 miliona eura**;

Ministarstva energetike koje je identifikovalo i predložilo **9 prioritetnih projekata** iz oblasti energetike, ukupne vrijednosti **381,12 miliona eura**;

Ministarstva saobraćaja koje je identifikovalo i predložilo **3 prioritetna projekta** iz oblasti saobraćaja, ukupne vrijednosti **917,7 miliona eura**;

Na sjednici Savjeta za javne investicije održanoj 26. marta 2024. godine diskutovano je o prioritetnim infrastrukturnim projektima iz navedenih sektora. Kroz zaključak sjednice zaduženo je Ministarstvo evropskih poslova da u ime Savjeta utvrdi konačnu listu projekata za uvrštavanje u finalni nacrt Reformske agende za Instrument EU za reformu i rast, shodno sljedećim prioritetnim oblastima: **prosvjeta, zdravlje, digitalizacija, energetika i saobraćaj**.

Spisak potencijalnih investicionih projekata detaljnije je opisan u sljedećim tabelama, sa početnom procjenom zrelosti sa vrijednostima:

- 1 -Projekti spremni za implementaciju u roku od 2024/2025
- 2-Projekti spremni za implementaciju u roku od 2025/2026
- 3-Projekti spremni za implementaciju u roku od 2026/2027.

Tabela: 109 Prioritetni projekti

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
1	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja i nadogradnja novog vrtića u Plavu	1.580.647,20 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 1000 m2 u zahvatu DUP-a „Plav-centar” u Plavu na UP 479, površine 3141 m2.	1
2			Izgradnja novog vrtića na Tuškom putu, Podgorica	2.845.164,00 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 1800 m2 u zahvatu DUP-a 35-36 u Podgorici na UP 10 površine 3936m2.	1
3			Izgradnja novog vrtića u Ulcinju	2.075.529,00 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 980 m2, u zahvatu DUP-a „Ulcinj-sko Polje” Ulcinj na UP 15, površine 2448 m2.	1
4			Izgradnja novog vrtića u naselju City kvart, Podgorica	5.532.265,20 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 3500m2 u zahvatu DUP-a „Radoje Dakić” u Podgorici na UP 19, površine 6247m2.	1

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
5	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja novog vrtića na Starom aerodromu, Podgorica	2.370.970,80 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 1500m2 u zahvatu DUP-a „Stari Aerodrom” u Podgorici na UP 77, površine 5190m2.	1
6			Izgradnja i nadogradnja novog vrtića u Baru	7.116.100,32 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 3000 m2 u zahvatu DUP-a „Topolica Bjeliši” Baru na 60 i UP 61, površine 6340m2.	1
7			Izgradnja novog vrtića u Bijelom Polju	2.370.970,80 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 1500 m2 u zahvatu DUP-a „Ciglana” u Bijelom Polju na UP 01, površine 4150 m2	1
8			Izgradnja novog vrtića u naselju Zlatica, Podgorica	2.370.970,80 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta površine 1500m2 u zahvatu DUP-a „Murtovina” u Podgorici na UP 19, površine 3500m2.	1

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
9	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja novog vrtića u Beranama	2.370.970,80 eura	CEB	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića površine 1500m2 u zahvatu DUP-a „Medicinski centar” u Beranama na UP 19, površine 4000m2.	1
10	Rekonstrukcija i nadogradnja vrtića na Zabjelu u Podgorici		5.286.907,20 eura	ZIO/EU-grant/ Budžet	Cilj projekta je rekonstrukcija postojećeg vrtića površine 1500m2 sa nadogradnjom još 1500m2 u zahvatu DUP „Stambena zajednica VI Stara varoš-izmjene i dopune” u Podgorici.	1	
11	Rekonstrukcija i nadogradnja vrtića u Kotoru		2.487.320,40 eura	ZIO/EU-grant/ Budžet	Cilj projekta je rekonstrukcija postojećeg objekta površine 2000m2 u zahvatu DUP-a „Dobrota” u Kotoru.	1	
12	Rekonstrukcija i nadogradnja vrtića u Momišićima, Podgorica		3.591.145,20 eura	ZIO/EU-grant/ Budžet	Cilj projekta je dogradnja 600m2 i rekonstrukcija postojećeg objekta površine 1600m2, vrtića „Pčelica” u zahvatu DUP-a „Momišići A” u Podgorici.	3	

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
13	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Dogradnja i nadogradnja vrtića u naselju Donja Gorica u Podgorici	1.200.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je rekonstrukcija postojećeg objekta površine 365m2 i dogradnja 550m2, u zahvatu DUP „Donja Gorica” u Podgorici.	1
14			Izgradnja novog vrtića u naselju Dubovica, Budva	3.120.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića u zahvatu „Dubovica” površine 2000m2.	1
15			Izgradnja novog vrtića u Tivtu	4.320.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je izgradnja novog objekta vrtića za koji još nije određena lokacija.	3
16			Izgradnja osnovne škole na Zabjelu, u Podgorici	12.861.991,20 eura	Budžet	Cilj projekta je izgradnja novog objekta osnovne škole površine 4300m2, u zahvatu DUP-a „Zabjelo B” u Podgorici na parceli površine 11.107m2.	2

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
17	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja osnovne škole u City kvartu, u Podgorici	11.400.000,00 eura	EIB/ Budžet	Cilj projekta je izgradnja novog objekta osnovne škole površine 7200m ² , u zahvatu DUP-a „Radoje Dakić” u Podgorici, naselje City kvart.	1
18			Izgradnja osnovne škole u naselju Karabuško polje, u Podgorici	5.570.860,80 eura	Budžet	Cilj projekta je izgradnja novog objekta osnovne škole površine 2500m ² u zahvatu DUP-a „Karabuško Polje” u Tuzima.	1
19			Izgradnja osnovne škole i vrtića u Bečićima. Budva	12.000.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i rasterećenje postojećih osnovnih škola i vrtića u ovom dijelu grada.	3
20			Izgradnju novog objekta OŠ „Mladost” u Bijelom Polju	1.200.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih i bezbjednijih uslova za boravak djece u ovoj školi i kvalitetnijih uslova obrazovanja.	1
21			Izgradnja nove osnovne škole u Igalu, Herceg Novi	7.200.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i rasterećenje ostalih škola u ovom gradu.	3

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
22	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja fiskulturne sale OŠ „Radomir Mitrović”, Berane	1.560.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece radi postizanja optimalnih uslova za izvođenje nastave.	1
23			Rekonstrukcija objekta Zadužbina porodice Bošković-Đurović-Lakečić u naselju Srbina, Herceg Novi	1.560.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i postizanje optimalnih uslova za izvođenje nastave.	1
24			Izgradnja fiskulturne sale u OŠ „Lovčenski partizanski odred” na Cetinju	1.560.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i postizanje optimalnih uslova za izvođenje nastave.	1
25			Dogradnja OŠ „Vlado Milić” Podgorica	1.200.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i postizanje optimalnih uslova za izvođenje nastave.	1
26			Izgradnja sportske sale za JU OŠ „Bajo Jojić” u Andrijevici	1.250.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i postizanje optimalnih uslova za izvođenje nastave.	1

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
27	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja Paviljona OŠ „Oktoih” Podgorica	2.340.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i postizanje optimalnih uslova za izvođenje nastave.	1
28			Izgradnja fiskulturne sale za „Ivo Visin” Prčanj, Kotor	1.100.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i postizanje optimalnih uslova za izvođenje nastave.	3
29			Izgradnja nove osnovne škole u Tivtu	1.500.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je stvaranje boljih uslova obrazovanja djece i postizanje optimalnih uslova za izvođenje nastave, kao i rasterćenje ostalih škola u ovom gradu.	1
30			Izgradnja nove osnovne škole u naselju Stari aerodrom u Podgorici	9.360.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je potreba za izgradnjom nove osnovne škole u naselju Stari Aerodrom, kako bi se djeci ovog naselja obezbijedili osnovni uslovi za obrazovanje.	2

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
31	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja nove osnovne škole u naselju Blok 35-36 u	9.360.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je potreba za izgradnjom nove osnovne škole u naselju Blok 35-36, kako bi se djeci ovog naselja obezbijedili osnovni uslovi za obrazovanje.	3
32			Izgradnja druge gimnazije u Podgorici	9.360.000,00 eura	WBIF/ EU-grant/ Budžet	Cilj projekta je izgradnja novog objekta gimnazije površine 6000m2 u zahvatu DUP-a „Univerzitetski centar” u Podgorici.	1
33			Rekonstrukcija fiskulturne sale srednje škole „Ing. Marko Radević”, Podgorica	936.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je rekonstrukcija fiskulturne sale srednje škole „Ing. Marko Radević”, radi stvaranja optimalnih uslova za obrazovanje i rad.	1
34			Rekonstrukcija gimnazije „Tanasije Pejatović”, Pljevlja	1.200.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je izgradnja nove gimnazije u Baru, radi ostvarivanja uslova za obrazovanje učenika ove opštine.	2
35			Izgradnja nove gimnazije u Baru	6.450.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je izgradnja nove gimnazije u Baru, radi ostvarivanja uslova za obrazovanje učenika ove opštine.	2

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
36	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Izgradnja fiskulturne sale za Srednju stručnu školu u Pljevljima	1.872.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je izgradnja sportske hale u Pljevljima kako bi se učenicima ove srednje stručne škole obezbijedili osnovni uslovi za odvijanje nastave.	1
37			Izgradnja fiskulturne sale Fakulteta za sport i fizičko vaspitanje u Nikšiću	1.560.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je izgradnja fiskulturne sale fakulteta za sport i fizičko vaspitanje u Nikšiću, radi obezbjeđivanja optimalnih uslova za sprovođenje ovog obrazovnog programa.	1
38			Izgradnju novog studentskog doma u Nikšiću	2.059.500,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je izgradnja novog studentskog doma u Nikšiću, radi obezbjeđivanja optimalnih uslova za boravak studenata i proširivanja postojećih kapaciteta.	2
39			Rekonstrukcija i nadogradnja „Starog” studentskog doma u Podgorici	2.400.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je rekonstrukcija „Starog” studentskog doma u Podgorici, radi obezbjeđivanja optimalnih uslova za boravak studenata.	3

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
40	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Rekonstrukcija objekta tehničkih fakulteta Univerziteta Crne Gore, Podgorica	15.000.000,00 eura	Kapitalni Budžet	Cilj projekta je rekonstrukcija objekta tehničkih fakulteta Univerziteta Crne Gore, radi stvaranja optimalnih uslova za studiranje i rad. Ukupna vrijednost projekta nije navedena. Urađena je projektna dokumentacija za rekonstrukciju zgrade tehničkih fakulteta u Podgorici, površine 23 000m ² .	1
41			Uređenje prostora Biblioteke Pravnog fakulteta u Podgorici	840.000,00 eura	Kapitalni budžet	Cilj projekta je uređenje biblioteke Pravnog fakulteta u Podgorici, radi obezbjeđivanja optimalnih uslova za pristup neophodnoj literaturi polaznicima ovog fakulteta.	1
42			Projekat energetske efikasnosti za obrazovne objekte na svim nivoima obrazovanja	24.000.000,00 eura	EBRD/ grant	Cilj projekta je rekonstrukcija 25 objekata iz sektora obrazovanja, kako bi se unaprijedila njihova energetska efikasnost, a u toku je izrada energetskih pregleda.	2
43			Projekat energetske efikasnosti	40.000.000,00 eura		Cilj projekta je rekonstrukcija postojećih i izgradnja novih objekata kroz projekat energetske efikasnosti.	3

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Izvor finansiranja	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027
44	Razvoj ljudskog kapitala	Obrazovanje i razvoj vještina	Nabavka osnovne informatičke opreme kao i digitalizacija udžbenika i ostalih nastavnih sadržaja	9.000.000,00 eura		Cilj projekta je nabavka računarske opreme za obrazovno-vaspitne ustanove u iznosu od 6,3 miliona eura. Ova nabavka pokriva 50% potreba ustanova. Da bi se potpuno opremile neophodno je izvršiti nabavku opreme za još 6 miliona eura. Osim toga, za potrebe kvalitetnijeg korišćenja opreme, ali i podizanja nivoa kvaliteta obrazovanja učenika, potrebno je izraditi digitalne udžbenike koji bi bili dopuna štampanim udžbenicima.	1
45		Zdravlje	Unapređenje energetske efikasnosti u četiri objekta Doma zdravlja Glavnog grada (Zdravstvena ustanova Nova Varoš, Zdravstvena ustanova Stara Varoš, Zdravstvena ustanova Stari Aerodrom, Zdravstvena ustanova Tuzi)	1.100.000,00 eura		Cilj projekta je adaptacija i rekonstrukcija zgrada, čime se poboljšava energetska efikasnost i smanjuje emisija gasova staklene bašte, prvenstveno smanjenjem upotrebe fosilnih goriva (uglja), iz kojih se proizvodi najveći dio električne energije u Crnoj Gori. Tehničko-tehnološkim ulaganjem u adaptaciju i rekonstrukciju objekata obezbedili bi se adekvatni uslovi za rad zaposlenih i zdravstvena zaštita građana.	2
			TOTAL:	245.439.313,72 eura			

Tabela: 110: Prioritetni projekti

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
1	Digitalna i energetska/zelena tranzicija ¹³	Digitalizacija	Izgradnja i uspostavljanje Državnog Data centra i Državnog Disaster Recovery Data centra, sa pratećom infrastrukturom	15.000.000,00 eura	Cilj projekta je pametan, održiv i inkluzivan pristup kroz digitalnu transformaciju koja je neophodan preduslov daljeg razvoja Crne Gore u svim oblastima javne uprave i društva i predstavlja okosnicu ekonomskog rasta. Državni Data centar, Disaster Recovery centar i digitalna infrastruktura predstavljaju osnovu za uspješnu digitalizaciju države, omogućavajući centralizovano skladištenje, obradu i djeljenje podataka među različitim državnim institucijama.	2
2			Izgradnja i uspostavljanje nezavisne mreže za kompletnu državnu administraciju	15.000.000,00 eura	Cilj projekta je izgradnja adekvatne mrežne infrastrukture za brz i bezbjedan prenos podataka između državnih institucija, što je od izuzetnog značaja za dalji razvoj digitalizacije i digitalne transformacije.	3
3			Razvoj infrastrukture za širokopojasni pristup internetu	80.380.000,00 eura	Cilj projekta je izgradnja infrastrukture i mreža za širokopojasni pristup internetu u područjima gdje privatni operatori u ranijem periodu nisu investirali, sa fokusom na ruralna područja, omogućujući brz pristup internetu domaćinstvima, školama, zdravstvenim i drugim ustanovama od opšteg interesa. Infrastruktura je neophodna i za razvoj digitalne ekonomije, odnosno modernizaciju postojećih i uvođenje novih poslovnih procesa, proizvoda i usluga.	2
4		Reforme tržišta energije	Izgradnju 110 kV veze Ulcinj-Velika Plaža-Velipoje sa TS 110/35 kV Velika Plaža	35.000.000,00 eura	Cilj projekta je obezbjeđenje "N-1" principa sigurnosti (sigurnost napajanja potrošača u Ulcinju i Velipoju), obezbjeđenje uslova za dalji rast turističke privrede u dijelu Velike Plaže i punom iskorišćenosti energetske potencijala Crne Gore.	3

13. Projekti razvoja i implementacije IT sistema za druge javne institucije, uključujući sisteme za dalju modernizaciju Uprave carina i ispunjavanje završnih mjerila u poglavlju 29 - Carinska unija (ITMS sistem, NCTS 6 i dr.), koji će se realizovati i potencijalno implementirani kroz VBIF mehanizam su:

Integrated Tariff Management System/ Integrisani sistem upravljanja tarifama	4,000,000.00
NCTS verzija 6	1,200,000.00

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
5	Digitalna i energetska/zelena tranzicija	Politika dekarbonizacije i priprema za mehanizam određivanja cijena emisije ugljenika	Hydro elektrana Kruševo	160.000.000,00 eura	Cilj projekta je izrada tehničke dokumentacije i izvođenje radova na izgradnji HE Gornje Kruševo - varijanta HE Kruševo na teritoriji Crne Gore.	2
6			Projekat Solar 10000+	66.000.000,00 eura	Cilj projekta je postavljanje 10000 solarnih sistema na krovove stambenih zgrada i preduzeća, objekata Vlade Crne Gore i lokalnih samouprava. Projekat 10000+ je planiran kao sljedeća faza projekata 3000+/500+ i 5000+ koja će se realizovati uz podršku neke od međunarodnih finansijskih institucija i EU fondova.	2
7		Primjena obnovljivih izvora energije, energetska efikasnost i smanjenje zagađenja vazduha	Povećanje propusne moći DV 220 kV Trebinje (BiH) - Perućica - Podgorica - Kopljak (AL)	12.000.000,00 eura	Cilj projekta je otklanjanje zagušenja na granicama sa BiH i AL, povećavanje NTC-a, puna iskorišćenošću energetskog potencijala Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Albanije. Projektom se olakšava integracija OIE, poboljšava efikasnost električne mreže, smanjuju gubici električne energije i poboljšava pouzdanost napajanja.	2
8			Izgradnju 400 kV DV Brezna - Pivska planina - Bosna i Hercegovina i uspostavljanje veze HE Piva - nova TS Pivska planina	70.065.000,00 eura	Cilj projekta je otklanjanje potencijalnih zagušenja na granici sa Bosnom i Hercegovinom (BiH) ali i drugih susjednih sistema koji predstavljaju jaku veza sa italijanskim tržište električne energije. Projektom se olakšava integracija obnovljivih izvora energije (OIE), poboljšava efikasnost električne mreže, smanjuju gubici energije i poboljšava pouzdanost napajanja.	3

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
9	Digitalna i energetska/zelena tranzicija	Primjena obnovljivih izvora energije, energetska efikasnost i smanjenje zagađenja vazduha	Unapređenje sistema mjerenja	12.000.000,00 eura	Cilj projekta je unapređenje sistema mjerenja radi stvaranja preduslova za priključenje OIE. Prva faza projekta koja bi se sprovodila u periodu 2024-2026. godine obuhvata ugradnju brojila za održavanje postojećeg AMM sistema. Unapređenje sistema mjerenja će omogućiti uredno servisiranje standardnih mjernih mjesta, kao i mjernih mjesta kupaca/proizvođača OIE, čime će se obezbijediti kontinuitet i efikasnost sistema.	1
10			Rekonstrukcija elektroenergetske infrastrukture distributivnog sistema za priključenje obnovljivih izvora energije OIE	4.000.000,00 eura	Cilj projekta je rekonstrukcija infrastrukture radi stvaranja preduslova za priključenje OIE. Prva faza projekta koja bi se sprovodila u periodu 2024-2027 godine obuhvata rekonstrukciju 35kV postrojenja u trafostanicama 110/35kV otkupljenim od Crnogorskog elektroenergetskog sistema (CGES). Otkupom šesnaest 35kV postrojenja od CGES-a, Crnogorski elektrodistributivni sistem (CEDIS) je prepoznao potrebu za rekonstrukcijom postrojenja 35kV u 6 trafostanica X/35kV na način da se izvrši zamjena postojeće dotrajale opreme novom i izvrši proširenje i stvaranje preduslova za priključenje novih 35kV vodova u cilju priključenja OIE.	1
11			Energetska efikasnost - nabavka i ugradnja transformatora 35/10,10/04 kV napravljenih prema ECO Design pravilima	4.500.000,00 eura	Cilj projekta je smanjenje tehničkih gubitaka i poštovanja Pravilnika o tehničkim zahtjevima EKO dizajna transformatora CEDIS radi zamjene postojećih transformatora novim u skladu sa odredbama Pravilnika koji stupa na snagu 1. januara 2025. godine.	1

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
12	Digitalna i energetska/zelena tranzicija	Primjena obnovljivih izvora energije, energetska efikasnost i smanjenje zagađenja vazduha	Izgradnja elektroenergetske infrastrukture distributivnog sistema za priključenje OIE	21.550.000,00 eura	Cilj projekta je izgradnja infrastrukture radi stvaranja predušlova za priključenje novih OIE čijom realizacijom bi se obezbjedili uslovi za dalji razvoj distributivne mreže, sigurnije i pouzdanije napajanje korisnika i priključenje novih OIE.	3
TOTAL:				495.495.000,00 eura		

Tabela: 111: Prioritetni projekti

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
1	Saobraćaj	Putevi	Koridor Bliski Istok-Istočni Mediteran: Putni pravac 4 - autoput Bar-Bolja-re, dionica Mateševo - Andrijeвица	527.000.000,00 eura	Osnovni cilj je stvaranje pretpostavki koje omogućavaju realizaciju cjelokupnog autoputa Bar-Bolja-re, kao jednog od ključnih infrastrukturnih projekata u oblasti saobraćaja u Crnoj Gori, čiji je sastavni dio ova dionica, a koji zajedno sa dionicom Podgorička obilaznica, predstavlja drugu fazu realizacije projekta autoputa Bar-Bolja-re. Punom izgradnjom projekta autoputa Bar-Bolja-re biće omogućen razvoj koridora od luke Bar, a time i bolja povezanost ove luke sa njenom gravitacionom zonom i dalje sa mrežom transevropskih koridora. Očekuje se da će realizacija cijelog autoputa Bar-Bolja-re: skratiti vrijeme putovanja (~48%), smanjiti saobraćajne nezgode (~22%) i povećati novogenerisani obim saobraćaja (~20%).	1
2		Putevi	Koridor Bliski Istok-Istočni Mediteran: Putni pravac 4 - autoput Bar-Bolja-re, dionica Smokovac-Farmaci (obilaznica oko Podgorice)	317.200.000,00 eura	Cilj projekta je stvaranje pretpostavki koje omogućavaju implementaciju čitavog autoputa Bar-Bolja-re, kao jednog od ključnih infrastrukturnih projekata iz oblasti saobraćaja u Crnoj Gori, a čiji sastavni dio jeste predmetna dionica koja zaobilazi Podgoricu, i koja zajedno sa dionicom Mateševo-Andrijeвица, predstavlja drugu etapu implementacije projekta autoputa Bar-Bolja-re. Do kraja septembra 2024. godine se očekuje priprema idejnog rješenja, nakon čega slijedi raspisivanje tendera za pripremu idejnog projekta. Preostale aktivnosti koje obuhvataju period 2026-2030 godine su pregovori oko zaključivanja ugovora o finansiranju, priprema tenderske dokumentacije, ugovaranje pripreme glavnog projekta i izvođenje radova.	2

Br	Oblast politike	Sektor	Naziv projekta	Ukupna vrijednost	Glavni cilj	Procjena zrelosti projekata prema sljedećoj klasifikaciji 1 -Projekti spremni za realizaciju u roku od 2024/2025 2-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2025/2026 3-Projekti spremni za realizaciju u roku od 2026/2027 godine
3	Saobraćaj	Željeznice	Mediterranski koridor: Crna Gora - Albanija R2 željeznička interkonekcija, dionica Podgorica - granica između dvije države, faza: Izvođenje radova i nadzor nad radovima	73.500.000,00 eura	Cilj projekta je dovođenje ove dionice pruge u suštinsku usklađenost sa TEN-T standardom, promovišući na taj način regionalnu integraciju, koheziju i modalnu promjenu sa putnog na željeznički. Elektrifikacijom željezničke pruge značajno bi se unaprijedila zaštita životne sredine i stvorili uslovi za otvaranje putničkog željezničkog saobraćaja Podgorica - Skadar (Albanija). Ova linija ima uglavnom regionalni značaj i jedina je željeznička veza između Albanije i ostatka Evrope.	3
TOTAL:				917.700.000,00 eura		

Dodatno, pored WBIF nacionalne liste i prioritizacije projekata po sektorima, u narednom poglavlju opisan je jedan projekat od regionalnog značaja:

SEEIIST INICIJATIVA: PROMOVISANJE ODRŽIVOG RAZVOJA KROZ NAPREDNU ISTRAŽIVAČKU INFRASTRUKTURU

Cilj ove mjere je uspostavljanje Međunarodnog instituta za održive tehnologije Jugoistočne Evrope (SEEIIST), panevropske istraživačke infrastrukture zasnovane na akceleratorima za terapiju raka i biomedicinskim istraživanjima jonskim snopovima. Njegov primarni cilj je podsticanje regionalne saradnje u nauci, tehnologiji i industriji, doprinoseći razvoju održive ekonomije i društvene kohezije, a sve to uz rješavanje jednog od najvećih društvenih izazova - borbe protiv raka.

Tabela 110 - SEEIIST projekat - pregled aktivnosti

Ishod	Indikator	Polazna osnova (godina)	Srednjoročni cilj (godina)	Cilj (2027)
Unapređenje izrade SEEIIST-a	Napredak u izgradnji infrastrukture	Početak pripreme faze - Odobren projekat, finansiran (kraj 2024)	Odabir lokacije, pravni okvir, formiranje tehničke grupe, završetak tendera (2025)	Završetak građevinske izgradnje objekta
Pripremna faza: 4 miliona eura Izgradnja objekta: 65,5 miliona eura (42,5 potrošeno do 2027) Izgradnja tehničke opreme 120 miliona eura (48 potrošeno do 2027)	Nabavka i izgradnja objekta	Tekuća studija projektovanja (2024)	Nabavka i početak izgradnje visokotehničkih i trajnih predmeta (Lina, magneti, jonski izvori...) (2026)	Injektor potpuno savijen; 2/3 izgrađenog akceleratora; izgrađena polovina isporuke greda
	Nabavka i izgradnja tehničke opreme		Završetak nabavke visoko tehnoloških komponenti (e.g., softver za onkologiju) (2027)	Pripremljeno za početak instalacije
Postizanje statusa instaliranja (55 miliona eura)	Troškovi budžeta i provjera kvaliteta		Pregled napretka (2027)	Planirani trošak od 110,5 miliona eura od ukupno 244.5 miliona eura

SEEIIST ima za cilj da se pozabavi odustvom velike istraživačke infrastrukture na Zapadnom Balkanu (ZB), ublaži odliv kadrova, otvori nova radna mesta i stimuliše industrijski rast. Pored toga, ima za cilj da popuni prazninu u sličnom terapijskom centru u regionu Jugoistočne Evrope, gde raste broj slučajeva raka.

Ova istraživačka infrastruktura integriše naučnu izvrsnost sa socio-ekonomskim razvojem, doprinoseći i borbi protiv raka i održivom napretku regiona JIE.

Besprekorna integracija SEEIIST-a u pejzaž istraživačke infrastrukture EU evidentna je kroz njegovo usklađivanje sa ključnim istraživačkim

inicijativama EU i partnerstvima sa renomiranim evropskim institucijama, uključujući ESFRI. Koristeći mehanizme finansiranja EU, SEEIIST pokazuje svoju posvećenost standardima i ciljevima EU. Prepoznat u okviru EU i podržan kao jedan od 6 vodećih projekata u Inovacionoj agendi EU, i jedini dio istraživačke infrastrukture u Ekonomskom i investicionom planu za Zapadni Balkan, SEEIIST naglašava svoju panevropsku dimenziju i potencijal za unapređenje evropske konkurentnosti u istraživanju i inovacijama. Projekat je trenutno u drugoj fazi razvoja, Studiji dizajna, koja je započela 2019. godine i nesmetano napreduje. Spreman je za prelazak u treću pripremnu fazu.

FAZA PROJEKTOVANJA (2019 - 2024) - U TOKU SA SVIM OBEZBIJEĐENIM SREDSTVIMA (6 MILIONA).

Aktivnost: Izrada tehničkog projekta za kompaktni medicinski akcelerator.

Odgovornost: Koordinacija od strane koordinatora projekta CNAO, uključujući 18 renomiranih evropskih centara i klinika, uključujući CERN.

Predviđeni troškovi: 6 miliona eura obezbijeđeno iz fondova EU (5 miliona iz EU H2020 HITRI plus projekta), 700.000 eura u naturi od CERN-a, CNAO i TERA fondacije i 300.000 eura od Vlade Crne Gore.

PRIPREMNA FAZA (2024-2025)

Aktivnost: Definisati detalje izgradnje (TDR), uspostaviti SEEIIST ERIC, definisati lokaciju, model finansiranja i finansiranje, uspostaviti plan za logistiku i upravljanje ljudskim resursima za izgradnju i buduće operacije.

Odgovornost: Nadzor dijele Vlada Crne

Gore, konzorcijum SEEIIST, te menadžment i administrativni tim projekta.

Procijenjeni troškovi: 4 miliona eura.

NABAVKA I IZGRADNJA ZGRADE (2025-2028)

Aktivnost: Nabavka - tender i priprema (2025-2026), niskogradnja (2026-2028).

Odgovornost: Nadzor dijele Vlada Crne Gore, Odjeljenje za nabavke u okviru konzorcijuma SEEIIST, ugovorene građevinske firme pod nadzorom SEEIIST konzorcijuma i relevantna regulatorna tijela.

Procijenjeni troškovi: 65,5 miliona eura.

NABAVKA I IZGRADNJA TEHNIČKE OPREME (2025-2029)

Aktivnost: Nabavka - specifikacija i tender (2025-2027), dugoročna izgradnja visokotehnoške opreme (magneti, Linac, napajanje strujom) (2026-2029).

Odgovornost: Nadzor dijele Vlada Crne Gore, Odjeljenje za nabavke u okviru konzorcijuma SEEIIST, ugovorene građevinske firme pod nadzorom SEEIIST konzorcijuma i relevantna regulatorna tijela.

Procijenjeni troškovi: 120 miliona eura.

INSTALACIJA I PUŠTANJE VISOKE TEHNOLOGIJE (2028-2030)

Aktivnost: Montaža kontrolnog sistema (2028), montaža i puštanje u rad jonskih izvora (2028-2029), montaža magneta i izvora napajanja (2028-2029), montaža i puštanje u rad Linca (2029), puštanje u rad sinhrotrona (2030), montaža i puštanje u rad opreme soba za tretman (2029-2030).
Odgovornost: Nadzor dijele Vlada Crne Gore, tim za upravljanje projektima i tehnički stručnjaci koje imenuje konzorcijum SEEIIST.

Procijenjeni troškovi: 55 miliona eura.

Tabela 111: SEEIIST - Budžet

SEEIIST Budget Analysis (million EUR)	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
	2.5	26	29.5	52.5	66.5	52.5	15

Ključni partneri uključeni u implementaciju mjere su: Vlada Crne Gore, SEEIIST konzorcijum, CERN, CNAO, INFN, Ugovorene građevinske firme, Regulatorna tijela, itd.

Ciljne grupe: Kliničari (onkolozi) iz regiona JIE; Naučna zajednica iz JIE i Evrope; Regulatorna tijela za zaštitu od zračenja; Studenti i doktorandi koji će se obučavati; Industrijski korisnici; Potencijalni investitori i zainteresovane strane u zdravstvenoj i istraživačkoj infrastrukturi; Pacijenti kojima je potrebna napredna terapija raka.

SEEIIST ima potencijal da posluži kao vodeći projekat za proširenje EU, demonstrirajući posvećenost Crne Gore usklađivanju sa standardima i prioritetima EU na Zapadnom Balkanu. Razvojem najsavremenije istraživačke infrastrukture, pokazuje spremnost za unapređenje Evropskog istraživačkog prostora (ERA) i integraciju u pejzaž istraživačke infrastrukture EU. Štaviše, SEEIIST ima potencijal da postane vodeći projekat novog Plana rasta za Zapadni Balkan, u skladu sa ciljem produbljivanja regionalne ekonomske integracije. Ima puni potencijal da podstakne ekonomski rast, stvori prilike za preduzeća i radnike, otvori tržište rada za istraživače, stimuliše rast visokotehnoloških industrija u regionu i privuče evropske investitore i industrije na Zapadni Balkan.

Kao katalizator saradnje među regionalnim zainteresovanim stranama, SEEIIST može olakšati udruživanje resursa i stručnosti, povećavajući kolektivnu konkurentnost Zapadnog Balkana u globalnom ekonomskom pejzažu. Sve u svemu, uloga SEEIIST-a kao vodećeg projekta za proširenje i njegov doprinos regionalnoj ekonomskoj integraciji podržavaju ispunjavanje ekonomskih kriterijuma za pristupanje EU.

Inicijativa SEEIIST-a za uspostavljanje panevropske istraživačke infrastrukture i podsticanje međunarodne saradnje direktno je usklađena sa ciljevima Ekonomskog i finansijskog dijaloga, promovišući inovacije, najsavremenije tehnologije i podržavajući održivi ekonomski razvoj.

SEEIIST-ov fokus na to da postane prva „Infrastruktura za terapiju i istraživanje zelenim česticama“ podržava ciljeve Evropskog zelenog dogovora. Njegov početni tehnički dizajn daje prioritet minimalnom uticaju na životnu sredinu i potrošnji energije, koristeći obnovljive izvore energije i zeleni data centar, čime se demonstrira efikasnost „Zelenog dogovora“. SEEIIST-ov pristup takođe doprinosi ostvarenju nekoliko UN ciljeva održivog razvoja, uključujući Cilj 3 (Dobro zdravlje i dobrobit), Cilj 7 (Priuštviva i čista energija) i Cilj 9 (Industrija, inovacije i infrastruktura) podsticanjem tehnološkog napretka i naučne saradnje.

Nedostaci finansiranja: Rizik od nedovoljnog finansiranja može omesti završetak SEEIIST-ovih ciljeva i odgoditi početak pripreme faze. Ublažavanje: Osigurati različite izvore finansiranja, uključujući fondove EU, i osigurati kontinuitet projektnih aktivnosti.

Tehnički izazovi: Složenosti u implementaciji najsavremenije istraživačke infrastrukture mogu dovesti do kašnjenja ili prekoračenja troškova. Ublažavanje: Sprovesti procjenu rizika, redovne preglede napretka i uspostaviti saradnju sa mnogim drugim istraživačkim infrastrukturama.

2.

KONSULTACIJE

Regulativa Evropske unije jasno definiše da implementacija Instrumenta treba da bude zasnovana na Reformskim agendama, pripremljenim u bliskoj saradnji kroz adekvatno sproveden konsultativni proces sa relevantnim zainteresovanim stranama, uključujući sve činioce u procesu, kao što su organizacije civilnog društva, akademske i poslovne zajednice i evropskih partnera. Istom regulativom Komisija se obavezuje da sprovodi odgovarajuće konsultacije tokom pripremnog rada, uključujući ekspertski nivo, u skladu sa Međuinstitucionalnim sporazumom o boljem zakonodavstvu.

Konsultativni proces i uključivanje partnera u fazi pripreme, ali i u fazi implementacije važan je dio pravne tekovine Evropske unije. S tim u vezi, uzimajući u obzir kratko vrijeme za sprovođenje konsultacija u skladu s Uredbom (EU) 240/2014, prve konsultacije održane su 18. aprila

2024. godine u Podgorici, kao javne u formi okruglog stola sa najvišim predstavnicima Ministarstva evropskih poslova, u saradnji s Delegacijom Evropske unije u Crnoj Gori.

Na konsultacije je pozvano ukupno 63 učesnika i to 33 iz nevladinih organizacija, 21 iz akademske zajednice te 9 predstavnika poslovne zajednice.

Navedeni konsultativni proces obilježilo je aktivno učešće predstavnika navedenih nevladinih organizacija, poslovne i akademske zajednice i drugih relevantnih institucija u Crnoj Gori.

Cilj ovih konsultacija bio je informisanje i angažovanje ključnih učesnika u procesu definisanja i implementacije reformi, kao i prikupljanje korisnih komentara i prijedloga za unapređenje Reformske agende. Učesnici su imali priliku da se upoznaju s procesom izrade Reformske agende za Crnu Goru te da iznesu svoje stavove i sugestije.

Pored navedenog konsultacije su bile usmje-

rene i na izgradnju konsenzusa među učesnicima o logici predloženog izbora reformi i podsticanju saradnje u implementaciji između državnih institucija, akademske i poslovne zajednice, kao i prikupljanje važnih uputstava i komentara koji će doprinijeti efikasnijoj implementaciji definisanih reformi. U okviru konsultacija predstavljen je sam instrument, kao i status definisanih reformskih mjera sa koracima i rokovima za njihovu realizaciju.

Diskusija je bila sprovedena po oblastima politika iz Reformske agende, a komentari su primani u pisanoj formi do 22. aprila. Svi primljeni komentari su obrađeni i odgovori poslani učesnicima. Partneri će, u skladu sa Uredbom (EU) 240/2014, biti uključeni i u fazi sprovođenja Reformske agende.

Neki od najvažnijih komentara tiču se:
 Procjena rokova: Po pitanju rokova, Crna Gora je stala da su rokovi postavljeni realno, u skladu s očekivanjima Evropske komisije, ali i mogućnostima Crne Gore za njihovo sprovođenje te komunicirani sa svim učesnicima koji su nosioci pojedinih aktivnosti (npr. Rokovi za donošenje pojedinih zakona komunicirani su i sa Skupštinom i sa Vladom) pa je rizik za njihovo neostvarenje minimalan.

Oснаživanje žena: Predloženo je uvođenje posebnih kriterijuma za pozitivnu diskriminaciju radi osnaživanja žena. Ovi komentari će biti dodatno razmotreni u kasnijoj fazi sprovođenja agende. Takođe, predloženo je uključivanje komponente pola u elektronski katastar kako bi se omogućila sigurna i relevantna analiza vlasnika nekretnina prema polu, te veća rodna usklađenost na upravljačkim funkcijama u državnim preduzećima (Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o pri-

vrednim društvima).

Temeljna prava/Vladavina prava: Predloženo je dodavanje dodatnih koraka i revidiranje rokova za izmjenu Ustava. U ovom trenutku, definisanje novih koraka nije oportuno, ali se razmatralo pomijeranje roka za izmjenu Ustava, što je u posljednjem nacrtu i predviđeno za 2025. umjesto 2024. godinu.

Rodna ravnopravnost: Naglašena je potreba za većom rodnom usklađenošću na upravljačkim funkcijama u državnim preduzećima, uključivanje komponente pola u elektronski katastar, te efikasno sprovođenje preporuka Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog postupanja. Takođe komentari su se odnosili i na izmjene naziva indikativnih mjera gdje u određenom dijelu potrebno je dodati i UN CEDAW Komiteta (2011; 2017). Takođe u ovom segmentu dat je i komentar koji se odnosi i na dopunu Zakona o izboru odbornika i poslanika uključivanjem kvota od 40% za manje zastupljeni pol i obavezu da na izbornim listama u grupi od 3 - jedno mjesto pripadne manje zastupljenom polu.

Digitalna i energetska/zelena tranzicija : Istaknuta je potreba za unapređenjem energetske efikasnosti kampusa, modernizacijom naučno-istraživačke infrastrukture i digitalizacijom procesa. Potrebno je pružiti podsticaje ženama u digitalnoj/energetskoj/zelenoj tranziciji i omogućiti pozitivnu diskriminaciju i podršku ženama uključenim u ovaj sektor. U okviru zvanične statistike (MONSTAT) bi trebalo uključiti izvještavanje o zaradama po polu, budući da je Crna Gora jedina ekonomija u regionu koja ne raspolaže navedenim podacima.

Ovi komentari i sugestije predstavljaju temelj za daljnji razvoj i implementaciju Reformske agende, uz kontinuiranu podršku relevantnih učesnika i u skladu s najboljim praksama i standardima Evropske unije. Uključivanje svih relevantnih aktera ključno je za postizanje uspjeha u procesu evropskih integracija Crne Gore. Pored navedenih komentara, tokom konsultacija, posebna pažnja posvećena je potrebama za osnaživanjem

žena kroz posebne kriterijume usmjerene ka pozitivnoj diskriminaciji te potrebi za efikasnom primjenom zakona i pravila u sektorima kao što su pravosuđe i mediji.

Otvoren dijalog i saradnja između vlade, akademske zajednice, nevladinih organizacija i poslovnog sektora osigurava da reforme budu inkluzivne, održive i usmjerene ka dobrobiti svih građana Crne Gore. Kroz ovakav pristup, Crna Gora nastavlja da demonstrira svoju predanost evropskim vrijednostima i standardima, gradeći stabilnu i prosperitetnu budućnost za sve svoje građane. Usvajanjem ovih stavova i preporuka, doprinosi se unapređenju vladavine prava i ostvarivanju socio-ekonomskih reformi koje su ključne za napredak ka članstvu u Europskoj uniji.

Druga faza konsultativnog procesa održana je početkom maja 2024. godine, okupila je visoke predstavnike Ministarstva evropskih poslova, Evropske komisije i Delegacije EU u Crnoj Gori, kao i predstavnike svih sektora uključenih u reformski proces. Zaključci i preporuke proizašli iz ovih konsultacija značajno su doprinijeli boljem strukturiranju i formulisanju određenih reformi, prilagođavanju vremenskih okvira implementacije i usaglašavanju pitanja od vitalnog značaja za implementaciju Reformske agende. Ove konsultacije imale su ključnu ulogu u finalizaciji Reformske agende, a svi komentari su takođe razmatrani sa evropskim partnerima kako bi se postigao željeni rezultat.

3.

MONITORING, EVALUACIJA I IZVJEŠTAVANJE

U skladu sa članom 25. Uredbe, Evropska komisija je odgovorna za nadgledanje i ocjenu postizanja ciljeva Instrumenta, dok se prema Sporazumu o pristupanju Instrumentu za reformu i rast utvrđuju pravila i modaliteti za Crnu Goru da izvještava Komisiju.

Stoga će se cjelokupni sistem za nadgledanje i izvještavanje sastojati od sljedećeg:

1. Odbor za nadgledanje
2. Sekretarijat Odbora za nadgledanje
3. Koordinator
4. Resorna ministarstva odgovorna za pojedinačne reforme.

ODBOR ZA NADGLEĐANJE

Odbor za nadgledanje (ON) formiraće Crna Gora i Komisija. ON će se sastojati od predstavnika Koordinatora i Komisije i a) svih relevantnih tijela Crne Gore identifikovanih u pripremi Reformske agende, b) ukoliko je primjenjivo, bilateralnih donatora, međunarodnih finansijskih institucija, c) organizacija civilnog društva i

d) privatnih sektorskih organizacija. Sa crnogorske strane ON će uključivati predstavnike svih zainteresovanih strana (Vlada, pravosuđe, Skupština) kako bi se obezbijedila odgovarajuća koordinacija neophodna za blagovremeno sprovođenje reformskih mjera.

Spisak potencijalnih članova Koordinator će podijeliti sa Komisijom kako bi se uspostavila odgovarajuća ravnoteža partnera. ON se formalno osniva Odlukom Vlade. Koordinator i Komisija kopredsjedavaju ON-om i sastaju se najmanje jednom godišnje uz mogućnost ad hoc sastanaka.

ON će imati svoj Poslovnik koji će definisati proces donošenja odluka, organizacione aspekte i aspekte komunikacije.

ON-u će pomagati Sekretarijat koji će biti uspostavljen.

ON će biti odgovoran za sveukupno nadgledanje implementacije Reformske agende, a prema Sporazumu o pristupanju Instrumentu za reformu i rast posebno će :

- Razmatrati i odobriti napredak postignut u implementaciji Reformske agende
- Razmatrati i odobriti Godišnji izvještaj

- Razmatrati i odobriti Komunikacioni plan

SEKRETARIJAT ON-a

Uloge i odgovornosti sekretarijata ON-a su:

- Prikupljanje, sortiranje i analiza svih dokumenata potrebnih za izvještavanje bilo koje institucije
- Priprema obrazaca za izvještavanje, smjernica
- Priprema prikaza indikatora za kvantitativne korake u bliskoj saradnji sa resornim ministarstvima

KOORDINATOR

Koordinator će biti određen Odlukom Vlade i njegova/njena uloga će biti opisana u Sporazumu o pristupanju Instrumentu za reformu i rast. S obzirom na to da odredbe propisa EU nisu direktno primjenjive u pravnom sistemu Crne Gore, kao zemlje pristupnice, imenovanje Koordinatora uključujući i institucionalni okvir za njegovo funkcionisanje, biće moguće tek nakon stupanja na snagu Sporazuma o pristupanju Instrumentu za reformu i rast, uključujući sve procese potrebne za stvaranje pravnog osnova za ovu Odluku Vlade. Ovo će uključivati obezbjeđivanje adekvatnih resursa i administrativnih kapaciteta za pravilno funkcionisanje imenovanog Koordinatora. Pored toga, Koordinatoru će pomagati i savjetovati ga interni revizori u razmatranju sadržaja predviđenog redovnog izveštaja o sprovođenju i dostavljenih informacija, uključujući vršenje provjera na licu mjesta. U okviru izrade polugodišnjeg izvještaja, interni revizori bi pomogli Koordinatoru u pripremi Izjave o sigurnosti kojom se potvrđuje da su podaci u izvještaju tač-

ni, verifikovani, pouzdani i da tačno odražavaju stepen ostvarenosti navedenih koraka, kao i da uspostavljeni sistem interne kontrole i preduzete mjere za njegovo unapređenje potvrđuju njegovu sadržinu.

RESORNA MINISTARSTVA

Svaka institucija odgovorna za reformu u Reformskoj agendi je odgovorna za prikupljanje i distribuciju informacija u propisanom i jedinstvenom formatu o :

1. Ostvarivanju aktivnosti
2. Postizanju kvantitativnih koraka
3. Funkcionisanju sistema kontrole
4. Izazovima u implementaciji
5. Rizicima i alatima za njihovo ublažavanje
6. Upravljanju nepravilnostima

Resorna ministarstva utvrđuju se Odlukom Vlade.

NADGLEĐANJE I IZVJEŠTAVANJE

U cilju sprovođenja odgovarajućeg, relativno lakog i sistematskog praćenja Reformske agende za Crnu Goru pripremljena je jednostavna, ali efikasna baza podataka. Baza podataka je u obliku MS Excel-a kao široko korišćenog formata. Integritet podataka obezbjeđuje Vlada.

KORACI

Koraci se određuju kao uslovi za plaćanje, a svakom koraku se pripisuje finansijska vrijednost.

Koraci mogu imati oblik kvantitativnog ili kvalitativnog koraka.

Kvantitativni korak, on je indikator kao takav i predstavljen kvantifikovanim ciljem. Za svaki kvantitativni korak izradiće se opis indikatora.

Da bi postigao kvantitativni korak, korisnik će morati:

Dostignuti ciljanu vrijednost koraka i Ostvariti sve identifikovane korake
 Za kvalitativne ili opisne korake, koji nisu kvantifikovani, ali je njihovo postizanje binarno (Postignuto/Nije postignuto), korisnik će morati: ostvariti sve identifikovane aktivnosti
 Za sve kvalitativne korake, osnovna vrijednost je nula (0), a ciljna vrijednost je jedan (1).

OPIS INDIKATORA

Za svaki kvantitativni korak, korisnik će u roku od 6 mjeseci nakon stupanja na snagu Sporazuma o prisupanju Instrumentu za reformu i rast izraditi Opis indikatora kako bi se identifikovale sve relevantne informacije o indikatoru. Opis indikatora za svaki kvantitativni korak će se podijeliti i dogovoriti s Komisijom i sadržavati najmanje sljedeće informacije:

Tabela 114 - Primjer opisa indikatora

Naziv indikatora	Instalirani kapacitet potrošača
Definicija	Kapacitet obnovljivih izvora energije instaliran za vlastitu potrošnju energije
Jedinica mjere	Mega vat
Metodologija za izračunavanje (ako indikator ne obrađuje zvanična statistika)	Nacionalna elektroprivredna kompanija treba da zbroji sva odobrena i realizovana ulaganja u obnovljive izvore energije priključene na mrežu.
Izvor podataka	Nacionalna elektroprivredna kompanija
Reference /Lokacija podataka	
Nivo prikupljanja podataka	Nacionalni, razvrstan po opštinama
Učestalost	Godišnje
Kašnjenje	1 mjesec

Aktivnost

Aktivnosti su najmanji gradivni blokovi Reformske agende i predstavljaju detaljnu analizu svakog koraka. Oni su uglavnom binarni (postignut/nije postignut).

Uz aktivnosti su date informacije o odgovornoj instituciji i izvoru provjere. Izvor provjere je ili javno dostupan do-

kument ili izvor, dok u nedostatku takvog izvora odgovorna institucija daje pismenu izjavu kojom potvrđuje izvršenje takve radnje uz potkrepljujući dokaz.

Baza podataka

Reformska Agenda ima snažnu hijerarhijsku strukturu koja se sastoji od sljedećeg:

1. Prioritetna oblast
 - 1.1. Komponenta

1.1.1. Reforma

1.1.1.1. Korak

1.1.1.1.1. Aktivnost

Svaki od hijerarhijskih nivoa je strukturiran u posebnu tabelu sa informacijama koje se odnose na taj nivo, tj. ne bi trebalo da postoji mješavina nivoa podataka (tj. podaci koji se odnose na viši nivo ne bi trebalo da se ponavljaju i predstavljaju na nižem nivou kao suvišni, ponavljajući i potencijalno mogu dovesti do problema sa 'višestrukom istinom'.

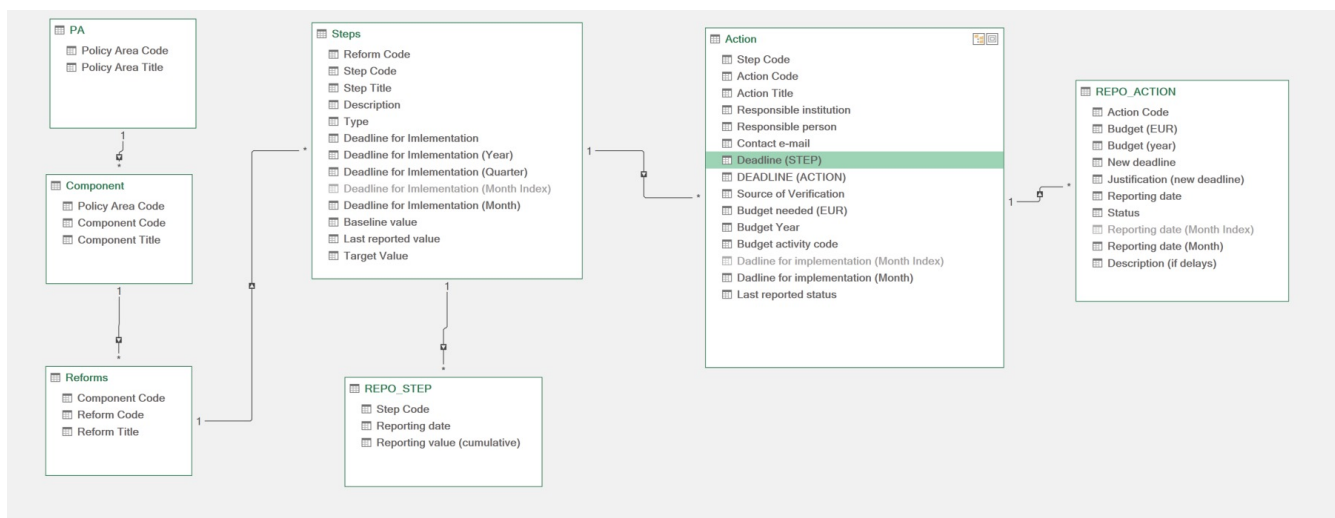
Provjera valjanosti unosa se striktno primjenjuje tamo gdje je to moguće (tj. rok za sprovođenje aktivnosti ne može biti duži od roka za implementaciju koraka ili padajući meniji onemogućuju

slobodne unose). Na taj način se ljudska greška svodi na minimum.

Nadgledanje Reformske agende pretpostavlja da se primjenjuje sljedeća logika:

- Za kvalitativne korake - Ako su sve aktivnosti ostvarene, korak je postignut. Ako se ostvare svi koraci, reforma je postignuta.
- Za kvantitativne korake, 1) ako su sve aktivnosti postignute i 2) ako su ispunjene ciljane vrijednosti za korak, korak je postignut, ako su svi koraci postignuti reforma je postignuta.

Korisnik će uzeti u obzir Smjernice o djelimično ostvarenim koracima kao i Smjernice o dokazima koje treba dostaviti. Svi podaci sadržani u ovoj bazi podataka biće redovno dijeljeni i dostupni službama EK, kako bi se EK omogućilo dodatno praćenje i verifikacija tačnosti podataka.

IZVJEŠTAVANJE

Postojeće najmanje dvije linije izvještavanja: izvještavanje prema nacionalnom koordinatorskom tijelu (Sekretarijatu ON-a) od strane institucija odgovornih za svaki korak i aktivnost, kao i izvještavanje prema Komisiji.

IZVJEŠTAVANJE PREMA KOORDINATORU

Što se tiče izvještavanja prema koordinatorskom tijelu, resorna ministarstva dostavljaju koordinatorskom tijelu mjesečni izvještaj o dva pitanja:

1. Ostvarivanje aktivnosti;
2. Postizanje kvantitativnih koraka.

Nadležna institucija će mjesečno slati ažurirane informacije o statusu svojih aktivnosti. Kako se podaci o instituciji, reformi, koraku i aktivnosti već nalaze u bazi podataka, nema potrebe to ponavljati.

Uz svaki izvještaj koji podnose resorna ministarstva, koordinator će dobiti dokaz o ostvarenim aktivnostima/koracima kao što su:

- Linkovi na službene web stranice na kojima se nalaze određene informacije ;
- Izjave resornih ministarstava u slučajevima kada informacije nisu javno dostupne;
- Bilo koji drugi dokaz koji dokazuje ostvarenje aktivnosti/koraka (tj. izvještaji pododbora SSP-a, ToC od strane DEI-a ili slično).

Kako je baza podataka dovoljno zrna, izvještaji se mogu dati na bilo kojem nivou, bilo kojem pitanju i u bilo kojem formatu o podacima koji se čuvaju u bazi podataka.

SISTEM

Koordinator bi uporedio i kontrolisao in-pute odgovorne institucije i predstavio kumulativni izvještaj o statusu implementacije Reformske agende.

Ovaj izvještaj bi omogućio sljedeće:

- Jasna indikacija kašnjenja u postizanju aktivnosti;
- Jasna indikacija završenih aktivnosti, a time i koraka i reformi ;
- Praćenje kašnjenja u postizanju aktivnosti, koraka i reformi.

Institucije bi bile u obavezi da do 5. u mjesecu pošalju ažuriranu informaciju za prethodni mjesec, dok bi koordinator imao dodatnih 5 dana da sastavi izvještaj i predstavi ga Vladi u jedno-

stavnom formatu.

Vlada bi svakog mjeseca dobijala sažetak koji bi sadržao sljedeće:

- Broj koraka i aktivnosti po instituciji (razvrstano po statusu) ;
- Broj koraka i aktivnosti koje se suočavaju sa kašnjenjima ;
- Kratak opis razloga i pratećih aktivnosti za odložene radnje

Evropska komisija i DEU bi imali pristup mjesečnim izvještajima. Stoga će se institucije korisnice fokusirati na nadgledanje aktivnosti i koraka, dok je postizanje reformi, komponenti i prioritetne oblasti deduktivno.

IZVJEŠTAVANJE PREMA KOMISIJI

Crna Gora je dužna da Komisiji dostavi sljedeće izvještaje:

- Zahtjev za otpuštanje sredstava;
- Izvještaj o sprovođenju Reformske agende;
- Bilo koji drugi izvještaj (ad hoc)

Kada je u pitanju kvalitet podataka datih u ovim izvještajima, Crna Gora će obezbijediti odgovarajuće mjere, uključujući procedure za provjeru ispunjenosti relevantnih kvalitativnih i kvantitativnih koraka identifikovanih u vezi sa sprovođenjem Plana i usaglašenosti sa principima dobrog finansijskog upravljanja. Organi zaduženi za sprovođenje mjera Plana će uspostaviti posebne procedure za provjeru ispunjenosti relevantnih kvalitativnih i kvantitativnih koraka, što će uključivati kancelarijski pregled, prikupljanje i analizu podataka, kao i provjeru na licu mjesta, u slučaju da se smatra relevantnim. Za sve podatke date u izvještajima, svako od resornih ministarstava nadležno za oblast politike odgovorno je za tačnost dostavljenih podataka, što će biti potvrđeno usvajanjem izvještaja od strane Vlade, kao dodatnog nivoa obezbjeđenja kvaliteta. Što se tiče protoka informacija odozdo prema gore, Koordinator će dobiti informacije o praćenju i izvještavanju, uključujući podatke o zadovoljavajućem ispunjenju relevantnih kvalitativnih i kvantitativnih koraka, dovoljne da omogući Koordinatoru da

potpiše Izjavu o sigurnosti sa uvjerenjem u tačnost podataka.

ZAHTJEV ZA OTPUŠTANJE SREDSTAVA

Prema Sporazumu o pristupanju Instrumentu za reformu i rast, Zahtjev za otpuštanje sredstava podnosi se dva puta godišnje i sadrži sljedeće podatke:

- Tabela sa reformama i koracima koji su postignuti u izvještajnom periodu (izvučeno iz baze podataka);
 - Procjena svakog koraka sa pratećim dokazima (dobijeno od resornih ministarstava);
 - Izjava da prethodno postignuti koraci nisu stornirani (dobijeno od resornih ministarstava);
 - Sažetak rezultata provjera (dobijeno od resornih ministarstava);
- Sažetak revizija

Pored gore navedenih informacija, svakog drugog kvartala u godini, Koordinator će dostaviti:

1. Makroekonomski izvještaj;
2. Vladin izvještaj o napretku upravljanja javnim finansijama, uključujući budžetsku transparentnost i nadzor;
3. Vladin izvještaj o napretku sektora uključujući i institucionalni napredak

ZAHTJEV ZA OTPUŠTANJE SREDSTAVA (RRF)

Prema modelu RRF-a koji je priložen Sporazumu o pristupanju Instrumentu za reformu i rast (Aneks 1), tabela o ostvarenju koraka će biti pripremljena na osnovu tabela mjesečnog izvještavanja kao i svih dokaza koji se odnose na ostvarenje pojedinačnih aktivnosti (linkovi, dokumenti, reference...)

Što se tiče ostalih zahtjeva u vezi sa RRF-om, kao što su rezultati provjera, sažetak revizija, relevantne institucije će ih pripremati svakih šest mjeseci da prate RRF.

Procjena opštih uslova se izrađuje i šalje Komisiji jednom godišnje po obrascu iz Sporazuma o pristupanju Instrumentu za reformu i rast.

GODIŠNJI IZVJEŠTAJ

Godišnji izvještaj u kojem se navode sva postignuća, izazovi, problemi i rizici vezani za sprovođenje Reformske agende, jednom godišnje priprema Koordinator i dostavlja Odboru za nadgledanje na razmatranje i odobrenje. Obrazac za godišnji izvještaj (i polugodišnji izvještaj) obezbjeđuje Komisija.

TRANSPARENTNOST

Prema članu 22 Uredbe 2024/1449 i Sporazuma o pristupanju Instrumentu za reformu i rast, Crna Gora je dužna da u roku od 4 godine objavi podatke o krajnjim korisnicima koji su kumulativno primili više od 50.000,00 eura. Informacije koje treba objaviti i podijeliti s Komisijom navedene su u istom članu.

Crna Gora će stoga koristiti uspostavljeni registar državne pomoći (de minimis) i čuvati podatke iz tog registra. Stoga će sva resorna ministarstva uključena u sprovođenje Reformske agende:

- Registrovati svoje grant šeme ili direktne do djele u Registar;
- Prikupiti podatke o svakom korisniku o ukupno primljenom iznosu u roku od 4 godine iz Registra prije donošenja Odluke o finansiranju; svaku Odluku o finansiranju upisati u Registar.

EVALUACIJA

Prema članu 27. Komisija je odgovorna za ocjenu Instrumenta. Crna Gora će pružiti svu neophodnu podršku i informacije tokom evaluacije.

4.

KONTROLA I REVIZIJA

UNUTRAŠNJA KONTROLA

Crna Gora je uspostavila sveobuhvatan strateški okvir za unutrašnju finansijsku kontrolu u javnom sektoru (PIFC) koji se primjenjuje u velikoj mjeri. Ovaj okvir uključuje strategiju reforme javne uprave (PAR) za period 2022-2026, koju prati nedavno usvojeni program reforme upravljanja javnim finansijama (PFM) od decembra 2022. godine (sjednica Vlade). Vlada usvaja godišnje izvještaje o napretku strategije PAR, programa reforme PFM, te upravljanja i unutrašnjih kontrola u javnom sektoru. Zakon o upravljanju i unutrašnjoj kontroli uspostavio je zakonodavni i operativni okvir za unutrašnju kontrolu i internu reviziju, koji uključuje subjekte lokalne samouprave i državna preduzeća.

Zakonodavni okvir je u skladu sa međunarodnim standardima zasnovanim na okviru Komiteta sponzor-

skih organizacija Tredway komisije (COSO). U oblasti interne revizije uspostavljen je pravni i operativni okvir koji je u skladu sa IPPF (Međunarodni okvir profesionalne prakse za internu reviziju). Interni revizori moraju imati dovoljno znanja da procijene rizik od prevare i način na koji njime upravlja organizacija.

Direktorat za centralnu harmonizaciju (CHU) Ministarstva finansija nadgleda izradu i distribuciju metodoloških smjernica o unutrašnjoj finansijskoj kontroli u javnom sektoru (PIFC), prati i izvještava o sprovođenju unutrašnjih finansijskih kontrola, te obezbjeđuje pregled kvaliteta praksi finansijskog upravljanja, unutrašnje kontrole i interne revizije. Pored toga, CHU priprema godišnje izvještaje sa preporukama usmjerenim na poboljšanje efikasnosti sistema unutrašnjih kontrola u javnom sektoru. Zakonom o upravljanju i unutrašnjoj kontroli u javnom sektoru propisuje obaveznu rukovodilaca da uspostave sistem za otkrivanje i postupanje po prijavama sumnjivih nepravilnosti i prevara, te da o tim pitanjima izvještavaju Ministarstvo finansija (CHU). CHU vodi registar takvih slučajeva, prati pre-

duzete mjere za njihovo ublažavanje i izvještava o njima u Konsolidovanom izvještaju za svaku godinu. Pored toga, Crna Gora će dobiti uputstvo za "Izvještavanje o nepravilnostima od strane zemalja korisnica pomoći za pristupanje u indirektnom upravljanju" koje je pripremio OLAF. Svrha ovog dokumenta je da pruži smjernice o zajedničkim aspektima izvještavanja o nepravilnostima od strane zemalja korisnica Instrumenta za prepristupnu pomoć (IPA) u okviru indirektnog upravljanja. Što se tiče sukoba interesa i bilo kakvog rizika od prevare, takvi slučajevi se mogu prijaviti direktno OLAF-u putem Sistema za upravljanje nepravilnostima (IMS).

Uredbom o uspostavljanju interne revizije u javnom sektoru („Službeni list CG“ br. 134/2022) definisani su budžetski korisnici na centralnom i lokalnom nivou koji su u obavezi da uspostave posebnu jedinicu za internu reviziju (ukupno 38 budžetskih korisnika). Trenutno, ukupno je 34 budžetskih korisnika uspostavilo posebnu jedinicu za unutrašnju reviziju. Pored toga, sedam budžetskih korisnika na centralnom nivou uspostavilo je posebnu jedinicu za internu reviziju. Kod budžetskih korisnika na centralnom i lokalnom nivou trenutno je raspoređeno 89 unutrašnjih revizora.

Članom 49 Zakona o upravljanju i unutrašnjim kontrolama u javnom sektoru propisano je da jedinica za internu reviziju subjekta koji u skladu sa zakonom vrši nadzor nad drugim subjektom vrši internu reviziju i kod tog subjekta, ako nema uspostavljenu jedinicu za internu reviziju. Na ovaj način obezbijedena je potpuna pokrivenost budžeta funkcijom interne revizije, na centralnom i lokalnom nivou.

Opis funkcionisanja svake osnovne komponente interne kontrole u sistemu

upravljanja javnim finansijama dat je u sledećim paragrafima:

Unutrašnja finansijska kontrola u javnom sektoru (PIFC)

Pravni i regulatorni okvir za PIFC je u velikoj mjeri uspostavljen, posebno nakon sprovođenja većine aktivnosti planiranih u okviru prethodnih i trenutnih PFM programa. Ministarstvo finansija, odnosno Direktorat za centralnu harmonizaciju (CHU) nadležan je za razvoj i koordinaciju PIFC sistema, posebno u pogledu praćenja i izvještavanja. CHU je sproveo obuku o internoj reviziji i FMC i sertifikaciju javnih internih revizora zajedno sa CEF-om, na osnovu CIPFA programa. CHU je razvio lokalizovanu verziju ovog programa, koja se sada sprovodi od strane Uprave za ljudske resurse (HRMA) u saradnji sa CHU. Prvi krug lokalizovane CIPFA sertifikacije organizovan je 2020. godine. Takođe, uspostavljen je i kontinuirani program profesionalnog usavršavanja za sertifikovane interne revizore. Fokus CHU je na obukama, podršci praćenju budžetskih korisnika na centralnom i lokalnom nivou. U skladu sa Zakonom o upravljanju i unutrašnjoj kontroli, u narednom periodu dodatni fokus će biti na jačanju interne revizije, upravljanja i kontrole u javnim preduzećima. Praksa interne revizije, pravila i standardi regulisani su u skladu sa međunarodnim standardima. Broj internih revizora je stalno u porastu, a ostvaren je značajan napredak u jačanju njihovih kapaciteta kroz obuku i sertifikaciju.

Regulativa koja se tiče unutrašnje kontrole je u skladu sa međunarodnim standardima. Okvir za upravljanje i unutrašnju kontrolu (FMC) je uspostavljen i ažuriran je. Razvijen je sistem za otkrivanje i postupanje po obavještenjima o finansijskim nepravilnostima. Potrošačke jedinice sve više usvajaju registre rizika, sa ciljem dosledne primjene upravljanja rizicima od strane svih budžetskih entiteta.

Upravljačka odgovornost: Pravni i regulatorni okvir za razvoj upravljačke odgovornosti obezbjeđuju Zakon o upravljanju i unutrašnjim kontrolama u javnom sektoru (FMC zakon) ("Službeni list Crne Gore", br. 075/18) i Uredba o prenošenju

poslova i zadataka finansijskog upravljanja i unutrašnjih kontrola u javnom sektoru ("Službeni list Crne Gore", br. 079/20). Dodatno, kao pomoć u uspostavljanju koncepta upravljačke odgovornosti, Ministarstvo finansija je usvojilo Metodologiju o prenošenju poslova i zadataka finansijskog upravljanja i unutrašnjih kontrola u javnom sektoru. Ova metodologija je dio sprovođenja Akcionog plana strategije PAR i polazna tačka za uspostavljanje sistema upravljačke odgovornosti. Programsko budžetiranje pruža mogućnost za jačanje upravljačke odgovornosti jer proširuje ovlašćenja

rukovodilaca potrošačkih jedinica i (podređenih) programskih menadžera, a istovremeno povećava njihovu odgovornost za postizanje ciljeva u okviru usvojenog budžeta. Međutim, treba napomenuti da ova veza između programskog budžeta i upravljačke odgovornosti još nije definisana nijednim propisom. Međutim, obrađena je u priručniku za programsko budžetiranje. Ključni izazov za primjenu koncepta upravljačke odgovornosti je povezivanje budžeta i odgovornosti; planiranje aktivnosti i ciljeva na nivou organizacije; priprema budžeta na nivou organizacionih jedinica; kao i prenošenje ovlašćenja za potrošnju. Ovaj cilj je prepoznat i u Strategiji reforme javne uprave.

Tabela 112 - Pregled rada sistema kontrole finansija u javnom sektoru

Godina	Broj obavljenih revizija	Broj datih preporuka	Implementirane preporuke	Djelimično implementirane preporuke	Preporuke koje nisu implementirane ¹⁴
2018	133	634	266	53	84
2019	156	777	379	34	78
2020	107	519	135	50	48

EKSTERNA REVIZIJA

Prema EU Izvještaju o napretku, Državna revizorska institucija (DRI) je poboljšala svoje institucionalne kapacitete u pogledu osoblja za upravljanje i reviziju. Većina njenih revizora je sertifikovana i ima pristup obukama na osnovu procjene potreba. U martu 2023. godine, Državna revizorska institucija je usvojila Strateški plan razvoja DRI za period 2023 - 2027 sa Operativnim planom za 2023. godinu. Kako bi sprovela aktivnosti iz Operativnog plana, DRI je una-

prijedila proces strateškog planiranja finansijskih revizija i revizija pravilnosti na osnovu procjene rizika i u tom smislu usvojila Srednjoročni plan za finansijske revizije i revizije pravilnosti za period 2023-2027. Pored toga, DRI je usvojila Komunikacionu strategiju 2020-2024 i Strategiju upravljanja ljudskim resursima 2021-2025. Novi Program reforme upravljanja javnim finansijama za period 2022-2026 će dodatno doprinijeti poboljšanju strateškog okvira kroz implementaciju postojećih i razvoj novih strateških dokumenata DRI, povećanje kvaliteta revizija i unapređenje digitalizacije procesa revizije i praćenja implementacije revizorskih preporuka.

14. Rok za implementaciju preporuka nije uvijek godina u kojoj su preporuke date. Broj implementiranih, djelimično implementiranih i preporuka koje nisu implementirane odnosi se na preporuke sa rokom za sprovođenje u godini u kojoj su preporuke date.

Standardi i metodologija: DRI je standardizovala procese revizije za finansijsku reviziju, reviziju regularnosti i reviziju učinka usvajanjem priručnika, smjernica i uputstava. Brojni zahtjevi ISSAI nivoa IV uključeni su u operativne priručnike kako bi održavali detaljne zahtjeve standarda u operativnim procedurama DRI i kako bi se osigurala usklađenost sa nivoom IV. Obuka vezana za primjenu IV nivoa ISSAI standarda za finansijsku reviziju, reviziju regularnosti i reviziju učinka održana je u okviru IPA TA projekta.

SAI nastavlja da unaprjeđuje svoj rad u pogledu broja revizija, fokusa na praćenje i implementaciju preporuka, kao i unutrašnjih praksi, vidljivosti i komunikacije svog rada, kao i saradnje sa netradicionalnim zainteresovanim stranama, kao što su mediji i nevladine organizacije. Nakon što je devetogodišnji mandat bivšeg predsjednika Senata istekao u julu 2022. godine, Skupština nije imenovala predsjednika Senata. Od tog datuma najstariji član Senata obavlja dužnosti predsjednika Senata u skladu sa članom 39 Zakona o SAI. Pozicija petog člana Senata ostala je upražnjena od 2021. godine.

U septembru 2023. godine, Državna revizorska institucija je organizovala okrugli sto/konsultacije sa civilnim sektorom, stručnim udruženjima i akademskom zajednicom u svrhu godišnjeg planiranja revizija DRI za 2024. godinu. Nakon završetka konsultativnog procesa, DRI je objavila Izvještaj koji sadrži pregled svih unosa ciljanih grupa sa predlozima tema i oblasti revizije za potrebe pripreme Godišnjeg plana revizija DRI za 2024. godinu.

U predstojećem periodu, fokus DRI će biti na: sprovođenju revizija u oblastima najvećeg rizika; proaktivnoj saradnji

sa zainteresovanim stranama u procesu revizije; uspostavljanju djelotvornog sistema za praćenje implementacije preporuka revizije u saradnji sa Skupštinom; jačanju komunikacionih vještina i povećanju vidljivosti i razumijevanja rezultata, kao i na unapređenju revizorskih kapaciteta u smislu poboljšanja njihovih vještina i kompetencija

KOORDINACIJA BORBE PROTIV PREVARA (AFCOS)

Nadležna jedinica je Direktorat za budžetsku inspekciju i suzbijanje nepravilnosti i prevara u sklopu Ministarstva finansija, dok je 2013. godine, zajedno sa AFCOS mrežom, formirano Odjeljenje za suzbijanje nepravilnosti i prevara (Kancelarija AFCOS). Kancelarija AFCOS-a je glavna tačka kontakta za OLAF i odgovorna je za prijavljivanje nepravilnosti OLAF-u u okviru elektronskog sistema za prijavljivanje nepravilnosti (IMS). Prema Izvještaju EU o napretku za 2020. godinu, Crna Gora je u velikoj mjeri usklađena sa pravnom tekovinom EU u ovoj oblasti. Saradnja sa Evropskom komisijom tokom istraga je osigurana, a postignut je i napredak u razvijanju solidne evidencije o prijavljivanju nepravilnosti (42 prijavljena slučaja do kraja 2019. godine), ali još uvijek treba osigurati solidnu evidenciju o istragama. U pogledu saradnje sa institucijama EU, u septembru 2022. godine, potpisan je radni aranžman EPPO sa Vrhovnim državnim tužilaštvom Crne Gore (VDT). Bilateralni aranžman će omogućiti saradnju i razmjenu informacija između strana kako bi se obezbijedila efikasna istraga i krivično gonjenje. Oba tužilaštva su posvećena privođenju pravdi svih osoba koje su osumnjičene ili optužene da su počinile zločine protiv budžeta EU. AFCOS sistem u Crnoj Gori obuhvata: a) akreditovana tijela koja upravljaju i koriste sredstva iz pretpristupnog programa (IPA tijela odgovorna za sprovođenje IPA programa) i koja su dužna da prijave nepravilnosti (Struktura za prijavu nepravilnosti); b) tijela koja se bave borbom protiv prevara, korupcije i svakog drugog oblika nepravilnosti u sistemu (AFCOS savjetodavno tijelo); i c) Ministarstvo finansija - Odjeljenje za suzbijanje nepravilnosti i prevara (u daljem tekstu: Kancela-

rija AFCOS), koje ima glavnu koordinirajuću ulogu u sistemu i glavna je kontakt tačka za OLAF.

Imajući u vidu Izveštaj o napretku Crne Gore, koji ukazuje na potrebu daljeg usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa tzv. PIF direktivom (Direktiva (EU) 2017/1371 Evropskog parlamenta i Savjeta od 5. jula 2017. godine o suzbijanju počinjenih prevara protiv finansijskih interesa Unije putem krivičnog prava), Kancelarija AFCOS je u februaru 2024. godine pripremila dokument pod nazivom: *Analiza normativno-pravnog okvira za zaštitu finansijskih interesa EU - usklađenost nacionalnog zakonodavstva sa takozvana PIF direktiva (krivični aspekt)*. Dokument sadrži detaljniji prikaz Direktive, koncepta i predmeta zaštite krivičnih djela počinjenih na štetu finansijskih interesa EU, uporednu analizu i odredbe materijalnog krivičnog prava u zakonodavstvu država članica EU, kao i zemalja kandidata. Na osnovu rezultata analize jasno će se definisati potreba za unapređenjem normativnog okvira u cilju usaglašavanja Krivičnog zakonika Crne Gore sa PIF direktivom, te će biti usvojene izmjene postojećih ili novih propisa.

Do kraja 2024. godine, u okviru Twinning light projekta „*Dalje unapređenje funkcionisanja crnogorskog AFCOS sistema u cilju efikasne zaštite finansijskih interesa EU*“, biće izrađena Strategija za borbu protiv prevara i upravljanje nepravilnostima za zaštitu finansijskih interesa EU za period 2025-2028. U tom smislu, Kancelarija AFCOS je preduzela inicijalne korake, kreiranjem dokumenta: *Analiza rizika od prevara sa statističkom analizom slučajeva nepravilnosti, u kontekstu realizacije projekata finansiranih iz IPA fondova* (usvojen na sjednici Vlade od 18. jula 2024. godine). Statistička analiza predstavlja osnovu za izradu

Strategije, bitne za procjenu rizika i usmjeravanje resursa u oblasti koje zahtijevaju najveću pažnju u vezi sa zaštitom finansijskih interesa EU i pripremljena je u skladu sa OLAF-ovim „*Smjernicama za razvoj nacionalnih strategija za borbu protiv prevara*“.

UNAPREĐENJE EFIKASNOSTI REVIZORSKOG TIJELA

Program reforme upravljanja javnim finansijama, u okviru strateškog cilja 4 - definisani su finansijski ciljevi koji će doprinijeti poboljšanju efikasnosti Revizorskog tijela kroz realizaciju 2 aktivnosti:

- Usklađivanje Zakona o reviziji sredstava iz fondova EU i podzakonskih akata sa standardima revizije i budućim zahtjevima EU; i
- Obuka revizora o zatvaranju Instrumenta za pretprijetnu podršku - IPA II programa i novinama u vezi sa IPA III programskim periodom.

Sprovođenje predviđenih aktivnosti važan je korak ka unapređenju zakonodavnog okvira u oblasti revizije fondova EU. Jačanje funkcije Revizorskog tijela i usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa standardima EU ključno je za napredak ka članstvu u EU. U periodu 2022-2025, paralelno će se implementirati IPA II i IPA III, a Revizorsko tijelo će vršiti revizije oba programska perioda, kao i revizorske aktivnosti u vezi sa zatvaranjem IPA II programa.

OPERACIONALIZACIJA FUNKCIJE BUDŽETSKE INSPEKCIJE

Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti (ZBFO) reguliše inspeksijski nadzor i propisuje da Ministarstvo finansija (MF) vrši nadzor nad sprovođenjem ZBFO i kontroliše zakonitost korišćenja budžetskih sredstava od strane subjekata javnog sektora. U Ministarstvu finansija 2014. godine je formalno osnovana Jedinica za budžetsku inspekciju koja će vršiti kontrole zakonitog i namjenskog korišćenja budžetskih sredstava

potrošačkih jedinica; priprema i sprovođenje kontrole izvršenja budžeta lokalnih samouprava, javnih institucija, nezavisnih regulatornih organa, preduzeća i pravnih lica u vlasništvu države ili opštine ili u većinskom vlasništvu, kontrola računovodstvene, finansijske i druge poslovne dokumentacije subjekata nadzora. Funkcija centralizovane budžetske inspekcije u MF je operativna i od jula 2022. godine Vlada je imenovala glavnog budžetskog inspektora na period od pet godina. U 2023. godini, sproveden je proces zapošljavanja dva budžetska inspektora, čime su stvoreni preduslovi da se prve inspekcijske kontrole obave tokom 2024. godine. Iako trenutno nema dovoljno osoblja, Inspekcija obećava svojim prvim preduzetim kontrolama, dodatno i proaktivnim objavljivanjem svih svojih nalaza. Druge relevantne inspekcije, kao što su Inspekcija za javne nabavke i Inspekcija državne imovine, takođe su funkcionalne i pružaju dodatni nivo kontrole.

U Reformskoj agendi, nekoliko koraka se odnosi na unapređenje sistema interne revizije i kontrole, posebno u pogledu javnih nabavki, državne pomoći i reformi upravljanja državnim preduzećima. Između ostalog, to uključuje:

- Do decembra 2024. godine, ažurni registar državnih preduzeća i kompanija sa učešćem države, uključujući opštinska preduzeća, trebalo bi da bude javno dostupan. Registar treba redovno ažurirati svim relevantnim podacima o finansijskom učinku državnih preduzeća (likvidnost, profitabilnost, solventnost), kao i podacima o rezultatima eksternih revizija.
- Do decembra 2024. godine, povećat će se nivo transparentnosti svih projekata ugovorenih u okviru međuvladinih sporazuma uvođenjem i

stavljanjem na raspolaganje javnosti informacija o projektima u sistemu E-nabavke.

- Do juna 2025. godine, potrebno je revidirati i implementirati okvir za borbu protiv korupcije, integriteta i sukoba interesa u oblasti javnih nabavki, nakon usvajanja Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o sprječavanju korupcije.
- Do juna 2026. godine, preduzeća u državnom vlasništvu će uspostaviti nezavisnu funkciju interne revizije i upravljanje rizikom u skladu sa međunarodno priznatim okvirima i standardima, kao i dobrom praksom EU o javnoj internoj finansijskoj kontroli (JIFK). Štaviše, preduzeća u državnom vlasništvu će uspostaviti funkcionalne komisije za reviziju u skladu sa relevantnim zakonom.
- Do decembra 2026. godine, vrijednost nabavki objavljenih bez objavljivanja obavještenja o ugovoru (direktne nabavke u vrijednosti ispod 8.000,00 EUR) treba da se smanji na 2 procentna poena ukupne vrijednosti javnih nabavki. Godišnje smanjenje za najmanje 3 procentna poena ukupne vrijednosti javnih nabavki trebalo bi da se dogodi tokom 2024. i 2025. godine.
- Do juna 2027. godine, potrebno je zabraniti sve zakonske odredbe ili procedure u međuvladinim sporazumima kojima se uvode odstupanja od zakonodavstva o javnim nabavkama, usklađenog s EU.

ANTIKORUPCIJA I SUKOB INTERESA

Agencija za sprečavanje korupcije (ASK) je izmijenjena u prvoj polovini 2024. godine. Takođe, novi Savjet Agencije za sprečavanje korupcije je imenovala Skupština, nakon godinu dana od objave konkursa. U junu 2024. godine, GRECO je Crnoj Gori uputio 22 preporuke u svom Izvještaju o evaluaciji o sprečavanju korupcije i promovisanju integriteta u centralnim vladama (funkcije na najvišem nivou) i agencijama za provođenje zakona. Od ukupnog broja preporuka GRECO-a iz juna 2024. godine, 3 su implementirane na za-

dovoljavajući način, 11 djelimično i 8 nije implementirano uopšte. Preostale preporuke će biti adresirane u okviru ukupnih napora da se ispune završna mjerila za Poglavlje 23.

ASK, među ostalim dužnostima, pokriva sprovođenje mjera za sprječavanje i rješavanje sukoba javnog interesa, ograničenja u vršenju javnih funkcija, prikupljanje i provjeru izvještaja o imovini i prihodima javnih funkcionera.

Zakon o sprečavanju sukoba interesa je izmijenjen 2014. godine, čime je u velikoj mjeri usklađen sa evropskim standardima. Uspostavljeni sistem je neznatno poboljšao prevenciju sukoba interesa u javnoj upravi i postoji početna evidencija. Vremenom se povećavao broj otkrivenih i riješenih slučajeva sukoba interesa, uključujući prekršajne postupke i odluke Agencije, koji su doveli do novčanih sankcija, ostavki javnih funkcionera, prenosa upravljačkih prava u privatnim kompanijama i odluka o prestanku radnog odnosa u državnim preduzećima. U periodu od 2016. do 2022. godine, broj prekršajnih postupaka porastao je sa 323 na 1089.

Agencija je 2023. godine dala 227 mišljenja (više nego prethodnih godina) o nespojivosti funkcija i sukobu interesa, što je dovelo do ostavke 20 javnih funkcionera na funkcije ili dužnosti nespojive sa njihovom funkcijom. Međutim, neophodan je dalji rad kako bi se efektivno adresirale preporuke ekspertske misije EU iz 2021. o ulozi ASK-a i nekompatibilnosti funkcija, prijavljivanja imovine i praćenja načina života javnih službenika.

U skladu sa nalazima ekspertske misije 2021, potrebni su dalji napori kako bi se omogućilo efikasno praćenje finansiranja političkih partija od strane ASK i DRI.

Prema Zakonu o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja, politička partija je dužna da do 31. marta podnese izvještaj ASK-u i DRI-u. Ovaj izvještaj obuhvata finansijsku imovinu i izvještaje, kao i imovinu svih pravnih lica i privrednih društava koje je osnovala, kao i izbornu kampanju i redovno poslovanje. Pored toga, politička partija vodi računovodstvenu evidenciju prihoda, imovine i rashoda po porijeklu (posebno za imovinu iz javnih i privatnih izvora), visini i strukturi prihoda, imovine i rashoda, u skladu sa propisom organa državne uprave koje je nadležno za finansijske poslove. Agencija je takođe odgovorna za nadzor nad sprovođenjem Zakona. Takođe, Državna revizorska institucija vrši reviziju konsolidovanih finansijskih izvještaja političkih subjekata na osnovu procijenjenog rizika i kriterijuma navedenih u Uputstvu o metodologiji vršenja finansijske revizije i revizije pravilnosti. Međutim, Zakon trenutno nema dovoljno detalja o kriterijumima revizije, procesima i rokovima. Osim ako nisu posebno regulisani, ovi aspekti bi trebalo da budu ugrađeni u važeći Zakon kroz odgovarajuće izmjene.

U kontekstu Reformske agende, nekoliko koraka će se baviti nedostacima u oblasti borbe protiv korupcije, prvenstveno u pogledu implementacije antikorupcijskih zakona:

- Do decembra 2025. godine u Upravi carina i Poreskoj upravi biće kreirani i isporučeni testovi integriteta, sa ciljem da se obuhvati najmanje 30% zaposlenih;
- Do decembra 2025. godine predviđeno je povećanje popunjenosti upražnjenih radnih mjesta u nadležnim sudovima za borbu protiv korupcije za 20% u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta;
- Do juna 2026. i decembra 2027. godine očekuju se unaprijeđeni rezultati u oblasti istraga, krivičnog gonjenja, pravosnažnih presuda, oduzimanja i pravosnažne konfiskacije u korupciji, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou. Ovo će se materijalizirati u obliku

ukupnog povećanja broja istraga, potvrđenih optužnica i osuda, uključujući slučajeve korupcije na visokom nivou; povećanja broja i ukupne vrijednosti zapljene, zamrzavanja i oduzimanja imovinske koristi stečene kriminalom; i povećanja samostalnih finansijskih istraga;

DRŽAVNA POMOĆ

Prema posljednjem Izvještaju Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2023. godinu, zakonodavni okvir u oblasti državne pomoći je u velikoj mjeri usklađen sa pravnim tekovinama EU (članovi 107. i 108. Ugovora o funkcionisanju EU). Zakon o kontroli državne pomoći iz 2018. utvrđuje pojam pomoći, kao i proceduralna pravila državne pomoći. U izvještajnom periodu usvojeno je šest povezanih podzakonskih akata. Ovim propisima su, između ostalog, data uputstva za obračun subvencije i povratne kamatne stope. Međutim, ključno je dodatno izmijeniti Zakon o kontroli državne pomoći i povezane podzakonske akte kako bi se osigurala puna usklađenost sa pravilima EU o državnoj pomoći. Shodno tome, potrebne radnje i izmjene, odnosno donošenje novog Zakona o kontroli državne pomoći, predviđene su za IV kvartal tekuće godine.

Prema Godišnjem izvještaju o realizaciji Programa reforme upravljanja javnim finansijama u 2023. godini, u Crnoj Gori je unaprijeđena procedura izvještavanja o državnoj pomoći i u potpunosti usvojene evropske procedure i metodologija izvještavanja. Nadalje, Ministarstvo finansija je predložilo izmjenu Zakona o državnoj pomoći koja će biti usvojena u IV kvartalu 2024. godine kako bi se postigla puna usklađenost sa pravilima EU o državnoj pomoći. Zakonski okvir

za državnu pomoć sprovodi Agencija za zaštitu konkurencije, u okviru koje je formirano Odjeljenje za kontrolu državne pomoći. U okviru aktivnosti Programa reforme upravljanja javnim finansijama organizovana je obuka Odjeljenja za kontrolu državne pomoći i Savjeta Agencije za implementaciju zakonodavstva, kao i obuka sudija i tužilaca. Kontinuitet ove obuke je veoma važan. Slijedeći jedan od operativnih ciljeva Programa reforme upravljanja javnim finansijama 2022-2026, usmjerenog na izgradnju predmeta ex-ante i ex-post kontrole, Agencija je dosljedno sprovodila aktivnosti na zatvaranju neriješenih predmeta po službenoj dužnosti. Ključna aktivnost u tom pravcu odvijala se kroz niz inicijativa za odlučivanje o povraćaju državne pomoći. Pored toga, Agencija je završila jedan ispitni postupak započet u decembru 2020. godine, donijevši pozitivnu odluku o usklađenosti državne pomoći. Međutim, kao izazov ostaje blagovremeno dostavljanje potpunih podataka od strane davalaca državne pomoći. Takođe, sprovode se aktivnosti na povećanju broja ex-ante i ex-post kontrola. U 2023. godini akcenat je stavljen na pokretanje sedam ispitnih postupaka ex-post kontrole po službenoj dužnosti, kako bi se ovaj trend nastavio i u budućnosti. Istovremeno, Agencija planira da zadrži postojeće i otvori nove procedure za naknadnu kontrolu državne pomoći. U 2023. godini pokrenuto je oko 39 slučajeva ex-ante kontrole što je gotovo 100% od plana. Izazovi u sprovođenju ovih kontrola proizilaze iz obaveze davalaca državne pomoći da poštuju klauzulu mirovanja. U pogledu transparentnosti, Agencija je uspješno implementirala praksu objavljivanja odluka i mišljenja, uključujući godišnje izvještaje, putem svoje internet stranice. Osim toga, kreiranje opšteg registra slučajeva državne pomoći, zajedno sa specijalizovanim registrima vezanim za COVID-19 i de minimis pomoć, doprinosi povećanju transparentnosti u ovom sektoru.

JAVNE NABAVKE

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o javnim nabavkama („Službeni list Crne Gore”, br. 074/19 od 30.12.2019, 003/23 od 10.01.2023, 011/23 od

27.01.2023.), usvojen krajem 2022. godine počeo je sa primjenom od januara 2023. godine. U svrhu primjene novih zakonskih rješenja, u izvještajnom periodu donešena je i nova podzakonska regulativa, koja uključuje sljedeće akte:

- Pravilnik o dopuni Pravilnika o bližim kriterijumima za obrazovanje komisije za sprovođenje postupka javne nabavke
- Pravilnik o dopuni Pravilnika o obrascu izjave privrednog subjekta;
- Pravilnik o obrascu prijave za kvalifikaciju u postupku javnih nabavki;
- Pravilnik o izmjeni Pravilnika o metodologiji načina vrednovanja ponuda;
- Pravilnik o izmjeni pravilnika o sadržaju ponude u postupku javne nabavke;
- Pravilnik o obrascima za sprovođenje postupaka javnih nabavki;
- Pravilnik o načinu sprovođenja jednostavnih nabavki

Treba napomenuti i da su, u cilju prilagođavanja novim zakonskim rješenjima, mijenjani i ažurirani Pravilnik o načinu rada i korišćenja elektronskog sistema javnih nabavki, kao i Uputstvo za korišćenje elektronskog sistema javnih nabavki.

U cilju uvažavanja sugestija iz Izvještaja Evropske komisije i kao rezultat aktivnosti koje se odnose na korišćenje jednostavnih nabavki i njihovog udjela u ukupnoj vrijednosti nabavke, Ministarstvo finansija je uvelo kontrolni mehanizam za ovu vrstu nabavke kroz monitoring ovih postupaka.

U izvještajnom periodu su sprovedene aktivnosti na pripremi akata i funkcija elektronskog sistema nabavki kako bi se realizovao navedeni mehanizam koji je počeo sa radom od 1. januara 2024. godine. Njime se omogućava ponuđa-

čima koji učestvuju u postupcima jednostavnih nabavki da podnesu zahtjev za monitoring postupka. Na taj način sprječava se kršenje osnovnih principa javnih nabavki i moguće nepravilnosti pri sprovođenju ove vrste postupaka. Zahtjev za monitoring postupka jednostavne nabavke podnešen od strane zainteresovanog ponuđača zaustavlja sve radnje naručioca u postupku.

U okviru funkcije monitoringa u javnim nabavkama, a u skladu sa aktivnostima zacrtanim Akcionim planom Strategije unapređenja politike javnih nabavki i JPP za period 2021-2025. godine, Ministarstvo finansija je izradilo i analitički dokument Analiza sprovođenja centralizovanih nabavki u Crnoj Gori, sa ciljem identifikovanja nedostataka i mogućnosti proširenja opsega korišćenja centralizovanih nabavki. Ključne preporuke ove analize odnose se na unapređenje organizacione strukture i administrativnih kapaciteta za sprovođenje centralizovanih nabavki.

Ministarstvo finansija je uvelo žalbene procese kroz regulativu koja je u skladu sa EU standardima i praksom. U slučaju da postoji zloupotreba žalbenog procesa koja utiče na efikasnost čitavog procesa nabavke, Ministarstvo navedeno rješava kroz inspekcijsku kontrolu.

U cilju pružanja podrške naručiocima prilikom sprovođenja procesa planiranja javne nabavke i pripreme postupka, u saradnji sa SIGMA-om pripremljene su Smjernice za izračunavanje procijenjene vrijednosti javne nabavke. Izrađeni su značajni dokumenti u oblasti javno-privatnog partnerstva, odnosno Priručnik za identifikaciju i pripremu projekata JPP, u okviru Projekta IPA 2014 kao i Politika javno-privatnog partnerstva - Identifikovani prioritetni projekti i sektori, u saradnji sa EBRD.

U saradnji sa Sekretarijatom Savjeta za konkurentnost Crne Gore, Direktorat za politiku javnih nabavki je sproveo istraživanje kako bi se procijenio stepen povjerenja koji privredni subjekti imaju u crnogorski sistem javnih nabavki, kao i da se identifikuju glavni pravci za njegovo poboljšanje. Rezultati anonimnog upitnika koji je kreiran od strane Direktorata i poslat korisnicima pokazali

su da je uvođenje elektronskog sistema nabavki najznačajniji korak u pravcu podizanja nivoa povjerenja u sistem javnih nabavki i olakšavanja učešća u postupcima javnih nabavki za privredne subjekte koji su naglasili ulogu Ministarstva finansija kao institucije u koju imaju najviše povjerenja.

Projekat MAPS (Metodologija za procjenu sistema nabavki) koji je sprovedla Svjetska banka uspješno je završen u decembru 2023. godine uz izradu sveobuhvatnog Izvještaja o procjeni sistema javnih nabavki u Crnoj Gori sa posebnim fokusom na elektronske javne nabavke. Preporuke iz MAPS Projekta poslužiće kao osnova za dalje reforme, prvenstveno vezano za upravljanje ugovorima, uvođenje zelenih i održivih javnih nabavki i dalje unapređenje elektronskog sistema javnih nabavki.

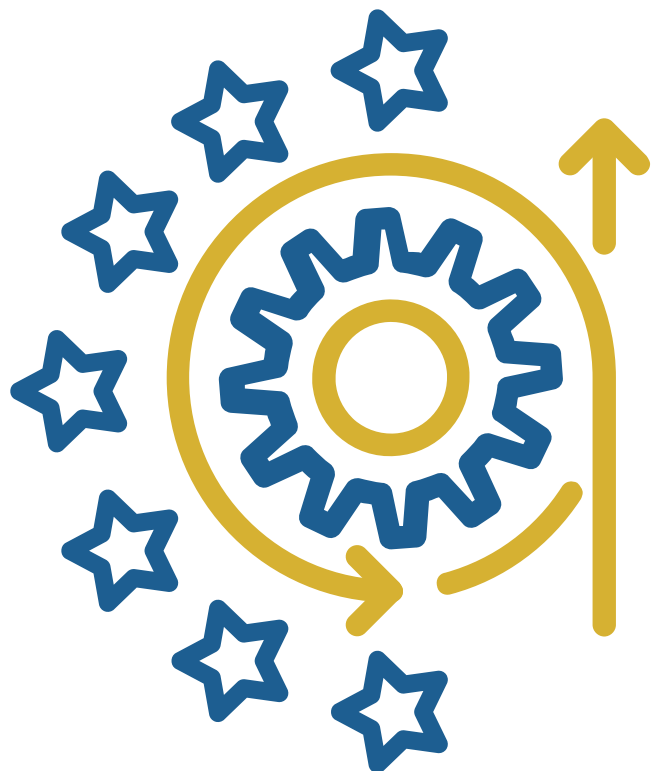
Elektronski sistem javnih nabavki (<http://cejn.gov.me/landingPage>) je u potpunosti operativan i pokriva 100% svih postupaka javnih nabavki koje se sprovode u državi.

U toku 2023. godine, a u skladu sa preporukama Evropske komisije vezanim za kontinuirano unapređivanje rada CEJN-a, izvršeno je funkcionalno povezivanje sistema sa elektronski vođenim javnim evidencijama od značaja za ovu oblast - evidencija Uprave prihoda i carina o obavezama privrednih subjekata po osnovu poreza i doprinosa obaveznog socijalnog osiguranja, dok su za povezivanje sa kaznenom evidencijom Ministarstva pravde stvorene tehničke pretpostavke, ali navedena konekcija još uvijek nije u funkciji zbog administrativnih pitanja.

Osim samofinansirajućih aktivnosti koje Crna Gora preduzima ili planira da preduzme kako bi riješila bilo koju od slabosti navedenih u ovom dijelu, određeni

tekući projekti finansirani od strane EU takođe se bave i slabostima/nedostacima prepoznatim u sistemu unutrašnje kontrole:

- IPA projekat „Unapređenje sistema budžetiranja, višegodišnjeg budžetskog okvira i sistema interne finansijske kontrole u javnom sektoru” za podršku u praćenju upravljanja i interne kontrole u javnom sektoru kroz razvoj novih alata za praćenje;
- IPA projekat - „Podrška koordinaciji, praćenju i izvještavanju o Strategiji reforme javne uprave i Programu reforme upravljanja javnim finansijama 2022-2026“, implementiran od strane Centra za izvrsnost u finansijama (CEF);
- Tving light projekat „Dalje unapređenje funkcionisanja crnogorskog AFCOS sistema u cilju efikasne zaštite finansijskih interesa EU“;
- Tving light program u 2023. godini za unapređenje vještina Revizorskog tijela za reviziju perspektive IPA II, kao i za pripremu za sprovođenje revizija IPA III u Crnoj Gori. Kroz Tajeks podršku radi se na jačanju kapaciteta Revizorskog tijela za obavljanje revizija za IPARD. Takođe, 2024. godine Tving light je odobren za jačanje kapaciteta za IPARD reviziju.

5.

KOMUNIKACIJA I VIDLJIVOST

Komunikacioni plan će obezbijediti javnu svijest o finansiranju Unije za Instrument za reformu i rast za Zapadni Balkan u Crnoj Gori. Aktivnosti komunikacije i vidljivosti predviđene Komunikacionim planom biće koordinisane sa relevantnim institucionalnim zainteresovanim stranama u Crnoj Gori kako bi se obezbijedile zajedničke i usaglašene poruke i komunikacija o reformama politike predviđenim Programom i očekivanim/postignutim rezultatima, kako je primjenjivo, relevantno i izvodljivo, kao i sa Evropskom komisijom i Delegacijom Evropske unije u Crnoj Gori.

Komunikacija vezana za Reformsku agendu biće u nadležnosti Vlade/Ministarstva evropskih poslova, koje je takođe odgovorno za koordinaciju projekta EU4ME posvećenog komunikaciji o pitanjima EU. Ovo će maksimizovati potencijal za stratešku komunikaciju o sadržaju reformi

vezanih za EU i uskladiti političku komunikaciju sa Planom rasta generalno. Shodno tome, sinergije će se iskoristiti kako bi se ojačale ključne poruke o EU integracijama i podršci EU.

Međuinstitucionalna koordinacija komunikacionih aktivnosti pratiće one uspostavljene u okviru mreže EU4ME.

Nacionalni komunikacioni plan imaće sljedeće sveobuhvatne ciljeve:

- objasniti kako će reforme vezane za EU omogućiti Crnoj Gori da napreduje u EU integracijama u smislu društveno-ekonomskog rasta i napretka u osnovnim pravima;
- istaći pozitivne efekte koje će reforme i investicije donijeti crnogorskim građanima, a posebno privrednicima;
- da objasni obrazloženje i funkcionisanje Instrumenta za rast;
- osigurati vidljivost finansiranja EU;
- da doprinese strateškoj komunikaciji o podršci EU Crnoj Gori, vrijednostima EU i EU integracijama, kao i da podstakne

izglede za članstvo u EU kako bi se stimulisao rast i razvoj.

Specifični komunikacioni ciljevi biće definisani za svaku od oblasti politike sa ciljanim komunikacionim planovima za svaku oblast koje sprovode nadležne institucije, u skladu sa nacionalnim planom komunikacije. Glavni komunikacioni narativi će pružiti okosnicu za specifične kampanje, društvene mreže, upravljanje zajednicom i odnose s medijima. Ovi komunikacioni planovi u oblasti politike će se koordinirati u okviru komunikacione mreže i u raspravi sa Delegacijom Evropske unije kako bi se postigla sinergije; ovi planovi će pomno pratiti korake i planirana postignuća kako je navedeno u Reformskoj agendi. Svaka institucija će biti odgovorna za implementaciju, nadgledanje i izvještavanje o ciljanim komunikacionim planovima MEP-a.

Plan će ukazati na opredijeljenost crnogorskih vlasti da se pridržavaju obaveza vezanih za komunikaciju prema Uredbi, tako što će obezbijediti da korisnici podrške istaknu logo Unije i odgovarajući izjavu o finansiranju koja glasi „finansira Evropska unija“, prilikom promocije aktivnosti i njihovih rezultata.

Ciljana publika za nacionalni komunikacioni plan će uglavnom biti: identifikovane zainteresovane strane (uključujući krajnje korisnike sredstava, ekonomske i socijalne partnere i organizacije civilnog društva) i Skupštinu; šira javnost (građani Crne Gore) i mediji; specifičnija ciljna publika, uključujući identifikovane multiplikatore (lidere mišljenja, specijalizovane medije, stručnjake) će biti identifikovana za svaku od oblasti politike u strategiji u okviru specifičnih komunikacionih planova.

Razumljive informacije svim gore navedenim ciljnim grupama će biti pružene putem namjenske podstranice Instrumenta za rast, kao i putem institucionalnih web stranica i web stranice MEP-a. Informacije, komunikacija i publicitet će se pružati u pristupačnim formatima, u skladu sa članom 9. Konvencije UN-a o pravima osoba sa invaliditetom i Direktivom EU 2019/882 o zahtjevima pristupačnosti proizvoda i usluga.

Kanali komunikacije uključuju audio-vizuelne, društvene i web medije, kao i štampane medije, promotivne materijale i učešće na lokalnim događajima. Namjenski godišnji planovi komunikacije po oblastima politike će preciznije identifikovati komunikacione aktivnosti, uključujući brifinge za medije, članke o glavnim temama, brifinge za štampu i aktivnosti zasnovane na publici kako bi se osiguralo da poruke stignu do svih ciljnih grupa. Jezik komunikacije i poruke će biti na odgovarajući način upućeni ovoj ciljanoj publici, sa medijskim kompletima i medijskim materijalima dizajniranim za svaku oblast politike, upućenim opštim i specijalizovanim medijima.

Komunikacioni plan će biti podijeljen s Komisijom, a zajedničke komunikacione aktivnosti organizovane prema potrebi sa Delegacijom Evropske unije tokom implementacije, s ciljem maksimiziranja uticaja i djelotvornosti komunikacionih napora na RA i Plan rasta generalno.

Komunikaciona strategija je dokument koji će se ažurirati i usavršavati svake godine detaljnim planovima, prateći trenutno stanje u postizanju prekretnica i ciljeva u svim aktivnostima. Godišnji komunikacioni planovi će se pratiti na osnovu mjerila, navedenih u komunikacionom planu.

MEP će biti odgovoran za praćenje implementacije nacionalnog plana komunikacije, konsolidaciju izvještaja o praćenju godišnjih komunikacionih planova i za tekuću evaluaciju postizanja mjerila i ključnih ciljeva indikatora komunikacionog učinka. MEP će izvještavati nacionalnog koordinatora Reformske agende o sprovedenim komunikacionim aktivnostima.

6.

PRILOG 1: INDIKATORI I USLOVI ZA PLAĆANJE PO OBLASTIMA POLITIKA

Oblast politika	Vrijednost	Očekivana isplata	Vrijednost
Poslovno okruženje i razvoj privatnog sektora	93.266.720,45	Dec.24	29.544.116,42
Zelena (Energija)	81.101.496,04	Jun.25	22.592.559,61
Digitalizacija	37.074.969,62	Dec.25	83.418.681,64
Razvoj Ljudskog kapitala	75.308.532,04	Jun.26	27.806.227,21
Temeljna prava i vladavina prava	96.742.498,85	Dec.26	91.528.831,25
		Jun.27	38.233.562,42
Suma	383.494.217,00	Dec.2	90.370.238,45
		Suma	383.494.217,00

Kreditni - Trezor	Kreditni - ZIO	Grant - ZIO
13.745.123,68	7.320.199,97	8.478.792,77
10.510.976,93	5.597.799,98	6.483.782,70
38.809.760,98	20.668.799,91	23.940.120,76
12.936.586,99	6.889.599,97	7.980.040,25
42.582.932,18	22.678.266,57	26.267.632,50
17.787.807,12	9.473.199,96	10.972.555,35
42.043.907,73	22.391.199,90	25.935.130,82
178.417.095,61	95.019.066,24	110.058.055,15

